

АЛЬМАНАХ
ФУНДАЦІЇ
СВЯТОГО
ВОЛОДИМИРА
ХРЕСТИТЕЛЯ
КИЇВСЬКОЇ
РУСИ
ВИПУСК III

ALMANACH
FUNDACJI
ŚWIĘTEGO
WŁODZIMIERZA
CHRZCICIELA
RUSI
KIJOWSKIEJ
TOM III

МІЖ
СУСІДАМИ

MIEDZY
SĄSIADAMI

КРАКІВ 1993 KRAKÓW

diasporiana.org.ua

Матір Божа (Hogiosoritissa) Ікона-Мозаїка з XII/XIII ст. пов'язана з традицією бл. Соломії — королівни галицької, яка знаходиться в монастирі Сестер Кларисок при Костелі св. Андрія вул. Гродзька, див. ст. 7, 9, 12, 45

Matka Boska (Hogiosoritissa) Ikona-Mozaika powstała na przełomie XII/XIII w., związana z tradycją św. Salomei — królowny halickiej, znajdująca się w klasztorze Sióstr Klarysek przy Kościele św. Andrzeja ul. Grodzka, patrz str. 7, 9, 12, 45

МІЖ СУСІДАМИ
MIĘDZY SĄSIADAMI

Альманах
Фундації Святого Володимира
Хрестителя Київської Руси
Almanach
Fundacji Świętego Włodzimierza
Chrzciciela Rusi Kijowskiej

ТОМ III

ВИДАВНИЦТВО
„ШВАЙПОЛЬТ ФІОЛЬ”
KRAKÓW — 1993 — KRAKIV

УПРАВА ФУНДАЦІЇ СВЯТОГО ВОЛОДМИРА ХРЕСТИТЕЛЯ КИЇВСЬКОЇ РУСИ

**Володимир Мокрий (голова)
Марта Ясінська (директор)
Іван Кривуцький (скарбник)
Божена Зінкевич-Томанек
Тирс Венгринович**

Зредагували: *Володимир Мокрий, Олег Алексійчук*

Технічна редакція: *Юрій Гаврилюк*

Проект обкладинки: *Тирс Венгринович, Ігор Кузик*

Склад: Видавництво „Швайпольт Фіоль”

**Druk sponsorowany przez Biuro ds. Mniejszości Narodowych
Ministerstwa Kultury i Sztuki**

**Druk: Oficyna Wydawnicza „Dajwór”
Kraków, ul. Dajwór 14, tel. 21-13-27**

**На обкладинці: Collegium Maius Ягеллонського університету, фото Януш Пташек
Na okładce: Collegium Maius Uniwersytetu Jagellońskiego, fot. Janusz Ptaszek**

МІЖ КРАКОВОМ

А КИЈОМ

Третій випуск альманаху „Між сусідами” виходить паралельно з першим, подвійним випуском „Краківських українознавчих зошитів” № 1-2, 1993, які підготували до друку працівники створеного Фундацією св. Володимира Центру української науки і культури й видавництва „Швайполт Фіоль” та працівниками української філології Ягеллонського університету.

Обидва видавничі органи виходять назустріч довголітнім зацікавленням краківських дослідників українською історією, мовою та культурою, яка від часів існування Київської і Галицько-Волинської держав залишала тривалі, та живі сліди у давній столиці польської держави — Кракові.

З думкою про встановлення з молодшим поколінням українознавців безпосереднього зв'язку з місцями творчого життя, молитви і вічного почивання українців у Кракові, під час чергових Студентських днів української культури в Ягеллонському університеті, відбулась неповторна подорож в історію — „Проходи українськими слідами Кракова”.

Першу частину альманаху вивповнюють інформації про виринаючі під час проходів молоді в минуле історичні постаті, події і явища, а також все що склалося на науково-культурну програму, яка вивповнювала Дні української культури у Ягеллонському університеті.

В другій частині нашого видання друкуємо інформації, обговорення і оцінки наукових і культурних подій, які відбулись протягом останніх місяців в Центрі української науки і культури при вул. Канонічій 15 у Кракові.

У третій частині альманаху знайшлися документи з чергових заходів і подій зв'язаних з оприлюдненням правди про концтабір у Явожні з вшануванням пам'яті українських жертв і в'язнів.

Третій том альманаху „Міędzy Sąsiadami” ukazuje się równoległe z pierwszym, podwójnym tomem „Krakowskich Zeszytów Ukrainoznawczych”, który przygotowali do druku pracownicy stworzonego przez Fundację Św. Włodzimierza Centrum Ukraińskiej Nauki i Kultury i wydawnictwa „Szwajpolt Fiol” oraz pracownicy filologii ukraińskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Obydwa, chociaż różne gatunkowo, organy wydawnicze wychodzą naprzeciw długoletnim zainteresowaniom badaczy krakowskich językiem, historią i kulturą ukraińską, która od czasów istnienia państwa kijowskiego i halicko-wołyńskiego pozostawiła trwałe oraz żywe ślady w dawnej stolicy państwa polskiego — Krakowie.

Z myślą o nawiązaniu przez młodsze pokolenie ukraińszawców bezpośredniego związku z miejscami modlitwy, twórczego życia i wiecznego spoczynku w Krakowie, podczas kolejnych już, studenckich dni kultury ukraińskiej w Uniwersytecie Jagiellońskim, odbyła się niepowtarzalna podróż w historię „Ukraińskimi śladami Krakowa”.

Pierwszą część almanachu wypełniają informacje o wynurzających się podczas wędrówki w historię postaciach, wydarzeniach i zjawiskach, a także dokumentacja imprez kulturalnych, które odbyły się podczas Dni kultury ukraińskiej w Uniwersytecie Jagiellońskim.

W drugiej części almanachu drukujemy informacje, omówienia i oceny wydarzeń naukowych i kulturalnych, które miały miejsce na przestrzeni ostatnich miesięcy w Centrum Ukraińskiej Nauki i Kultury przy ulicy Kanoniczej 15 w Krakowie.

W trzeciej części almanachu zamieszczone zostały dokumenty, świadczące o staraniach związanych z publicznym wypowiedzeniem prawdy o obozie koncentracyjnym w Jaworznie i uczczeniu pamięci ukraińskich więźniów i ofiar Jaworzna.

Дальше знаходимо матеріали, які дають уяву про деякі проблеми життя української національної меншості у Польщі, серед якої виразно видно два способи поведінки і діяльності. З одного боку українців у Польщі змушені були діяти в ізоляції від польського життя. А з другого боку відверто намагаються бути представниками і репрезентантами України у Польщі і співтворцями наладнання добросусідських польсько-українських взаємин та зайняти своє місце у структурі та панорамі наукового, суспільного, а також політичного життя у Польщі.

Знайшлося в альманаху і місце на пригадання сторінок з минулого і окремих проблем українського сучасного життя, як в Польщі, так і в інших країнах.

Альманах завершують вибрані листи й відгуки на наукову, культурну і видавничу діяльність Центру української науки і культури при Фундації Св. Володимира Хрестителя Київської Руси у Кракові.

Następnie znajdujemy materiały, ukazujące wybrane problemy z życia mniejszości ukraińskiej w Polsce, wśród której daje się zauważyć dwie postawy i formy działalności. Z jednej strony Ukraińcy w Polsce zmuszeni byli działać w izolacji od polskiego życia społecznego i kulturalnego. A z drugiej strony w sposób otwarty starali się reprezentować Ukrainę i jej kulturę w Polsce oraz współtworzyć dobrosąsiedzkie stosunki polsko-ukraińskie, zajmując przez to swoje miejsce w panoramie życia naukowego, kulturalnego i politycznego w Polsce.

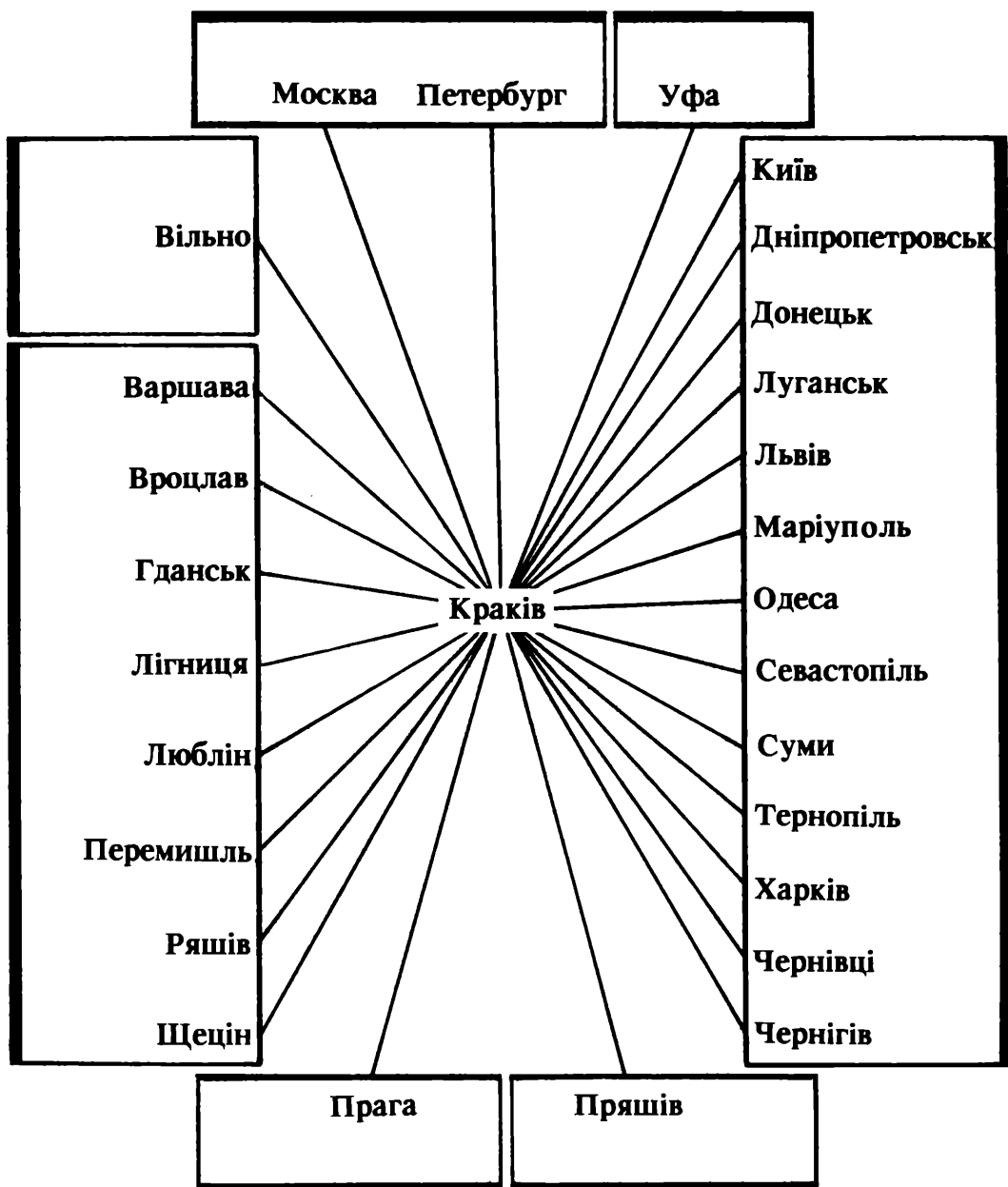
Znalazło się też w almanachu miejsce na przypomnienie wybranych kart z przeszłości oraz problemów ze współczesnego życia Ukraińców w Polsce i w innych krajach.

Almanach zamykają wybrane listy i reakcje dotyczące naukowej, kulturalnej i wydawniczej działalności Centrum Ukraińskiej Nauki i Kultury przy Fundacji Św. Włodzimierza Chrzciciela Rusi Kijowskiej w Krakowie.

Fragment sklepienia z freskami wschodnimi z 1470 roku w Kaplicy Świętego Krzyża w Katedrze na Wawelu, fot. Stanisław Markowski (patrz str. 7, 9, 13)

СТУДЕНТСЬКІ ДНІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У КРАКОВІ

Дороги студентів до Кракова

**ФУНДАЦІЯ СВ. ВОЛОДИМИРА ХРЕСТИТЕЛЯ
КИЇВСЬКОЇ РУСИ
та
УКРАЇНОЗНАВЧЕ КОЛО НАУКОВЕ СТУДЕНТІВ
ЯГЕЛЛОНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

ввічливо запрошують на

**ДНІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
В ЯГЕЛЛОНСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
У КРАКОВІ**

26-29 ЛИСТОПАДА 1992 РОКУ

Дні супроводжують виставки українського церковного мистецтва з Києво-Печерської лаври на Вавелі, ікон XVI/XIX ст. з Цевкова та з Національного музею (Збірка Шолайських), ікон Юрія Новосільського, графік Тирса Венгриновича, малярства творців зі Львова — в Галереї українського мистецтва, вул. Каноніча 15, виставка "Українська література у перекладах на польську мову", вул. Братська 12.

26 листопада 1992 р., четвер

Привітання гостей в будинках Фундації.

Ознайомлення з архітектурою центру Кракова.

год. 17.30 — Зустріч студентів з Польщі (Краків, Гданськ, Люблін, Варшава, Вроцлав, Щецін, Ряшів), України (Київ, Крим, Донецьк, Дніпропетровськ, Луганськ, Суми, Чернігів, Харків, Одеса, Маріупіль, Чернівці, Львів), Литви (Вільно), Росії (Москва, Петербург), Башкірської Республіки (Уфа), Словаччини (Пряшів), Чехії (Прага) — Інститут Мікробіології Ягеллонського університету. Ал. Міцкевича 3.

27 листопада 1992 року, п'ятниця

год. 9.00 — Проходи українськими слідами Кракова:

— монастир Сестер Кларисок при костелі св. Андрея (вул. Гродзька) — зустріч з іконою-мозаїкою Матері Божої з XII/XIII ст., пов'язаною з традицією бл. Соломії, королівни галицької;

— відвідини каплиці Чесного Хреста в кафедрі на Вавелі, де в часах короля Казимира Яселлончика (1470 р.) виконано східні поліхромії із зображеннями Причастя св. Апостолів, янгольських хорів та кириличними написами;

— виставка ікон та літургійних предметів з Києво-Печерської лаври на Вавелі;

— церква св. Норберта (вул. Вісьльна);

— найстарші будинки Ягеллонського університету — Collegium Maius (місце лекції Юрія Котермака з Дрогобича);

— зустріч з ректором Ягеллонського університету та директором Фундації Ягеллонського університету;

— бувша Кафедра Руських Мов (вул. Голембіа 20) — місце праці Івана Зілинського і Богдана Лепкого;

— виставка українців підготовлена редакцією часопису „Декада Літерацка” в домівці Спілки Польських Письменників, вул. Каноніча 7;

— пам'ятник президентові Кракова Миколі Зибликевичу, Пл. Всіх Святих;

— виставка „Українська література в перекладах на польську мову” підготовлена Миською Бібліотекською, вул. Братська 12;

— іконостас з церкви св. Норберта в Домі Матейки, вул. Флоріанська;

— кавярня „Яма Міхалікова” місце зустрічей Василя Стефаника і Богдана Лепкого з творцями „Молодої Польщі”;

— дім В. Стефаника, вул. Любіч;

— покладення квітів на Раковицькому цвинтарі — на могилі Богдана Лепкого і на спільній могилі українських військовополонених та інтернованих осіб зі Східної Галичини, померших в таборі у Домбю (1919-1920);

— місце монашого життя і вічного почитання Касіяна Саковича (монастир Августинців, вул. Августіанська 7).

год. 17.30 — виставка в Галереї українського мистецтва (вул. Каноніча 15) — ікони XVI/XX ст. реставровані працівниками Консерваторської секції мгр. Я. Стирною-Навроцькою та А. Мамонь-Прокоп, церкви в графіці Т. Венгриновича й ікони Ю. Новосільського, вул. Каноніча 15.

год. 18.15 — зустрічі з творцями виставок — Т. Венгриновичем, Я. Стирною, А. Мамонь, Ю. Новосільським.

год. 19.30 — вечір релігійної музики в Галереї українського мистецтва — Ольга Богомолець (Київ), квартет з Криму, хор студентів зі Львова, вокально інструментальний ансамбль під керівництвом Олі Левчишин-Попович (Перемишль).

28 листопада 1992 р., субота

год. 9.00-14.00 — перегляд діяльності студентів з різних осередків Польщі та закордону — актовий зал Інституту Мікробіології, Ал. Міцкевича 3, III поверх.

год. 15.00 — актовий зал — відкритий семінар „Майбутнє польсько-українських відносин, пропозиції і завдання для вчених, творців культури, видавців, політичних, суспільних і релігійних діячів”. Участь візьмуть — Р. Лужний, Т. Хшановський, С. Дамрош, С. Вільканович, Т. Фіалковський, Я. Прокоп, Т. Стегнер, О. Гнатюк, Д.

Стус, Б. Бердиховська, Т. Ольшанський, І. Боровик, А. Корнсенко, Ю. Підлісний, В. Мокрий та ін.

год. 17.30 — „1 000 років української постичної молитви про і духовної пісні про гідне життя” — вечір для вшанування річниці Незалежності України. Участь візьмуть: студенти Української філології Ягеллонського університету, О. Богомолець, молодь Студентського братства „Обнова” зі Львова, квартет з Криму, О. Левчишин-Попович, Академічний хор Ягеллонського університету, Оркестр св. Миколая (Люблін).

год. 20.00 — студентський літературно-музично-танцювальний вечір „Муза — доля — любов”.

29 листопада 1992 р., неділя

год. 10.00 — можливість участі в Богослужіннях обрядів — греко-католицького (каплиця св. Дороти в костелі св. Катерини, вул. Августіанська 7) і православного (парафіальна церква при вул. Шпитальній).

год. 13.30 — врочисте відкриття виставки ікон XVI/XIX ст. зі збірки Шолайських Національного Музею у Кракові — Галерея українського мистецтва, вул. Каноніча 15.

год. 15.00 — зустріч з митцями, авторами малярської виставки зі Львова, вул. Каноніча 15.

год. 16.00 — зустріч з молодими творцями української культури.

На королівському замку.

FUNDACJA ŚW. WŁODZIMIERZA CHRZCICIELA RUSI KIJOWSKIEJ W KRAKOWIE

oraz

UKRAINOZNAWCZE KOŁO NAUKOWE STUDENTÓW UNIwersYTETU

JAGIELLOŃSKIEGO

uprzejmie zapraszają na

**DNI KULTURY UKRAIŃSKIEJ
W UNIwersYTECIE JAGIELLOŃSKIM W KRAKOWIE
26-29 LISTOPADA 1992 R.**

w Auli Instytutu Mikrobiologii UJ, Al. Mickiewicza 3, II-p.

oraz w budynkach Fundacji, ul. Kanonicza 15

Dniom towarzyszą wystawy Ukraińskiej Sztuki Cerkiewnej ze zbiorów Ławry Kijowsko-Pieczerskiej w Zbrojowni na Wawelu oraz w Galerii Sztuki Ukraińskiej przy ul. Kanoniczej, 15 a także wystawa „Literatura ukraińska w przekładach na język polski” zorganizowana przez Bibliotekę Publiczną przy ul. Brackiej 12.

Program Dni:

26.11.1992 r., czwartek:

Przywitanie gości w budynkach Fundacji, spacer ulicą Grodzką i Rynkiem Krakowskim.

Godz. 17.30 — Instytut Mikrobiologii, (Al. Mickiewicza 3, parter). Wieczór zapoznawczy studentów z Polski (Krakowa, Gdańska, Lublina, Warszawy, Wrocławia, Szczecina, Rzeszowa), Ukrainy (Kijowa, Krymu, Donecka, Dniepropietrowska, Łużańska, Sum, Czernihowa, Charkowa, Odessy, Mariupola, Czerniowiec, Lwowa), Litwy (Wilna), Rosji (Moskwy, Petersburga), Republiki Baszkirii (Ufa), Słowacji (Preszów), Czech (Praga).

27.11.1992, piątek

godz. 9.00 — SPACER „Ukraińskimi śladami w Krakowie”:

— Klasztor Sióstr Klarysek przy Kościele św. Andrzeja (ul. Grodzka): spotkanie z ikoną-mozaiką Matki Boskiej powstałą na przełomie XII/XIII w., związaną z tradycją św. Salomei, królowy halickiej;

— zwiedzanie Kaplicy Św. Krzyża w Katedrze na Wawelu, gdzie w czasach króla Kazimierza Jagiellończyka (1470 r.) wykonano polichromię wschodnią przedstawiającą Komunię Świętą Apostołów, chóry anielskie oraz wykonane cyrylicą napisy;

— zwiedzanie wystawy ikon i przedmiotów liturgicznych z Ławry Kijowsko-Pieczerskiej — zbrojownia na Wawelu;

— zwiedzanie najstarszych budynków Uniwersytetu Jagiellońskiego — Collegium Maius (miejsce wykładów Jurija Kotermaka z Drohobycza);

— spotkanie z Jego Magnificencją Rektorem Uniwersytetu Jagiellońskiego w Auli Collegium Novum, ul. Gołębia 24;

— była Katedra Języków Ruskich w budynku Instytutu Filologii Polskiej (ul. Gołębia 20), miejsce pracy Iwana Zilińskiego i Bohdana Łepkiego;

— obejrzenie wystawy ukrainików, przygotowanej przez redakcję „Dekady Literackiej” w siedzibie Stowarzyszenia Pisarzy Polskich przy ul. Kanoniczej 7;

— pomnik prezydenta krakowa Mikołaja Zyplikiewicza na Placu Wszystkich Świętych;

— zwiedzanie wystawy „Literatura ukraińska w przekładach na język polski” w Bibliotece Miejskiej, ul. Bracka 12;

— ikonostas z cerkwi św. Norberta w Domu Matejki (ul. Floriańska);

— „Jama Michalikowa”, miejsce spotkań Wasyla Stefanyka i Bohdana Łepkiego z twórcami „Młodej Polski”;

— zwiedzanie domu Wasyla Stefanyka, ul. Lubicz;

— złożenie kwiatów na grobie Bohdana Łepkiego i wspólnej mogile żołnierzy ukraińskich i osób internowanych z Galicji Wschodniej, zmarłych w obozie w Dąbiu (1919-1920) na Cmentarzu Rakowickim;

— miejsce życia zakonnego i wiecznego spoczynku Kasjana Sakowicza (klasztor o.o. Augustynów, ul. Augustiańska 7).

godz. 17.30 — obejrzenie wystawy w Galerii Sztuki Ukraińskiej — ikony z XVI-XIX w. restaurowane przez pracowników Sekcji Konserwatorskiej mgr Jadwigę Styrnę-Nawrocką i mgr Agatę Mamóń-Prokop, cerkwie w grafice Tyrsusa Wenhrynowicza oraz ikony Jerzego Nowosielskiego, ul. Kanonicza 15.

18.15 — spotkania z twórcami wystaw — Tyrsusem Wenhrynowiczem, J. Styrną, A. Mamóń, Jerzym Nowosielskim.

19.30 — wieczór muzyki religijnej w Galerii Sztuki Ukraińskiej — Olha Bohomolec (Kijów), kwartet z Krymu, chór studentów ze Lwowa, Oleksandra Łewczyszyn-Popowycz (Przemyśl).

28 listopada 1992 r., sobota

godz. 9.00 — 14.00 — przegląd działalności młodzieży studenckiej z różnych ośrodków Polski i zagranicy, aula Instytutu Mikrobiologii, Al. Mickiewicza 3, II piętro.

godz. 15.00 — aula, Al. Mickiewicza 3 — seminarium „Przyszłość stosunków polsko-ukraińskich, propozycje i zadania dla uczonych, twórców kultury, wydawców, działaczy politycznych, społecznych i religijnych”. Udział zapowiedzieli Ryszard Łużny, Tadeusz Chrzanowski, Jerzy Damrosz, Stefan Wilkanowicz, Tomasz Fiałkowski, Jan Prokop, Tadeusz Stegner, Dmytro Stus, Bogumiła Berdychowska, Tadeusz Olszański, Irena Borowik, Agnieszka Korniejenko, Jurij Pidlisnyj, Włodzimierz Mokry i in.

godz. 17.30 — „1000 lat ukraińskiej modlitwy poetyckiej i pieśni duchownej o godne życie”. Wieczór dla uczczenia pierwszej rocznicy Niepodległości Ukrainy. Udział biorą: studenci Filologii Ukraińskiej UJ, Olha Bohomolec (Kijów), młodzież Bractwa Studenckiego „Obnova” ze Lwowa, kwartet z Krymu, Oleksandra Łewczyszyn-Popowycz (Przemyśl), Chór Akademicki UJ, Orkiestra pod wezwaniem św. Mikołaja (Lublin).

godz. 20.00 — studencki wieczór literacko-muzyczny-taneczny „Muza — los — miłość”.

29 listopada 1992 r., niedziela

godz. 10.00 — możliwość wzięcia udziału w nabożeństwach obrządku grecko-katolickiego (kaplica św. Doroty w kościele św. Katarzyny, ul. Augustiańska 7) i prawosławnego (cerkiew parafialna przy ul. Szpitalnej).

13.30 — uroczyste otwarcie wystawy ikon z XVI-XIX w. ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie — Galeria Sztuki Ukraińskiej, ul. Kanonicza 15.

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ СТУДЕНТСЬКИХ ДНІВ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У КРАКОВІ

Від щирого серця вітаємо всіх Вас, дорогих нам гостей, у Кракові і дякуємо за подолання соток, а часом і тисяч кілометрів, щоб прибути на свято української культури у Кракові.

Ми, які живемо не в Україні, які змушені були задовільнятися лише Україною духовною, абстрактною, розшукуваною в історії і відтворюваною з клаптиків, роками, а властиво все своє життя, чекали на Вас, як живу, молоду Україну.

Знаємо, що Ви, проживаючи „на нашій, не своїй землі”, про ту історичну, справжню, духовну України часто були змушені говорити стишеним голосом, що Ви не мали безпосереднього зв'язку з українцями проживаючими не в Україні. Наша сьогоднішня зустріч з одного боку доказом на це, що кордони стають прозорими, що українська культура не мусить бути ділена на еміграційну і „вітчизняну”.

Ми віримо, що Україна буде такою, скільки духовної українськості помістить у собі кожен з нас, незалежно від того, під небом якої держави він би не проживав.

Тому, що ми вкінці щасливо зустрілися в старовинній столиці Польщі, Кракові, в якому з новою силою оживають українські традиції, ми створили Вам нагоду відбутися проходи українськими слідами Кракова. Для кращого сприймання творчої присутності українців над Віслою, передаємо Вам до ознайомлення перший і другий випуски альманаху „Між сусідами”, в якому знайдете основні інформації про культурне життя українців у Кракові протягом століть, а також, спеціально для Вас підготовлені тексти з відомостями про постаті найбільш заслужені для української науки і культури, в минулому і сьогодні.

В. М.

УКРАЇНІКА У КРАКОВІ

Археологічні дослідження все збагачуються новими доказами, вказуючими на безпосередні торгівельні й культурні контакти між столицями древньої Польщі — Краковом та Русі — Києвом, а також Галичем й іншими містами Київської держави. Від найдавніших часів через Краків провадив старовинний торгівельний шлях, який брав свій початок десь над Чорним Морем і у Києві, проходив крізь т.з. „червенські городи” староруських племен, а далі вже до Кракова, через Прагу доходив до Регенсбурга над Дунаєм, де збігались тоді торгівельні шляхи цілої Західньої Європи, а також річним шляхом Буг-Вісла до Балтійського моря.

Про тісні зв'язки між Києвом і Краковом та знайомість у польській столиці слов'янської азбуки свідчить ім'я першого польського короля Болеслава Хороброго вибите кирилицею на його монеті (денарі). У сивій давнині польсько-українським контактам сприяли досить поширені матримоніальні зв'язки між поляками і русинками, які приїжджаючи до Польщі, як жінки польських князів привозили з собою власні молитовники, книги Святого Письма чи ікони, щоб з частиною свого руського двору молитися у своєму візантійсько-руському-українському обряді, та не тратити контакту зі східною духовністю, іконографічним мистецтвом та культурою й мовою своїх батьків, імена яких часто надавали своїм дітям. І так наприклад, князь Володимир Великий одружив свого найстаршого сина Святослава з дочкою короля Болеслава Хороброго. Його дочка Доброніга вийшла опісля заміж за Казимира Відновителя, який з черги видав свою сестру Гертруду за Ізяслава, сина Ярослава Мудрого.

Син Доброніги і Казимира, Болеслав Сміливий був також одружений з русинкою.

З русинками були одружені три сини Болеслава Кривоустого: Болеслав Кендзежавий з Верхославою, дочкою Всеволода Мстиславовича, Мешко Старий з дочкою Ізяслава Мстиславовича, Казимир Справедливий з Геленою — дочкою Ростислава Київського. Приклади матримоніальних польсько-українських зв'язків можна ще довго наводити. Для нас особливого значення набуває факт, що польський князь Лешек Білий одружився з русинкою, дочкою луцького князя Гримиславою. Їх дочка, блаженна Соломія фундаторка першого в Польщі монастиря сестер Кларисок мала свою ікону-мозаїку Матері Божої. Ікона ця знаходиться зараз в монастирі Сестер Кларисок в Кракові при костелі св. Андрія на вулиці Гродській, побіч Фундації Св. Володимира.

Ікона Матері Божої, перед якою молилась блаженна Соломія, це мозаїка візантійського походження зі зламу XII-XIII ст. Зображену на Іконі Богородицю представлено як Оранту, з жестом простягнутих до неба рук. Праворуч біля авреолі знаходяться грецькі букви ΜΡ ΘΥ — „Матір Бога”. З правого боку мозаїки зображена маленька постать Христа, який благословляє, і знов грецькі букви ΙС ΧΣ.

З джерел виникає, що цей образ Матері Божої „приносили до конаючих і є він зі скарбів від св. Матері.”

Головна течія започаткованих у ранньому середньовіччі культурних і мистецьких зацікавлень руським мистецтвом у Польщі припадає на злам XIV і XV ст. і пов'язана з артистичним меценатом Владислава Ягайла, який був вихований в оточенні руського церковного мистецтва і тому наймав руських художників для виконання окремих декорацій. З-поміж дев'яти таких поліхромій, що знаходились тоді у Польщі, дві були у каплиці Св. Трійці й Місіонарів у Кафедральному костелі на Вавелі, а третя також на вавельському замку, у королівській спальні. Вже за часів

Казимира Ягеллончика у 1470 році було виконано існуючу донині поліхромію у вавельській каплиці Чесного Хреста (св. Кшижа), яка зображує м.ін. Причастя Апостолів, ангельські хори та зроблені кирилицею написи. В часах Ядвіги і Ягайла збудовано, (правдоподібно на руїнах церкви слов'янського-візантійського обряду) монастир отців Бенедиктинів слов'янського обряду, а при монастирі — церкву, посвячену, — як пише др Ст. Божик, у 1390 році. Церкву цю в роках 1470-1480 перемінено на латинський костел, де даліше відправлялись Богослуження у слов'янській мові, але після римської літургії.

З Собору у Флорентії з 1439 р. повертався до Києва через Краків Митрополит Ізидор (що підписав унію з Римом), для нього відправили торжественну Службу Божу в Кафедральному соборі на Вавелі у візантійсько-руському обряді.

Після 1349 року коли Казимир Великий зайняв західно-руські землі включно зі Львовом, Холмом, Володимиром Волинським та іншими містами, русини приїжджали вчитися до Краківської Академії. Найбільш відомим випускником Краківської Академії був Юрій Котермак з Дрогобича, називаний Дрогобичем, який після отримання докторату у ділянці медицини і філософії в університеті у Болонії (де був також ректором), повернувся у 1487 році до Краківського університету, де став викладачем. Юрій Котермак-Дрогобич мав безпосередні контакти з друкарем Швайпольтом Фіолем, який видав у 1491 році перші серед усього слов'янського світу книжки, надруковані кирилицею. Ю. Котермак помагав Фіюльові у всіх видавничих справах, включно з коректою відбиток майбутніх книг. Таким чином, Ю. Котермак, а також тодішні русини, що проживали у Кракові, як напр. Гаврилко, Богуш, Іванко та інші мають свій вклад у видання кирилицької книги-першодруку, за який вважається книжку „Октоїх” (169 листків). Крім неї було тоді видано такі ще книжки, як „Часословець”, „Тріодь пісна” і „Тріодь цвітна”.

Краківська друкарня Швайпольта Фіоля

Ш. Фіоль прибув до Кракова з Німеччини. У Кракові спочатку займався він гаптарським ремеслом, працюючи для королівського двору. Саме тут Фіоль зустрівся з українськими і білоруськими магнатами, які, мабуть, і виступили з ініціативою щодо друкування церковних книг.

Побачивши можливість доброго заробітку — книги церковно-слов'янською мовою можна було продати не тільки в Україні і Білорусії, але й Московщині, Сербії та Молдавії — Фіоль почав організувати друкарню. Коли це точно відбулося зараз важко сказати. Після зроблених дослідниками підрахунків, початок безпосередніх праць над друком можна було б віднести до 1486-87 років. Однак безпосереднє підтвердження зв'язку Фіоля з друкарською справою маємо лише з 1490 р., коли в нього вкрали папір.

Наскладання чужою мовою чотирьох об'ємистих книг обсягом близько 500-тис. друкарських знаків, було б для Фіоля неможливим без допомоги „русинів” (найпевніше українців), знавців церковно-слов'янської мови. Вони підготували опрацьовані і виправлені рукописи, з яких було зроблено друкарський набір. Складачами були також русини — Гаврило, Богуш та Іван.

Про зв'язок перших книг, друкованих кириличною азбукою, з українськими землями, свідчить також багато слів, в яких помітний вплив живої української мови. Крім цього, треба також указати на те, що у святцях, доданих до *Часослова*, є згадки про святих, широко відомих на Україні — Теодозія Печерського, Володимира Великого, Бориса і Гліба та інших.

Львівський історик Ярослав Ісасвич, обговорюючи краківські стародруки зауважив: *на наш погляд, до них причетна Перемиська єпископія — найближчий до Кракова православний культурний осередок... „Октоїх”, найбільш ймовірно, надрукований з рукопису українського походження, „Часослов” — за українським списком з російського протографа. Гравюра Розп’яття могла бути виконана в Нюрберзі, в той же час правдоподібно використання як одного з джерел зображення прикарпатської (отже західноукраїнської) ікони.*

Юрій Котермак з Дрогобича

Юрій Котермак, син Михайла Доната з Дрогобича записався до Краківського університету в 1469 р. В 1470 отримав науковий ступінь бакалавра, а 1473 р. ступінь магістра.

В 1478-1482 роках викладає астрономію в Болонському університеті, будучи в 1481-1482 роках ректором університету медицини і вільних мистецтв. 7 лютого 1483 р. вийшла друком його праця „Прогностична оцінка поточного 1483 року” (латинською мовою).

Пізніше переїжджає до Кракова, де в Краківському університеті читав лекції з медицини (запис про це з 1488 р.), продовжуючи також свої астрономічні праці.

Помер Юрій Котермак у Кракові 4 лютого 1494 року.

Ось фрагмент виступу доктора Юрія Котермака в публічному диспуті, який відбувся у Краківському університеті, поданий Ярославом Ісасвичем в книжці „Юрій Дрогобич” (Київ 1972):

„Славетні мужі! — звернувся до вчених Юрій Дрогобич. — В давнину приписували створення медицини богам. Але правдиві перекази свідчать, що мистецтво лікування започаткували пастухи й рільники.

Займались медициною греки та інші стародавні народи. Ескулапа за те, що розвинув цю галузь науки, було зараховано до числа богів. Такої почесності не удостоївся у свого народу жоден полководець, що керував найбільшим військом, жоден монарх, що мав найбільшу владу.”

Касіян Сакович

Касіян Сакович народився близько 1578 року в Подтеличах біля Любачева в Белзькій землі (Галичина) в родині православного священика. Навчався в Замойській і Краківській академіях. 1620 р. постригся в ченці, змінивши світське ім'я Калікст на чернече Касіян. З 1620 по 1624 р., після Івана (Йова) Борецького, був ректором київської братської школи. Згодом переїхав до Любліна, де був проповідником при православному братстві. 1625 року прийняв унію і став архімандритом Дубенського монастиря на Волині. З 1639 року мандрував. 1641 р. прийняв католицизм і вступив до ордену августинців. Помер 1647 р. в Кракові католицьким капеланом. Касіян Сакович відомий як теолог-полеміст, перекладач, педагог і поет.

БЕЗІМЕННІ УКРАЇНСЬКІ МОГИЛИ НА РАКОВИЦЬКОМУ ЦВИНТАРІ

Раковицьке кладовище у Кракові — місце вічного спочинку Богдана Лепкого, чия могила є символом українства, вписаного в культурний пейзаж Кракова. У свою землю воно прийняло тлінні рештки невідомих українських в'язнів та інтернованих з польсько-української війни 1918-1919 рр.

На полях № 71 і 72 (тобто на давніх ділянках XXVII і XXVIII) на площі 755,9 м², в 3-х рядах братських могил спочивають 1253 особи (відповідно 751 і 502). Як свідчать фрагментарні архівні дані, колись на могилах стояли один металевий і один дерев'яний хрести. Сьогодні там пусто ...

В Домб'є — теперішньому районі Кракова — під час I світової війни розміщувався австрійський табір військовополонених (подібно як в Ланьцуті і Вадовіцах).

З початку листопада 1918 року після розпаду Австро-Угорської імперії військовополонені російської, сербської та італійської армій покинули цей табір і подалися до своїх країв. А сам табір було підпорядковано польській військовій адміністрації Кракова. Невдовзі до Домб'я — табору інтернованих № 1 були скеровані також в'язні та полонені українці з охопленої польсько-українською війною Східної Галичини, а рівночасно від лютого 1919 р. — також в'язні польсько-більшовицької війни.

У порівнянні з іншими таборами, що були тоді в Польщі табір в Домб'є, розташований в колишніх кошарах, відзначався непоганими санітарними умовами: частина будинків була мурована. Як і в усіх таборах, бідою цього табору залишалося те, що він не був пристосований до зимових умов (в бараках бракувало опалення і пічок). Крім цього, вплив великих груп в'язнів та інтернованих спричиняв виникнення епідемій різних хворіб.

У листопаді 1919 р. в Домб'є перебувало 1274 в'язні з більшовицької армії (через скупі дані важко сьогодні докладно визначити їх національність), 239 українських в'язнів зі Східної Галичини, 2288 інтернованих (переважно українське цивільне населення), загалом 3801 особа. Варто додати, що весь табір передбачав Міністерством Військових Справ розміщення 8000 осіб.

Із загальної кількості військових та інтернованих в'язнів, які перебували в Польщі наприкінці 1919 р., українці зі Східної Галичини становили найбільшу групу. Під впливом протестів українських та польських товариств та установ (головним чином, зв'язаних з Польською Соціалістичною Партією) Міністерство військових справ в половині грудня 1919 р. звільнило частину осіб з Галичини. Решту українських в'язнів та інтернованих було звільнено весною 1920 р.

Людські втрати в усіх таборах, головним чином за рахунок епідемії дезинтерії і тифу, через які пройшли 100 тисяч галицьких українців, становили 20-25 тисяч. Важко, однак, достеменно встановити число померлих в Домб'є. Хворі направлялися до краківських лікарень, звідки шлях більшої частини з них вів до згаданих братських могил на Раковицькому кладовищі. Із вказаних 1253 осіб, які там поховані в 1919-1920 рр., переважна частина була української національності. Але важко однозначно подати бездоганно точний рахунок, тому що до кінця 1920 р. табір в Домб'є поповнювався в'язнями з польсько-більшовицької війни (в грудні 1920 р. в таборі перебувало 3369 осіб, в жовтні 1921 р. після звільнень — лише 46), національність яких не до кінця з'ясована.

Українська спільнота Кракова вшановувала пам'ять похованих на Раковицькому кладовищі щорічними панахидами на Зелені Свята, які влаштовувалися з ініціативи українських студентів. 7-го травня 1928 р. засновано у Кракові філію Товариства Охорони Воєнних Могиł, де мешканці Кракова і студентство вирішило заопікуватися цими могилами та поставити пам'ятник. Розпочалася акція збирання коштів на будову цього пам'ятника, а крім того філія в Кракові доглядала, прикрашувала могили та улажувала панахиди та академії, зокрема на Великдень.

В 1929 р. скульптор Сергій Литвиненко з Наддніпрянщини, який того року закінчив Академію мистецтв у Кракові, погодився виготовити проект пам'ятника.

Для зібрання коштів філія видала поштові листівки, однак попри великі зусилля організаторів — правдоподібно через брак згоди адміністративної влади — не вдалося здійснити цей проект.

Тадеуш ФІЛЯР

BEZIMIENNE MOGIŁY UKRAIŃSKIE NA CMENTARZU RAKOWICKIM W KRAKOWIE

Cmentarz Rakowicki w Krakowie — miejsce wiecznego spoczynku Bohdana Łepkiego, którego grób jest symbolicznym akcentem ukraińskiej obecności w pejzażu kulturalnym Krakowa — otula swą ziemią doczesne szczątki bezimiennych ukraińskich jeńców i internowanych z polsko-ukraińskiej wojny 1918-1919 r. W pasie nr 71 i 72 (tj. na dawnych kwaterach XXVIII i XXVII) na powierzchni 755,9 m², w masowych bezimiennych grobach 3-rzędowych spoczywa odpowiednio: 751 i 502 osoby — łącznie 1253. Kiedyś, jak wynika z fragmentarycznych danych archiwalnych, na grobach stały — 1 krzyż żelazny i 1 drewniany — dziś jest tam pusto...

W Dąbiu — teraz dzielnicy Krakowa, w czasie I wojny światowej istniał austriacki obóz jeniecki (podobnie jak w Łańcucie i Wadowicach). Na początku listopada 1918 roku, po rozpadzie Austro-Węgier, przebywający tam jeńcy z armii rosyjskiej, serbskiej i włoskiej opuścili obóz i udali się do swych krajów, zaś tenże przeszedł pod zarząd polskich władz wojskowych Krakowa. Wkrótce też do Dąbia — Obozu Internowanych nr I, zaczęli napływać jeńcy i internowani ukraińscy z ogarniętej wojną polsko-ukraińską Galicji Wschodniej, od lutego 1919 r. zaś — także jeńcy z wojny polsko-bolszewickiej.

Na tle innych obozów tego typu, funkcjonujących wówczas w Polsce, obóz w Dąbiu, umiejscowiony w byłych koszarach, charakteryzował się stosunkowo dobrymi warunkami lokalowo-sanitarnymi — część budynków była murowana. Tragedią było wszakże to, tak jak i w skali wszystkich obozów, iż nie był on przystosowany do warunków zimowych (brakowało opału i pieców w barakach), napływ zaś kolejnych grup jeńców i internowanych sprzyjał epidemiom chorób zakaźnych.

W listopadzie 1919 roku przebywało w Dąbiu odpowiednio: 1274 jeńców z armii bolszewickiej (wobec skąpych danych archiwalnych trudno jest określić dokładnie ich narodowość), 239 jeńców ukraińskich z Galicji Wschodniej, 2288 internowanych (przeważnie ukraińska ludność cywilna), tj. łącznie 3801 osób, przy docelowej pojemności obozu ustalonej przez polskie Ministerstwo Spraw Wojskowych na 8000 osób.

Z ogólnej liczby jeńców wojennych i internowanych przebywających w Polsce w końcu 1919 roku, jeńcy i internowani ukraińscy z Galicji Wschodniej stanowili największą grupę. Pod wpływem protestów ukraińskich i polskich organizacji społecznych (szczególnie związanych z Polską Partią Socjalistyczną — PPS) Ministerstwo Spraw Wojskowych w połowie grudnia 1919 roku zwolniło do miejsc zamieszkania część osób pochodzących z Galicji. Pozostałych jeńców i internowanych ukraińskich zwolniono wiosną 1920 roku.

Straty ludzkie, głównie na skutek epidemii czerwonki i tyfusu w skali wszystkich obozów, przez które przeszło 100 tys. Ukraińców galicyjskich, wyniosły 20-25 tys. osób. Trudno, wobec znikomości materiałów archiwalnych, podać dokładną liczbę zmarłych z Dąbia. Chorzy byli kierowani do krakowskich szpitali, skąd droga znacznej z nich części wiodła do wspomnianych mogił zbiorowych na Cmentarzu Rakowickim. Z wymienionych 1253 osób tam pochowanych w latach 1919-1920 przeważająca część była narodowości ukraińskiej, jednakże trudno jednoznacznie podać precyzyjnie konkretną liczbę, gdyż do końca 1920 r. do obozu w Dąbiu napływali jeńcy z wojny polsko-bolszewickiej (w grudniu 1920 r. w obozie przebywało 3369 osób, w październiku 1921 r., w efekcie zwolnień — 46), których przynależność narodowa w świetle dostępnych dziś danych nie jest do końca znana.

Spółeczność ukraińska Krakowa czciła pamięć pochowanych na Cmentarzu Rakowickim corocznymi panichidami odprawianymi na Zielone Świąta z inicjatywy studentów ukraińskich. 7-go maja 1928 r. założono w Krakowie filię Towarzystwa Ochrony Mogił Żołnierskich, w ramach której mieszkańcy i studenci Krakowa postanowili zaopiekować się tymi mogiłami, a także postawić pomnik. Zaczęła się akcja zbierania pieniędzy na budowę pomnika, oprócz tego filia w Krakowie opiekowała się, urządziła panichidy i uroczystości na mogiłach, szczególnie na Wielkanoc.

W 1929 r. rzeźbiarz Serhij Łytwynenko z Naddnieprza, który w tym samym roku skończył Akademię Sztuk Pięknych w Krakowie, zgodził się przygotować projekt pomnika. Dla zebrania funduszy filia wydała karty pocztowe, jednakże mimo energicznych starań nie udało się, jak można sądzić ze względu na brak zgody władz administracyjnych, zrealizować tego projektu...

Tadeusz FILAR

На зустрічі з професором Ю. Новосільським в Галереї українського мистецтва.

КРАКІВ В ОЧАХ УКРАЇНЦІВ НА ЗЛАМІ СТОЛІТЬ

Д-р Іван Зілінський

ДЕЩО ПРО КРАКІВ, ПРО ЙОГО СТАРИННІ ПАМ'ЯТКИ ТА ПРО НАУКОВУ ПРАЦЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ НА ЯГАЙЛОНСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Уперше був я у Кракові в 1899 р., ще як ученик V класу гімназії, в товаристві більшої прогульки учеників вищих класів української гімназії в Перемишлі під проводом покійного професора Івана Прийми. (...)

Краків зробив на нас сильне враження, ми зазирнули полякам збереження в цьому місті стільки незвичайно цікавих історичних та культурних пам'яток і наш провідник зробив нам дуже милу несподіванку, коли показав нам в цьому польському Римі також такі близькі нам пам'ятки, як Ягайлонську каплицю Чесного Хреста на Вавелю, церкву св. Норберта з цікавим іконостасом, що його малювали учні Матейка на підставі його проєкту. (...)

Та щойні згодом, коли в 1926 р. покликано мене на краківський університет, мав я змогу докладніше переконатися, як багато цінних для нас пам'яток, досі цілком не знаних або недостатньо використаних, криють у собі різні краківські бібліотеки й архіви.

Тут згадаю тільки коротко, що в самому музею ім. Чарторийських зберігається кілька десятків незвичайно цінних українських грамот з XIV і XV в., написаних кирилицею, починаючи від фундаційної грамоти короля Казимира з 1349 р., з яких важніші я сфотографував для видання Київської Академії Наук; — далше т. зв. Лавришівська євангелія з початку XIV в., дуже важка для історії білоруської та української мови; а крім того велика кількість пізніших рукописів, співаників і рідких стародруків знаходиться в бібліотеці Польської Академії Наук, у музею ім. Чапських, у Ягайлонській бібліотеці і т. д.

У цій останній бібліотеці знайшов я оригінали двох листів Шевченка до свого приятеля Бронислава Залського, а саме: 1) з дня 9.X.1854 р. з Новопетровського форту; 2) з дня 10.VIII.1859 р. з Астрахані; далше лист Миколи Гоголя до Богдана Залського, писаний в українській мові та листи П. Куліша до Крашевського. — Крім цього зберігаються в Ягайлонській бібліотеці посмертні папери Жеготи Павлі, Зоряна Ходаковського та багатьох інших різних рукописних збірників, що містять у собі чимало цінних матеріалів для українознавства.

Василь Стефаник

ПРО ЯСНЕ МИНУЛЕ

В осени 1892 р. я вписався на медичний факультет у Кракові. Тоді була там „Академічна Громада” студентів українців. (...) Одним з провідників „Академічної Громади” був д-р філософії Роман Ярославич, я був щасливий, що зійшовся з цим дуже розумним і прегарним професором з гімназії. Він учив мене і Леся Мартовича української мови в коломийській гімназії. (...)

В нашій „Академічній Громаді” ми сходилися що вчора, читали часописи, слухали відчитів. Члени Товариства майже всі були драгоманівцями і належали до Української Радикальної Партії. Я пам’ятаю всіх товаришів старших і молодших по медицині, та не про всіх буду писати. Найвеселіший і найздібніший медик був Яків Невестюк. Він котрогось року перевозив тайно українські книжки до Кисва, книжки на границі найшли і він цілий рік просидів в тюрмі в Москві чи Петербурзі. (...)

Поза студентами медицини треба згадати у Кракові Івана Труша, який вчився малярства в Академії. Острий полеміст, інтелігенція глибока і загальна, один з найталановитіших людей, яких знаю, з величезним образованием і фаховим і загальним. Всі його знають. Володимир Старосольський вчився в Кракові прав. Знав, що він українець та по українськи не міг скласти речення. Хлопчина панський з виховання і чи кров прадідівська чи теорія, він же дуже любить теорії, завели його в українську націю і вчинили з нього найкрасшого між нами чоловіка. Вже при кінці мого побуту в Кракові вступив до Академії малярської Михайло Бойчук, просто з села від роботи, з мозолями на руках, з рум’яними лицями, побачив я його в своїй хаті. Всі знають, що це тепер великий маляр, один з засновників ренесансу староруського малярства.

Особно згадую мого приятеля Богдана Лепкого, який обняв у Кракові посаду в гімназії св. Яцка, як учитель. З його прибуттям відчинився салон для решток вічних медиків. Не можу бути вже ані трохи об’єктивним нагадуючі перші роки мого з ним дружби. Всі знають його, як великого поета, як робітника і вченого, але не всі знають, як високо культивований се чоловік, який він великий в розумінню цінити людей, як великих так і малих. Він для мене все був такий самий гарний, як його твори. (...)

Близько сорок років те, що гірке було, посолоділо, те, що молоде було, посивіло. Всіх приятелів і товаришів, які ще живуть здоровлю.

Богдан Лепкий

ГАРНО БУЛО...

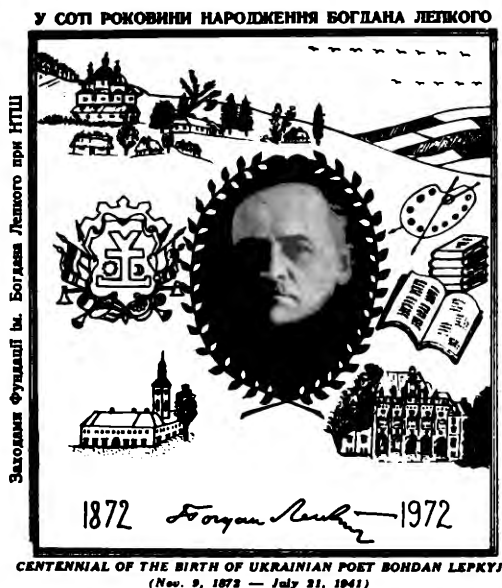
З початком вересня 1899 року перенесла мене Рада Шкільна Красва, як суплента, з Бережан до гімназії св. Яцка в Кракові.

Зараз першої неділі пішов я до церкви. Вона була вже відновлена. Мала величавий іконостас, зготовлений по проєктам Яна Матейка, цікавий не лиш своїми образами, але й тим, що був не з дерева, а мурований. Я дивився на іконостас і слухав хору невеличкого, але добре зіспіваного. (...)

Про Стефаника не потребує писати, бо писав уже нераз, а й без мого писання він загально відомий — славний. (...)

Виймковою появою між молодими був Вячеслав Липинський. Він студіював у Кракові агрономію, а після звернувся до історії і здобув собі велике знання та мимо молодого віку став авторитетом. Коли від Кієва згодом перенеслося наше товариство до каварні Мрожинського, (теж до ринку, тільки по другім боці Суконниць), то Липинський часто-густо також заходив туди на часописи та на розмову. Всього скупчувалося круг нього і слухало уважно.

З польської молоді найбільше підійшов до нас пізніший славний поет Владислав Оркан, оден з моїх найсердечніших друзів. Тої дружби ані війна, ані повоснні події ні на хвилину не захитали, бо це був чоловік великого ума і не меншого серця, що

Конверт виданий у соті роковини народження Б. Лепкого.

навіть серед непроглядної півми не губив з ока дороги до правди. Гарно знав нашу літературу й історію (особливо XVII століття) і не знаю, чи хто другий з чужинців так знаменито орієнтувався в наших національних питаннях. Дуже добре розумів наше тяжке, прямо трагічне положення (так с: положення!) і підходив до нас не з перцем, а з серцем. (...)

„Альманах українського студентського життя у Кракові”, Краків 1931.

BUDUJMY DOM PRZYMIERZA

(Słowo powitalne wygłoszone do studentów w Auli UJ dnia 27.11.1992 r.)

Przed ponad 200 laty, w latach 70-tych XVII w., rozeszła się po całej Ukrainie wieść o wędrownym lirniku, niejakim Wernyhorze, który w czasie wojny polsko-ukraińskiej zw. koliszczyzną głosił słowa pojednania. Już za życia cieszył się on powszechnym szacunkiem. Po śmierci, pochowany na jednej z wysp leżących na rzece Rosi, stał się dla ludu ukraińskiego jednym z największych bohaterów. Osnuła też wokół niego ukraińska poezja ludowa wspinałą przódz legendy. Nie zapomniała o nim także i poezja polska. W 1830 r. — tuż po wybuchu powstania listopadowego — w pierwszych dniach grudnia — przypomniał jego postać największy nasz ówczesny historyk, Joachim Lelewel. Sławny profesor Uniwersytetu Wileńskiego, a następnie Warszawskiego zwrócił uwagę przede wszystkim na tzw. przepowiednię Wernychory, która wszak zapowiadała przyszłe pogodzenie narodów polskiego i ukraińskiego. Odtąd bohater ten zagłosił na stałe w polskiej poezji. Piękny jego portret stworzył Juliusz Słowacki w „Śnie srebnym Salomei”, „Wacławie” i „Beniowskim”. Głosili jego chwałę Michał Czapkowski i Lucjan Siemieński. Nie zapomnieli o nim największy poeta epoki Młodej Polski: Stanisław Wyspiański. Zapragnął go ukazać pośród królów i świętych polskich: w jednym z witraży katedry wawelskiej, poświęcił mu też niedokończony rapsod, w którym „Ukrainy dziad z lirą”, przybywa do kaplicy katedry wawelskiej, by tu — przybrany w królewski płaszcz króla Stanisława — budzić uspiionych władców, hetmanów i rycerzy z wiekowego snu — do czynu! Zaprosił go wreszcie do izby „Weselnej”: ze Słowem i Rozkazem! Z rozkazem podjęcia przygotowań do walki o wyzwolenie z niewoli narodowej, ze słowem — propozycją przymierza polsko-ukraińskiego. Przesłanie jego w roku 1900 nie zostało wysłuchane. Ale pozostała po nim pamięć. I mimo późniejszych trudnych dni w naszej historii, historii narodów sąsiadujących, mimo przelanej krwi, wzajemnych krzywd, przetrwała przecież, zarówno w Polsce jak na Ukrainie pamięć o tym lirniku, który przybywszy z

dalekich stron ukraińskich do chaty bronowickiej Włodzimierza Tetmajera miał odwagę powiedzieć Gospodarzowi:

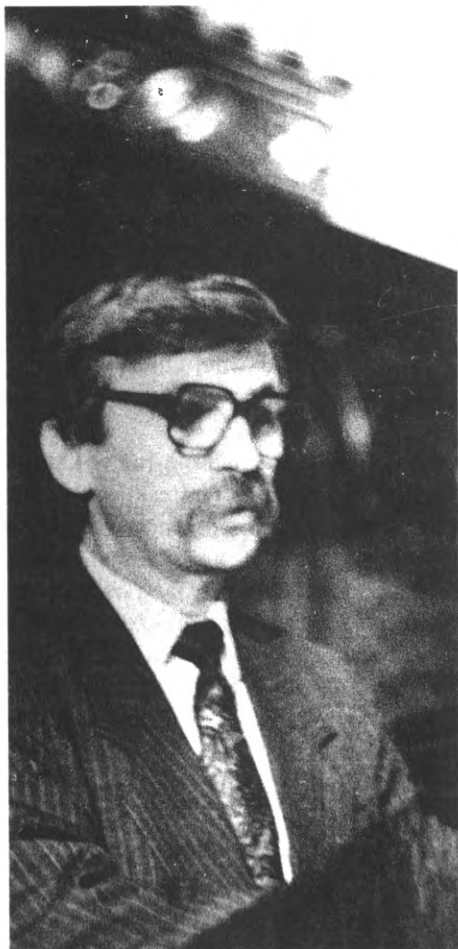
Siądźże, panie Włodzimierzu,
mam asaństwu nowin wiele:
Pomówimy o Przymierzu.

Nie przypadkowo, jak się wydaje, Wernyhora wybrał sobie chatę podkrakowską na miejsce zawarcia przymierza. Wszak z bronowickich bloń widać wieże krakowskich kościołów, widać Wawel, widać jak na dłoni — królewskie miasto Kraków. Pradawna stolica Polski od stuleci była nie tylko siedzibą królów polskich. Była także wielkim ogniskiem kultury europejskiej. Była jednym z tych miast, w którym znaleźć można ślady nie tylko dawnej kultury polskiej, ale także włoskiej, niemieckiej, czy żydowskiej. Nie brak tu także śladów obecności i rozwoju kultury rusko-ukraińskiej.

Wędrujecie Państwo śladami ukraińskimi po naszym mieście. Byliście już w kaplicy świętokrzyskiej na Wawelu — gdzie przeszło 500 lat przetrwały przepiękne freski wschodnie przedstawiające Komunię Świętą Apostołów. Byliście w kościele św. Norberta — dawnej cerkwi unickiej. Przysłicie teraz do budynków uniwersyteckich. Przychodźcie Państwo tą samą drogą, którą od stuleci podążali tu, do Uniwersytetu Jagiellońskiego, starsi wasi bracia. Wszak Alma Mater Jagellonica była matką karmicielką w równej mierze młodzieży krakowskiej, jak tej przybyłej ze Śląska, z dalekiej Pragi, ale i z nad Półtewi czy Dniestru. Tuż obok stoją budynki, w których kiedyś założono Katedrę Języków Ruskich, w której pracował Iwan Zihynskij i Bohdan Łepki. W nich wasi przodkowie zdobywali wiedzę, przecierali ścieżki swojemu narodowi do wielkiej kultury światowej. Młodzież ukraińska miała w Krakowie swoje organizacje studenckie, wydawała tu swoje pisma. Na swój sposób wzbogacała zatem skarbiec kultury pradawnej stolicy Polski.

Dziś, po wielu trudnych dziesięcioleciach, kiedy udało się wreszcie reaktywować studia ukrainistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim, na nowo zaczyna dawać o sobie znać tradycja kultury ukraińskiej. Wysiłek gromady niezmordowanych entuzjastów nie poszedł na marne. Mamy dziś studentów ukrainistyki. Mamy tworzoną z trudem kadrę naukową. Mamy też pewien dorobek, o którym warto pamiętać. Wszak to tutaj, na Uniwersytecie Jagiellońskim, odbyło się w ciągu ostatnich trzech lat kilka ważnych imprez naukowych i kulturalnych ukraińskich. Jeszcze w maju 1990 zorganizowaliśmy dużą sesję naukową — z udziałem wielu gości z różnych stron świata — na temat: „Ukraińska myśl polityczna w wieku XX”. W maju 1991 r., na przeszło pół roku przed „wybuchem” niepodległości Ukrainy, odbyła się w salach Collegium Nowum UJ niezwykle ważna, sesja naukowa na temat: „Dążenia niepodległościowe Ukraińców w wieku XX”. W październiku 1991 r. uczczono tu okolicznościową sesją ojca studiów ukrainistycznych na UJ, Bohdana Łepkiego. W październiku bieżącego roku zorganizowano ogólnopolską sesję naukową, poświęconą znakomitemu znawcy języka, literatury i kultury ukraińskiej — prof. Janowi Janowowi (w czterdziestolecie śmierci). Za kilka tygodni blisko 50 uczonych ze wszystkich zakątków Europy przedstawi tutaj wyniki swych badań nad dziejami i znaczeniem unii oraz unitów w Polsce i krajach słowiańskich.

Sądze, że o dokonaniach tych należy mówić, świadczą one bowiem o wyborze w Krakowie właściwej drogi: budowania polsko-ukraińskiego przymierza na mocnych fundamentach kulturowych, na fundamencie chrześcijańskiej myśli, na trwałej opoce ludzkiej przyjaźni. Wierzyć nam trzeba, że powstałe w ten sposób przymierze przetrwa długo, wieki całe.

Декан проф. Францішк Зейка.

W „Weselu” Wyspiańskiego ukraiński liryk — Wernyhora zapowiedział swój powrót: ale już w towarzystwie Archanioła:

Wernyhora

a skoro rzesza uklęknie,
niech wszyscy natężą słuch:
czy tętentu nie posłyszają
od Krakowskiego gościńca?

Gospodarz

Wyteżam, Wyteżam słuch.

Wernyhora

Ja wiem, żeś jest Asan zuch —
Od Krakowskiego gościńca
czy tętentu nie posłyszają
czy już jadę z Archaniołem? (II, sc. 24)

W czasie, gdy rozgrywa się akcja dramatu Wyspiańskiego, Wernyhora nie powrócił do Bronowic. Nie przybył z Archaniołem, nie przywiódł zastępów wojska ukraińskiego, które by — wspólnie z polskim — podjęło bój o wolność narodów polskiego i ukraińskiego. Nie przybył, bo przybyć nie mógł. Skłócone bowiem ze sobą narody każdy na swój sposób wyobrażały sobie wolność i drogę do niej.

Dziś, po dziewięćdziesięciu latach od tamtych czasów, po doświadczeniach dwóch wielkich wojen i długiego okresu panowania systemu totalitarnego, kiedy stoją obok siebie: wolna Polska i wolna Ukraina, wolno wierzyć, iż spełnia się zapowiedź Wernyhory z „Wesela”. Oto ze Lwowa i Kijowa, z Krymu i Doniecka, z Moskwy i dalekiej Ufy, a także ze wszystkich zakątków Polski staje na ziemi krakowskiej młodzież spod znaku „białego Anioła”, który od najdawniejszych czasów powiewał na sztandarach narodu ruskiego. Przybywa tu na wielkie święto kultury ukraińskiej.

Witamy ją z radością i nadzieją. Wierzymy, że sprosta wyzwaniu, jakie stawia przed nią teraźniejszość i przyszłość. Że zbuduje — wraz z młodzieżą polską, z młodzieżą całej Europy — solidny gmach przyszłości. Na frontonie tego gmachu zawisnie hasło z jednym tylko słowem: P R Z Y M I E R Z E ! Na ten zbożny trud życzę Wam po staropolsku: Szczęść Boże.

Franciszek ZIEJKA
(Dziekan Wydziału Filologicznego UJ)

DISKUSJA
**„PRZYSZŁOŚĆ STOSUNKÓW POLSKO-UKRAIŃSKICH,
PROPOZYCJE I ZADANIA DLA UCZONYCH, TWÓRCÓW
KULTURY, WYDAWCÓW, DZIAŁACZY POLITYCZNYCH,
SPOŁECZNYCH I RELIGIJNYCH”**

Włodzimierz Mokry

Nasza dyskusja o przyszłości stosunków polsko-ukraińskich, jest kolejnym wymownym znakiem przemian, jakie dokonują się między naszymi narodami — Polakami i Ukraińcami. Jedną z tych przemian współtworzonych w Krakowie jest chociażby ten oto 395 tom miesięcznika „Znak” zatytułowany „Polska — Ukraina” z 1988 roku, który otwiera „Dyskusja o kulturze ukraińskiej”, eksponująca bogactwo kultury polsko-ukraińskiego pogranicza. Część ówczesnych dyskusantów na czele z redaktorem naczelnym „Znaku” Stefanem Wilkanowiczem i prof. dr. hab. Ryszardem Łużnym weźmie udział również w dzisiejszej dyskusji odbywającej się w jakże odmiennej sytuacji.

Wówczas, w naszej dyskusji, rozpoczętej na łamach „Tygodnika Powszechnego” (1981, nr 46-47), w wyniku pamiętnego polskiego Sierpnia 80, a kontynuowanej w latach 1984-1988 w redakcji „Znaku”, mówiliśmy o kontaktach polsko-ukraińskich na przestrzeni wieków, o sposobach przełamywania zaszczości i barier, utrudniających rozwój współpracy między Polakami i Ukraińcami. Często jednak nasze „górne i durne” marzenia o świetlanej przyszłości zaczęły o trudną do przezwyciężenia, bo dramatyczną przeszłość polsko-ukraińską.

Dziś w rok po osiągnięciu trwałej, bo zdobytej w sposób pokojowy, parlamentarnoprawny wymarzonej przez Ukraińców od stuleci niepodległości Ukrainy także i o przeszłości można mówić spokojniej, z większym dystansem, ale i szacunkiem. Przeszłość wpływa przecież na przyszłość. My w Polsce dobrze znamy myśl Cypriana Kamila Norwida, podkreślającego, iż przyszłość to jest przeszłość, tylko nieco dalej. Nie przypadkowo też w okresie rozbiorów Polski, w czasie zagrożenia jej rozwoju cywilizacyjnego polscy patrioci chroniąc pamiętki kultury, na muzeum w Puławach umieścili napis „Przeszłość przyszłości”.

Rozmyślająca nad przeszłością obecna wśród nas poetka ukraińska z Podlasia Żenia Żabinska-Hawryluk powiedziała kiedyś tak:

Одягнені
у вишивані сорочки
сидимо
на курганах слави
заслухані
в пісню бандуриста
що величас минуле...
я не проти
але чому
коли всі народи
шукають майбутнього..?

Wydaje się, że niezależnie od tego co dziś powiedzą zaproszeni do dyskusji dostojni goście, najbardziej od nich, od tej młodzieży będzie zależeć przyszłość stosunków polsko-ukraińskich. Tą przyszłością jest przede wszystkim, umiętnie korzystająca z osiągnięć i doświad-

czeń przeszłości młodzież po obu stronach naszej daj Boże przepuszczalnej i bogatej granicy polsko-ukraińskiej.

Wierzę, że zarówno nasza dyskusja o przyszłości stosunków polsko-ukraińskich, jak i włączająca się do tej dyskusji młodzież, która nie jest tak pokaleczona jak część starszego pokolenia, przyczyni się do stworzenia godnego, życia i współżycia między Polakami i Ukraińcami pod wspólnym niebem między Wisłą a Dnieprem, Kijowem a Krakowem.

Ryszard Łużny

Przypominam sobie jedno ze spotkań z lat minionych, z epoki, mam nadzieję, zamkniętej. Stan wojenny, rok chyba 1982, ciasne pomieszczenia KIK-u (Klubu Inteligencji Katolickiej) i równocześnie redakcji „Znaku”, ul. Sienna 5. Dyskusja ta nie była niczym wyjątkowym, jednakże dla nas, dla wszystkich jej uczestników była czymś ważnym, szczególnym.

Tak więc, w czasie tej trochę konspiracyjnej rozmowy wymienialiśmy między sobą myśli, opinie, nie zdając sobie zupełnie sprawy, jaką rozpętujemy burzę, co będzie potem, kiedy redakcja po nagraniu owej dyskusji, po jej zredagowaniu i opracowaniu zechce te materiały opublikować w jednym ze swych numerów. To jak długo, w jakim kształcie i wreszcie z jakim skutkiem ukazywały się owe materiały w druku, to cała historia, dramatyczna, pełna szczegółów i różnego rodzaju skandali.

Przepraszam, że zaczynam od takich „kombatanckich” wspomnień. Młodzi ludzie tego nie lubią, nie rozumieją, twierdzą, że wy, starzy, to tylko byście wspominali swoje zasługi, wypinali piersi do odznaczeń, a my dzisiaj zrobimy wszystko lepiej i skuteczniej”. Jednak wspomnienia też są potrzebne, chociażby dlatego, że od tego wspomniania zależy to, jak będziemy sobie rysować przyszłość, perspektywę, jak będziemy sobie z nimi radzić.

Zacznę od jednej przestrogi, autoprzestrogi. Kiedyś właśnie tę i inne podobne dyskusje traktowaliśmy z takim swoistym wszystkoizmem, wydawało się nam wówczas, i chyba słusznie, że my: dziennikarze, publicyści, filozofowie, historycy, filologowie, czy też po prostu amatorzy, ludzie znający się na rzeczy musimy się o wszystko starać, o wszystkim myśleć, we wszystkim uczestniczyć. I braliśmy się czasem do rzeczy właśnie nie swoich, nie przygotowani, nie mając dostatecznych kompetencji. Działo się tak, gdyż nie było takich środowisk, takich ludzi, instytucji i struktur, które by powoli, po kolei takie i podobne sprawy brały na warsztat, omawiały i wreszcie realizowały, z myślą o tym, że przyjdzie kiedyś taki czas, kiedy to się wszystko przyda.

Dziś na szczęście, nie jesteśmy już w takiej jak wówczas sytuacji. Nie tylko w tym sensie, że nie ma kłopotu z wydrukowaniem tego cośmy wymyślili, napisali. Nikt nie przychodzi na nasze sesje naukowe i nie notuje skrzętnie, kto z dyskutantów co powiedział, aby później donieść do pewnej ambasady lub innego urzędu. Organizatora sesji brało się wówczas do wyjaśnień: „co to miało znaczyć, że jakoby w 1917 r. na Ukrainie skończyła się wszelka nauka?” Ten co donosił pomylił się, bo nie w 1917, a w 1817, i nie nauka, a Akademia Kijowsko-Mohylańska, całkiem jak w tej ormiańskiej anegdocie, że „to nie on ukradł, a jemu ukradli, i nie samochód, tylko rower” itd.

Wtedy nastąpiła wreszcie pewna specjalizacja, pewien podział ról i filolog może i powinien robić to, co do filologa należy: wykladać, kształcić młodzież, pisać książki. Dyrektor danego departamentu, w takim czy innym ministerstwie ma się zajmować tym, za co mu płacą pieniądze, do czego jest przygotowany; redaktor czasopisma i prezes KIK-u ma swoją dziedzinę, którą się zajmuje, także na odcinku tego, co nazywamy stosunkami między Polską a Ukrainą, między mniejszością Ukraińców w Polsce a Polakami, między Polonią na Ukrainie, a tamtejszym społeczeństwem, władzami. Historyk zajmuje odpowiednią katedrę, kształci młode kadry oraz studentów, pisze nowe podręczniki bądź poprawia stare. Polityk,

dypłomata, działacz polityczny, parlamentarzysta, minister zajmują się każdy swoimi sprawami i my już nie musimy za nich myśleć i załatwiać pewnych rzeczy. Jest więc chyba coraz bardziej normalnie, coraz naturalniej i każdy z nas powinien się brać za swoją działkę, za swoje poletko i za nie odpowiadać.

Wydaje mi się, żeśmy sobie przez te wszystkie lata na ten luksus, na ten komfort zapracowali. Jedni zaczęli wcześniej, inni później, jeszcze inni doszłusowali w ostatniej chwili. Ale myślę, że te nasze tutaj wypowiedzi będą bardzo wyspecjalizowane, bardzo zróżnicowane i, że nie będziemy każdy z osobna zbawiać świata i każdy z nas będzie tu prawdopodobnie mówić o tym, co potrafi, w czym jest dobry, i dopiero w całości to wszystko razem da efekty, jeśli będzie temu przyświecał Duch Boży, jak powiedział poeta. A myślę, że przyświecał i przyświecać będzie nadal.

Stefan Wilkanowicz

Kiedy odbyliśmy dyskusję i przygotowaliśmy numer „Znaku” na temat kultury ukraińskiej i stosunków polsko-ukraińskich, zostałem wezwany do ówczesnego szefa cenzury w Warszawie, który powiedział mi z prostotą i proletariacką szczerością, że przygotowaliśmy amunicję dla ukraińskich nacjonalistów. Następnie skonfiskowano nam połowę artykułów, a drugiej połowy nie pozwolono wydrukować w całości, a jedynie fragmentami.

W jednym z artykułów prof. Ryszard Kupiński dokonałszy małej analizy kultury ukraińskiej doszedł do wniosku, iż jest ona pewną syntezą kultur Wschodu i Zachodu. Wykazał on także, że kultura ukraińska stanowczo różni się od rosyjskiej. I to był zapewne podstawowy grzech tego numeru. Właśnie to, wydaje mi się, spowodowało interwencję ówczesnej ambasadzie radzieckiej, która odbiła się na Głównym Urzędzie Cenzury i na stosunku do tych materiałów. Wówczas obowiązywała pewna jednolitość i mówienie o tym, że w ramach narodu radzieckiego istnieje odmienna kultura ukraińska było grzechem śmiertelnym.

Dzisiaj sytuacja się zmieniła, weszliśmy w erę pluralizmu, narody odradzają się, odzyskują swoją niepodległość, niezależność. W dzisiejszej kulturze to różnorodność jest wartością, a nie jednolitość. Powiedziałbym nawet, że istnieje pewien obowiązek różności, szukania własnej tożsamości, która ma być inna niż naszych sąsiadów czy przyjaciół. Szerzej rzecz ujmując, taka sytuacja przedstawia sobą pewną szczególną wartość. Chodzi bowiem o to, aby nie zgubić bogactw poszczególnych kultur, nie wymieszać ich w jednym kociołku. Sytuacja jest jednak szczególna, gdyż z jednej strony, dążenie do własnej tożsamości i równości jest charakterystyczne dla krajów, które odzyskują teraz wolność i powinno ono stanowić wartość europejską, a z drugiej strony, dążymy do pewnej jedności, integracji, do Europy zjednoczonej, mimo wszystkich rozdarć i konfliktów. Perspektywy i przyszłość widzimy właśnie w jedności. Jak to ma wobec tego wyglądać? Wydaje mi się, że bardzo trafnego określenia użył kiedyś prezydent Niemiec von Weitzsacker, który powiedział, że jest nam dzisiaj potrzebny taki pluralizm, który zachowuje różność i wartość tej różności, a jednocześnie dąży do pewnej wspólnej bazy wartości. Jest to według mnie niezwykle głębokie i mądre stwierdzenie, przedstawiające dla nas ogromną wartość: mamy dbać o swoją różność jednocześnie dążąc do wspólnych wartości. Jedynie taki stan stwarza warunki dla rozwoju. Stąd, jeżeli myślę w tej chwili o przyszłości naszych, polsko-ukraińskich stosunków, to wydaje mi się, że musimy wejść w bardziej intensywną fazę dialogu, wymiany wartości, rozumienia wspólnoty i różności. I tu pytanie — jak ten dialog ma wyglądać? Nie może on polegać jedynie na robieniu rachunków krzywd i zysków, opowiadaniu o kulturze polskiej, kulturze ukraińskiej, o historii naszych stosunków. To nie wystarczy. Nacisk należy położyć nie na przeszłość, a na przyszłość. Prawdziwy, owocny dialog polega na tym, że razem stajemy wobec wspólnego, sąsiedz-

kiego, europejskiego problemu i razem próbujemy go rozwiązywać. Takich problemów mamy aktualnie mnóstwo.

Na zakończenie chciałbym powiedzieć kilka słów jako wydawca, dziennikarz, publicysta. Otóż pierwszym przykazaniem dziennikarza jest „nie zaszkodzić”. Jest to szczególnie ważne w systemie ostrej konkurencji rynkowej, ponieważ deformacja zawodowa dziennikarzy sprowadza się do tendencji pokazywania zawsze na pierwszym miejscu zła. Dopóki to dotyczy własnego kraju, szkodzi tylko temu krajowi. Ale jeśli odnosi się do stosunków między różnymi krajami, to jest to najlepszy sposób na pobudzenie wzajemnego poczucia krzywdy, nienawiści, nacjonalizmów itd. Stąd pierwszą zasadą dziennikarza jest wystrzeganie się pójścia na łatwiznę. Łatwo jest bowiem pokazać złego sąsiada, ale należy spróbować znaleźć dobro, które to zło może zrównoważyć. Dziennikarz musi przede wszystkim informować. A dezinformacja dotycząca naszych sąsiadów bierze się stąd, że stale za mało jest spotkań, za mało podróży, za mało wzajemnych kontaktów. W miarę rozwijania się tego właśnie „dialogu pośredniego” to niebezpieczeństwo deformacji obrazu Wschodu będzie się zmniejszać. Czego sobie i wszystkim zainteresowanym życzę.

Bogumiła Berdychowska

Wydaje mi się, że stosunki polsko-ukraińskie znalazły się dziś w bardzo trudnym momencie rozwoju. Problemy, które musimy w tej chwili pokonywać są znacznie trudniejsze niż były 3 lata temu. Porównajmy sytuację z roku 1989 z sytuacją obecną.

Rok 1989 był dla Polski, ale i dla całej Europy bardzo ważną cezurą. W rok ten polskie elity polityczne weszły po dość długim okresie edukacji. Jeżeli chodzi o stosunki polsko-ukraińskie, edukacja ta trwała właściwie od połowy lat 70-tych, a aktywnie rozwijała się od roku 1977, kiedy to pojawił się „drugi obieg”, a w nim i problematyka ukraińska. Był to długi i niełatwy okres, ale jednak przyniósł pewne efekty.

Tenże rok 1989 był rokiem bardzo dobrym i ważnym dla naszych ukraińskich partnerów. Zaczynał się rozwijać masowy ruch na rzecz odrodzenia kultury ukraińskiej, który przekształcił się w ruch niepodległościowy. Istniał też wspólny ruch Polaków z ówczesnej „Solidarności” i ludzi z Ukrainy przeciwko Związkowi Sowieckiemu, postrzeganemu jako niekwestionowane zło. Ukraina była wówczas skoncentrowana na problemie rusyfikacji i Rosji. Mieliśmy w tymże roku na Ukrainie do czynienia z pewnym zagrożeniem problematyki polsko-ukraińskiej. Mianowicie nie było nastrojów antypolskich, gdyż nie było w ogóle żadnych nastrojów związanych z Polską. Polska jako partner praktycznie nie istniała w sensie politycznym. Pamiętam, że wtedy jeden z obecnie bardzo znanych polityków ukraińskich w rozmowie z nami uprzedzał nas o tym braku antypolskich nastrojów, ale to była myląca cisza, dyskusja miała się dopiero zacząć, a wraz z nią problemy.

Rok obecny, rok 1992 już drugi lub nawet trzeci z kolei rok, kiedy te problemy, problemy z pogranicza polsko-ukraińskiego pojawiły się, i to, jak się okazało, z bardzo dużą siłą. Niewątpliwie przykrym elementem była ostatnia dyskusja nad ratyfikacją traktatu polsko-ukraińskiego. Na 12 osób biorących w niej udział jedna osoba była za ratyfikacją. Ostatecznie oczywiście traktat ratyfikowano, natomiast chodzi mi o ogólną atmosferę, która się w tym czasie pojawiła. Chciałam poprzez ten przykład wykazać, że jesteśmy w Polsce i na Ukrainie w różnych punktach. W Polsce, wydaje mi się, elity polityczne są przekonane; pozostają nam do zrobienia rzeczy znacznie bardziej poważne, a mianowicie dotarcie z informacją o Ukrainie do tzw. przeciętnego odbiorcy. Mamy więc za zadanie dokonanie pewnego przełomu w świadomości społecznej, a nie tylko politycznej.

W tym samym czasie na Ukrainie panuje sytuacja odwrotna. Gdybyśmy wzięli Ukrainę jako całość, to w świadomości społecznej sprawa stosunków polsko-ukraińskich, czy też wizja Polski wogóle nie wyglądałaby być może tak źle. Natomiast mamy tam w tej chwili problem ze świadomością elit politycznych. Wracając do tej dyskusji nad ratyfikacją traktatu, nie dlatego była ona dla nas dramatyczną, że panowały tam tak różne nastroje, ale dla tego, iż właśnie ci politycy, którzy byli utożsamiani z opcją propolską, z opcją na rzecz dialogu polsko-ukraińskiego w ogóle nie wzięli w niej udziału. Powstaje pytanie — dlaczego? Nie jest to przecież problem błahy, mało ważny. Jest to właśnie skutek tej dysproporcji między Polską a Ukrainą, o której mówiłam. Dlatego sprawą wyjątkowo ważną jest zbudowanie czegoś w rodzaju „diplomacji społecznej, obywatelskiej”. Chodzi mi o całą społeczną infrastrukturę kontaktów między Polską a Ukrainą. A więc, po pierwsze mnożące się w Polsce wydziały slawistyki. Większość z nich posiada katedry ukrainistyki, jest więc szansa, że pojawiają się prawdziwi specjaliści; towarzystwa polsko-ukraińskie (do tej pory świetnie funkcjonujące towarzystwo z Gdańska); instytuty (warto tu wspomnieć o Instytucie Południowo-Wschodnim w Przemyślu działającym już drugi rok i prowadzącym stałą działalność badawczą, wydawniczą, organizującym wspólne konferencje polsko-ukraińskie); towarzystwa narodowościowe w Polsce i na Ukrainie; fundacje — w końcu jesteśmy tu dziś na zaproszenie Fundacji św. Włodzimierza. Uważam, że jedynie przy rozbudowanej infrastrukturze społecznej możemy mieć nadzieję, szansę, że praca historyków, publicystów, polityków po obu stronach granicy, włożona w rozwój tych stosunków w ciągu ostatnich paru lat nie zostanie zmarnowana.

Czas, który jest czasem wyjątkowo trudnym nie tylko dla Polski i Ukrainy, ale dla całej Europy, która staje przed wyborem — czy pójść w stronę demokracji i zjednoczenia, czy też skłonić się ku wariantowi narodowemu. Jest to problem całej Europy.

Дмитро Стус

На сьогоднішній день ми маємо досить парадоксальну ситуацію. Зовсім недавно між нами, між двома сусідами існувала майже залізна завіса, дуже важко було пробитися з одного боку на інший і інформація доходила часто далеко не об'єктивна. Зараз ситуація змінилася, але знову, через відсутність цієї інформації, ще та завіса мабуть залишилась. Сьогодні багато говорили про питання, які були дуже важливіми, дуже складними, це відношення між Галичиною і Польщею. Але Галичина, це ще не вся Україна, це тільки частина України. А для більшої частини України, Польща, і сьогодні, є якоюсь білою плямою на карті, на якій нічого не написано. Якщо підійти не до робітника, а навіть до представника якоїсь еліти — літературної, музичної, чи іншої і попросити назвати два, три десятки імен із польської літератури, а хоча б десяток імен митців двадцятого століття, то вісім із десяти не назве цих імен із-за відсутності знання. Думаю, якщо ситуація в Польщі є краща, то і так українська література представлена тут дуже погано. І така прикра ситуація не кінчається ділянкою літератури, вона дотикає практично кожної сфери нашого життя.

Якщо говорити про майбутнє, то хіба головним на сьогоднішній день є пізнання. Мусимо пізнавати один одного, зустрічатись, обмінюватись знаннями, досвідом і тощо. Наші відношення повинні весь час, кожен день розвиватися. Ми бачимо що зараз в Європі є багато проблем, які постали якраз на основі непорозуміння між людьми різних національностей. Можливо, у віднайдені порозуміння між нашими народами Польща зробила більше, бо той факт, що ні в Київському, ні у Львівському університетах немає факультету полоністики, компрометує нас і нашу науку. Але і в цій складній ситуації є люди, які думають про розвиток наших відносин. Наприк-

лад, Інститут літератури АН України в Києві, який я представляю, готує до видання декілька кращих творів, кращих митців України і Польщі, які будуть видані, відповідно, українською і польською мовами. І, можливо, цим ми внесемо свій вклад до того, щоб наші народи краще порозумівалися між собою. Ми маємо багато спільного, і багатьох речей можемо навчитися один одного. Наприклад, у сімдесяті роки, коли у мого батька, Василя Стуса збиралися знайомі, українські інтелектуали, то для них Польща була „світлим променем в темному царстві”, отого занепаду, який був у цілому комуністичному світі. І вони казали, що українці повинні дивитись і брати приклад з того національного відродження, яке почалося у Польщі, — і в тому є наша наука і за тим ми маємо йти. І, можливо, ми повинні дивитись, як робили добре наші батьки, діди, з цього боку кордону і з того боку і робити його в майбутньому.

Юрій Підлісний

Студент Львівського університету

Якщо розмовляти на тему польсько-українських стосунків, то можемо поділити її на три розділи: що ми мали в минулому, що ми маємо тепер і що ми хочемо бачити в майбутньому.

Відносно минулого, то ми мали складну історію, багато спільного, багато відмінного. Довго були ворогами і зовсім трохи друзями, про що писали письменники, історики, як польські, так і українські. Багато ми мали кривавих подій: і Берестечко і Жовті Води. Була кривда польському народові, і була кривда українському народові. Але це все вже минуло, сьогодні маємо час теперішній. Що ми бачимо? Україна вже рік — самостійна держава, держава нова, яка тільки-тільки народилась. Господарча, політична ситуація на Україні є досить непроста і українсько-польсько взаємини беруть ініціативу, на жаль, в більшості, в Польщі. Гадаю, що з часом, Україна, стане на ноги, виробить концепцію міжнародної співпраці, і на мою думку буде більше приділяти уваги, саме Польщі, яка перша признала незалежність України, що дуже допомогло становленню нашої держави. Ми цього чекали. Польща зробила чудовий крок, про який так мріяв наш великий поет Тарас Шевченко. Його віршем-зверненням „Полякам”, в якому виражена мрія про наше майбутнє, я хочу закінчити свій виступ:

Отак — то, ляше, друже, брате!

.....

Нас порізли, розвели,

А ми б і досі так жили.

Подай же руку козакові

І серце чисте подай!

І знову іменем Христовим

Возобновим наш тихий рай.

JAN PROKOP

Przed Polską i Ukrainą pojawiła się ogromna szansa ułożenia naszych stosunków. Jest to wielka szansa, ale i wielka odpowiedzialność. Myślę, że dobrym dla nas wzorem jest rozwój stosunków między dwoma wielkimi europejskimi narodami, które przez kilka pokoleń uważały się za wrogów świątelnych, a mianowicie między Francją a Niemcami.

Як велика заслуга повоєнних мужів стану: де Gaulle'a i Adenauera, że doszli do wspólnego wniosku, iż należy położyć kres tej wieloletniej wrogości i zacząć budować wzajemne stosunki na innych zasadach. Zaczęło się wzajemne poznawanie się, podróże. Francuzi i Niemcy stawali się dla siebie coraz bardziej konkretnymi ludźmi, a stereotyp wroga przechowywany w świadomościach paru pokoleń powoli odchodził w zapomnienie.

Ogromnie ważną rolę pełnili w tym oczywiście młodzi ludzie, zawierający przyjaźnie, poznający się wzajemnie Francuzi i Niemcy.

Myślę, że właśnie tą drogą powinny się rozwijać nasze kontakty i jest to ogromne zadanie dla towarzystw kulturalnych, żeby stanowiły pomost na drodze ku przyjaźni naszych krajów. Na zachodzie bardzo popularne jest zawieranie bliższych kontaktów przez miasta, szkoły, instytucje z dwóch krajów. Często można tam zauważyć, że dane miasteczko na przykład w Szkocji jest bliźniaczo związane z innym gdzieś w północnej Norwegii, czy gdziekolwiek indziej. Otóż jest to droga, na którą powinniśmy wkroczyć, nie wymaga ona wielkich inwestycji, jedynie troszkę chęci i przedsiębiorczości. Najłatwiej do zrealizowania jest to na poziomie szkoły średniej, młodzież 15-16 letnia w sposób najbardziej naturalny rozpozna w swoich rówieśnikach przyjaciół. Jeżeli dla młodych Polaków ich koledzy Ukraińcy staną się czymś konkretnym, znajomym, znikną wpajane im stereotypy i uprzedzenia. Jest to najlepsza droga do późniejszej dojrzałej przyjaźni naszych narodów, i tę drogę należy za wszelką cenę torować.

Polska i Ukraina mają naprawdę bardzo wiele podobnych problemów, politycznych, gospodarczych i innych. Jesteśmy na różnych etapach w ich rozwiązywaniu, możemy w wielu kwestiach korzystać z wzajemnych rad i doświadczeń. Dodatkową motywacją, zachętą jest bliskość naszych języków. Z żadnym ze wschodnich sąsiadów Polacy nie porozumieją się z taką łatwością jak z Ukraińcami. Wystarczy paromiesięczny kurs i możemy rozmawiać, czytać literaturę. Jest to ogromna szansa, którą trzeba wykorzystać. W przyszłości można pomyśleć o nauczaniu języka ukraińskiego w naszych szkołach średnich, a także o szkołach z językiem polskim na Ukrainie. Ważną rolę może tu odegrać radio i telewizja, można będzie przygotowywać programy przeznaczone u nas - dla Ukrainy i odwrotnie, zawierać umowy, reklamować się nawzajem.

Олег Гнатюк

Хочу розказати про конкретні справи, які ми робимо в Гданську. А ви вже можете самі судити, як у нас проходить робота в напрямку розвитку польсько-українських відносин. Сьогодні ці відносини є інші, кращі. Що нового діється в тих відносинах.

В міжвоєнний період в Гданську студіювало біля 200 студентів українців. Сьогодні на різних студіях є біля 100 студентів, вони вчаться в основному в Медичній Академії, Університеті, Політехніці. Вже десять років підряд ми організуємо спільні наукові сесії про українсько-польські справи, не оминаючи питань складних, суперечних, трудних. Останньою такою імпрезою була зустріч з вояками 27 Волинської дивізії Армії Крайової. Це була дуже цікава подія в нашому місті — на основі її матеріалів вийде в наступному році книжка. В цьому році з ініціативи поляків засновано польсько-українське товариство. Це товариство від перших своїх днів засвідчило себе доброю роботою. Ще не було зареєстроване в суді, а вже організувало українсько-польський семінар з участю послів українського парламенту, на тему, „Політика, господарка, культура України та обмін між Україною та Польщею.” Наступною справою товариства була зустріч, де обговорювались питання, що торкаються акції

„Вісла”. На цій зустрічі збиралися підписи під зверненням до польського парламенту, в якому йде мова про засудження цієї акції і прийняття відповідних рішень. На фоні цих присмних подій, є в нас одна дуже прикра справа. Місцева влада Гданська, хоче позбавити нас домівок яку ми мали 35 років. Нове приміщення влада не дає. І цій справі не видно кінця.

Закінчити хочу приємною новиною. Запросили ми товариство „Кіш”, яке обіцяє вислати нам заборжську „чайку” і якщо це вдасться зробити, то на наступний рік, запрошую вас до Гданська, де ви зможете зробити морську прогулянку „чайкою”.

TADEUSZ OLSZAŃSKI

Pomiędzy konfliktem francusko-niemieckim a konfliktem polsko-ukraińskim istnieje głęboka analogia historyczna. Dotyczy ona m.in. losów Lwowa i Strasburga, tegoż Strasburga, który nie przypadkiem a właśnie dlatego, iż był miastem, o które Francuzi i Niemcy stoczyli wiele wojen, jest dzisiaj siedzibą Parlamentu Europejskiego.

Doświadczenia pojednania francusko-niemieckiego mają dla nas ogromne znaczenie, powinniśmy je po obu stronach granicy starannie przestudiować, zrozumieć, na czym ono polegało. Oczywiście, nie wszystko będzie można w naszych stosunkach zastosować, ale jest na przykład idea prosta i piękną ułatwienie kontaktów młodzieży. Mogą to być kontakty bardzo różnorodne, a więc wymiany szkolne, obozy harcerskie, pobyty u rodzin. Bardzo ważną, wbrew pozorom, inicjatywą byłoby umożliwienie młodzieży ukraińskiej uczestnictwa we wszelkiego rodzaju imprezach muzycznych, festiwalach np. w Jarocinie, Brodnicy itp. Oczywiście, młodzież polska wyjeżdzałaby na podobne festiwale na Ukrainę.

Ludziom nie związanym ze środowiskami młodzieżowymi może się to wydawać nieważne, ale tzw. subkultury młodzieżowe pełnią niesłychaną rolę w kształtowaniu przyszłości. Jest to szczególnie ważne dzisiaj, kiedy widzimy, że pokolenie 1968 roku, pokolenie wielkiej rewolty młodzieżowej w Europie Zachodniej i Ameryce w bardzo istotny sposób zmieniło kształt kultury Zachodu. Dzisiejsze młode pokolenie, ci pankowie, metalowcy, rapowcy itd., z których się najczęściej wyśmiewamy, oni tworzą kolejną zmianę w kulturze. Jej konturów nawet jeszcze się nie domyślamy, ale nauczani wcześniejszym doświadczeniem powinniśmy wiedzieć dziś, jak ważne jest to, aby na fali tych kontaktów rodziły się nowe przyjaźnie, nowe kultury, często nieformalne, wielostronne, bardzo różne. Tym bardziej, że ruchy subkulturowe są z natury swojej trochę kosmopolityczne.

Chciałbym powiedzieć jeszcze o kilku sprawach bardzo konkretnych i ogromnie istotnych. Są to zadania dla konkretnych fachowych środowisk w Polsce i na Ukrainie.

Praktycznie nie ma aktualnego słownika polsko-ukraińskiego i ukraińsko-polskiego. Ten słownik, który ukazał się niedawno jest rozpaczliwie przestarzały. Wydawnictwo „Pomost” zdecydowało się go wznowić zdając sobie sprawę, że opracowanie nowego słownika musi trwać lata. Ale nowy słownik jest konieczny. Nie można przecież opierać nauki języka na słowniku sprzed pół wieku, w dodatku słowniku zawierającym bardzo wiele dialektyzmów halickich, które mogą być niezrozumiałe. Jest to słownik stworzony we Lwowie i przedstawia lwowski język ukraiński z lat 20-tych i 30-tych. Następna sprawa to podręczniki do nauki języka ukraińskiego i odwrotnie. Pierwszym krokiem są „Rozmówki polsko-ukraińskie” wydanych przez B. Zinkiewicz-Tomanek, H. Strilczuk i O. Kamianą, ale to tylko drobny krocze, z rozmówek nie można nauczyć się języka.

Kolejny problem to książki traktujące o historii. Przeciętny inteligent ukraiński zna z historii Polski wyłącznie dzieje terenów wschodnich, a więc historię posuwania się Polski na wschód, a następnie Polski ze wschodu. Panuje powszechny brak orientacji w stosunkach

polsko-niemieckich, w historii społecznej i gospodarczej. Wniosek z tego, iż trzeba możliwie szybko przetłumaczyć na język ukraiński i wydać na Ukrainie dobry zarys historii Polski, taki właśnie, który nie koncentruje się na historii kresów wschodnich, czyli tych ziem, na których Polacy ścierali się z Ukraińcami, ale Polski tej, której centrum był Kraków, później Warszawa. Gdyż tylko z tamtej perspektywy można dokładnie zobaczyć i właściwie ocenić dzieje stosunków polsko-ukraińskich.

Tak samo źle wygląda sytuacja z drugiej strony. Prócz opracowania Serczyka „Historia Ukrainy” nie dysponujemy żadną inną pozycją na ten temat. Jednak obok niej potrzebna jest w Polsce historia Ukrainy napisana przez Ukraińca. Osobiście uważam, że najlepszą byłaby historia Subtelnego, między innymi dlatego, że jest ona pisana z myślą o czytelniku cudzoziemcu. Taka rzecz jest bardzo w Polsce potrzebna.

Dalsza sprawa to przekłady literatury pięknej. Często w dyskusjach polsko-ukraińskich wynika sprawa „Ogniem i mieczem” H. Sienkiewicza. Tymczasem książka ta nie została nigdy przetłumaczona na język ukraiński. W tej sytuacji, o ile jeszcze te środowiska ukraińskie, które wychowywały się w ścisłym kontakcie z kulturą polską, mogą ocenić, jaką naprawdę książką jest „Ogniem i mieczem”, to inne środowiska są skazane na stereotypy, omówienia, bądź fatalne przekłady rosyjskie. I druga strona problemu. Dzieło o kardynalnym znaczeniu dla formowania się stereotypu Ukraińca w Polsce — „Hajdamacy” T. Szewczenki ukazało się w polskim tłumaczeniu tylko raz — przed pierwszą wojną światową. Druga z książek tworzących mit Ukraińca — „Taras Bulba” Gogoła nie była nigdy tłumaczona na język polski, znana jest jedynie z omówień, na ogół niezbyt ciekawych. Nie jestem pewien np., czy jest przetłumaczony na język ukraiński dramat Słowackiego „Sen srebrny Salomei”, jego poemat „Żmija”, a zwłaszcza „Beniowski”. Nie znam piękniejszego poetyckiego obrazu Ukrainy, niż fragment z ostatniej pieśni „Beniowskiego” zaczynający się od słów:

Boże, kto Ciebie nie czuł w Ukrainy
błękitnych polach, gdzie tak smutno duszy...

Notabene tych kilka strof jest praźródłem stereotypowego widzenia Ukrainy w Polsce. Jeżeli te słowa, ta poezja nie będzie znana Ukraińcom, nie będą oni w stanie zrozumieć pewnych źródeł.

Bardzo potrzebne jest w Polsce pokazywanie współczesnej kultury ukraińskiej. Ukraiński folklor, ukraińska ikona, z całym dla nich szacunkiem, to są rzeczy już mniej lub więcej w Polsce znane. Natomiast mało kto wie cokolwiek o europejskiego formatu kompozytorze ukraińskim — Bortniańskim. Współczesna muzyka ukraińska była pierwszy raz zaprezentowana dopiero w tym roku na „Warszawskiej jesieni”. Zagrana przez Orkiestrę Symfoniczną z Kijowa zrobiła ogromne wrażenie na środowisku naszych melomanów. W ostatnim czasie w teatrze M. Łysenki w Kijowie wystawiono „Tarasa Bulbę” Gogoła. Właśnie z takimi przedstawieniami powinny przyjeżdżać ukraińskie teatry do Polski.

Najłatwiej jest się porozumieć i zrozumieć właśnie na gruncie kultury, gdyż jest ona bardziej uniwersalna, aniżeli inne dziedziny życia. Jednocześnie jest rzeczą bardzo niedobłą pokazywanie wyłącznie kultury przeszłości, bo w ten sposób czynimy z drugiego narodu skansen, a to jest zjawisko niepożądane. Wielokrotnie w rozmowach z Polakami miałem wrażenie, że uważają oni kulturę ukraińską właśnie za skansen, muzeum. Bo piękna pieśń ludowa, bo ikona, bo Szewczenko, natomiast zupełnie żadnego pojęcia o współczesnej kulturze. Dlatego tak ważne jest pokazywanie współczesnego oblicza kultury, od tej wysokiej poczynając, a kończąc na tej popularnej.

З думкою про майбутнє польсько-українських відносин і з краківським „Знаком” в руках.

Про майбутнє польсько-українських відносин: Богуміла Бердиховська — директор Бюро для національних меншостей Міністерства Культури і Мистецтва у Варшаві; Стефан Вільканович — головний редактор краківського видавництва і місячника „Знак”; Ришард Лужний — професор Ягеллонського університету, завідуючий відділенням історії української літератури.

Вечір поетичної молитви про гідне життя.

**„1000 LAT UKRAIŃSKIEJ MODLITWY POETYCKIEJ I PIEŚNI
DUCHOWEJ O GODNE ŻYCIE”
WIECZÓR DLA UCZCZENIA PIERWSZEJ ROCZNICY
NIEPODLEGŁOŚCI UKRAINY**

Вельмишановні Пані і Панове, Достойні Гості!

Перед Вами на сцені актового залу в одному з будинків Ягелонського університету частинка нашої виставки з Галереї українського мистецтва — це хрест з церкви в Цевкові. Ми його принесли сюди тому, що більшість висказуваних тут думок буде звернена в сторону хреста, догори. Наш вечір присвячений тисячолітній присутності української поетичної молитви і духовної пісні про гідне життя” і присвячений він річниці Незалежності України. Хіба не треба дефініювати поняття молитви, я доречі довго шукав і хіба Бог допоміг не знайти докладної відповіді: що це молитва? Незалежно від всього, що на цю тему написано, хіба ми всі більш інтуїційно відчувасмо, що молитва це піднесення не тільки серця, але і розуму догори, до неба, щоб і розум перестав так впевнено все аналізувати, щоб не був такий зарозумілий. Перед нашим як надіюсь спільним піднесенням серця і розуму догори, варто задуматись, чому молитви протягом тисячоліття були присутні на Україні. Молилися всі, і прості люди, і художники, і великі письменники, творці. І це не була молитва зі сцени, як під час академії. Молитва була перш за все, в церкві, в хаті, на полі, в дорозі, в праці і, не дай Боже, в тюрмі, як за останніх часів бувало.

Зараз перед вами перш за все майбутнє. Нам з членами Українознавчого кола Ягелонського університету приснився ще один сон, у якому не обвантажена минулим і не покалічена молодь почала вивчати українську пісню, літературу, а в першій черзі християнську течію в українській культурі, яка була заборонена. А ще не так давно коли я навчав студентів колядки „Бог предвічний”, був за це викликаний владою, з закидом — яким правом в державному університеті соціалістичної країни навчаю пісень такого змісту, чому колядую зі студентами. Досить здивований, я тоді відповів, що це універсальна, християнська культура і все ж таки буду далі продовжувати заняття, в яких буде місце і на колядки і на поетичні молитви. Сьогодні маю щастя це саме робити вже з майбутніми професіоналістами українознавцями, які навчаються на першому і другому курсах української філології. Більшість з них це поляки. Тому, що маю присмність викладати їм літературу, а також бути опікуном Наукового кола українознавців, ті студенти, у більшості першого і другого курсу, вискажуть, як вміють, зміст тих поетичних молитов, які в особливий спосіб лягли їм на серці під час занять в університеті. Вони дуже переживають це, але свідомість, що ми не в театрі, а на щирій розмові з авторами цих поетичних молитов і Всевишнім, допоможе нам, як надіюсь, присмно, та в, невимушений, спосіб подякувати Господеві за вже повний рік існування вимріяної від століть Української Незалежності.

В. МОКРИЙ

Читають студенти: Agnieszka Augustynek, Janina Kosztala, Dorota Kantor, Magdalena Kotowicz, Małogorzata Kosmala, Edyta Kolodziej, Światosława Bienias, Dariusz Cekliniak, Dorota Krakowska, Piotr Janczyk, Alicja Kuźmiak, Paweł Stróżak, Aneta Semeniuk, Maria Tucka, Anna Gela, Olga Kich, Anna Drozd, Janusz Szlifiński.

Dla twórcy, nieprzerwanie od tysiąca lat odprawianej przez Ukraińców Mszy świętej, Jana Złotoustego — symbole porażki, tj. Ewa, drzewo i śmierć, po zmartwychwstaniu zmarłego na krzyżu Chrystusa stały się znakiem zwycięstwa: „Zamiast Ewy — Maryja. Zamiast drzewa poznania dobra i zła — drzewo krzyża. Zamiast śmierci Adama — śmierć Chrystusa ... czym zwyciężył diabeł, tym bywa i sam pokonany. Przez drzewo pobił diabeł Adama, a przez krzyż pokonał Chrystus diabła. Tamto drzewo wrzuciło do piekiel, a to drzewo i tych co się tam znajdują wyprowadziło stamtąd... Przez śmierć Chrystusa staliśmy się nieśmiertelni.”

...bo człowiek, gdy skosztuje
słodocy,
goryczy już potem nie przyjmie.
(z „Powieści lat minionych” o chrzcie Rusi Kijowskiej)

Bo dotąd byliśmy leśnymi
drzewami,
które nie wydają owoców,
a dziś wiara została zaszczipiona
na naszej niewierze.
(Kyryło Turowski)

Istotę chrześcijaństwa, rozumianego jako odkupienie ludzkości przez śmierć na krzyżu, w sposób szczególnie głęboki wyraził już w połowie wieku XI metropolita kijowski Ilarion w „Słowie o prawie i łasce”. W odczuciu autora tego poematu Włodzimierz dzięki temu, że „przyniósł krzyż z nowego Jeruzalem, z Carogrodu i postawiwszy go na swojej ziemi” utwierdził wiarę, nie umarł, lecz oczekuje na wspólne zmartwychwstanie, co wyrażają słowa inwokacji:

СЛОВО ПРО ЗАКОН І БЛАГОДАТЬ Митрополит Іларіон, половина XI століття

Споглянь на твоїх внуків і правнуків,
як живуть, як хоронять їх Господь,
як удержують добру віру після твого заповіту,
як часто ходять до святих церков,
як прославляють Христа,
як поклоняються його імені.
Споглянь і на город, що сяє величністю,
споглянь на квітучі церкви,
споглянь на зростаюче християнство,
споглянь на город,
котрий сяє і блищить від ікон святих,
котрий пахне кадилом,
котрий славлять,

в котрім чуються святі божі співи.
І побачивши все це, втішся і возвеселися,
та прослави доброго Бога,
всього того Сотворителя.

Радуйся, князю апостоле,
що нас, душею мертвих,
від хвороби ідолосужби воскресив,
бо через тебе ми ожили,
та життя Христа пізнали,
скорчені будши бісівською підлесливістю,
через тебе випростувались
і вступили на дорогу життя,
сліпі сердечними очима будши від бісівської омани,
осліплені незнанням,
через тебе прозріли на світ
побачивши трисонячне Божество,
будучи німими
через тебе промовили,
і нині малі й великі
славимо єдиносущну Трійцю.

ПЛАЧ БОРИСА І ГЛІБА (із „Повісті временних літ”)

Помилуйте молодість мою,
помилуйте панове мої,
Ви будете моїми панами, а я вашим рабом,
Не зжинайте мене ще життям незрілого,
Не пожинайте колоса ще неспілого,
але молоко беззлобності приносячого!
Не зрізайте лози не до кінця виррослої
але плід маючої
Молю вас і здаюсь на милосердя ваше!

В уяві XII-вічного творця поетичних молитов Кирила Турівського повстає зворушливий плач Богородиці під Хрестом Спасителя:

Сотворіння болять зі мною Сину,
видячи несправедливе засудження Тебе на смерть,
Горе мені, дитино моя,
світло і творче сотворінь,
Що оплакувати нині мені?
чи насмішки над Тобою,
чи удари по щоці,
чи биття по плечах,
кайдани темниці

й оплювання святого Твого обличчя,
що Ти прийняв від беззаконників
за довершені їм добрі діла

PLACZ BOGARODZICY
Kyryło Turowski (XII wiek)

Wszystko stworzenie
współczuje mi, Synu, widząc
jak cię niesprawiedliwie zabito.
Biada mi, dziecię,
świecie mój
i twórcu stworzenia!
Co mam teraz oplakiwać:
czy naśmiewania nad tobą?
czy policzki ci zadawane?
czy uderzenia na plecach?
czy oplucia Twojego świętego oblicza?
które przyjąłeś od nieprawych
za Twoją dobroć [...]
Radości już nigdy odtąd nie zaznam,
bo świat mój, nadzieja i życie,
syn i Bóg, na drzewie zgasł!
Gdzież dziecię, zwiastowanie,
kiedy mi to Gabryjel oznajmiał;
Raduj się łaską obdarowania
Pan jest z tobą!
Królem Ciebie i synem Najwyższego nazywałam,
zbawcą świata,
stworcą wszystkiego żywego stworzenia,
grzechów spożywcą.
Dziś widzę Cię jak złoczyńcę
wśród dwóch lotrów
martwego z przebitymi włócznią żebrami,
dlatego gorzko boleję i opadam z sił,
nie chcę żyć... [...]
Znam twoje za Adama cierpienia,
ale łkam duchową objęta boleścią
dziwując się głębi Twojej tajemnicy.
Słuchajcie niebios
i morze z ziemią,
usłyszcie płacz łez moich!
Bo oto już wasz Twórca
od kapłanów śmierć przyjmuje,
jedyne sprawiedliwe za grzeszników i występnych
umiera. [...]
Biada mi
Jezusie!

Матір Божа — чудотворна ікона з церкви в Корчмині, Замістське воєв. Початок XVII ст.

Ікона реставрована Секцією Охорони і Консервації Української Матеріальної Культури при Фундації св. Володимира Хрестителя Київської Русі у Кракові

Cudowna ikona Matki Boskiej z Dzieciątkiem, Korczmin, woj. zamojskie. Pocz.XVII wieku
Ikona restaurowana przez Sekcję Ochrony i Konserwacji Ukraińskiej Kultury Materialnej przy Fundacji św. Włodzimierza w Krakowie

Przyjdźcie, popatrzcie
na tajemnicę Bożej Opatrzności;
jak Tego, który wszystko ożywia,
samego zabito
śmiercią przeklętą.

НІЧ

(Повчання Івана Золотоустого — переклад з грецького)

Не для того ніч сотворена,
щоб ми постійно спали й милувалися;
свідками цього — робітники, вояки, купці й Божа церква —
всі, хто встанє в північ.
І ти встань і поглянь на лад неба.
Вийди з дому й подумай про глибоке мовчання ночі,
як все притаїлося без шуму,
подивляй уладження свого Пана.
Тоді душа — чистіша й легший твій розум.
Хай велике мовчання й тишина
приведуть тебе до каяття.
Якщо ти знову глянеш на небо до зізд,
побачиш його прикрашеним неначе безліччю очей.
І як ти подумаш,
де ті, котрі роблять у день шум,
сміються, бавляться і скачуть,
творючи неправду та зло без міри, —
всі вони сплять тепер, нічим не кращі від мертвих, —
тоді ти погордиш усією людською величністю й зарозумілістю, —
бачучи, як з настанням ночі сон очарував істоту.
Сон — образ смерті й образ кінця усього всесвіту.
Як ти пройдеши вулицями і увійдеш в доми,
не почувш жодного голосу,
як звернеш увагу на своє подвір'я і на палати,
побачиш, що усі там лежать немов в могилі.
І ось ти повинен збудити душу, підняти сили розуму, подумати...

Покаяніс Артема Веделя співає квінтет „Бандура” з Перемишля

A oto w jak lakoniczny, ale głęboki sposób istotę chrześcijaństwa za pośrednictwem modlitewnej prośby do Bogarodzicy i zrozumienia teologii krzyża wypowiada jeden z przedstawicieli baroku ukraińskiego Iwan Welyczkowski:

Na piersi zawsze Twą ikonę świętą noszę
Maryjo, abym Cię i w sercu nosił proszę.

На грудях Твою святую ікону ношу
 Маріє, щоб Тебе і в серці носив прошу.

Zaprawdę ciężki jest krzyż, ale grzech mój cięższy,
 grzech mój ponieś, Chryste, a mi oddaj krzyż lżejszy...

...Wiara bez uczynków tak martwa (po)zostanie
 Jak ciało bez duszy. Wiarę żywi działanie...

Poprzez duchowe uczestnictwo w prowadzącej na krzyż drodze Chrystusa wierni — zdaniem myśliciela Hryhoriya Skovorody — mają możliwość obumierać zewnątrz, by odrodzić się od wewnątrz, co wyznaje poeta w swej siódmej pieśni z cyklu „Sad pieśni nabożnych”:

...Przybij mnie do krzyża i uśmierć me ciało
 By zewnątrz zmarłe, wewnątrz zmartwychwstało
 Niech z wierzchu usycham;
 wewnątrz rozkwitam; to śmierć żywotna...

Zmartwychwstanie Ukrzyżowanego to błysk światłości wśród grobów mroku:

Minęły chmury. Radość z tęczą zajaśniała,
 Przyszły dni jasne i troski rozwiały...
 Żegnaj mój smutku! Ze złym żegnam cię ciałem
 Na nogi wstałem z grobu zmartwychwstałem...

A oto, jaką perspektywę, „żywym, umarłym i nie narodzonym” braciom Ukraincom w Ukrainie i nie w Ukrainie otwiera poetycka interpretacja znaku krzyża najwybitniejszego poety-myśliciela ukraińskiego XIX wieku — Tarasa Szewczenki:

Pokładam całą ufność ninie
 W Tobie, mój raju; swym puklerzem
 Twe miłosierdzie oto czynię.
 Pokładam całą ufność ninie
 W Tobie, o Matko! W Ciebie wierzę,
 Ty wszystkich świętych święta mocy,
 Niepokalana, dobrotliwa!
 Modłę się, płaczę, łkam i wzywam:
 Spójrz na tych, którzy w czarnej nocy
 Są ślepi, skuci i sierocy
 I okradzeni; daj im siłę
 Twojego męczennika-Syna
 By dodźwigali, jako trzeba,
 Aż po sam kres — swój krzyż-kajdany! [...]
 Gdy zaś ubogie wsie zakwitną —
 Dopiero wtedy, a nie wcześniej
 W radosnej, kornej, cichej pieśni

Uwielbię świętość Twoją szczytną.
Lecz dzisiaj — łzy i ból jedynie
Ubożej duszy ja ubogi
W ostatniej składam ci daninie.

ОТЧЕ НАШ

Юрій Федькович (19 століття)

Ти, Отче наш, Котрий сси на небі
І на землі і під землев і всюди;
Котрий сповняш гори, скали, скиби,
Зірниці, воздух, світ і наші груди.
 Ім'я святоє Твоє да святиться
 Усюди, де Тя знають і не знають;
 Усюди слава Твоя да посться,
 Як ангели у небі ю сьпівають.
І да прийде царство Твоє святоє
І на землі во віки запанус;
Втулиться плач і кров і брань і бої,
Страшні мечі в плуги ся перекують.
 І буде воля Твоя преблагая
 По всій землі людьми всіми владіти;
 Усі тюрми тоді порозмикають
 І перетворять їх в дома просвіти.
Твій хліб святий, насущний дай нам, Боже,
Та не на те, себе щоб лиш кормити;
Але на те даруй нам хліб Твій, Боже,
Щоб з бідним своїм братом 'го ділити.
 І нам прости проступки наші грішні,
 Так, як й ми їх радо мем прощати;
 А ми всегда казатимемо втішні,
 Що Ти нам сь Отець, Тебе нам величати.
І не вводи нас, Боже, у покусу,
Слаба-ж бо с і ніжна наша сила;
Для того-ж від лукавства нашу душу
Охорони, спаси, о Боже милий!
 Бо Ти оден лиш Господь всего світа,
 І лиш Тобі одному ся кланяєм,
 Не, як раби, а як вітцєві діти;
 Учи нас! просвіщай! помилуй! — Амінь!

Iwan Franko

Wszystkich nas znakiem krzyża chrzcili
 Pod krzyża znakiem wyrastamy
 Z krzyża wciąż płyną nasze siły
 I wiarę świętą utwierdzamy...
 I znów cudowna krzyża siła,
 Przenika nasz ściemniały wzrok,
 Sen w duszach naszych przebudziła,
 Wskazując pierwszy święty krok.

СКОРБНА МАТИ

Павло Тичина

Проходила по полю.
 В могилах поле мріє —
 Назустріч вітер віє
 — Христос воскрес, Маріє!
 — Христос воскрес? — не чула,
 Не відаю, не знаю.
 Не будь ніколи раю
 У цім кривавім краю.
 — Христос воскрес, Маріє!
 Ми — квіти звіробою,
 Із крові тут юрбою
 Зросли на полі бою. —
 Мовчать далекі села.
 В могилах поле мріє.
 — А квітка лебедіс:
 — О, зглянь хоч Ти, Маріє!

Wyszła Maryja w pole,
 Mogiły prawdę kryją —
 Naprzeciw wiatry wieją —
 Zmartychwstał Syn, Maryjo!
 Chrystus zmartychwstał — słyszysz?
 Nie wiem i nie słyszałem.
 Czyż można dożyć raju
 W tym biednym, krwawym kraju?
 Zmartychwstał Syn, Maryjo!
 My — kwiaty zwieroboju,
 Z krwi tutaj gęstym lanem
 Wzrosły na polu boju.
 Milczą dalekie wioski.
 Mogiły prawdę kryją.
 A kwiaty lkają proszą,
 O, zmiłuj się Maryjo! ...

МОЛИТВА

Богдан Ігор Антонич

Молитва людська с неначе дим,
 Кружляс над селом, мов білий лебідь,
 Аж стовбуром кудрявим, золотим
 Розвівється по кришталевім небі. (...)

Молитва людська с немов тополя,
 На небо дивиться над ланом жит,
 Струнка, тонка, самотна серед поля
 Хитається від вітру та дрижить. (...)

Різдво — празник з іконостасу в Цевкові, Перемишське воєв. XVII/XVIII ст.

Ікона реставрована Секцією Охорони і Консервації Української Матеріальної Культури при Фундації св. Володимира Хрестителя Київської Русі у Кракові

Boże Narodzenie — „Praznyk” z ikonostasu cerkwi w Cewkowie, woj. przemyskie XVII/XVIII wiek

Ikona restaurowana przez Sekcję Ochrony i Konserwacji Ukraińskiej Kultury Materialnej przy Fundacji św. Włodzimierza w Krakowie

Покров — ікона з церкви в Горайці, Перемишське воєв. XVII ст.

Ікона реставрована Секцією Охорони і Консервації Української Матеріальної Культури при Фундації св. Володимира Хрестителя Київської Русі у Кракові

Pokrow — ikona z cerkwi w Gorajcu, woj. przemyskie XVII w.

Ikona restaurowana przez Sekcję Ochrony i Konserwacji Ukraińskiej Kultury Materialnej przy Fundacji św. Włodzimierza w Krakowie

СВЯТА ПРОСТОТА

Богдан Ігор Антонич

(...) Велика простота —
Найвища досконалість.
Наївність є свята,
Довершенням є малість.

Щаслива це людина,
Ясна їй дорога:
Наївно, мов дитина,
Молиться до Бога!

ЗЕЛЕНІ СВЯТА

Богдан Ігор Антонич

Сьогодні є Зелені Свята,
Зелена вже трава.
Моя душа була розп'ята,
Сьогодні знов жива. (...)

Все казкою стає прожогом,
Не видно світового бруду.
В долоні плескати із Богом
І я собі теж буду.

BOŻE NARODZENIE

Bohdan Ihor Antonycz

Narodził się Bóg na saniach
W Dukli, karpackim zakątku.
Przyszli Łemkowie w krysaniach,
miesiąc przynieśli Dzieciątku

Od gór śniegi wichler goni,
mrokiem strzechy noc spowija,
Ma z ikony twarz Maryja,
miesiąc — złoty orzech w dłoni.

SZEŚĆ STROF MISTYKI

Bohdan Ihor Antonycz

Noc jak płaszcz osunęła się z bark Chrystusowych,
 światło wypływa z niebios przebitego boku.
 W górze jątrzy się rana od kołców cierniowych,
 w dole stopy dnia kwitną z mroku. (...)

Botylko zachwyt może okryć istność skrytą
 i połączyć nas w jedność mistyczną ze światem.
 Cichną do krzyża ziemi niebiosa przybite,
 stygmat słońca dłoń moją rozpromienia światłem.

PŁACZ TARNIN

Bohdan Ihor Antonycz

Wiemy: więcej gwiazd w niebie niż ziarenek maku,
 węży życia jak węży wędrówki ptaszczej...
 Co noc płaczem roślinnym lkają tarnin krzaki,
 Iż zmuszono je służyć Chrystusowej męce.

Z poematu Mykoły Rudenki pt. „Krzyż” wynika, że na łaskę zamęczonego na krzyżu, ale zmartwychwstałego Chrystusa zdawały się miliony Ukraińców umierających w 1932-1933 roku w wyniku głodu, sztucznie spowodowanego przez władze stalinowskie.:

... Weź swój krzyż. Jam na nim ukrzyżowany —
 twego narodu świetlana przyszłość,
 Kto zrzeknie się nas, będzie przeklinany,
 ten wpadnie w mrok, chaos i nicość...
 Kto nie umrze — nie zmartwychwstanie
 i w życie nowe nie wejdzie
 co godne jest od wicków — zostanie
 i kiedyś w narodzie wzejdzie.

ГОРИТЬ СОСНА

Василь Стус

(співає Ольга Богомолець)

Горить сосна — од низу догори.
 Горить сосна — червоно-чорна грива
 над лісом висить. Ой і нещаслива

ти, чорнобрива Галю, чорнобри...
Прив'язана за коси до сосни,
вся біла, наче біль, за біль біліша.
Лише хлопоче моторошна тиша —
о світе, світе, царство сатани!
Пустить мене, о любчики, пустить —
голосить Галя, криком промовляє
і жар-вогонь до білих ніг сягас,
а Пан-Господь — і дивиться, й мовчить.
Горить сосна — од низу догори
і злива, злива йде — вогненно-чорна
от-от її, от-от її огорне,
ой чорнобрива Галю, чорнобри...
Прости ж мені, що ти, така свята,
на тім огні, як свічечка, горіла.
О, як та біла білота болила,
о, як болила біла білота!
Горить сосна — од низу догори
сосна палас — од гори до низу.
Йде Пан-Господь. Цілуй Господню ризу,
ой чорнобрива Галю, чорнобри...

W wierszu Liny Kostenko pt. „Bruegel „Droga na Golgotę” tkwi sugestia, że spośród bezmyślnego tłumu oblegającego Chrystusa podczas ukrzyżowania jedynie złoczyńca Barabasz zaczyna, paradoksalnie, jako pierwszy rozumieć, że jest to sąd nie nad Chrystusem lecz nad otaczającym Go światem ludzi:

...Gdy stała się ta czarna sprawa nasza
i odchodzący lud spoglądał wzwyż —
plakały tylko oczy Barabasza,
złoczyńcy, nie skazanego na krzyż.
Czy wdzięczny był, czy żał miał do Pilata,
czy pojął coś i z myślą się bije,
widząc, że Boży Syn idzie na stratę,
a on złoczyńca, on jednak żyje.

Квінтет бандуристок з Перемишля заспівус, відспіване всіми присутніми:

Боже великий сдиний,
Русь-Україну храни,
Волі і світу промінням
Ти її осіни!
Світом науки і знання
Нас, дітей, просвіти,
В чистій любові до краю
Ти нас, Боже, зрости!..

Вокально-інструментальний колектив „Бандура” під управлінням Олександри Левчишин-Попович з Перемишля.

Подарунок від студентів з Тернополя невтомній директорки Фондації Марті Ясінській з Вашингтону, яка у початковому, якже важкому періоді діяльності Українського центру у Кракові працює суспільно вже третій рік.

ЗУСТРІЧ З ЮРИЄМ НОВОСІЛЬСЬКИМ

В. Мокрий: Шановна громадо, дорогі гості, дозвольте, що сповнюючи прохання пана професора Ю. Новосільського, який, так як і в минулому році є співторцем Днів Українською культурою у Кракові, пригадаю ще раз місця і країни Вашого проживання, а також назву ті сліди українськості у Кракові, з якими після столітнього іноді забуття, відчули ми неповторний, духовний зв'язок. Дозвольте що почну від привітання тих, які їхали найдовше, аж три дні, не встигли на домовлений автобус у Львові, і після багатьох пригод доїхали сьогодні. Вони є нащадками українських козаків, приїхали до нас з Уфи, де свого часу було переселено біля 100 000 українців.

Ю. Новосільський: *Я кілька літ тому назад, може навіть 10 років тому назад, мав щастя пізнати уфимського владику, такий молодий, він був тут у Кракові, а сам він також пише ікони, дуже цікава людина.*

В. Мокрий: Наші гості з Уфи будуть говорити на завітній конференції в Ягеллонському університеті про життя тих українців за Уралом, які затуживши за вишневи-ми садками, почали довгими роками вирощувати вишні, які почали розквітати. Крім трійки репрезентантів з Уфи є між нами студенти та аспіранти з Дніпропетровська, Маріуполя, Сум, Чернігова, Чернівців, Кисва, Криму, Львова, Тернополя, Праги, Пряшева, Вільнюса. Отже де наше не пропадало, а сьогодні, як можна надіятись почне розквітати, як ті вишні за Уралом, де мучено колись Тараса Шевченка.

Ю. Новосільський: *Докторе, це прекрасний собор.*

В. Мокрий: А тепер, відповідаючи на Ваше друге запитання, хочемо Вам, Пане Професоре, сказати, що ми почали нашу прощу від молитви і марійної пісні перед обличчям ікони-мозаїки Матері Божої, перед якою на зламі XII-XIII століття молилась блаженна Соломія, опісля відспівали „Отче наш” в каплиці Чесного Христа на королівському замку, у вавельській кафедрі; були в найстаріших будинках Ягеллонського університету, де навчавсь Ю. Котермак, якому ми заспівали *Gaudeamus igitur*, а потім у церкві св. Норберта та на Раковицькому цвинтарі, де над збірною могилою українських воїнів просили ми про „вічну пам'ять”, та з'єднались у спільному співі „Чуєш брате мій” з Б. Лепким.

Ю. Новосільський: *А чи могли б Ви тепер заспівати ту пісню, яку співали у Сестер Кларисок перед іконою Матері Божої?*

Співає дует зі Львова.

Маріє діво благословенна
тобі складає поклін Вселенна
радуйся храме, благоді
надіє наша радості.

В. Мокрий: Пане професоре, я часто ношу Вашу книжку, з якою ознайомлюю студентів, вони мене питають чому ікона вийшла з церкви і чи це добре?

Ю. Новосільський: *Ікона. Чи вона вийшла з Церкви? Можливо, що вона вийшла із церкви. Ви знаєте, я схильюся, чим раз більше, до такого погляду, що ціле мистецтво, якщо воно дійсно мистецтво, це ікона. Відокремлювати якусь особливу, сакральну ділянку, якусь ікону, таку чисто, ну скажімо так, по-іконописному, по-византийському писану, це трошки штучно. Тому, що мистецтво взагалі, це ділянка сакрум. І всі картини, якщо вони добрі картини, мають в собі це божест-*

венне начало. Отже ціле мистецтво, являється для мене, ділянкою сакрум, і цього дуже часто не знають, дуже часто про це забувають. Так, що я просто прийшов, для того щоб вас привітати, тут, на тій моїй невеличкій виставці, яку ви тут мали нагоду побачити. І Ви бачите, що такого розмежування, між звичайною картиною і іконою тут нема. Важко провести цю лінію поділу поміж сакрум і профанум. Тому, що ціле мистецтво, по-моєму, це ділянка сакрум. Так, я вже в старшому віці прихожу до таких висновків. А буває по-різному. Бувають такі ідеологи, строгої, класичної ікони, які хотіли б розмежувати ті два види мистецтва, якісь, види мистецтва — мистецтва світського, і мистецтва іконного. Я в це не вірю. Чим далі у мене дозріває, якийсь мистецький досвід, тим більше, я переконуюсь, що малярство одне. І все воно іконне. І так воно і є бо-грецьки ікона це просто картина. Це я хотів би сказати моїм гостям, і це є ціле моє художнє кредо, іншого нема.

В. Мокрий: Пане професоре Ви виділяєте дві справжні ікони. Ікону „розп'яття” і ікону „сошествіє во ад”. Це ті справжні ікони, а всі інші це образи.

Ю. Новосільський: „Сошествіє во ад” це символічна ікона, там більше літератури ніж есхатологічного реалізму. Тому, що ікона це просто малярство, живопис, вона перетворює все видиме, всю дійсність, оптичну дійсність, таку, яку ми сприймаємо, по законах вже іншого, потустороннього світу. Існують також ікони символічні, які являються більш коментарем, більш розповіддю про певні істини нашої духовної свідомості, ніж правдивою істинною іконою. Ікона „сошествіє во ад”, це по-моєму, символічна ікона. Воскресіння Христа ніхто не бачив, це велика тайна. Для того не можна її намалювати, написати „воскресающего Христа”, як дію. Воскресіння це велика тайна закрита перед очима всіх нас. Сам момент, сам процес переходу від емпіричної дійсності, мертвого світу, до світу живої, вічної дійсності, ніхто цього не бачив, тому неможлива ікона „Воскресіння Христа”. Церква забороняє, не дозволяє писати ікону „Воскресіння”. Ті ікони „Воскресіння”, які появляються, на сході, це вже вплив римсько-католицької церкви, де забули про певні принципи іконності, саму істоту ікони. Не можна намалювати чогось, чого ніхто, ніколи не побачив. А розп'яття всі бачили. Христос був розп'ятий на хресті, перед очима всього народу і це дійсність, це реальність.

В. Мокрий: Наприклад римо-католиків дивує, що ми у великий піст заповідаємо у страстних піснях воскресіння, як це розуміти?

Ю. Новосільський: Простіть, що я так слабо говорю по-українськи. Вже 30 років не говорив. Тяжко. Отже для нас, ті дві площини досвіду, емпіричної дійсності і потустороннього світу вони схрещуються у нас. Я би сказав, що наприклад у греків, найбільше торжество Великої неділі, великого тижня, це Страстна п'ятниця, вечір Страстної п'ятниці, коли вони служать Утринню Страстної суботи. Може сама Пасха, в них не так торжественно відправляється, як вечір Страстної п'ятниці, і утриння Страстної суботи. Через це справжньою іконою „Воскресіння Христа”, являється ікона „Розп'яття Христа”. Тому, що православна свідомість не відділяє тих двох видів, двох аспектів великої тайни трагедії смерті і воскресіння. В розп'ятті вони єднаються воедино. Для того для нас хрест, ікона „Розп'яття Христа”, являється справжньою іконою святої Пасхи.

Сергій П'ятаченко: Суми: Ми знаємо, що ікона пройшла довгий шлях і кожен народ додає до неї якісь свої національні елементи, наприклад я бачив у Австрії ікону Божої Матері, яка мала на голові цесарську корону, а в руці скіпетр австрійської влади. Як Ви взагалі ставитеся до національних елементів, чи повинні бути ікони в вишитій сорочці і так далі?

Ю. Новосільський: *Ні, ні в якому разі! Ті національні елементи це вже дуже другорядні елементи, так званого релігійного мистецтва. Ікона — це щось інше. Ікона це есхатологічний реалізм, який розвивається від пізнього антику, через усі стадії розвитку християнської свідомості, вона вмирає на Заході десь в XVI столітті. Тепер пригадується ікону, як якусь художню дійсність, художній фактор. Фактор будови християнської свідомості.*

Студент з Чернівців: Мистецтво іконопису існує не одне тисячоліття, ще починаючи від давньоєгипетських фресок, через античні часи, це все прийшло в християнство. І ось на мою думку здається, іконопис існуючи так багато часу, став консервативною частиною мистецтва, культури, і на мою думку він заважає розвитку, якихось нових форм. І це приводить до протидії іконопису. Чи не вважаєте Ви іконопис догмою взагалі в культурі?

Ю. Новосільський: *Ви знаєте я вже про це сказав. І Ваша думка правильна. Я не помічаю можливості розділити, розрізати мистецтво на сакральну і світську частину. І я не дуже захоплююсь тими зусиллями таких класичних художників і сьогодишніми іконописцями, які зберігають всі канони, всі правила і почувають себе відокремлено від образотворчого мистецтва взагалі. Я думаю, що все образотворче мистецтво, воно в якийсь тасмний спосіб закорінено в сакрум, в ділянці сакрум. Так що Ви цілком правильно цю небезпеку помітили.*

Студент зі Львова: Пане професоре, чи є певна філософія кольору в іконах?

Ю. Новосільський: *Ви знаєте є така філософія, і навіть в тій ділянці є велика література мистецтвознавців. Тільки я особисто тій філософії не вірю. Я вважаю, що це такі докторські проблеми, як хтось хоче написати докторську дисертацію, то він знайде собі дуже складну проблему, і вже зуміє написати на 1500 сторінок. У французів докторська дисертація не має права бути меншою, ніж 1500 сторінок.*

Студент з Чернігова: Майже на всіх Ваших картинах, з зображенням церков, чомусь фон переважно темний, синьо-зелений, сумний.

Ю. Новосільський: *Ви знаєте сумний, тому що світ сумний, дійсність сумна, дійсність трагічна. І з цієї дійсності вириває якась надія, якась візія, щось більше надійного, більш світлого. Дійсність трагічна, тому і фон буває темний. Та в мене не завжди фон темний.*

В. Мокрий: Пане Професоре, коли в минулому році ми мали Дні культури і зустріч з Вами, тоді мої студенти начитались про літературну символіку, епохи Київської Русі, і вони хотіли конче, почути щось на тему символіки, кольорів і це дуже гарно вийшло. Пан Професор, як художник, замість символіки почав говорити про мову, сказавши, що нема жодної символіки. Потім на заняттях, знов ця тема повернула, а одна зі студенток, каже, — якщо коли хтось помре в Польщі, не можна прийти одягненому на біло, чи на червоно, бо всі будуть на чорно. А в других країнах приходять одягнені на біло. Отже, чи однак є якась символіка, чи немає?

Ю. Новосільський: *Символіка, це грецьке слово, це значить співвідношення.*

Студент з Дніпропетровська: Скажіть, як давно Ви почали малювати.

Ю. Новосільський: *В 1941 році, в році смерті Лепкого. Я був присутній на похороні Лепкого. А може ще і раніше, гімназію я кінчив до війни. Так серйозно почав працювати в 41-му, 42-му роках. А з іконою я познайомився у Львівському іконописному музеї, який тепер правдусказати не існує, якихось двадцять відсотків тодішньої колекції показують тепер. Я всю цю збірку пізнав в 1943 році у Львові. А пізніше їздив очевидно по всіх країнах і до Італії, до Румунії, бував в Болгарії, в Греції.*

Л. Шолтес. Пряшів: Скажіть чи іконопис це Ваше хобі. Скільки Ви образів вже приблизно намалювали? І чи є якась головна тематика?

Ю. Новосільський: *Хобі. Так, очевидно, хобі, це просто сенс, змісл мого існування. Хобі — це замале слово. Я інакше не вмію жити, існувати, здійснювати своє життєве призначення, як тільки малюючи. А скільки картин? Я не знаю. Не пробував робити, якоїсь такої реєстрації. Напевно більше ніж 5 000. А на питання тематики відповідає ця маленька виставка, яку Ви могли оглянути. Це просто мій живопис, моє малярство, а думаю стиль тут ніпричому.*

Студент зі Щеціна: Ви сказали, що з грецького ікона, це просто картина і тому в Ваших іконах нема різниці між сакрум і профанум. І я хочу спитати, чим Ви керуетесь в своїх іконах?

Ю. Новосільський: *Я думаю, що ті класичні примірники ікони — „Розп'яття Христа”, „Богоматері”, дійсно випрацювали якийсь метод, творчий метод, за допомогою якого благодать, духовна благодать, переходить безпосередньо в людську свідомість. То є такі примірники, такі точки орієнтації. Я думаю що, якщо я намалюю по-іконному пейзаж, то там ті духовні начала існуватимуть, будуть діяти також.*

Гість з Маріуполя: У XVIII-XIX ст. спостерігався такий феномен, в українських селах, в багатьох сім'ях люди малювали самі ікони. Як на Вашу думку, чи то позитивний вплив для іконопису, і чим це було обумовлено?

Ю. Новосільський. *Я про це не знав. Ви мені сказали новину, та я думаю, що якщо так дійсно було, що писали ікони, то це якесь незвичайне явище, дуже цікаве, дуже якесь благородне. Я про це не знав, якщо так дійсно було, то це якась при знака благородної душі українського народу.*

Ю. Підлісний. Львів: Як ми знаємо в світі є дві головні традиції іконопису — східна і західна. Ми бачимо, що в східній традиції святі зображені плоско, а в західній їх можна якось оглянути, з різних кутів. Українська ікона дізнала свого часу, того впливу, що наприклад почали домальовувати серця, як Ви ставитесь до поєднання тих стилів, чи повинно зберігатись чистоту?

Ю. Новосільський: *Знаєте, я не пурист, занадто про чистоту я не турбуюсь. В вашому питанні є два таких елементи, на Заході ікона перестала існувати, дець в околицях Джотто. Навіть є така класична формула Чиліно Чиліні, який написав трактат про малярство, що Джотто був той маляр, який перетворив грецьке малярство на латинське. І від часів Джотто на Заході ікона перестала існувати. Та вона відроджувалася принагідно, від випадку до випадку. Наприклад малювання Ель Греко, це було якесь відродження свідомості ікони на Заході, та це появилось на коротко, а потім зникло. І ті всі впливи західного малярства на українську ікону в XVI-XVIII ст. вони просто знищили іконну свідомість.*

Студент з Чернівців: Чи знайомі Ви з Омеляном Мазуриком, і чи не запрошували Вас на Україну розмальовувати церкви?

Ю. Новосільський: *Трошки запрошували, але мені вже 70 років, я старий, розмальовувати церкву мені вже не під силу. А Мазурика я знаю — він живе в Парижі, він з нашої Краківської академії, я відвідував його.*

В. Мокрий: Під час відкриття виставки у червні 1992 року, присутня на виставці і на зустрічі з Паном Професором, Міністр Культури України Лариса Холморець обіцяла допомогти у зорганізованні монографічної виставки картин Пана Професора у Києві. Надіюся, що Ви матимете змогу вже скоро зустрітись з Професором Ю. Новосільським та його чудовим мистецтвом в Києві, а може і інших містах нашої України.

Rozmowa z malarzem Jerzym Nowosielskim**„DO DZIŚ POZOSTAŁEM MNICHEM”**

Jerzy Nowosielski, jeden z najwybitniejszych polskich malarzy, skończył właśnie 70 lat. 28 marca w Muzeum Narodowym w Poznaniu, a następnie we Wrocławiu i Warszawie, rozpocznie się wielka okolicznościowa wystawa, na której zostanie pokazanych ponad 3000 obrazów. Starmach Gallery prezentuje zaś właśnie w Rzymie prace Nowosielskiego na papierze. Nowosielski jest także teoretykiem sztuki, autorem esejów o ikonie i teologii prawosławia, drukowanych m.in. przez wydawnictwo „Znak.”

— *Pięćdziesiąt lat temu, w zakonspirowanym mieszkaniu przy ul. Szewskiej w Krakowie — grupa młodych artystów skupiona wokół teatru Kantora zorganizowała wystawę swoich prac. Tam po raz pierwszy pokazał Pan swoje obrazy. Kiedy po raz pierwszy spotkał się Pan ze sztuką?*

— Wielkim przeżyciem było zetknięcie się w 1939 w lwowskim muzeum z ikonami. Ale rok wcześniej zostałem wprowadzony w tajemnice sztuki nowoczesnej przez mojego starszego kolegę, architekta Jachimowicza. A kiedy ma się rozeznanie w podstawowych tematach sztuki nowoczesnej, to ma się klucz do rozumienia ikony.

— *Czy to ikona zaprowadziła Pana do klasztoru?*

— Od wczesnej młodości miałem ciągoty, żeby zostać mnichem. I po dwóch latach studiowania w Kunstgewerbeschule wstąpiłem do monasteru św. Jana Chrzciciela pod Lwowem.

Po roku rozchorowałem się na zapalenie stawów i pojechałem na leczenie do Krakowa. A potem przyszedł front i już nie mogłem wrócić.

— *Czego niespełna 20-letni, niedoszły malarz szukał w klasztorze?*

— Szukałem spełnień natury religijno-mistycznej — tak to na wyrost nazwijmy. To się jednak zaważyło.

Ale tam, w klasztorze, malowałem ikony i miałem dostęp do oficjalnie zamkniętego muzeum lwowskiego. Mogłem godzinami studiować wielkie malarstwo i to uformowało mnie na resztę życia.

Do dziś pozostałem mnichem — nie lubię jeździć, nie lubię niepotrzebnych działań. Wolę mieć święty spokój. Ważny dla mnie jest mój klasztor wewnętrzny.[...]

— *Jak określiłby Pan swoje malarstwo?*

— To moje prywatne misteria. Ja sobie stwarzam rzeczywistość, o której marzę. Na przykład, marzę o pewnych kobietach, których nie ma, i dopiero muszę je namalować. I to jest twórczość.

— *Tak często tematem Pana obrazów są akty i cerkwie...*

— Od urodzenia kocham kobiety. Prawdziwy człowiek to tylko kobieta. A kobieta i cerkiew — kształt jej barokowych kopuł — są do siebie bardzo podobne.

Cerkiew to królestwo Boże na ziemi. Maluję więc i jedno i drugie.

— *Jakie ma Pan zdanie o ewolucji sztuki współczesnej?*

— Sztuka skończyła się w 1926 roku wraz ze śmiercią starego Moneta. Coś w sztuce wówczas umarło.

Potem, w Europie i Ameryce, były podejmowane rozpaczliwe wysiłki jej reanimacji. Nie wiemy jednak, co się działo w Rosji. Tam nastąpiła śmierć sztuki za sprawą totalitaryzmu. Ale wiemy, że istniała inna sztuka, o której dopiero teraz się dowiadujemy. Możliwe, że postawiony przez wiek XX problem końca sztuki podziela na przyszłość bardzo ożywczo. Bo

tak naprawdę sztuki zawsze było bardzo mało. Było jedynie dobre rzemiosło, które ją udawało. Teraz nie ma nawet dobrego rzemiosła i to demaskuje fakt, że sztuki jest jak na lekarstwo.

— *Czego Panu życzyć z okazji jubileuszu?*

— Żebym umiał jeszcze namalować kilka dobrych obrazów...

Rozmawiała
Katarzyna BIK-PIKOŃ

„Gazeta Wyborcza” nr18, 22 stycznia 1993.

ЗУСТРІЧ З МИТЦЕМ ТИРСОМ ВЕНГРИНОВИЧЕМ

Користаючи з нагоди, що на зустрічі було багато молоді, яка може не мала ближчого контакту з графікою, Тирс Венгринович звернувся передовсім до неї. Хотів приблизити їй ту ділянку своєї мистецької творчості якою є графіка.

„Графіка то властиво картини на папері відбиті з матриць, (свого роду печаток). Графіка то мистецтво виготовлення матриць з яких опісля друкарськими фарбами відбиваються на папері картини, а ті відбитки то і є графічні праці. Головною і неймовірно корисною прикметою графіки, яка відрізняє її від інших ділянок мистецтва, є можливість одержувати більшу кількість однакових графічних відбитків. Залежно від матеріалу з якого була зроблена матриця, графічних відбиток можна одержати і сотні. Тому теж графіка може бути більш доступною, чим малярство, чи різьба, де повстають лиш поодинокі твори — примірники.”

Венгринович під час зустрічі показував матриці (печатки), виготовлені з липового дерева технікою дереворізу, матриці на кльоцках зі слоями поперечними — дереворити, на гіпсових плитах — гіпсорити, на ліноліумі — лінорити, та інші. Такі матриці пошмаровані друкарською фарбою, подібно як звичайна печатка, віддають на папері сліди, які були опуклими, тому усі вище згадані техніки належать до так званих технік опуклих.

Митець згадав і про графічні техніки вглиблені, такі як мідерит, цинкорит, різного роду квасорити, показав матриці і відбитки згаданих технік. Можна було побачити знаряддя, які вживає художник при графічних працях — долота, рильці та інші. Розказав про свою працю над циклем „Прикарпатські церкви”, які саме тепер можна оглянути в Галереї українського мистецтва у Фундації св. Володимира. Згадуючи про своє зацікавлення мистецтвом, митець розказав про себе.

Тирс Венгринович народився у Дрогобичі, в 1924 році, в родині священика. Коли мав чотири роки сім'я переїхала до Сянока, де батько дістав працю, як катехит, вчив дітей в школах, працював суспільно, бувши одним із засновників музею „Лемківщина” в Сяноці. Підчас німецької окупації батько був шкільним інспектором народних шкіл на Лемківщині. Часто їздив на інспекції по селах і брав з собою сина. Батько йшов до школи, а молодий Тирс сидів під церквою і малював. Тим способом збереглися на малюнках деякі церкви, які були зруйновані під час акції переселювання мешканців Лемківщини. (Ті малюнки послужили по майже 50 роках художнику

до праці над циклом „Церкви”). І можливо ще колись послужать для відбудови тих прекрасних церков, які ми можемо побачити тільки дякуючи Т.Венгриновичу.

Гімназію митець закінчив у Ярославі. Його зацікавлення мистецтвом не минало. В 1943 році, як самоук, брав участь у виставці Українських Образотворчих Митців у Львові, де експонувалося 6 його праць, передовсім графік. Так розпочалася його творча діяльність. В 1945 Венгринович поступив до краківської Академії Мистецтв. Студював спочатку живопис, а після відкриття відділу графіки перенісся туди. В 1952 році одержав диплом митця. Почав працювати в Польській Академії Наук у відділі археології, на штаті керівника археологічної документації. Там працював 23 роки. В позаслужбових годинах малював, займався графікою, як член Спілки польських митців брав участь у більш як 250 колективних виставках у Польщі і поза її кордонами. Ділянкою графіки, яка спеціально припала йому до вподоби є екслібрис — книжковий знак. До цієї пори виконав їх біля 500 штук, з чого велика частина цих знаків присвячена українцям. Тричі мав змогу бути в США і один раз в Канаді, де мав біля 40 своїх індивідуальних виставок. В 1989 році мав дві виставки у Львові. Тепер Т. Венгринович постійно проживає біля Кракова.

О. А.

CERKWIE, IKONY I DWIE PANIE RESTAURATORKI

Koniec roku sprzyja podsumowaniom, refleksjom nad upływającym czasem. Niedługo minie trzeci (już trzeci) rok naszych wysiłków zmierzających do ocalenia i zachowania ikon, a także innych przedmiotów, przykładów sztuki i pamiątek kultury ukraińskiej przetrwałej jeszcze w Polsce.

Wszystko zaczęło się przecież od przypadku (może był w tym palec Boży?), od uczestnictwa w wyjazdowej sesji poselskiej komisji d/s mniejszości narodowych i inspekcji — wówczas posła — p. Włodzimierza Mokrego. Tak rozpoczęły się nasze podróże, wzdłuż południowo-wschodnich granic Polski. W każdej prawie wiosce objawiało się nam piękno cerkiewnej architektury, szczególnie tej drewnianej. Ze smutkiem przemierzałyśmy opustoszałe wnętrza świątyń, których martwą ciszę przerywały jedynie odgłosy kropli deszczu przenikającego przez zniszczone dachy. Woda splukiwała postacie świętych i aniołów z malowideł ściennych, gdzieś wałyły się resztki połamanego ikonostasu. Czasem potężne lipy otaczały pustą już przestrzeń pagórka i tylko drzewa, a czasem kamień podmurowania, powalony krzyż cmentarza zarosły zielskiem były jedynym śladem po cerkwi, a niekiedy po wsi.

Zrodziło się w nas pragnienie ocalenia choćby cząstki z dawnej świetności. I tak powstała — szumnie nazwana — Sekcja Ochrony i Konserwacji Ukraińskiej Kultury Materialnej, działająca w ramach Fundacji św. Włodzimierza Chrzcziciela Rusi Kijowskiej.

Odnalazłyśmy tę cerkiew, która stała się naszym przeznaczeniem. Cerkiew w Cewkowie — królestwo sów — opisywana już na łamach almanachu „Miż susidamy”, okazała się skarbnicą ikon i przedmiotów liturgicznych.

Brodząc wśród ptasich piór i kości, resztek z jadłospisu siedmiu puchaczy, które na nasz widok sfrunęły z ikonostasu, znalazłyśmy poszarpaną cerkiewną chorągiew, tabernakula, krzyże, a na strychu zniszczone ikony Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Cennym przykładem prowincjonalnego warsztatu malarskiego są ikony ikonostasowe. Pośród czterech ikon zdjętych z wysokości ok. 15 metrów z latarni kopuły, wyróżnia się, pochodzące z 2 połowy

XVI w., przedstawienie Chrystusa w typie tzw. Spasa w siłach. Wszystkie wspomniane ikony, które poddałyśmy podstawowym zabiegom konserwatorskim można było podziwiać na wystawie ukraińskiej sztuki cerkiewnej, otwartej w czasie Europejskich Dni Kultury w Krakowie, w galerii Fundacji przy ul. Kanoniczej 15.

Największe zainteresowanie wśród zwiedzających budziła cudowna ikona Matki Boskiej z Dzieciątkiem pochodząca z Korczmina (woj. zamojskie) i jej dwie sukienki: metalowa, złożona i papierowa, malowana, inkrustowana kwiatami wycinanymi ze słomki. Otrzymujemy wiele listów opisujących niezwykle zdarzenie związane z obrazem:

Obraz płakał i mienił się,
Ogień świec sam zapalał się,
Przed cudownym obrazem.

Agata MAMOŃ
Jadwiga STYRNA

Patrz też:

1. J. Styrna, A. Mamoń, *Cewków — królestwo sów*, „Miż susidamy”, nr 1, 1992, s. 34.
2. J. Styrna, *Ikona z Korczmina*, „Spotkania z Zabytkami”, nr 8, 1992.
3. L. Powroznyk, *Czudotworna ikona Materi Bożozi z Korczmyna*, „Miż susidamy” nr 2, s. 26-28.

ЦЕРКВИ, ІКОНИ І ДВІ ПАНІ РЕСТАВРАТОРКИ

Кінець року сприяє робленню підсумків, роздумам над минаючим часом. Скоро мине третій (вже третій) рік наших зусиль направлених на врятування і збереження ікон, а також інших предметів, зразків мистецтва і пам'яток української культури, які ще збереглися у Польщі.

Адже все почалося від випадку (може був в тому перст Божий?), від участі у виїзdnій сесії посольської Комісії по справах національних меншостей і інспекції — в той час посла — пана Володимира Мокрого. Так розпочалися наші подорожі, вздовж південно-східної границі Польщі. Майже в кожному селі відкривалась перед нами краса церковної архітектури, особливо тієї дерев'яної. З сумом проходили ми по спустошених храмах, мертву тишу яких переривав тільки голос крапель дощу, проникаючого через знищений дах. Вода омивала постаті святих і ангелів з настінних розписів, деś валялися залишки поломаного іконостасу. Часом могутні липи оточували пустий простір пагорба і тільки дерева, а деколи камінь підмурівки, повалений і зарослий зіллям цвинтарний хрест, були єдиними слідом по церкві, а інколи і по селі.

Зародилося в нас бажання врятувати хоч би частину з давньої святості. І так народилася — гучно названа — Секція Охорони і Консервації Української Матеріальної Культури, діюча в рамках Фондації св. Володимира Хрестителя Київської Руси.

Знайшли ми ту церкву, яка стала нашим призначенням. Церква у Цевкові — королівстві сів — описана вже на сторінках альманаху „Між сусідами”, виявилася скарбницею ікон і літургійних предметів.

Бродячи серед пташиного пір'я і костей, залишках їжі семи сичів, котрі побачивши нас спурхнули з іконостасу, ми знайшли пошарпану церковну корогву, дарохрани-тельницю, хрести, а на горищі знищену ікону Матері Божої з Дитям. Цінним при-кладом провінційної малярської школи являються ікони з іконостасу. Серед чотирьох ікон знятих з висоти коло 15 метрів з-під купола церкви, виділяється, намальована в XVI ст. ікона представляюча Ісуса Христа в типі „Спас в силах”. Всі згадані ікони, які ми піддали основним консерваторським заходам можна було побачити на вис-тавці, відчиненій в часі Європейських днів культури в Кракові, в домівці Фондації.

Найбільше зацікавлення серед відвідувачів будила ікона Божої Матері з Дитям, з Корчмина (Замостське восв.) і її дві ризи: металева — позолочена і паперова — мальована та інкрустована квітами вирізаними із соломи. Одержуємо багато листів, в яких описуються дивовижні події зв'язані з цим образом:

Образ плакав і мінився.
Вогонь свічок запалювався сам
Перед чудовим образом

Агата Мамонь
Ядвіга Стирна

СПОГАДИ ПРО ДНІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ЯГЕЛЛОНСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ У КРАКОВІ, 26-29 ЛИСТОПАДА 1992 Р.

Краків зустрічав нас мільйонами кольорових вогнів. Ми милувалися з вікна авто-буса чудовою архітектурою цього старовинного міста, яке зачаровує з першого по-гляду.

Тим часом на нас вже чекали в Інституті мікробіології Ягеллонського університету. Пані Марта Ясінська була нашим першим провідником. Нарешті почалася довгож-данна зустріч — знайомство українців з України та студентів україністики з Кракова, закоханих у багатогранну культурну спадщину і милозвучну мову братів з-над Дністра і Дніпра. Проте географія гостей була значно ширша — Київ, Крим, Донецьк, Дніпропетровськ, Луганськ, Харків, Литва, Уфа — це далеко не всі міста, які пред-ставляли прибулі. Кожен намагався щось розповісти власне про свій край і традиції земляків.

Потім говорили польські студенти. Мимоволі хотілося обняти їх усіх, серце огор-тала радість, що на чужій землі зовсім не знайомі люди зустрічають тебе твоею рідною мовою.

Пан Володимир Мокрий саяв цього вечора від щастя: „Я так довго чекав, стільки часу жив цією справою, і нарешті — збулося!”

Дні української культури мали по-справжньому насичену програму. Ближче знай-омство з краківськими традиціями та діяльністю Фондації Св. Володимира розпо-чались із монастиря Сестер Кларисок та із зустрічі з іконою Матері Божої з XII-XIII ст.

Линула пісенна хвала небесній заступниці: „Маріє-Мати, благословенна, Тобі складає поклін Вселенна”.

Згодом ми піднялися на Вавель, до каплиці Чесного Хреста, оглянули виставку ікон і літургійних предметів з Києво-Печерської лаври.

Під склепінням Ягеллонського університету урочисто звучав студентський гімн „*Gaudemus igitur*”, опісля всіх українців привітав ректор університету і подарував на згадку „скарби” — слайди про Ягеллонську бібліотеку.

Знайомство з Краковом продовжувалось — Спілка польських письменників, виставка перекладів української літератури на польську мову, численні пам’ятники і знамениті споруди, на які так багате старовинне місто в серці Польщі.

Вже сутеніло, коли ми прибули на Раковицький цвинтар, щоб вшанувати пам’ять загиблих українських військовополонених та інтернованих, а над могилою Богдана Лепкого звучало символічне „Кру-кру, в чужині помру...” Це ще раз нагадувало усім нам, що українці залишаються завжди українцями, куди б не закинула їх доля.

Ще один присмний спогад залишила у пам’яті учасників Днів виставка в Галереї українського мистецтва, представлена реставрованими іконами XVI-XIX ст., роботами Юрія Новосільського, графікою Тирса Венгриновича. Після зустрічі з митцями звучала уже традиційна молитва до Матері Божої у виконанні студентів із товариства „Обнова”, а Ольга Богомолець із Кисва дарувала присутнім свої чудові пісні.

Наступний день розпочався напруженою роботою семінару „Майбутнє польсько-українських відносин”, у якому взяли участь С. Вільканович, Я. Прокоп, Т. Стегнер, В. Мокрий, Д. Стус, О. Гнатюк, Б. Бердиховська, Ю. Підлісний та інші представники з польської та української сторін. Це була нагода ближче познайомитися з діяльністю митців, науковців, суспільних і релігійних діячів з України та Польщі, визначити напрями подальшої співпраці та налагодження контактів, зокрема між молоддю.

Своєрідною кульмінацією Днів української культури став вечір постичної молитви, підготований студентами української філології під керівництвом п. Мокрого. Польські студенти знайомили присутніх із тисячолітньою спадщиною української духовної пісні та поезії.

Цей вечір продовжили львівські студенти своєю літературно-музичною композицією „Доля — муза, життя і любов”, де звучали ліричні твори Л. Костенко, О. Олесь і Б.-І. Антонича.

На остаток був приготований ще один приємний сюрприз — виставка ікон зі збірки Шолайських в Галереї українського мистецтва. За ці кілька днів було справді багато чудових переживань. Попри всю офіційну програму ми мали можливість познайомитися із польськими студентами, які охоче показували нам Краків і співали разом з нами українських пісень. На кожному кроці відчувалась дбайлива опіка п. Марти Ясінської і п. Божени Зінкевич-Томанек, а понад усім витала невичерпна енергія і завзяття п. Володимира Мокрого.

Ми щиро вдячні тим, хто спричинився до організації нашого перебування у Кракові і подарував нам незабутні враження про Дні української культури в Ягеллонському університеті.

Стефанія ПТАШАК
(Член Товариства українських
студентів-католиків „Обнова”
зі Львова)

Концерт постичної молитви перед чудотворною іконою Матері Божої з Корчмина.
Співає Ольга Богомолець з Києва.

Андрій Васильов
Художник з Уфи — на-
щадок українських ко-
заків виселених в
Башкірію.

WSPÓLNOTA PRZEŻYCIA

Przybyli z bliska i daleka, m.in. z Gdańska, Lublina, Warszawy, Wrocławia, Szczecina, Rzeszowa, a także z Kijowa, Krymu, Doniecka, Dniepropetrowska, Łużańska, Czernihowa, Lwowa, Preszowa, Pragi, a nawet z Ufy (Republika Baszkirii). Przybyli, by przez trzy dni (26-29 XI) brać udział w Dniach Kultury Ukraińskiej w Uniwersytecie Jagiellońskim. By się spotkać, poznać i wspólnie coś przeżyć.

Swego czasu prowadziłem lektorat języka ukraińskiego — wspomina Włodzimierz Mokry — ale w jego ramach nie było miejsca na historię i kulturę Ukrainy. Pomyślałem sobie, może by warto zorganizować imprezę, na której po pierwsze — doszłoby do spotkania twórców kultury ukraińskiej z różnych regionów świata, po drugie — polscy studenci mieliby możliwość zobaczenia tej „żywej” Ukrainy. I tak to się zaczęło. Tegoroczne Dni organizujemy już chyba po raz ósmy.

Wystawa w Galerii Sztuki Ukraińskiej („Ikony z XVI-XIX wieku ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie”, „Cerkwie w grafice Tyrsusa Wenhrynowicza”, „Ikony Jerzego Nowosielskiego”), wieczór muzyki religijnej (rewelacyjna Olga Bohomolec z Kijowa), wieczór dla uczczenia pierwszej rocznicy niepodległej Ukrainy — „1000 lat ukraińskiej modlitwy poetyckiej i pieśni duchowej o godne życie”, spotkania, dyskusje, rozmowy, modlitwy; wszystko to pozwoliło dostrzec piękno, mądrość i olbrzymi ładunek emocji, zawarty w sztuce tego kraju.

Dni Kultury Ukraińskiej zorganizowała Fundacja Św. Włodzimierza Chrzciciela Rusi Kijowskiej, której Włodzimierz Mokry prezesuje, oraz Ukrainoznawcze Koło Naukowe Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego, którym się opiekuje. — *W Krakowie istnieje jakiś duch przymierza, duch Wernyhory. To, co nie udawało się przez stulecia, ostatnio zaczyna się spełniać. Jestem dumny z faktu, że to właśnie Polska pierwsza uznała niepodległość Ukrainy. Od tego czasu chodzę dziesięć centymetrów nad ziemią; pięć — dlatego, że Ukraina jest wolna, a drugie pięć, gdyż Polska pierwsza uznała jej niepodległość — wyznał spiritus movens Dni, Włodzimierz Mokry.*

JA

„Gazeta Wyborcza”, wyd. krakowskie, nr 282, 01.12.1992.

„МІЖ ДНІПРОМ І ВІСЛОЮ”

Дні української культури в Ягеллонському університеті.

На зламі щогорічної осені й зими в древній польській столиці ніби ожила музика лірника Вернигори, що обірвалася у „Весіллі” Станіслава Виспянського. Можливо, що вперше через багато віків почули в ці дні молитву на прарідній мові ікона-мозаїка Матері Божої XII-XIII століть, пов’язана з традицією святої Соломеї, галицької королівни і каплиця в латинській катедрі на Вавелі, де збереглися східні поліхромії із зображеннями Причастя святих Апостолів, янгольських хорів та кириличними написами.

На вічливе запрошення Фундації Святого Володимира, яку очолює доктор Володимир Мокрий, та українознавчого наукового кола студентів Ягеллонського

університету до Кракова з'їхалося біля 250 молодих осіб з різних міст України, Польщі, Литви, Чехії, Словаччини, Башкортастану. Якось відразу призвичаїлися й до поодиноких літніх людей в своїх рядах: це були переважно жертви операції „Вісла”, котрі часом долали сотні кілометрів заради духовного українського спілкування. І не помилилися. Бо чого вартувала хоча бодна мандрівка українськими слідами Кракова.

Треба відразу сказати, що керівництво Ягеллонського університету з прихильністю поставилося до цієї події, привітало його учасників, зазначаючи, що згаданий храм науки продовжує традиції Юрія Котермака з Дрогобича, Івана Зілінського, Богдана Лепкого та інших діячів, які тут працювали. Прикладом може бути відновлення студій на україністиці, де вже навчається понад 70 студентів. Цікаво, що відчутний відсоток — молоді поляки, котрі виявили бажання вивчити мову і пізнати свого найближчого східного сусіда. Як і дітям з українських родин, що навчаються на філологічному факультеті, їм допомагають в цьому не лише краківські україністи, а й професори з Кисва та Львова.

У Кракові не важко помітити, що українська мова заповонила не лише гандлярські ринки на Тандетах і в Новій Гуті. Так співпало, що під час нашого перебування в одному з найпрестижніших музейних залів на Вавелі експонувалася виставка ікон та літургійних предметів з Кисво-Печерської Лаври, в міській публічній бібліотеці відбувалося знайомство з багатого збіркою українських творів, перекладених на польську мову, а в дмовіці Спілки польських письменників — із вже видрукowanими перекладами та оглядами української літератури в часописі „Декада літератка”.

В колах інтелектуалів як старшого, так і молодшого покоління обидвох народів все сміливіше й природно переходять від взаємних претензій, поррахунків й недовіри до конструктивних дискусій і конкретних форм співпраці. Особливо це проявилось під час семінару „Майбутнє польсько-українських відносин, пропозиції і завдання для вчених, творців культури, видавців, політичних, суспільних і релігійних діячів.” В ньому взяли участь провідні краківські науковці, публіцисти і політологи, а з гостей найбільш активними й підготовленими виявилися члени львівського братства українських студентів-католиків „Обнова”, а також представники Маріуполя. Запам'ятався усім вечір „1000 років української постичної молитви і духовної пісні про гідне життя”, яким пошанували річницю Незалежності України краківські студенти-україністи, жіночий вокальний ансамбль з Персемишля, юнаки та дівчата з „Обнови”, співачка з Кисва Ольга Богомолець. Мандруючи Краковом не можна було не помітити, що ще далеко не все гаразд в місцевому українстві, котре на жаль, як і в багатьох інших світах, роз'єднане. Наприклад, незрозуміло, чому грско-католики тісняться в каплиці костелу святої Катерини і їм не повертають церкву святого Норберта. На сирітство приречена спільна могила українських військовополонених та інтернованих осіб зі Східної Галичини, які пішли з життя в таборі у Домбю в 1919-1920 роках. Очевидно, що для того, аби спорудити тут пам'ятник, потрібна допомога з України.

Ще триває реставрація середньовічної кам'яниці по вулиці Канонічій, 15, в самому центрі Кракова, де розташувалася Фундація Святого Володимира Хрестителя Київської Руси. У відновлених приміщеннях вже відкрито Галерею українського мистецтва, котра привернула увагу не лише мешканців міста, а й численних зарубіжних гостей, які відкривають для себе Україну. Тут експонуються реставровані ікони XVI-XIX століть, церковний живопис Юрія Новосільського й храми в графіці Тирса Венгриновича. До них додалась унікальна виставка українського іконопису зі збірки музею Шолайських у Кракові.

Невеличкий колектив штатних працівників Фундації на чолі з невтомною Мартою Ясінською, яка приїхала допомогати аж з Вашингтону, продовжує налагоджувати зв'язки з українськими громадами різних країн світу, популяризує справу шляхом видання альманаху „Між сусідами.” Члени й прихильники Фундації прагнуть створити у Кракові центр української науки і культури. Добрий зачин вже є.

Кость ЧАВАГА

„Український світ”, Львів, 03.12.1992 р.

Нотатки з Днів української культури в Ягеллонському університеті

БАГАТТЯ НА СНІГУ

Маріацький костюл у центрі Кракова на майдані Ринок. Накрапас. Холодний, поривчастий листопадовий вітер проймас до кісток. Двоє молодих людей, він і вона, зі стомленими обличчями, з важкими сумками звертаються до нас — і незвично лунає тут російська мова. Вони шукають Центр української науки та культури при Фундації святого Володимира. Вони, як і ми, приїхали на Дні української культури в Ягеллонському університеті. Вони з Башкортостану. Їх направила сюди українська громада. Вони українці, на жаль, поки що не знають рідної мови, проте бажання опанувати її, усвідомити корені свої, культуру і традиції у них величезне. Вони їхали сюди з великими пригодами, з багатьма пересадками. Везли в дар Центрові картини, на кордоні довелося зняти їх з підрамників, обернути ними тіло і в такий спосіб перевезти.

Їм поталанило: саме в цьому костюлі перебувала тоді наша група і наш незмінний ватажок, симпатик і душа всього заходу доктор Ягеллонсько університету, українець Володимир Мокрий. Вислухавши „башкоростанських українців”, які здолали такий далекий і нелегкий шлях до Кракова, він широко обійняв їх, і в його величезних синіх очах сійнули сльози...

Хвилювалися і ми — це не жарт, коли мало не з усього колишнього Союзу, а не лише з України, злетілися на заклик української інтелігенції Кракова молоді українці, здебільше — студенти, натхненні люди — поети, художники, артисти, співаки, музиканти...

Попід самими стінами стародавнього Вавеля — багатостолітньої резиденції польських королів, скарбниці не лише польської, а й світової культури, чотири листопадові дні — з 26 по 29 — лунали українські слова, українська музика, гімн нашої держави „Ще не вмерла Україна”, а на Раковицькому цвинтарі на могилі Богдана Лепкого палали свічки...

Володимир Мокрий — син українських переселенців, які не з власної волі, а за злим указом акції „Вісла” залишили Батьківщину. Поблизу Бартошиць на Ольштинці минулося його дитинство. Юність пройшла в Гострому-Барді, де в основному, мешкали українці з Любачівщини, Ярославщини, Бойківщини, Лемківщини. У засланні, далеко від рідних місць українці святобливо берегли й передавали дітям

і онукам мову, культуру і традиції предків. Цьому величезною мірою сприяла греко-католицька церква. Була початкова школа української мови і літератури, у Легніці діяв лицей, єдиний на всіх українців Польщі. І нарешті, — Ягеллонський університет, куди Володимир Мокрий прийшов уже з твердим, усталеним наміром присвятитися дослідженням української історії, духовності в Кракові, де, як він знав, жили, молилися і творили деякі княгині Київської Русі, друкар перших у світі святих книг кирилицею, Швайпольт Фіоль, просвітителі Юрій Котермак-Дрогобич, Іван Зілінський, Богдан Лепкий, Іван Труш, Василь Стефаник і наші сучасні художники Юрій Новосільський і Тирс Венгринович.

1978 року Володимир Мокрий захистив дисертацію про творчість західноукраїнських романтиків. Опублікував ряд статей з історії української літератури. За наукові дослідження, які сприяли подальшому і глибшому взаєморозумінню у польсько-українських відносинах, одержав у 1987 році нагороду Фундації Папи Іоана Павла II. Сума цієї нагороди і лягла в основу Фундації святого Володимира Хрестителя Київської Русі у Кракові, а далі — і Центру української науки і культури.

Усю свою двадцятирічну наукову, публіцистичну, громадсько-культурну і майже трирічну парламентську діяльність (Володимир Мокрий був членом польського сейму) присвятив він зміцненню дружби польського й українського народів.

Неначе швидкі гірські річки стікають просто від стародавніх стін Вавеля тихі й затишні вулички старого Кракова. На одній із них, Канонічій, у трьох будівлях — пам'ятках архітектури XV-XVI століть, невдовзі розміститься Центр української культури і науки при Фундації святого Володимира. Поки що тут триває реставрація, але частина будівель вже використовується.

Програма студентських днів української культури була насичена до краю. Заходи починалися о дев'ятій ранку, а завершувалися глухою ніччю. І все — на піднесенні, все — на верхній ноті, все — на щонайглибших емоціях. Луна подій у незалежній і демократичній Україні одізувалися тут, у Польщі, в повному розумінні вибухом, фейєрверком, яскравим сяянням почуттів, вчинків українців, громадян польської держави. Центр української культури, наче багаття на снігу, зняв атмосферу холодної байдужості господарів до зісланої сюди частки українського народу, яка прагне зберегти і далі розвивати рідні культуру, мову, традиції. Це „багаття на снігу” — крихітний острівець української культури у безмежнім польським океані буття — дав тепло і світло новим відносинам двох народів-сусідів.

Програма Днів ознайомила учасників з „українськими слідами” у Кракові — монастирем сестер Кларисок при костьолі Святого Андрія, де була зустріч з іконо-мозаїкою Матері Божої, що з XII-XIII століть пов'язана з традицією, яка йде від святої Соломії, галицької королівни. Побували українські студенти і молодь в Ягеллонському університеті, в будинку польських письменників, де гостинні господарі показали газети з нарисами про Василя Стуса, статтями про сучасну Україну. В міській бібліотеці гості Кракова подивилися виставку „Українська література в перекладах польською мовою.” Побували вони і в кав'ярні „Яма Михалікова” — місці зустрічей Василя Стефаника і Богдана Лепкого з творцями „Молодої Польщі”, оглянули церковну графіку Т. Венгриновича, ікони Ю. Новосільського, а також виставку реставрованих ікон XVI-XIX століть. Ці ікони мають власну сумну історію: їх збирали з усієї Польщі зі старих, що стали пустою, українських церков, находили в хатах, де їх використовували не за призначенням. До речі, і дотепер відновлена і діє лише незначна частина українських церков, попереду — непочатий край роботи.

На вечорі релігійної музики гості й господарі тепло сприймали київську співачку Ольгу Богомолець, квартет із Криму, хор студентів Львова, Перемишля.

На науковому семінарі „Майбутнє польсько-українських стосунків” серед солідних учених мужів скромно сидів, але солідно виступив син Василя Стуса Дмитро.

У перерві я взяв у нього блиц-інтерв'ю.

— Працюю аспірантом Інституту літератури імені Шевченка в Києві. Написав книгу „Життя і творчість Василя Стуса”, що вийшла тиражем у 10 тисяч примірників. Скромно, але, гадаю, з часом надрукують ще — інтерес до нього надзвичайно великий, і тут, у Польщі, також. Одружений. Двійка дітей — син і дочка. Син — другокласник, доньці — два роки.

І ще одна приємна для нас новина — у липні минулого року почався набір студентів на кафедру української філології Ягеллонського університету. Без особливої реклами, оголошень у пресі, по радіо, телебаченню, як це звичайно роблять.

І що ж? На 15 місць зголосилося 100 кандидатів з усієї Польщі. Прийняли 40, розширивши кількість вакансій на 25 місць. Цікаво те, що 90 відсотків вступників — поляки. Декотрі з них перейшли на українську філологію навіть з 2-го і 3-го курсів університету. Що ними керувало?

Я зустрівся з кількома з них. Ось їхні відповіді:

— Про Україну чула багато негативного. Недруги представляли її як володарку й виразницю чотирьох „П” — писанки, панахида, присядки, пироги. Хочу взнати правду і бути її пропагандисткою.

— Хочу поїхати на Україну і викладати там польську мову і літературу, знайомити українців з нашою культурою.

— Хочу бути посередником двох культур і дружби двох народів.

— Люблю українські пісні і співучу українську мову.

Не можна не визнати того, що доктор Володимир Мокрий і його сподвижники роблять святе діло в ім'я України.

А сам пан Володимир пояснює своє подвижництво так:

— Кожен, хто відчув втрату рідного краю, знає, що лише у власній хаті — своя правда і сила, і воля. Радісно, що нашому поколінню випала честь будувати цю хату. Споруджує її кожен українець скрізь, де б він не перебував. Заклинаємо всіх, кому не байдужа наша спільна справа, стати нам у поміч у будівництві краківської „зупинки” на шляху до вільної, усміхненої і багатой України. Нам дорогі не лише пожертвування, а й усілякі предмети, речі, картини, книги, преса — все, що промовляє про Україну, її історію і сьогодення. Адреса наша така: Краків, вул. Каноніча, 15, Фондація святого Володимира.

І по хвилиці мовчання додав:

— Розкажіть на Україні, адже ваша газета республіканська, популярна, розкажіть про все, що ви тут побачили і почули, а також відчули.

Що я й зробив, як міг, але з великим задоволенням.

Бугенбай ІБРАЄВ

СТУДЕНТСЬКІ ДНІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У КРАКОВІ

Молоді, красиві люди підходили до величезної карти представляли свої осередки і зазначали звідки вони приїхали. За якийсь час територія Польщі (Гданськ, Краків, Люблін, Варшава, Вроцлав, Щєцин, Перемишль), України (Київ, Крим, Донецьк, Дніпропетровськ, Луганськ, Суми, Чернігів, Маріуполь, Чернівці, Тернопіль, Львів), Словаччини (Пряшів), Чехії (Прага), Росії (Москва, Петербург), Литви (Вільно), а навіть Башкірії (Уфа) були вкриті кольоровими значками. Так розпочалися традиційні дні української культури у Кракові, які цього року були організовані Фундацією св. Володимира Хрестителя Київської Руси і Українознавчим науковим колом студентів Ягеллонського університету.

Українська культура черговий раз показала своє багатство, різноманітність, красу. Знову пробудила зацікавленість Польщі і допомогла зробити ще один крок до порозуміння і приязні наших народів. Дні супроводжували виставки українського церковного мистецтва з Кисво-Печерської лаври на Вавелі, ікон XVI-XIX ст. з Цевкова та з Музею Шолойських, ікон Ю. Новосільського, графік Т. Венгриновича, малярства творців зі Львова — в Галереї українського мистецтва при Фундації св. Володимира, а також виставка „Українська література у перекладах на польську мову” в Міській Публічній бібліотеці.

Другий день почався з марійної молитви, заспіваної молоддю перед іконою-мозаїкою Матері Божої з XII ст., яку привезла до Кракова блаженна Соломія і подарувала монастирю Сестер Кларисок. Другий раз звучала молитва „Отче наш”, в каплиці св. Хреста в кафедральному соборі на Вавелі, де в часах короля Казимира Ягеллончика виконано східні поліхромії із зображеннями Причастя св. Апостолів, янгольських хорів та кириличними написами. Ікони, які віками не чули української молитви, знову її почули, подаючи надію.

Про зміни, про краще майбутнє, яке відкривається перед молоддю з оптимізмом в душі примирення Вернигори говорили декан філологічного факультету проф. др. Францішек Зейка та ректори проф. др. Кристина Дирек і проф. др. Анджей Пельчар, який у спеціальному вітанні між іншими сказав: „Виражаю визнання організаторам Днів і глибоке переконання про велику вагу таких зустрічей. Тішусь з того, що власне Ягеллонський університет є їх місцем.”

Опісля студенти заспівали „Чуєш брате мій”, в місці вічного спочинку Богдана Лепкого, чие ім'я є символом українства, вписаного в культурний пейзаж Кракова. Тут на Раковицькому цвинтарі на братських могилах, пролунала „Вічная пам'ять”, за упокій 1253 душ українських інтернованих та військовополонених з польсько-української та польсько-більшовицької воєн, які загинули в краківському таборі в Домб'є.

Незабутньою подією була зустріч з професором Ю. Новосільським, його думка про неможливість розділення справжнього мистецтва на сакральне і світське збудила не тільки велике зацікавлення, а навіть контрверсії. Цікавими і трохи сумними були виклади майстра чорно-білого мистецтва Т. Венгриновича і працівників Фундації — магістрів консервації пам'яток мистецтва Ядвіги Стирни і Агати Мамонь. Їх кропітка, невтомна праця дає людям можливість побачити ті чудові образи, які нищено в роки непорозуміння і ворожнечі.

Наступного дня, була можливість почути про творчу діяльність всіх студентських осередків. Ці матеріали будуть надруковані в наступному випуску альманаха „Між сусідами”. Друга частина відкрилась семінаром „Майбутнє польсько-українських

відносин, пропозиції і завдання для вчених, творців культури, видавців, політичних, суспільних і релігійних діячів." Мос зацікавлення збудила доповідь Тадеуша Ольшанського. Він привів багато прикладів, ділянок і можливостей розвитку взаємних відносин на ґрунті обміну культурними досягненнями, тому що ця ділянка є більш „універсальною ніж інші сфери життя." Тут було згадано і про обмін молодіжними групами, театрами, музичними виконавцями, виставками художників, і про переклад художньої та наукової літератури, і про можливість співпраці між різними інституціями. Не менше цікавою була доповідь Стефана Вількановича, який дав аналіз відгуків польської преси на події зв'язані з Україною і звернувся до журналістів, публіцистів, видавців з проханням-закликом обережного використання інформації, щоб не зашкодити і не погіршити наші тільки що народжені відносини. Зичливим побоюванням про відсутність активної політики відносно Польщі серед українських політичних еліт, та про брак чіткої східньої політики Польщі говорила Богуміла Бердиховська з Міністерства культури і мистецтва. В семінарі також взяли участь Р. Лужний, Я. Прокоп, О. Гнатюк, Д. Стус, Ю. Підлісний та інші.

А ввечері був концерт „1 000 років української постичної молитви і духовної пісні про гідне життя" — присвячений вшануванню річниці Незалежності України, в якому взяли участь студенти Української філології Ягеллонського університету, О. Богомолець, молодь Студентського братства „Обнова" зі Львова, і хор з Перемишля під управлінням Олі Левчиншин-Попович. Звучали молитви від перших до сьогоденішніх християнських поколінь на Україні. Запали в серце святі, безсмертні слова молитви Митрополита Іларіона який звертається до князя Володимира, щоб встав „зі сну" і глянув на плоди свого труду:

Встань.

Споглянь і на город (Київ), що сяє величністю,
 споглянь на квітучі церкви,
 споглянь на зростаюче християнство,
 споглянь на город,
 котрий сяє і блищить від ікон святих,
 котрий пахне кадилом,
 котрий славлять,
 в котрім чуються святі божі співи.
 І побачивши це все, втішся і возвеселися,
 та прослави доброго Бога,
 всього того Сотворителя.

Ідею суті інституції Церкви цебто її материнсько-опікунчих завдань, яка не опускає дітей своїх у потребі, і як рідна мати переживає горе свого народу передали студенти молитвою-плачем Богородиці під Хрестом Спасителя Кирила Турівського:

Сотворіння боляють зі мною Сину,
 видячи несправедливе засудження Тебе на смерть,
 Горе мені, дитино моя,
 світло і творче сотворінь,
 Що оплакувати нині мені?
 чи насмішки над Тобою,
 чи удари по щоці,
 чи биття по плечах,

кайдани темниці
й оплювання святого Твого обличчя,
що Ти прийняв від беззаконників
за довершені їм добрі діла.

Останній день, морозяний і сонячний. Для всіх була надана можливість взяти участь в Богослуженнях греко-католицького і православного обрядів. А пополудні було врочисте відкриття вистави ікон XVI - XIX ст. зі збірки Музею Шолайських у Кракові. На відкритті виставки виступили директор Національного Музею в Кракові проф. др. А. Малкевіч, організатор виставки музею Шолайських п. Б. Гумінська, голова фундації св. Володимира В. Мокрий. „Ніяке мистецтво на світі і в історії не мало такого впливу на думку, як ікона на вірних” — пригадано слова патріарха Йосифа Сліпого — сьогодні ми знаємо чому була нищена ікона і бачачи її відродження, бачачи відродження духовності ми споминаємо Василя Стуса, якого часто ще не пам'ятають, хоча він уособлює всіх тих, хто не дочекав цієї хвилини”. І було присмно і символічно почути, власне тут у Кракові молитву В. Стуса, у чудовому виконанні Ольги Богомолець з Києва:

Прости ж мені, що ти, така свята,
на тім огні, як свічечка, горіла...
Горить сосна - од низу догори
сосна палас - од гори до низу.
Йде Пан-Господь. Цілуй Господню ризу,
ой чорнобрива Галю, чорнобри...

Завершувались дні української культури, багато ще було зустрічей, розмов, пісень, особливо у виконанні студентів з Педагогічного інституту з Тернополя, які ледве встигли, на кінець свята культури, тому що три дні їх тримали принижуючи на кордоні. Студенти нав'язували контакти, домовлялись про співпрацю і про нові зустрічі. Присмно було, що ці події були широко висвітлені польським радіо, пресою, телебаченням. Є надія, що внесена ще одна цеглинка в будинок зрозуміння між приреченими на себе найближчими сусідами українцями і поляками, Польщею і Україною.

Олег АЛЕКСІЙЧУК

Григорій Пецух, „При неділі”,
липа, 1956.

Григорій Пецух, „Свята
Ольга”, горіх, 1990.

Діти з української початкової школи ім. М. Шашкевича з Перемишля в Галереї українського мистецтва у Кракові.

ГАЛЕРЕЯ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА ПРИ ФУНДАЦІЇ СВ. ВОЛОДИМИРА

Н а р о д ж е н н я
Х р и с т а — і к о н а з
Н а ц і о н а л ь н о г о
М у з е ю у К р а к о в і,
е к с п о н о в а н а н а
в и с т а в ц і в Г а л е р е ї.

- Галерея Українського мистецтва при Фундації св. Володимира діє від 5.06.1992 р. За цей час Галерею відвідало понад 11.5 тис. людей. Були проведені вистави:
- Українське сакральне мистецтво — ікони та літургійні предмети врятовані з покинутих та неіснуючих українських церков Польщі, реставровані Секцією Охорони та Реставрації Української Матеріальної Культури при Фундації св. Володимира;
 - Ікони Юрія Новосільського;
 - Графіка Тирса Венгриновича;
 - Ікони XVI-XIX ст. з Фондів Національного музею;
 - Творчість молодих львівських художників — Микола Андрушчук, Олег Барій, Василь Боянівський, Зіновій Крок, Ірина Павличенко, Роман Петрик, Іван Проців, Роксолана Прима, Наталія Пухінда, Роман Сулик, Юлія Трачук, Богдан Турецький, Володимир Турецький, Ольга Федорчук, Ярослав Шмін;
 - Різьба Григорія Пещуха;
 - Українська вишивка зі скрині Яна Адамського;
 - Гуцульська кераміка;
 - Малярство Володимира Монастирецького (Київ);
 - Малярство Юрія Новосільського.

ВІДКРИТТЯ ВИСТАВКИ ІКОН З ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ (З КОЛЕКЦІЇ ШОЛАЙСЬКИХ)

Володимир Мокрий

Вельмишановні Пані і Панове, від щирого серця вітаю Вас від імені Управи Фондації св. Володимира в Галереї українського мистецтва. Перш за все подякую пані Броніславі Гумінській і пану Адамові Малкевічу, від яких вийшла ініціатива зорганізування цієї виставки ікон, що зберігаються в краківському Національному музеї.

Символічною була, молитва до Матері Божої у виконанні дуету львівських студентів відкриваюча виставку. Протягом цього річних Днів української культури молитва ця не випадково співалась вже тричі. Перший раз почули ми її в монастирі Сестер Кларисок перед іконою-мозаїкою Богородиці, котра від зламу XII-XIII століть, хіба не чула української молитви в пісні. Другий раз пісня ця прозвучала на прохання професора Юрія Новосільського, коли ми внутрішньо готовились до сьогоднішнього свята, коли тут у черговому нововідкритому залі української галереї не було ще цих чудових ікон, які після багатьох років туги за своїми вірними, знов почули невід'ємну їм українську релігійну пісню. З тим більшою радістю хочеться мені сьогодні пригадати це перше в нашій Галереї свято відродження у Кракові української молитви в іконі і в пісні, яке ми тут переживали 5 червня цього року, під час Європейських днів культури організованих Міжнародним центром культури у Кракові.

Власне тоді, після відкриття в нашій Галереї виставки церковного мистецтва, Пані Броніслава Гумінська висловила бажання збагачення нашої виставки частиною переховуваних в Національному музеї ікон, яких зберігається там біля 300. Сьогодні у спеціально відремонтованому для цієї цілі залі ми природно поєднуємо ті дві виставки, щоб ще хоч місяць продовжити це чудове свято відродження приховуваної, й забороненої молитви у іконі. Є це при нагоді доказ того, що у минулому не всі руйнували церковне мистецтво, що були й такі, які його розуміли й зберігали в ті трудні часи, коли ікони були розкрадані і нищені, коли топтали наші вівтарі минулого, коли залишалось нам лише терпіння, тривання у тихій молитві, та у надії на кращі, гідні часи.

І тому, що ми дочекали цих надійних часів, хочу пригадати думку про значення ікони, блаженної пам'яті кардинала Йосифа Сліпого, який хоч фізично не дочекав тих щасливих для України днів, то однак є в наших думках і серцях. Бо це ж наш кардинал вісімнадцять років мучений в сибірських концтаборах сказав, що: „Ніяке мистецтво на світі і в історії не мало такого впливу на думку, як ікона на вірних.” Але власне тому з такою послідовністю була нищена ікона і був переслідуваний блаженніший Сліпий та всі незламні творці української духовності, які не дочекали святкувань відродження українського духа у вже незалежній державі.

Тому згадаймо у наших серцях й молитвах тих всіх, яких уособлює постать Василя Стуса, котрий після чотирнадцяти років знущань в сибірських таборах віддав життя у надії на повернення на нашу, вже свою і вільну українську землю. Нехай тоді наші сьогоднішні і вчорашні думки і переживання підчас вечора: „1000 років української поетичної молитви і духовної пісні про гідне життя”, про гідне життя між Віслюю і

Дніпром, стануть хоч маленькою ознакою нашої найглибшої пошани для тих безсмертних творців Незалежної України, про яких над Дніпром у серпні 1992 року ще не пам'ятали. Радіємо, що так як і вчора на вечорі присвяченому річниці Незалежності України, так і сьогодні є серед нас Пан Дмитро — син Василя Стуса і є його молитва про святу „за біль білішу” Галю чорнобри..., яку виконає Ольга Богомолець з над Дніпра. Нехай спів Пані Олі піднімає нас „од низу догори”, від чорно-білих картин Тирса Венгриновича до Стусової „за біль білішої” святої білоти.

Бажаю якнайкращих вражень і творчих злетів душі всім присутнім і відвідувачам виставки церковного мистецтва в нашій Галереї так у цьому, як і трьох попередніх залах, де серед записків в пропам'ятній книзі можна між іншим прочитати такі слова поляків: „Uskrzydliła się moja miłość do sztuki ukraińskiej” — „Окрилилась моя любов до українського мистецтва” — студентка першого року україністики Ягеллонського університету. І друге: „Z nadzieją, że pod opiekuńczym okiem świętych ikon będzie wzrastało pojednanie i zrozumienie Polaków i Ukraińców” — „У надії що під опікунським оком святих ікон буде зростати взаємозрозуміння і поєднання поляків і українців.”

Прошу Вас також на кінець, щоб переживаючи зустріч з іконою, побажали і помолились за здоров'я і щасливу дорогу для наших родин, для наших дорогих гостей, які подолавши іноді тисячі кілометрів приїхали до нас на це неповторне свято відродженої молитви в іконі і пісні, яку подарує нам ще хор студентів Педагогічного інституту з Тернополя. Нехай вже далі наші добрі думки супроводжує молитва в пісні.

Prof. Adam Małkiewicz

Bardzo mi miło powitać państwa w imieniu Muzeum Narodowego w Krakowie na wystawie ikon zorganizowanej przez Fundację św. Włodzimierza. Muzeum Narodowe w Krakowie jest w posiadaniu bogatych, na skalę Polski, zbiorów ikon pochodzących głównie z terenów pogranicza polsko-ukraińskiego, Rusi Czerwonej, Galicji Wschodniej. Zbiory te przez kilka ostatnich lat prezentowane były wyłącznie na wystawach czasowych, nie mieliśmy niestety możliwości stworzenia stałej ekspozycji.

Ogromnie się cieszę, że część tych zbiorów może być wystawiona w Galerii Fundacji św. Włodzimierza. Wierzę, że właśnie tutaj znajdą one życzliwy odbiór zarówno jako ikony i jako dzieła sztuki.

Z naszej strony wystawę urządziła pani Bronisława Gumińska, kustosz Działu Sztuki Cerkiewnej Muzeum Narodowego w Krakowie.

Bronisława Gumińska

Kolekcja ikon Muzeum Narodowego w Krakowie narodziła się w sposób absolutnie i w pełni świadomy. W czasie gdy powstała kolekcja polskiego malarstwa średniowiecznego tworzyła się również kolekcja ikon. Były one traktowane jako średniowieczne obrazy pochodzące z terenów pogranicza polsko-ukraińskiego (na wystawie określam te tereny jako województwo ruskie). Ikony te były kupowane z ogromną pieczołowitością i znawstwem, pojawiły się one w naszym muzeum w latach 80-tych XIX wieku. Kraków jest jednym z najstarszych centrów, w których malarstwo cerkiewne spotkało się z dużym zainteresowaniem merytorycznym. Wystawa nosi tytuł „Któraś najświętsze zrodziła słowo” są to słowa pochodzące z *Akathistosu* Romanosa Melodosa, i są według mnie jednymi z najpiękniejszych, jakimi chwalono Madonnę. Jednocześnie zdanie to wspaniale wprowadza nas w nastrój

adwentowy, w nastrój poetyki kościoła Wschodniego. Zebraliśmy tutaj ikony Matki Boskiej i ikony Bożego Narodzenia. Dziś dla Kościoła zachodniego zaczął się Adwent, okres wyczekiwania na porę, która rychło nadejdzie, na dzień narodzin Chrystusa.

Ponieważ jest to także wystawa artystyczna wybrane zostały ikony najstarsze i najlepsze z naszych zbiorów pod jednym jeszcze kątem. Wybrałam mianowicie dwa najistotniejsze typy przedstawień Marii: Hodigitrię i Eleusę, czyli Przewodniczkę i Miłującą. Te dwa typy ikonograficzne są kopiami najstarszych pierwowzorów obrazowych malowanych według legend przez św. Łukasza. Matka Boska Eleusa, miłująca i czuła, przytulająca swój policzek do twarzyczki Dzieciątka niczym nie ustępuje reprezentacyjnej i uroczystej Hodigitrii.

Znalazła się na wystawie również przedstawicielka innej, bardzo ważnej grupy ikon nawiązujących do początków ikonografii w ogóle, jest to tzw. Mandylion. Jest to ikona, o której mówi się iż jest „nie ludzką ręką uczyniona”, przedstawia ona oblicze Chrystusa. Bez Mandylionu, bez tego pierwszego wizerunku, tej pierwszej ikony tego typu nie byłoby takiego kultu ikon.

„KTÓRA NAJŚWIĘTSZE ZRODZIŁAŚ IMIĘ”

W Krakowie, dzięki współpracy Muzeum Narodowego i Fundacji im. św. Włodzimierza możemy obejrzeć wystawę ikon od kilkudziesięciu lat ukrytych w mrokach muzealnych magazynów.

W magazynach krakowskiej Kamienicy Szolayskich spoczywa kilkaset obiektów sztuki cerkiewnej. Zbiór zawiera między innymi ponad dwieście ikon. Ikony te nie zostały wydarte z cerkwi, które później zniszczono, ani porzucone w wyniku jakiejś „akcji”; zaczęto je gromadzić w osiemdziesiątych latach XIX w. Te, które kupiono przed 1883 r. są najciekawsze i najcenniejsze. Tą kolekcją możemy się chwalić; jej powstanie świadczy, że już wtedy w środowisku krakowskim istniało zainteresowanie sztuką ikon i właściwie oceniano jej wartości. W późniejszym okresie zbiór został uzupełniony darowiznami kolekcjonerów. Najwięcej obiektów pochodzi z Podkarpacia, są też ikony rosyjskie i mniej liczne — greckie i rumuńskie. Dzieła sztuki cerkiewnej nigdy nie doczekały się stałej ekspozycji. Od dziesięcioleci tkwią w magazynach i oglądać je można jedynie na wystawach czasowych. Ostatnia większa wystawa miała miejsce w Recklinghausen w Niemczech w 1966 r.

Twórcą koncepcji ekspozycji w siedzibie Fundacji im. św. Włodzimierza jest kustosz Działu Sztuki Cerkiewnej, pani Bronisława Gumińska. Otwarcia dokonano nie bez powodu, w pierwszą niedzielę Adwentu, na zakończenie Ukraińskich Dni Kultury. Szesnaście ikon dobrano w ten sposób, aby przez swą tematykę wprowadziły nas w święto Bożego Narodzenia.

Wystawa eksponuje postać Marii — przez którą, jak mówią słowa towarzyszących ikonom, starannie dobranych fragmentów *Akathistosu* — „Stwórca Dzieckiem się staje”. Rząd majestatycznych, o surowym wyrazie piętnasto- i szesnastowiecznych przedstawień Matki Boskiej z Dzieciątkiem w typie Hodigitrii jest przeciwwagą dla powstałego pod wpływem wzorów italobizantyńskich, pełnego czułości wyobrażenia Matki z tulącym się do niej Synem — Eleusy.

Drzwi ikonostasowe z drzewem Jessego ukazują, pośród winnych liści i gron, przodków Marii, a przez to Jezusa. Narodzenie Matki Boskiej stanowi zapowiedź Narodzenia Jezusa, Zwiastowanie, na którym widzimy zlatującego gołębia-Ducha Świętego, obrazuje boskie poczęcie Chrystusa. Najwięcej ikon ilustruje Boże Narodzenie i towarzyszące mu wydarze-

nia. Oglądamy wesołe, wręcz bajkowe, sceny pełne hasających owieczek, rogatych baranów, wołów i osłów wypychających swe mordy żłóbka. Wyjątkowo żywe kolory zestawione kontrastowo otacza wyrazisty kontur prowadzący do pełnej geometryzacji formy.

W maleńkiej sali możemy kontemplować radość Bożego Narodzenia. Umieszczo tu tylko cztery ikony, powstałe w XVII i XVIII w. w warsztacie prowincjonalnym. Anonimowi artyści z wielkim wdziękiem i naiwnością odmalowują tę chwilę, kiedy „nieprzystępny Boże, stałeś się przystępnym dla wszystkich człowiekiem”. Wspomnę tylko jedną z ikon, o szczególnie ciekawej i bogatej ikonografii, w której przeplatają się wątki pochodzące ze sztuki Wschodu i Zachodu. Wyobraża ona podróż Trzech Króli prowadzonych przez gwiazdę, pokłon oddany Dzieciątku i jego Matce, ostrzeżenia jakie otrzymali od anioła we śnie (królowie śpią słóczeni na wielkiej poduszce), Ucieczkę do Egiptu, Heroda wydającego rozkaz żołnierzom, rzeź niewiniątek, matki oplakujące swe dzieci i ukrytą w grocie św. Elżbietę ze św. Janem.

Chwaląc słowami *Akathistosu* Tę, która „Najświętsze zrodziła Imię” i my także cieszyć się będziemy tym najpiękniejszym dniem w roku, ale kto niecierpliwy, może już ujrzeć Boże Narodzenie tak, jak widzieli je mistrzowie ikon.

Agata MAMOŃ-PROKOP

„Tygodnik Powszechny”, Kraków, nr 52/27.12.1992 r.

WYSTAWA PRAC LWOWSKICH MALARZY W KRAKOWIE

W sali wystawowej Fundacji św. Włodzimierza w Krakowie odbyła się wystawa grupy 15 współczesnych malarzy lwowskich. Większość prezentowanych prac powstała w latach 1988-1992, a więc jest wynikiem ostatecznego wyzwolenia się artystów spod obowiązującej przez całe dziesięciolecie na Ukrainie socrealistycznych kanonów w sztuce — i na tym też, jak się wydaje polega główny akcent całej wystawy.

Już pobieżny ogląd około 40 wystawianych prac pozwala na wyodrębnienie kilku grup tematycznych, często różniących się też technikami i manierą.

Najliczniej w grafice reprezentowany jest motyw cerkwi; następnie ikony wykonane na desce temperą, szereg ikon wykonanych techniką mieszaną, cynkografie, akwarele i jedna dobra praca medalierska w miedzi. Medal przedstawia średniowiecznego rycerza na koniu w walce — grupa zaledwie zarysowana, dzięki świetnej fakturze jest dynamiczna, pełna ekspresji i symboliki. Ta praca Zenobiego Kroka jest jedną z lepszych na tej wystawie.

Przegląd zaczynamy od grafik cerkwi, gdyż ta grupa tematyczna jest jakby naturalnym ogniem łączącym tą wystawę z pierwszą inauguracyjną ekspozycją w Fundacji, gdzie znany grafik i malarz Tyrsus Wenhrynowicz z Krakowa zaprezentował kilkadziesiąt prac przedstawiających cerkwie — i często jest to już jedyny ślad, jaki pozostał po ich istnieniu.

— Roman Sulik prezentuje pięć grafik wykonanych ołówkiem, jest to bardzo dokładna dokumentacja zabytków sakralnych; oglądamy cerkiew z 1882 r. w Orawie, dzwonnice we wsi Urycz koło Lwowa, cerkiew św. Trójcy z 1864 r. w Kruszelnicy, cerkiew z 1755 r. w Lisowyczach i XVIII-wieczną dzwonnice we wsi Perływci.

— Roman Petryk przedstawia dwie dobre grafiki (papier, tusz, piórko) — cerkiew Wozdwyżennia Czesnoho Chresta w Drohobyczu i XVII-wieczną cerkiew Joana Bohosłowa we wsi Skoryky.

Na specjalną uwagę zasługują cynkografie Mykoły Andruszczuka, w szczególności: „Mojżesz”, gdzie poorane bruzdami oblicze Mojżesza wyraża zarówno prorocze natchnienie jak

i gorzkie życiowe doświadczenie przywódcy; i dwie cynkografie zatytułowane „Modlitwa”, które przedstawiają postacie pełne skupienia, w ekstatycznym uniesieniu i dynamicznej żarliwości — przywodzą na myśli katakumbowe wyobrażenia orantów.

— Natalia Puchinda prezentuje dwie prace w różnych technikach: wizerunek Andrzeja Szeptyckiego — cynkografię, nawiązująca sposobem ujęcia postaci do XVII-wiecznych rycin oraz ikonę św. Mikołaja, o której jeszcze wspomnimy.

W konwencji starych ikon utrzymane są dwie prace — Julii Traczuk „Święty Jerzy walczący ze smokiem” oraz bardzo dobra kopia starej ikony „Archanioł Michał” którą wykonał Wasyl Bojaniwskyj. Obie prace wykonane są na dobrym, ręcznie obrobionym drewnie i starą techniką.

W stylu starych ikon, ale w innym niż tradycyjny materiale i technice, ale w złocistej tonacji, utrzymał swe prace Jarosław Szmin i Bohdan Tureckij: „Bogurodzica z dzieciątkiem” i „Włodzimierska Bogurodzica”.

Natalia Puchlinda oraz Wołodymir Tureckij i Iryna Pawlyczenko są autorami dwóch ikon przedstawiających św. Mikołaja. Na obu obrazach postać świętego jest hieratyczna, oba wizerunki są utrzymane w złoto-pastelowej tonacji kolorystycznej.

Inny styl malarstwa religijnego reprezentują Iwan Prociw i Oleh Barij; są to niejako „neoikony”. Nasuwa się wrażenie, że w szczególności dwie prace Iwana Prociwa: „Oplakiwanie Chrystusa” i „Matka Boska” byłyby ciekawym projektem na witraż.

Poza tymi grupami tematycznymi pozostają dwie prace: — utrzymany w surrealistycznej manierze tryptyk (olej), bardzo ciekawy kolorystycznie; symbolicznie jest tu tytułowa treść: „Genesis”, utalentowanej artystki Roksołany Prymy; oraz — interesujący kompozycyjnie obraz Olhy Fedorczyk „Matka z dzieckiem”.

Możliwie, że ten dość jednostronny wybór tematyki religijnej wystawy jest też echem obchodów tysiąclecia Chrztu Rusi i całej serii uroczystości religijnych (np. ostatnie — sprowadzenie prochów arch. J. Slipoho do Lwowa) jak i odrodzenia Cerkwi i restytucji suwerennego państwa.

Alina K.

Виставка в 70-річчя з дня народження Григорія Пецуха

ДЕРЕВО ЖИТТЯ

Добрий Хранитель зберіг нам час, у якому є ми і в якому здійснює свої творчі замисли Григорій Пецух — митець-скульптор, рідного і світового обрію. В Галереї українського мистецтва при Фундації Св. Володимира у Кракові, від березня до травня, триває ювілейна виставка творів Григорія Пецуха. Ювіляр проживає і працює в Закопаному. Народжений 1923 року у Флоринці (вось. Новий Санч) на Лемківщині. Одружений з Софією Парій (мгр. економії), син Дарко (інженер) працює у Кракові.

Григорій Пецух є випускником Образотворчого технікуму в Закопаному (1950), а відтак Академії Мистецтв у Варшаві, де в 1950 — 1956 роках навчався на факультеті різьби, у головній мірі, під керівництвом проф. Маріана Внука.

Твори Г. Пецуха експонувались на біля ста крайових і закордонних виставках м.ін. у США, Голандії, Норвегії, Німеччині, Франції, Іспанії, Малярщині, в Болгарії, Росії, Чехословаччині. Різьби Григорія Пецуха є окрасою музеїв Польщі — Татшанському

музеї у Закопаному, Окружному музеї в Новому Санчі та в приватних колекціях — збірках в Польщі, США, Канаді, Мексиці, Німеччині, Франції, Іспанії. Різьбу Матері Божої з Ісусом передано як дар краківських вірних для блаженнішого кардинала Й. Сліпого. Деякі з робіт скульптора вписалися на постійно в архітектурний краєвид — напр. пам'ятник у граніті в Устю Руськім (Горлицьким), пам'ятники на могилах батьків Г. Пецуха у Лагові (Зеленогірщина), куди було їх виселено в 1947 році, трон фараона для кінофільму *Фараон*, портрети-барельєфи Тараса Шевченка, Івана Франка, а також Богдана Лепкого на Раковицькому цвинтарі в Кракові. (Цей барельєф, поставлений на могилі поета без офіційного дозволу, було створено у 1972 до планованих — однак заборонених — святкувань сторіччя від дня народження автора трилогії *Мазепа*).

Григорій Пецух лауреат різних нагород м. ін. Міністерства Культури і Мистецтва (1967) і Золотої медалі Об'єднання Польських Художників (ЗПАП).

Художник найчастіше різбить у дереві. Скульптури Г. Пецуха — за його словами — не постають лише у робітні, але народжуються вже в лісі. Тепло, вітер, сонце і мороз надають ростучому дереву таку первісну форму, як хоча б природний лук пня, що так важко отримати. Вибрана колода не є ще різьбою але я вже її бачу. Вона є у цьому дереві і чекає на мої руки. Треба лише відкинути непотрібні тріски, а одержаним формам дати життя. Продовжувати життя істотам і предметам, які необачно чи непотрібно приречені на смерть, чинити їх безсмертними це — здається — головний смисл і ціль творчої праці Григорія Пецуха.

В горах на Лемківщині дерево, з одного боку, кидали до печі (*леца* — лемківське), а з другого — підбирали і складали з метою створення сімейного гнізда та на будову Дому Божого — Церкви. На дереві писали ікони святих. З дерева виробляли колиски, забавки, рільничі знаряддя, але і виростаючі з могил трираменні дерев'яні хрести, які є символом перемоги життя над смертю.

Григорій Пецух різбить так, щоби в умертвлені колоди дерев вдихнути рідного духа, якого не зламали ні воєнні навали, ні вітроломи. Про незламне тривання при відвічних, святих рідних традиціях немов говорить непохитне плече *Лемка*, якому дає підмогу прямуючий до примирення між народами *Вернигора*.

Над вирізьбленою Григорієм Пецухом *Весною* відроджуючогося *Дерева життя*, над *Материнством* і всією *Родиною Князя* чи *Короля, Королеви* і *Королевича* — та над усім новим *Поколінням* витає і піклується ними *Ангел хоронитель*, спроваджений прабабунею *Українки Святою Ольгою*, онук якої Володимир Хреститель Київської Русі — означеної *Триzubом* — приніс Хрест з Візантії і поставивши його на своїй землі, прищипив віру у справедливість і християнську любов до ближнього.

Нехай ця виставка визволить у глядачів духовні відчуття, які стануть найкращою подякою Ювілярові та принесуть їй нову радість творення.

Володимир МОКРИЙ

Wystawa z okazji 70-lecia urodzin Grzegorza Pecucha**DRZEWO ŻYCIA**

Dobry Stróż uchronił nam czas, w którym jesteśmy, i w którym realizuje swe twórcze zamysły Grzegorz Pecuch — artysta rzeźbiarz, ojczystego i światowego horyzontu. W Galerii Sztuki Ukraińskiej przy Fundacji Św. Włodzimierza w Krakowie od marca do maja trwa wystawa dzieł Grzegorza Pecucha. Jubilat mieszka i pracuje w Zakopanem. Urodził się w 1923 roku we Florynce (Beskid Niski woj. Nowy Sącz) na Łemkowszczyźnie. Ożeniony z Zofią Parij (mgr. ekonomii), syn Dariusz, (inżynier pracuje w Krakowie).

Grzegorz Pecuch jest absolwentem zakopiańskiego Liceum Technik Plastycznych (1950) oraz Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, gdzie w latach 1950-1956, studiował na Wydziale Rzeźby, głównie pod kierunkiem prof. Mariana Wnuka.

Prace G. Pecucha wystawiano na ponad stu wystawach krajowych i zagranicznych m.in. w USA, Holandii, Norwegii, Niemczech, Francji, Hiszpanii, na Węgrzech, w Bułgarii, Rosji, Czechach, Słowacji. Rzeźby Grzegorza Pecucha zdobią muzea oraz prywatne zbiory kolekcjonerów na obu półkulach naszej planety i w muzeach Polski — w Muzeum Tarzańskim w Zakopanem, Okręgowym w Nowym Sączu, w Muzeum Narodowym w Warszawie i w Poznaniu. Niektóre z jego prac wpisały się na stałe w krajobraz architektoniczny — np. pomnik w granicie w Uściu Gorlickim (Ruskim), pomnik na grobie rodziców wysiedlonych w 1947 roku do Łagowa (woj. Zielona Góra), tron Faraona do filmu „Faraon”, płaskorzeźby Tarasa Szewczenki, Iwana Franki oraz Bohdana Łepkiego na mogile poety, na cmentarzu Rakowickim w Krakowie, wyrzeźbionej wbrew zakazowi uczczenia setnej rocznicy urodzin autora trylogii „Mazepa”.

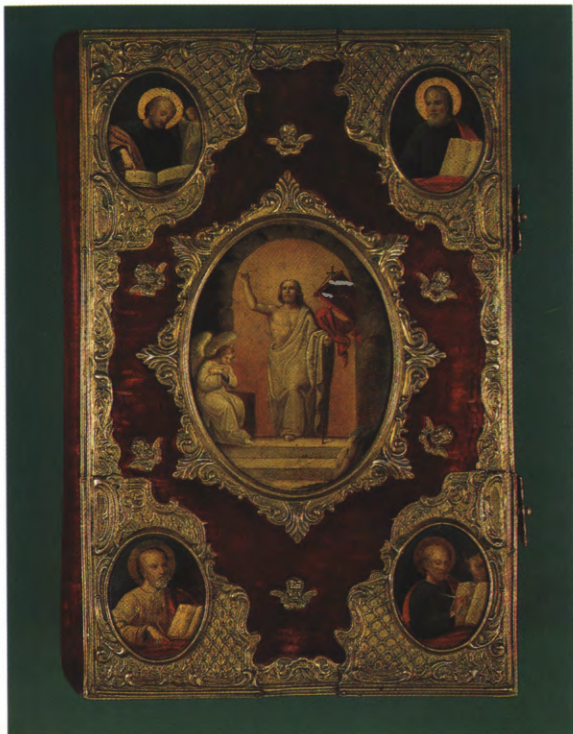
Jest laureatem szeregu nagród m.in. Ministra Kultury i Sztuki (1967) i „Złotej odznaki ZPAP”.

Artysta, najczęściej tworzy w drzewie. Rzeźby G. Pecucha — jak sam wyznaje — nie powstają tylko w pracowni, rodzą się już w lesie. Ciepło, wiatr, słońce i mróz nadają tę pierwszą formę rosnącemu drzewu, jak chociażby trudny do uzyskania naturalny łuk pnia. Wybrany kłoc, „nie jest jeszcze rzeźbą, ale ja już ją widzę. Ona jest w tym drewnie i czeka na moje ręce”. Należy jedynie odrzucić niepotrzebne drzazgi, a uzyskanym formom dać życie. Przedłużanie życia istotom i rzeczom niepatrznie czy niepotrzebnie skazywanym na śmierć, czynienie ich nieśmiertelnymi, to — zdaje się — główny sens i cel pracy twórczej Grzegorza Pecucha.

W górach, na Łemkowszczyźnie, drzewo z jednej strony wrzucano do pieca, a z drugiej — wybierano i gromadzono w celu stworzenia gniazda rodzinnego oraz na budowę Domu Bożego — Cerkwi. Na drzewie malowano ikony świętych. Z drzewa powstały kołyski, zabawki, narzędzia rolnicze, ale i wyrastające z mogił trójramienne, drewniane krzyże, symbolizujące zwycięstwo życia nad śmiercią.

Grzegorz Pecuch rzeźbi tak, by w uśmiercanie pnie drzew tchnąć ojczystego ducha, którego nie złamały ni wojenne nawałnice ni wiatrołomy. O niezłomnym, trwaniu przy odwiecznych, świętych tradycjach rodzinnych zdają się mówić, niegięte plecy „emka”, wspomaganego przez dążącego do przymierza między narodami „Wernyhory”.

Nad wyrzeźbioną przez Grzegorza Pecucha „Wiosną” odradzającego się „Drzewa życia”, nad „Macierzyństwem” i całą „Rodziną” „Kniazia”, czy „Króla”, „Królownej”, „Królewicza” i nad całym nowym „Pokoleciem” czuwa „Anioł Stróż”, sprowadzony przez prababkę „Ukrainki” „Świętą Olgę”, której wnuk Włodzimierz — Chrzciciel Rusi Kijowskiej oznaczony „Tyzubem”, przyniósł Krzyż z Bizancjum i postawiwszy go na swojej ziemi, zaszczerpił wiarę w sprawiedliwość i chrześcijańską miłość bliźniego.

Євангеліє XIX ст. З церкви в Фльоринці, воєв. Новий Санч. Євангеліє було куплене в антикварній крамниці в 1991 р.

Ewangeliarz XIX w. z cerkwi we Florynce, woj. nowosądeckie. Ewangeliarz został wykupiony w sklepie „DESA” w 1991 r.

Виставка різьби Григорія Пецуха.

Представники Міжнародного центру української культури зі Львова. Директор Оксана Кондратюк, Ігор Калинець, Петро Байса.

Теплий оптимізм різьб Григорія Пецуха

ВЕЛИКИЙ ДАР

В один із перших весняних днів, в Галереї Українського мистецтва (єдина в Польщі) при Фундації св. Володимира у Кракові, відбулося відкриття виставки, відомого українського митця Григорія Пецуха. Виставка була відкрита до 70-ліття з дня народження скульптора.

Розпочалося свято від слова голови фундації св. Володимира В. Мокрого, в якому наголосив він про велику роль мистецтва для розвитку порозуміння між людьми, між народами, про значіння робіт Григорія Пецуха для українського мистецтва. „Григорій Пецух не тільки продовжив життя вибраним полінам дерева, врятував їх від спопеління. Він сконденсував в цих різьбах цілу історію свого покоління, власної сім'ї, свого роду і народу, починаючи від *Лемка* (1958) котрий оперся всім завірюхам, всім бідам, аж до *Святої Ольги*, вирізбленої в 1990, котра принесла нам хрест і *Українки* створеної у 1991 р. У всіх його творах є багато оптимізму, тепла, серця, поезії.

Григорій Пецух людина гір і може тому не зважаючи на трудний, довгий, шлях до сьогоднішнього свята він його пройшов гідно подолав всі колоди кидані під ноги йому і його виселеним братам співвітчизникам. Ця перемога, це ще один з доказів тому, що як не можна викорчувати гірського лісу, так не можна викорчувати народу.”

Приєднався до цих слів і проф. Юрій Новосільський, який сказав що: „Не сподівався, не надіявся, що доживу таких часів, що зможу оглянути у Кракові, виставку такого митця, художника. Це великий дар з неба.”

Приємною несподіванкою для митця був приїзд гостей зі Львова, директора Міжнародного Центру освіти науки і культури у Львові Оксани Кондратюк, зав. відділу культури цього Центру лемка — Петра Байси, поета Ігоря Калинця, депутата Міської ради Ярослава Лемика, кореспондента газети „Український світ” Костя Чаваги, тріо співачок „Леся, Леся і Оріся” та інших львів'ян, котрі приїхали поздоровити митця, а також привезли і врочисто відчитали диплом, яким: „Управління культури Львівської обласної державної адміністрації нагороджує народного різьбяр Григорія Пецуха за великий внесок у скарбницю національного мистецтва за межами України і з нагоди 70-ліття від дня народження, та відкриття ювілейної виставки у Кракові зі сподіваннями на її презентацію у Львові.”

Після вручення диплому виступив Ігор Калинець, котрий довгі роки просидів в таборах борючись за те щоб Україна була вільна і „усміхнена”. Поет розповів про свою першу зустріч з різьбами маестро Пецуха. Це було в 60-тих роках за посередництвом „Нашого слова” — „Нашої культури”. Завдяки цим газетам нарід поневоленої України вже тоді взяв ім'я художника і пам'ятає його й сьогодні. „Львів'ян відразу вразило те, як митець зумів поєднати цю споконвічну лемківську народну мудрість виражену у різьбі з сьогоднішніми віяннями, з авангардизмом різьбярського мистецтва й перекинув той місток між сьогоднішнім і далеким минулим.” Закінчив поет свій виступ віршом про Краків:

... Коли тут круль:
— Жеч, чашу пантруй!
Вона вельми веля
для нас, для Вавеля.

Коли тут цар
нагодився на жар:
— Чаша ваша — наша,
ужо Ермітажа.
Ділять і сяк, і так:
то криш, то стояк.
Четвертують у чварі
якусь чару-почвару.

Такий сумний вірш, зв'язаний з нашою історією, коли мовчала муза, а лилась кров. Зараз ми не повинні шукати ту чару-почвару — не маємо права, — ми повинні шукати то що єднає наші народи. І найбільше, найскоріше в пошуках поєднання і зрозуміння може допомогти нам мистецтво. „Роботи Г. Пецуха — як сказала Оксана Кондратюк — тішать думки, серце і дуже радісно і символічно що з Кракова вони поїдуть до Львова.” З цієї думки почалася промова Григорія Пецуха. „Метою моєї праці є то, щоб через різьби не додавати в світ ворожнечі, ненависті однієї людини до другої. В моїх різьбах немає жодного гніву. Тут ви бачите *Тризуб*, котрим так довго лякали людей, але його непотрібно лякатися, ця моя композиція не виглядає страшно, зірка — можна сказати — завжди виглядає гарною, але є й такі зірки, яких можна боятися. Це все знаки, навіть хрест можна зле використати. Я не займаюсь показуванням смерті, біди, приниження — це для мене чуже — я стараюсь показати, це що має перспективу до життя, це що розростається, розвивається.

До Закопаного де я живу, багато приїжджає людей, вони заходять до мене, дивляться на мою різьбу і кожний з них, хто б він не був, іспанець, француз, німець, американець, африканець, японець чи китаєць, кожен в тій різьбі знаходить щось своє. Мусимо не робити війни, мусимо робити культуру.”

Далі скульптор розповідав про свою маму, яка дала йому життя, про початок своєї творчої діяльності. Про перше відчуття і покликання різьбяря і першу роботу, яку виконав у Львові (портрет митрополита Шептицького), про свою участь у святкуваннях 950-ліття хрещення Київської Русі (різьба Світовіда). Про різьбу вже легендарного *Коника* в Німеччині, куди був примусово вивезений на роботи в часі війни й про вимріяну можливість навчання після війни і закінчення Образотворчого технікуму в Закопаному, а далі Академії Мистецтв у Варшаві, де на дипломну роботу зробив сміливий крок, як на часи коли людина боялась взагалі признатися, що є українцем, і вирізьбив *Лемка* за що одержав диплом, і можливість праці у Закопаному де навчав різьби учнів в технікумі, в котрому сам колись вчився.

Роботи Г. Пецуха експонувались на крайових і закордонних виставках, їх можна зустріти в музеях і приватних колекціях багатьох країн Європи і Америки. Можна побачити зроблений скульптором гранітний пам'ятник в Устю Руському (Горлицькому), пам'ятник на могилах батьків у Лагові (Зеленогірщина), куди було їх виселено під час акції „Вісла”, портрети-барельєфи Тараса Шевченка, Івана Франка, і Богдана Лепкого, котрий встановлено на могилі поета, на Раковицькому цвинтарі у Кракові.

Закінчувалось відкриття виставки вже ввечері. Мабуть різьби митця обудили духовні переживання глядачів і мабуть тому традиційне *во здравіє во спасеніє* лилось хіба не з уст а з душі присутніх. Це пробудження духовного відчуття і визнання людей напевно було для різьбяря найкращою подякою за його творчість і буде йому спонукою в дальшій праці. Поздоровляли ювіляра і бажали йому ще довгих років життя колеги та друзі митця, студенти та викладачі Ягеллонського університету, українці що

поприїжджали з різних кінців Польщі, краків'яни, від імені Об'єднання українців у Кракові, від Об'єднання союзу українок у Кракові зичила ювілярові здоров'я, наснаги у праці пані І. Чабан. Тріо співачок „Леся, Леся і Оріся” зі Львова співало пісні, які пригадали українському митцю, рідну батькову хату, та всі роки, що залишились позаду ті сумні і ті радісні й надійні, та 70-літній шлях по якому пішов в життя, зайнявши своє тривале і живе місце в європейській культурі.

Про творчі відчуття відвідувачів цієї влучно скомпонованої виставки дають уяву слідуючі, вибрані з пропам'ятної книги записки численних людей, як з Польщі так і з закордону:

— *Щиро зворушені Вашим мистецтвом, його справді народним духом, заглибленого в духовний світ людини Землі, яка народжується, гасне, горить і випромінює сяйво тепла в серця відвертих, добрих, дужих...* — гості й працівники Ягеллонського університету з Києва

— *Зачарований Вашою різьбою... Таке враження ніби твори виконані самою природою.* — В. Монастирський, художник з Києва

— *Щасливий, що мав змогу вперше пізнати чарівні твори мого талановитого земля-лемка, про якого довго і багато чув. Хай цвіте і розвивається Ваш талант на прославу нашого народу, який після століть неволі, творить на своїй землі нове життя* — Теодозій Старак, Радник Посольства України

— *Дуже дякуємо... Надіємося, що зустрінемося ще не раз.* — учні зі школи ім. М. Шашкевича у Перемишлі

— *Ми не вперше в Фундації св. Володимира і знову наново очаровані. З подякою та повагою* — студентки Ягеллонського університету української філології Анна Геля, Анна Дрозд, Івонка Гайдук

Олег АЛЕКСІЙЧУК

„Наше Слово”, 2.05.1993 р., № 18 (1867)

Z Galerii Sztuki Ukraińskiej

SZTUKA LUDOWA Z KOLEKCJI JANA ADAMSKIEGO

Fundacja św. Włodzimierza Chrzcziciela Rusi Kijowskiej mająca swoją siedzibę w szesnastowiecznej kamienicy przy ulicy Kanoniczej 15 w Krakowie, może się poszczycić znaczącymi osiągnięciami. W ciągu niespełna roku, w sukcesywnie remontowanych salach miało miejsce szereg wystaw.

W pierwszym rzędzie wymienić należy odrestaurowane i poddane pieczołowitej konserwacji XVII-XIX-wieczne ikony, pochodzące ze zniszczonych cerkwi greckokatolickich; następnie malarstwo i drzeworyty Tyrsusa Wenhrynowicza przedstawiające często nie istniejące już cerkwie greckokatolickie oraz wystawa ikon malowanych przez Jerzego Nowosielskiego. W Galerii Sztuki Ukraińskiej Fundacji św. Włodzimierza eksponowano również cenne ikony wypożyczone ze zbiorów Muzeum Narodowego (Oddział Szołayskich) w Krakowie. Wymienić też należy niedawną wystawę grupy współczesnych malarzy lwowskich; oraz czynną jeszcze wystawę prac zakopiańskiego rzeźbiarza p. G. Pecucha.

Kolejna wystawa — otwarta 20 marca br. — obejmuje eksponaty o charakterze szczególnym. Tym razem są to tkaniny i stroje wiejskie o motywach i formie wprawdzie ukraińskich,

ale wytworzone i używane przez Polaków z miejscowości Żnibrody na Podolu — jednej z nielicznych wsi o przewadze ludności polskiej w otoczeniu ukraińskim. Prezentowana kolekcja jest własnością p. Jana Adamskiego, znanego w Krakowie aktora i pisarza.

P. Jan Adamski urodził się w 1923 r. w Buczaczu, a dzieciństwo spędził właśnie w Żnibrodach na Podolu, gdzie współzycie i bliski codzienny kontakt z miejscową ludnością ukraińską był rzeczą naturalną i zwyczajną. Do dnia dzisiejszego zachował dobrą znajomość języka ukraińskiego, a także melodyjnych pieśni ukraińskich, co zaprezentował na otwarciu wystawy. Z wielkim sentymentem podkreśla, że jako Polak czuje się dumny, iż urodził się na Ukrainie. Znaczna grupa mieszkańców wsi Żnibrody znalazła się po 1945 r. w Chojnowie koło Legnicy. P. Adamski nawiązał z nimi kontakt w latach sześćdziesiątych, co zaowocowało powiększeniem jego zbiorów.

Najliczniejszą grupą tej kolekcji są ładnie wyeksponowane *soroczki*. Są to różnej długości męski koszule względnie kobiece bluzki zdobione *wyszzywkami* według wzorów ukraińskich. *Wyszzywka* to coś więcej aniżeli polska wyszywanka dowolnego wzoru, ale z drugiej strony odbiega ona techniką wykonania od haftów, z którymi często bywa mylona. Powszechnie podziwiane piękne ukraińskie „hafty” na soroczkach — to właśnie *wyszzywki*.

W ciągu stuleci ukształtował się narodowy styl artystycznej *wyszzywki* ukraińskiej, krysztalizowało się bogactwo jej cech, takich jak ulubiony zestaw kolorów, technika wykonania, odrębne elementy kompozycji, ornamentyki i rysunku w różnych regionach Ukrainy. Na Kijowszczyźnie przeważa ornament roślinny w postaci winnych gron, jagód i małych kwiatków w kolorach czerwonych i czarnych. Na Czernihowszczyźnie motywy roślinne są komponowane w ornament ciągly albo w odrębne rozety. Charakterystycznymi kolorami *wyszzywek* czernihowskich są białe, białe z nieznacznym akcentem czerwonego, czarnego albo czerwonego i czarnego. Typowymi dla roślinno-geometrycznych *wyszzywek* regionu Połtawy są kolory delikatne i jasne albo całkiem białe. *Wyszzywki* huculskie i zakarpacie uderzają swoją jaskrawością, wielobarwnością, bogactwem i różnorodnością przeważnie geometrycznych motywów. Na Podolu, obok różnokolorowych dominują *wyszzywki* czerwono-czarne.

Prezentowane na wystawie polskie *wyszzywki* ze Żnibrodów odbiegają tonacją kolorystyczną od wzorów ukraińskich tego regionu. Wśród czternastu *soroczek*, osiem zdobionych jest *wyszzywką* wielobarwną z przewagą ciemnych tonacji np. kolor granatowy z nikiłymi elementami złotego i zielonego; cztery zdobione są *wyszzywką* jednobarwną: czarne, brązowe, bordowe (jednobarwne *wyszzywki* czarne i brązowe można było spotkać w Chelmszczyźnie i na Polesiu). Te piękne *wyszzywki* zdobią również trzy kompletne stroje kobiece ze Żnibrodów, a także pięć fragmentów *soroczek* (rękawy) prezentowanych na wystawie. Zbiór strojów uzupełnia ofiarowana p. Adamskiemu przez kolegę aktora z Kijowa, w latach siedemdziesiątych, *soroczka*, którą zamiast *wyszzywki* zdbi wąski pas szydełkowej koronki w kolorach zielonych i niebieskich. Ten unikalny zbiór strojów prezentuje się bardzo okazale i stanowi rzadkie świadectwo kultury i obyczajowości współzyczących ze sobą na codzień społeczności.

Do prywatnej kolekcji p. Adamskiego należy również kilkanaście *weretów* czyli tkanin z grubej nici konopnej lub lnianej, których ozdobę stanowią poprzeczne pasy z wetkanej kolorowej (brązowej lub bordowej) przędzy, często wełnianej. W domach wiejski *werety* służyły jako nakrycia na ławy, łóżka i skrzynie oraz jako chodniki na podłogę. Z tkanin tego rodzaju robiono również poszwy na poduszki lub szyto worki.

Wystawę zbiorów p. Adamskiego uzupełniają dwa kołowrotki oraz dwa portrety. Jeden, przedstawia p. Jana Adamskiego w stroju ze wsi Żnibrody na tle wiejskiego pejzażu, drugi — jego córkę Ludmiłę w stroju Podolanki z kołowrotkiem w tle — pędzla Jana Salamona z dedykacją dla p. Adamskiego z dnia 4 marca 1981 r.

W ramach tej samej wystawy zaprezentowano ceramikę huculską. W okresie przedwojennym nosiła ona miano majoliki pokuckiej. Wśród eksponatów znajduje się kilkanaście prac wykonanych według startych wzorów i technik w Olawie na Dolnym Śląsku w 1960 r. w

warsztacie p. Kazimierza Woźniaka z Pistynia na Huculszczyźnie, skąd wyjechał zaraz po wojnie. Paradoksem jest, że nie pod wszystkimi względami dorównują tym tradycyjnym, prace pochodzące z samej współczesnej Huculszczyzny, z ośrodka w Kosowie.

To dla tej ceramiki stanowią: kilim i dwa współczesne ale wykonane według tradycyjnych wzorów „włochacze” czyli wełniane narzuty na tapczan czy łóżko — z Kosowa.

Klimat Huculszczyzny akcentują również pochodzące z 1924 r. dwa przedmioty z drewna: kasetka i rzeźbiony talerz zdobiony niebieskimi koralikami, które są własnością p. dr Żuławskiej. Biorąc pod uwagę popularność artystycznego rękodzieła Huculszczyzny w okresie przedwojennym, można się podziwiać, że tego rodzaju przedmioty znajdują się do dzisiaj w niejednym polskim domu.

FSW

ВИСТАВКА ГУЦУЛЬСЬКОЇ КЕРАМІКИ

Виставка гуцульської кераміки походить з гончарського осередку в Косові на Україні.

Перед війною в польській етнографічній науці керамічні вироби з Гуцульщини називали покутською майолікою. Тоді існувало багато осередків, які займалися виготовленням цієї унікальної кераміки, а саме у Коломиї, Косові, Пістині та Кутах. Відомі були народні митці Олекса Бахматюк (Олександр Бахмінський, 1820-1882), Дмитро Зінтюк (?-XIX ст.), Петро Кошак (1864-1941), Павлина Цвілик (1891-1964) та інші.

Післявоєнний період змінив спосіб традиційного виготовлення гуцульської кераміки. Покликано у Косові керамічний цех, підпорядковуючи в цей спосіб більшість майстрів державній системі. Після 1945 р. виїхала з Гуцульщини до Польщі родина Напів та пасерб Кошака К. Возняк.

Пропонована виставка показує роботи Надії Вербівської, Розалії та Романа Ілюків, Валентини Джуранюк, які є спадкоємцями династичних гончарських родин. Є це властиво мала частка чудового народного ремесла, яке немає собі подібного у етнографії, оскільки йде про філософію розпису, техніку виготовлення та історичні традиції.

WYSTAWA CERAMIKI HUCULSKIEJ

Wystawa ceramiki huculskiej pochodzi z ośrodka garncarskiego w Kosowie na Ukrainie.

Przed wojną w polskim nazewnictwie etnograficznym wyroby z Huculszczyzny nazywano mianem majoliki pokuckiej. Istniało wtedy wiele ośrodków zajmujących się tworzeniem tej unikatowej ceramiki, m.in. w Kołomyi, Kosowie, Pistyniu oraz Kutach. Znani byli garncarze ludowi tej miary jak Ołeksa Bachmatiuk (Aleksander Bachmiński, 1820-1882), Dmytro Zintiuk (?-XIX w.), Petro Koszak (1864-1941), Pawłyna Cwiłyk (1891-1964) oraz inni.

Okres powojenny przyniósł zmianę w systemie tradycyjnego wytwarzania ceramiki huculskiej. Powołano bowiem w Kosowie cech garncarski, podporządkowując większość garncarzy systemowi państwowemu. Po 1945 r. wyjechało z Huculszczyzny do Polski wielu twórców majoliki, m.in. rodzina Napów oraz K. Wozniak.

Ян Адамський — письменник і актор Театру ім. Ю. Словацького у Кракові серед своїх українських вишивок та дітей зі школи ім. Маркіяна Шашкевича в Перемишлі у Галереї українського мистецтва.

Виставка малярства Володимира Монастирського з Києва —. Митець стоїть всередині.

Prezentowana kolekcja ukazuje prace Nadii Werbiwskiej, Rozalii i Romana Iluków, Walentyny Dżuraniuk, będących spadkobiercami rodowych tradycji garncarskich. Jest to oczywiście mały fragment wspaniałej ceramiki ludowej, właściwie nieporównywalnej jeżeli chodzi o filozofię zdobniczą, technikę wypalania oraz tradycje.

МАЛЯРСТВО ВОЛОДИМИРА МОНАСТИРЕЦЬКОГО

Олійні твори — образи молодого київського маляра Володимира Монастирецького, перед яким відчинилися двері Галереї українського мистецтва в Кракові, стали першою експонованою тут виставкою сучасного мистецтва з України, якою Фундація св. Володимира започаткувала презентацію досягнень мистецтва України польському та українському суспільствам у Кракові і у Польщі.

Наша зустріч з Володимиром Монастирецьким здійснилася, як природний наслідок багатьох змін, які проходять у житті людей в Україні, а особливо змін у їх світогляді.

Саме викликане тими змінами рішення митця — увійти на новий життєво-мистецький шлях, довело до цієї зустрічі. Як не легким і ризиковним для творця було його рішення, так і не легким став вибраний шлях.

Вже перед двома роками В. Монастирецький відірвався від традиційного світу, який його оточував на Батьківщині, щоби мандруючи по інших країнах збагачувати знання про себе, людей, їхнє оточення — що є єдиним і основним змістом кожної мистецької творчості, а також збагачувати своє професійне знання проблем та мистецького варстату.

Сповнений великою надією та детермінацією зустрічі нового мистець вирушив у світ разом зі своїми працями, завдяки яким встиг вже здобути перші досягнення та успіхи.

Перебуваючи у Польщі В. Монастирецький продовжує далі свою творчу працю та бере участь у мистецькому житті.

Саме збірка образів вибрана з великої кількості привезених праць, намальованих в останні роки, заповнила стіни виставочного залу Фундації при вул. Канонічій 15 у Кракові, де в неділю 9 травня відбулося врочисте відкриття виставки та зустріч з митцем.

Прибувши з Кракова глядачів та ширих приятелів художника з Нового Санча, де він проживав, привітали зі стін красивида та портрети — світ багатьох зворушень пережитих всередині митця і перелитих на полотно, в яких висловив свої емоції і думки. Привітав всіх також сам автор, приближаючи досі майже невідоме життя мистецького середовища України.

Яким є показаний мистецький світ В. Монастирецького — його захоплення і спостереження записаних на полотні в олії? У більшості його праць, реалістичних у своєму характері бачимо глибоке і емоціональне зацікавлення вибраними темами. Особливо видно бажання заглиблення самої істини вибраних тем у красивидах, а передовсім у портретах. Природним наслідком такої психологічно-аналітичної постави став вибір дуже складної, завуженої — майже монохроматичної палітри, що дозволяє добути експресію теми та підкреслити її символіку. Видно при цьому, що автор не піддається дуже модній в останні десятиліття радянського мистецтва кольористичній

конвенції, яка виводиться з постімпресіонізму. Не старається також насильно удержувати в своїх творах вибраний режим завуженої, в деякій мірі сурреалістичної палітри. У декотрих красвидах, як „Церква в Седневі” закріплюється дуже благородна та ніжна кольористика, яка перетворює краєвид у романтично-ліричний твір. У краєвиді „Зима, сонячно” бачимо навіть життєрадісну імпресію — без конвенціональних кольористичних підкреслень.

Стремління автора до психологічної символіки, ще виразніше є помітне у показаних портретах. Тут кольористика безсумнівно поступається рисункові постатей. Їх образ широко підкреслений світлотінню завжди домінує у композиції. Психологічний характер постатей маляр підкреслює також поміщаючи в образі алегоричні предмети — реквізити, що з одного боку відносить портретове малярство до минулого у історії мистецтва, а з другого боку є дуже близьким новим тенденціям між сурреалізмом а надреалізмом. Іноді, коли автор вперше звертається до портретованої особи у образі виявляється його романтично-експресійний погляд на людину. Саме з „Портрету Олі” дивиться живе лице дівчини, якої маляр не мав часу, або не хотів довго малювати, а лише кинув його скоро, кількома мазками на полотно, на завжди утриваючи велику глибину і багатство лица дівчини.

Можемо надіятись, що великі зусилля митця за всяку ціну подолати усі труднощі, тим більші, що зустрінені поза своїм домом, принесуть йому велику сатисфакцію і успіхи. Що зібрані по дорозі нові мистецькі досвіди, спостереження і враження доповнять творця, та дозволять йому віднайти себе у новому мистецькому житті.

Ігор КУЗИК

МИСТЕЦЬКИЙ БІОГРАМ

Володимир Монастирецький народився 1949 року в селі Котлярка на Житомирщині. В роках 1970–1978 вивчав мистецьку освіту в Республіканській студії образотворчого мистецтва та у Київському державному художньому інституті. Його вчителями були відомі українські митці В. Забашта, Н. Марченко та І. Ковтонюк. Особливе значення для творчого шляху мав вплив і педагога В. Югая.

Після закінчення інституту В. Монастирецький багато працює малюючи образи історичної тематики. Згодом розпочинає пейзажний цикл „Моя квітуча Україна”, здійснює творчі подорожі в Карпати та на Закарпаття, в Крим, на Полісся, Буковину, Гуцульщину і Лемківщину. В 1982 р. у Києві маляр бере участь у конкурсі портрету „Мій сучасник”, в якому виставлений портрет молодої дівчини відзначено другою нагородою Спілки художників України.

У 1991 р. 16 пейзажів з циклу „Моя квітуча Україна” було експоновано на виставках в США.

На протязі останнього побуту митця у Польщі праці його були експоновані на індивідуальних виставках в Новому Санчі та Горлицях. У 1992 р. брав він участь у виставці польських митців під час проведення Тижня культури Польщі в Німеччині.

Образи творця були показані на багатьох виставках Кісва та Москви. Закуплені знаходяться в музеях України та Росії, а також в приватних колекціях Польщі, США, Франції, Німеччини, Бельгії, Югославії, Австрії, Литви та Ізраїля.

Дні Європейської Культури у Кракові**МИСТЕЦТВО ЮРІЯ НОВОСІЛЬСЬКОГО — НАД
СТЕРЕОТИПАМИ**

Від 24 по 27 червня 1993 р. в Кракові черговий раз відбулися міжнародні Дні Європейської культури. Як і рік тому організатором „української” частини програми була Фундація св. Володимира. На протязі всього часу проходила конференція „Народи і стереотипи”, де серед чехів, угорців, литовців, білорусів, росіян, французів, шведів, німців, австрійців, англійців та американців, в перший день свят виступили і представники України: Марія Зубрицька, славістка, викладач університету ім. Івана Франка у Львові, з рефератом „Стереотип поляка в українській літературі”, Данута Сосновська, історик літератури, працівник Інституту Досліджень Літератури в Варшаві з доповіддю „Стереотип українця в польській літературі”, проф. Богдан Струмінський з Америки з доповіддю „Образ поляка в українських прислів'ях”. Доповідь на сесії мав також міністр культури України Іван Дзюба, який говорив м.ін. про три головні причини комплексу меншевартості українців.

Після завершення робочого дня сесії міністр завітав до будинків Фундації св. Володимира, де оглянувши будинок і виставки, Іван Дзюба мав зустріч з управою Фундації, під час якої проводилися розмови про співпрацю між міністерством і твореним фундацією Центром української науки і культури, та українською філологією Ягеллонського університету. Під кінець розмови міністр культури України записав в пропам'ятній книзі Фундації такі слова: „Дуже зворушений побаченням і почутим: зусиллями й успіхами ентузіастів української культури. Відчуваємо свою провину і свої зобов'язання.” — Іван Дзюба, Олександр Федорук, Ярослав Ісасвич.

У вечері того ж дня, в Галереї Українського Мистецтва, з нагоди 70-ліття від дня народження відбулася зустріч з митцем Юрієм Новосільським. В своєму привітанні голова Фундації доктор Володимир Мокрий сказав так: „Минуло 70 років від дня народження автора і 50 років від дня його першої, напів підпільної виставки, котра також відбулась у Кракові в 1943 р., ті два ювілеї збіглися з річницею еманациї ікон в цьому будинку. Рік тому багато з Вас, достойних гостей, було на відкритті Галереї, якої діяльність ми не випадково розпочали виставкою церковного мистецтва де крім церков у графіці Т. Венгриновича і реставрованих ікон XVI, XVII-XVIII і XIX ст. були так як і сьогодні образи нашого дорогого ювіляра. Відкрита тоді виставка сакрального мистецтва була свідоцтвом воскресіння української молитви в іконі і в пісні, тієї молитви, котра з такою послідовністю була заборонювана, нищена своїми і чужими матеріалістами. Сьогодні це свято повторюється. І знову є з нами чудові церкви та ікони професора Юрія Новосільського.

Сьогодні вчені і публіцисти різних народів Європи задумувались над причинами й наслідками існування стереотипів. Думаю, що найкращим способом на переборення негативного стереотипу є мистецтво, а особливо сакральне мистецтво. Про роль мистецтва Ю. Новосільського, яке вже спричиняється до відродження християнських вартостей під небом Польщі і України, та до гідного життя всіх людей між Віслою й Дніпром свідчать хоча б слідуючі записки відвідувачів начеркнені у пропам'ятній книзі, з якої наведу три короткі речення:

— Новосільський захоплює новим способом бачення в своїх останніх іконах. Неймовірно!...

70-ліття Юрія Новосільського. Стоять проф. Т. Хшановський, кардинал Ф. Махарський, Ю. Новосільський, В. Мокрий.

Міністр Культури України Іван Дзюба вітає Ювіляра Юрія Новосільського.

— *Правдива дружба мусить народитись в муках і болях, поляки і браття українці — здається то ми це вже маємо за собою* — О.Й.

— *З надією, що під опікунським оком святих з ікон буде зростати поєднання і взаємозрозуміння між поляками і українцями* — Рафал К., Марек П.

Зпосеред передумань, думок професора Новосільського краківський актор Кшиштоф Гадач прочитав слідуючі рядки:

— „Ікона для мене є малярським способом організування видіння людини, обличчя людини, людського тіла в такий спосіб, щоб як найбільше тілесних елементів нашої дійсності перенести на вищі поверхи духовної свідомості людини. Справа полягає на тому, щоб після індивідуальної катастрофи, котру ми називаємо смертю, чи після масової катастрофи, котру ми називаємо кінцем світу, могло залишитись відроджене, в зовсім інших умовах духовного буття, воскресне тіло”. І друга думка:

— „Моєму ідеалові найближча та уява, якою на іконі є Голгофа, цебто — розп'яття, яке не виключає аспектів катастрофи і трагедії, терпіння і тортур, але зуміс його переповнити таким духовним світлом, що ті аспекти, замість бути аспектами приниження і мучення, стають знаменами хвали. Це і є велика тасмниця мистецтва”. (Ю. Новосільський, „Довкола ікони”)

Виконане після цих слів „Покаяння”, перенесло усіх присутніх високо над землею.

Був пригаданий довгий творчий шлях митця. Його перші кроки у Львові, під благословенням митрополита А. Шептицького; перша виставка; участь в русі польської післявоєнної художньої авангарди; великий внесок в мистецтво, особливо сакральне: розмальовані по цілому світі церкви, прскрасні ікони; внесок в філософію мистецтва; професорська діяльність в Академії Мистецтв у Кракові. А на запитання про майбутнє митець відповів:

— „Не знаю, що буде в майбутньому, я не пророк. Але мистецтво с пророче, і в ньому треба шукати відповідь про майбутнє. Воно являє собою таку природу, котру тверезим розумом не збагнеш”.

Серед гостей, що зібралися привітати ювіляра було багато професорів і студентів Ягеллонського університету, представників української та польської інтелігенції, духовенства. Між ними був присутній кардинал Францішек Махарський, кс. канцлер Броніслав Фіделіус. Були також присутні представники вищої державної влади України — Міністр Культури України Іван Дзюба, заступник віце прем'єра Олександр Федорук, історик Ярослав Ісасвич. Прийшли привітати ювіляра також консул Сполучених Штатів Америки Діана Марковіц, консул Польщі в Калінінграді Юрій Бар, Директор до справ народних меншостей Міністерства культури і мистецтва в Варшаві Богуміла Бердиховська, професори Тадеуш Хшановський (голова Суспільного Комітету охорони пам'яток Кракова), Олександр Наумов, Адам Фаловський, актриса Марія Пшибильська. Взяв участь в святі ансамбль „Бандура” з Персмишля під керівництвом Ольги Левчишин-Попович.

Іван Дзюба згадавши про тяжкі для всіх нас часи поневолення України, про великі втрати, котрі зазнала українська культура, про синів українського народу розкиданих по світі і про те, що сьогодні ми повинні всіми силами вернути славетні імена до тієї чудової скарбниці, якою є наша культура. Одне з цих імен це ім'я Юрія Новосільського. „Я щасливий, що перебування нашої делегації у Кракові збіглося якраз з такою подією, як 70-ліття Юрія Новосільського. Цим ім'ям ще буде пишатися український народ. Тільки останнім часом українці мають можливість пізнати його творчість, пізнати вагу його імені, як одного з найвизначніших митців сучасності”. Міністр обіцяв, що ще в цьому році буде проведена виставка Ювіляра в Національному музеї у Києві.

Юрій Новосільський — Матір Божа „Одігітрія”

Jerzy Nowosielski — Matka Boska — Hodigitria

Юрій Новосільський — Матір Божа — Оранта із вітварної конхи римокатолицької церкви — Весола б. Варшави

Jerzy Nowosielski — Matka Boska — Orantka z ołtarza w kościele w Wesolej k/Warszawy

Заступник віце-прем'єра — Олександр Федорук сказав так: „Професор Новосільський дав нам добру лекцію для розуміння життя, для розуміння мистецтва, лекцію духу. Вся історія України і Польщі є пов'язана. Краків і Київ з'єднує дуже близька історична відстань. І дуже приємно, що сьогодні та відстань скоротилася. Я сьогодні слухаю лекцію юбіляра і мислю: «Боже будь ласкавий для Польщі і України, Боже будь ласкавий для українців і поляків.» Ми повинні бути разом».

Закінчувалась зустріч з митцем, але не закінчувалось свято європейських культур. І просто з Галереї люди виходили на вулицю і знову чули українську пісню в виконанні ансамблів з Рівного, з Києва і з Перемишля, котрі брали участь в святкуваннях вулиці Канонічної. Ще три дні тривали Дні Європейської Культури і весь час була гідно представлена наша культура.

А в останній день на Головному Ринку Кракова, ввечері відбулося музично-фольклорне свято — „Як бавляться народи“. П'ять народів показали свої надбання. І серед Австрії, Франції, Угорщини, Італії була і Україна. Артисти під синьо-жовтим прапором представили найкращі зразки бойківської, гуцульської, волинської, поліської музики і пісні. Цимбали, скрипки, бандури, а передовсім трембіта полонили краківську публіку: „... Трембіта ... З перуна, з лісу, з шуму вод, з пророчної ночі почата, розривас перспони. З неї виринають ранні зорі, роки радісні і сумні, з неї виливаються пори року, літа, століття. Вона, чародійна постать землі і людей Верховин, сьогодні оповіщас про себе світу ... Трембіта ...“ (Станіслав Вінценз, „На високій полонині“)

Олег АЛЕКСІЙЧУК

3 ВПИСІВ ДО ПРОПАМ'ЯТНОЇ КНИГИ ГАЛЕРЕЇ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

Шановні земляки! Хай, Господь боронить. То що зберегли Ви, ніколи не загине! Для нас дітей та юнацтва Київського театру „Родина“ — приклад служіння національному духу. Ви більше чим українці. Тому слава Вам. Шануймось і любімось во ім'я Бога нашого і неньки України. Слава Україні — 25 підписів

Ще кілька років тому була у тих будинках комплетна руїна. Але велика ідея любові до рідної України допомогла і допомагає українцям Кракова у їх святій справі несення через Фундацію слави про нашу державу до народу польського і народів Європи — Андрій Бонкун

Дякуємо, Дякуєм, Дякуєм!!!!

Несподіванка, дуже мила несподіванка знайти в дорозі місце де серце радіє. Так даліше!!! — Еля і Юліян Романик, Товнсвіль, Квінсленд, Австралія

Вся ця неймовірна праця для збереження та пропагування нашої культури Фундацією в особі Володимира Мокрого та колективунехай лишисться моїм подивом в тих кількох словах подяки — поет Тадей Каробович, Холмщина

Здійснилася наша мрія!!!!

Доля усміхнулася. Адже ми відвідали духовний центр України — слов'янищини. Дякуємо, що ми сьогодні можемо бачити збережені твори віків. Ще дякуємо всім

співпрацівникам, котрі нас так чемно екскурсували. Хай же наша словянська культура буде збережена і відроджена — Викладачі та учні Коломийської гімназії, 16 підписів

Ми, українці з Києва, з цікавістю оглянули виставку, організовану Фундацією св. Володимира. Вважаємо, що це — перші кроки до утвердження Фундації як центру української культури в Польщі і Західній Європі взагалі. Бажаємо, аби Фундація св. Володимира перейняла всі традиції Музею визвольної боротьби у Празі — нерозбірливі підписи

Група музейних працівників із Львівської картинної галереї щиро дякує за організацію виставки ікон у Фундації св. Володимира у Кракові. Запрошуємо до Львова.

Дуже раді, що у Кракові є такий затишний прихисток для українців. Бажаємо Фундації процвітання, втілення їхніх задумів та ідей. В духовному єднанні — наша цінність. Всього найкращого! — Оксана Даніос, Оксана Апурейко

Вітаю Фундацію українського мистецтва Св. Володимира за величезну роботу по створенню Фундації, збереженню і пропаганді українського мистецтва в старовинному місті Краків. Бажаю дальших успіхів і сподіваюсь на співробітництво Фундації і посольства незалежної України в Республіці Польща. Слава Україні! — Т. Удовенко, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Польщі; О. Барабаш, народний депутат України; М. Швайка, народний депутат України

З великою вдячністю за кропітку роботу — Зразкова капела бандуристок „Дзвіночок” зі Львова

Jakże niesamowitą atmosferę stworzyły pieśni wykonane na tle ikon — Małgorzata K. i Edyta Kołodziej

Interesująca kultura, która istnieje na naszych ziemiach. Dobrze, że nie zostanie zapomniana — studenci II roku filologii polskiej. Katowice. 6 podpisów

Z głębokim wzruszeniem przekroczyłem progi siedziby Fundacji św. Włodzimierza — dzieła, które powstało z głębokiej odpowiedzialności za uratowanie najcenniejszych wartości ducha, myśli i prac rąk ludzkich — tak przecież zniszczonych, sponiewieranych, zbezczeszczonej przez straszną doktrynę, która popchnęła ludzi do zbrodni — Boże Dobry, św. Włodzimierzu, św. Janie, św. Mikołaju prowadź dalej to wielkie dzieło, czuwać nad nami Ukraińcami i Polakami dla dobra wspólnego — dla spokojnej przyszłości tej części Europy — Dzięki memu Bratu Panu Prezesowi Włodzimierzowi Mokremu i wszystkim jego rodakom za stworzenie tego D Z I E Ł A ... ku przyszłości!!! — Andrzej Zbierski, prezes Zarządu Głównego Towarzystwa Polsko-Ukraińskiego, Kraków — Gdańsk

Wystawa ikon stanowi świetne plastyczne pendant do sesji naukowej „Unia i unicy w kulturze polskiej oraz kulturze narodów słowiańskich” w Uniwersytecie Jagiellońskim —

„Проти стереотипів” — Дні Європейської культури. Ансамбль з Рівного на Краківському Ринку під час фестину „Як бавляться народи”.

Студенти з Інституту культури у Рівному на святі Вулиці Канонічої.

Fundacja
Międzynarodowe
Centrum Kultury

International
Cultural Centre
Foundation

Rynek Główny 25,
31-008 Kraków, Poland
tel/fax 48/12/217918
bank BPH VI OKraków
323 431-19158-132-3

Rada Fundatorów
Board of Founders
Jakub Woźniakowski
Prezident
Izabella Cywińska
Andrzej Polczar
Jakub Purchla
Krzysztof Siubiszewski

Rada Programowa
Advisory Board

Erhard Bussek
President
Urs Altermatt
Frans A. M. Alting
von Gausau
Timothy Garlon Ash
Jan Błoteki
Emil Brix
Zbigniew Brzezinski
Wojciech Czech
Karl Dedecius
Akos Engelmayr
Paul Franken
Aleksander Gieysztor
Piotr Krakowski
Annette Laborey
Nikolaus Lobkowicz
Jerzy Z. Łoziński
Jan M. Małeki
Eleonora Masini
Agnieszka Morawińska
Krzysztof Penderecki
Tadeusz Piekarczyk
Marek Rośworowski
Andrzej Rottmund
Guido Schmidt-Chieri
Peter Schönlein
Roger Scruton
Andrzej Siciński
Barbara Skarga
Władysław Stróżewski
Andrzej Tomaszewski
Jerzy Turowicz
José Vidal-Beneyto
Andrzej Wojda
Jerzy Wyrozumski

Szanowny Pan

Włodzimierz Mokry

Fundacja Św. Włodzimierza Chrzcziciela Rusi Kijowskiej
KRAKÓW

Narody i stereotypy
Stereotypes and Nations

Kraków, 5 lipca 1993 roku

Szanowny Panie,

Organizowany przez Międzynarodowe Centrum Kultury projekt pod nazwą *Narody i Stereotypy* dobiegł końca. Zarówno konferencja jak i towarzyszące jej wydarzenia artystyczne zostały wysoko ocenione przez uczestników i obserwatorów. Pozwala nam to sądzić, że planowana przez Międzynarodowe Centrum Kultury kontynuacja badań nad stereotypami narodowymi i ich wpływem na życie społeczne znajdzie zrozumienie i poparcie.

Chcielibyśmy więc w tym momencie serdecznie podziękować za współpracę podczas realizacji projektu.

Dzięki Fundacji Św. Włodzimierza Kraków miał okazję zapoznać się z autentycznym folklorem Bojków i Hucułów. Udział zespołów z Ukrainy w festynie „Jak bawią się narody” był prawdziwym wydarzeniem i spotkał się z ogromnym aplauzem publiczności.

Licząc na dalszą – równie owocną – współpracę z Państwem, pozostajemy z wyrazami szacunku.

Wojciech Maria Marchwica

Dyrektor Wykonawczy

УКРАЇНСЬКІ НАУКОВІ ЧЕТВЕРГИ У ФУНДАЦІЇ СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА

Організація наукової праці в Центрі української науки і культури, який створюється при Фундації св. Володимира, викликала неабиякі труднощі. Фундація була організатором різних міжнародних конференцій. З цієї нагоди приїзджали цікаві люди, вчені, художники, поети, політики, які б могли багато цікавого сказати. Фундація старалася організувати зустрічі з ними, але, на жаль, не було де це зробити. Більшість кімнат було в ремонті.

Сьогодні ситуація змінилася. Виконано біля 70-ти відсотків усіх будівельних і ремонтних робіт. В п'яти експозиційних залах діє покищо єдина в Польщі Галерея українського мистецтва, та українська книгарня „Нестор”. Мають окремі приміщення бюро, робітня консерваторів ікон, видавництво „Швайпольт Фіоль”, бібліотека.

Власне тут, серед книг, в затишній, доброзичливій, теплій атмосфері бібліотеки відбувся перший „Український четвер” — зустріч управи Фундації з викладачами з України, які зараз працюють в Ягеллонському університеті на українській філології: доцентом Львівського університету ім. І. Франка Олександрою Сербенською, професором Київського університету ім. Т. Шевченка Людмилою Дем'янівською, і доцентом Київського університету ім. Шевченка Василем Горобцем. Філологи-україністи розповідали про свою наукову діяльність, говорили про доцільність таких зустрічей для розвитку й популяризації української наукової думки і культури в Польщі, а також для консолідації вчених та викладачів. Запланувавши роботу на далеке і найближче майбутнє, вирішено, що зустрічі почнуться від нижчеподаних доповідей вчених з України.

У першому весняному циклі 1993 р. підчас українських четвергів зі слідуючими темами доповідей виступили такі українознавці:

Доц. Олександра Сербенська: „Проблеми сучасної української мови”; проф. Людмила Дем'янівська: „Сучасний літературний процес на Україні”; доц. Василь Горобець: „Мова і стиль української дипломатики часів гетьманщини XVII — XVIII ст.”; проф. Антоній Подраза: „Місце України в Європі”; д-р Галина Стрільчук: „Процес встановлення норм української літературної мови”; д-р Януш Качмарчик: „Гадяч — чи останній шанс порозуміння?”; mgr Тадеуш Філяр: „Життя українців у

Кракові до 1918 р.”; мгр Збігнев Воевода: „Доля українських грекокатолицьких церков у післявоєнній Польщі”; мгр Томаш Каліціньскі: „Політика Франції у відношенні до польсько-українського конфлікту в 1918-1919 роках”. Гостинно виступила також проф. Мирослава Паєжинська-Турек з доповідю „Спадщина II Речипосполитої в українському питанні”. Доповідь ця зачитана була на відкритому засіданні Польсько-української історичної комісії при Комітеті історичних наук Польської Академії Наук, яка 7 травня 1993 р. гостинно відбувалася в приміщеннях Фундації.

Передбачаються також зустрічі з такими вченими і творцями культури у Кракові, як професори Р. Лужний, В. Вітковський, А. Ружицька-Бризек, Я. Прокоп, Т. Хшановський, З. Недзеля, А. Наумов, доктори А. Фаловський, Б. Зінкевич-Томанек, І. Боровик, В. Мокрий. Передбачено також зустрічі з українцями Варшави, Любліна, Вроцлава, Щецина, Гданська, Ольштина, так і з-за кордону, які щораз частіше відвідують краківські архіви і бібліотеки.

„Українські наукові четверги” дають змогу науковцям, які займаються українознавчою проблемаатикою, представити свої дослідження перед краківським середовищем. На наші четверги приходять не тільки члени української громади, але й викладачі і студенти Ягеллонського університету та інших краківських вищих шкіл, редакцій часописів тощо.

МОВА І СТИЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ ЧАСІВ ГЕТЬМАНЩИНИ ХVІІІ СТ.

З перемогою „історично-філологічного методу” в історичній науці ХІХ ст. зародилося наукове джерелознавство, розвинулося, а подекуди й розквітло (згадаймо знамениті студії з медієвістики в колишній Німеччині М. Таннгла, обсервації К. Малечинського — фундатора Вроцлавської школи дипломатистів, розвій вітчизняної палеографії, заявлений іменами Й. Срезневського, О. Соболевського, Є. Карського та В. Розова). Привертають увагу дослідження польських вчених над документами раннього середньовіччя та актами ХVІ ст. з описами канцелярій і їх штату (йдеться про праці п.п. Б. Трелінської, М. Трояновської та І. Сулковської-Курашової та ін.). У спорідненому руслі розвиваються дослідження за матеріалами ХVІ-ХVІІ ст. в Чехії і Словаччині. На Україні добрі традиції пов’язуються зі студіями Й. Крип’якевича над формуляром гетьманських універсалів, але через роз’єднаність українських земель та подальші соціально-політичні й військові катаклізми в умовах світових протистоянь і тоталітаризму не судилося розквітнути школі дипломатистів. А між тим уся свідомо творчість К. Малечинського пов’язується з Львівським університетом, де він вже в 1924 р. здобув ступінь доктора філософії за студію „Polska i Ruś w czasie zabiegów Daniela Halickiego o unię” (на жаль не збереглася). Для вивчення реквізиту українських грамот ХІV-ХV ст. непересічне значення мають висновки вченого про зародження і джерела сталих формул, злокалізовані ним іншомовні італо-французькі впливи та наявні первісні формулярники, як і виділені ним етапи в еволюції формуляру середньовічного польського документа.

Подолання синкретичного підходу до актової письменності ХVІІ-ХVІІІ ст. в 70-і роки ХХ ст. зумовлено дальшим заглибленням дослідників (і передусім лінгвістів) у джерельну базу. Створення оптимальної класифікації українських актів передбачає

Українознавці у Кракові після започаткування наукових четвергів: Василь Горобець, Олександра Сербеньська, Людмила Дем'янівська, Божена Зінкевич-Томанек, Володимир Мокрий.

розгортання студій за жанровими різновидами, з урахуванням зв'язку документа з певною сферою діловодства і його юридичного статусу. Визначальною ланкою у нашій сфері є поділ актів на офіційно-ділові та приватно-ділові папери. У складі українських урядово-адміністративних паперів XVIII ст. відрізняється шість жанрово-тематичних розрядів: 1) директивно-розпорядна документація; 2) виконавча; 3) засвідчувальна; 4) статутна; 5) обліково-статистична; 6) інформаційно-публікаторська. Органічний зв'язок судочинства з адміністративним правлінням на Україні у XVIII ст. мотивується існуванням традиційних форм державності, що склалися ще в ході національно-визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. Зважаючи на призначення та формулярні особливості, акти, пов'язані з діяльністю правових органів різної юрисдикції, можна звести до п'яти жанрових груп: 1) слідча документація, 2) оповіщувальна; 3) процесуально-вирокова; 4) апеляційна; 5) нотаріальна. Звичайно, корпус розгляданої документації не замикається визначеними підгрупами, оскільки проміжні акти, частина, з яких побутує в урядово-адміністративній сфері, не лише супроводять, а й означають одночасно діяльність судових органів, виконавців вироків. З XVIII ст. видається правомірним виділити в самостійний фонд загальну канцелярську документацію, що мотивується станом розвитку діловодства на Україні, поширенням канцелярій, посиленням централістських тенденцій в урядуванні на місцях. Її основу становлять три жанрово-тематичні розряди актів: 1) персонально-ділова документація; 2) довідково-інвентарна і 3) ресстраційна.

Основу приватної документації становили побутове листування (*партикулярные листы*), пам'ятні записи та власні записні книги.

Приватна актова писемність XVIII ст., так мало досліджена, має неперехідне значення для вивчення живомовної української стихії, проте збереглася фрагментарно і, мабуть, за винятком тих жанрових різновидів, які за важливістю інформації потрапили свого часу до офіційних справ у центральні архіви, була безповоротно втрачена на тернистих шляхах історії разом із фамільними архівами її власників.

З XVIII ст. на Україні дуже популярними стають формулярники як і „форми” — в канцелярській практиці. Список одного з них „Книга, глаголемая листовня”

(зберігається у відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки АН України) опублікував свого часу Б. Грінченко. Вислів „по формі” зі стін Генеральної військової канцелярії поширюється на місця уже в середині століття. Форми на ревізії, відомості надходять з колегій, канцелярій міністерського правління. Фіксація форм присяги судді, свідків, писарів та возних у кодексі українського права XVIII ст. („Права...”, Глухів, 1743 р.), як і поширення останніх редакцій „Генерального регламента”, де у всеросійському масштабі зазначалося, що „канцеляристи” мають писати „важные” документи, інші ж папери повинні оформлятися „прочими канцелярскими служителями” за заданою формою — все це засвідчує регламентацію формуляру офіційних документів.

З кінця XVII і протягом першої половини XVIII ст. на Лівобережній Україні триває традиція вживання природної актової мови в усіх сферах господарювання незважаючи на обмеження, пов’язані з діяльністю царських резидентів та урядовців так званої першої Малоросійської колегії, Правління гетьманського уряду, а згодом — і другої Малоросійської колегії, яка стала оплотом русифікаторської політики царизму після ліквідації Запорізької Січі.

Генеральна військова, полкові і сотенні канцелярії разом з органами міського самоуправління діяли, творили розмаїту документацію, строкату за рівнем стандартизації, оформленням, самоназви й стилістики, яка потребує вдумливого аналізу.

У складних політичних умовах штучне повернення до активного вжитку співзвучних давньоруських варіантів у мові, поруч з інтенсивним нарощуванням слов’янізованих форм, конструкцій, зворотів (а цьому сприяв історичний правопис, як і вишколена підготовка старших канцеляристів: згадаємо хоча б ім’я талоновитого юриста-дипломата, згодом генерального хорунжого, автора цікавих репортажів із Санкт-Петербурга М. Ханенка) створювало своєрідну мозаїку у мові ренглантованої документації, проте ототожнювати її з російською мовою того часу ще немає підстав.

Розташування складових частин документа (заголовок, основна частина, заключний протокол) та їх співвідношення мотивувалося як обсягом інформацій, так і її спрямованістю. Багатоплановість, нарративність в оформленні первісних зразків зумовлювали строкатість, невизначенність у структурі, породжували аморфний формуляр. У процесі диференціації актів відбулося становлення специфічних ознак в обрамленні, виділення клаузул у викладовій частині кожного із жанрових різновидів за допомогою рубрик і формул-кліше.

Як свідчить аналіз офіційно-службової документації, стабільність формуляру універсалів протягом століть, значна соціальна вага документа залишила помітні сліди на оформленні ряду директивно-розпорядчих актів (указ, лист, ордер, інструкція, приказ тощо), які в свою чергу вплинули на становлення вторинної за значенням урядово-адміністративної, процесуально-юридичної та загально-канцелярської документації.

З XVIII ст. провідним розпорядчим документом стає указ, який проникає навіть у сферу судочинства. Іменні „листи” генеральної та полкової старшини у 30-тих роках XVIII ст. займали проміжне місце між універсалами й указами. Асимілюючись із першими, вони йменуються „писаннями” і зберігають відповідні формули-кліше у всіх клаузулах, зливаючись з „указами”, чимало з них еволюціонували в накази („прикази”), на що вказує засвоєний з універсалів імператив „приказываемъ” та інструктивний виклад. „Приказъ”, як розпорядчий документ, спочатку з’являється у побутово-виробничій сфері, а згодом і в суспільно-політичній (пор. „приказы” М. Ханенка у себе в економії та однойменні документи Київського магістрату).

Більшість директивно-розпорядчих актів містили стабільні формули у початковому протоколі на означення адресанта і адресата. Докладний аналіз виконавчої документації (рапорт, донесення, іменний список та ін.), засвідчувальної (атестат, свідоцтво, паспорт, квиток-білет та ін.), статутної (зобов'язання, правила та ін.), обліково-статистичної (відомість, розписка, квитанція та ін.), інформаційно-публікаторської (про меморія, меморіал, оголошення та ін.) засвідчує становлення обличчя більшості прототипів сучасних українських документів, а серед номенклатури їх поширення європейських назв на означення диференційних різновидів. Аналізуючи мовні особливості документів того часу, можна відзначити загалом, що живомовні вкраплення потужним струменем вливалися у виклад донесень і листів-скарг, наводнювали слідчі свідчення, які надходили навіть у другій половині XVIII ст. до громадських судів та різних канцелярій, створюючи в загальній редакції химерне плетиво з книжними компонентами мови та іншими інноваціями — кальками, контамінаціями тощо. За браком місця немає змоги навести тут вражаючі матеріали з мовлення місцевої шляхти та низів суспільства, що аж ніяк не цуралися природного вислову, дотепних ідіом, прямої мови та натяків. Акцентуючи увагу на народній мові в оповідних фрагментах актів, не слід ігнорувати перспективні книжні елементи та конструкції, що розвивалися й за межами XVIII ст., засвідчуючи дальший етап у розвитку літературно-писемної мови, її живодайні новотвори в різних жанрово-стилістичних різновидах тодішньої документалістики. Мова йде про вироблену в канцелярській практиці адміністративну лексику та метамову типу: *линія „родовід”* (1707), *дати слово, просити доести* (1727), *подати на ім'я* (1733), *за прибуттямъ* (1748), *взяти росписку* (1764), *рапоровать* (1784), *отрепортовать* (1767), *опротестовать* (1777), *протестовано, опротестовано словесно* (1765), *требовать резолюцій* (1728), *конфісковать* (1773), *претендовать* (1723) чи *міти претенсію* (1723), *довести обов'язується* (1778), *адрисований листъ* (1721), *персонально говорила* (1764), *достовірно оповідалы* (1764), *незаконно* (1726), *рівномірно* (1753), *безроздільно „не ділячись”* (XVIII ст.), *безповоротно* (1778). Пор. ще *деривати: оригінальний* (1748), *безпашпортний* (1765), *прилеглий* (1691), *новорозроблений* (1744), *уступлений* (1778), *узаконений, беззаконий, штрафний, неустойка* (1780), *дискрецитованъ* (XVIII ст.), *голословний* (1704), *засьедатель* (1787), *рекомендовать* (XVIII ст.) тощо. Частина книжних компонентів обрамляє у формі ремарок виступи свідків, являючи собою досить перспективні усталені звороти: *на наше питане* (1717), *достовірно незнаетъ* (1733), *в свое користоване* (1733), *веселная церемонія* (XVIII ст.), *скаржачий твердо стоялъ при томъ* (1714), *въ оправданіе свое сказалъ* (1728), *при духовних так и свіцких урядовихъ особахъ, за донесенемъ, не в(т)кладно* (XVIII ст.), *по персональному прошенію* (XVIII ст.), *подступнимъ способомъ, зсилатись на, споръ чинити* (XVIII ст.), *урочний тербнь, кари подлежаимъ бути* (1718), *преставити документи, природнимъ правомъ* (1780), *просили неотступно* (1712) та ін.

Здійснене попереднє фронтальне обстеження різножанрової документації Гетьманщини XVIII ст. відкриває перспективу для розгортання діяхронних монографічних студій над українським документом, що допоможуть окреслити його специфічні риси у формулярі, відмінності у структурі, мовно-стилістичному оформленні протягом століть. Комплексний підхід до його вивчення вимагає зосередження зусиль архівістів-істориків за активною участю лінгвістів-славістів. Такі дослідження вже назріли у вітчизняному джерелознавстві і, сподіваємося, незадовго з'являться у світ.

KSIĘGARNIA NESTOR

ul. Kanonicza 15

oferuje

- literaturę naukową (historia, religia, filozofia i inne)
- literaturę piękną polską i obcą
- SZCZEGÓLNICIE POLECAMY
DZIAŁ UKRAINISTYCZNY

UWAGA!
W PIERWSZYM MIESIĄCU
PROMOCYJNE CENY!!!

DLA STUDENTÓW STAŁA ZNIŻKA

ВИКЛАДАЧІ КРАКІВСЬКОЇ УКРАЇНІСТИКИ

ОЛЕКСАНДРА СЕРБЕНСЬКА

Олександра Сербенська, доктор філологічних наук, спеціальність — українське мовознавство, дійсний член наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові. Постійне місце праці — Львівський університет ім. І. Франка, завідувача кафедрою мови на факультеті журналістики.

Народилася 1929 року в Потоці на Поділлі. Середню освіту здобувала в тяжкі воєнні і післявоєнні роки — у Бучачі, Чорткові. Українську філологію (мову і літературу) студіювала у Кременецькому вчительському інституті та Львівському педагогічному інституті; там же закінчила аспірантуру при кафедрі української мови. Студії поєднувала з працею, бо треба було допомагати матері ставити на ноги молодших сестер. У 1965 році захистила дисертацію на тему „Українська юридична термінологія”.

Мушу сказати, що 60-70-ті роки — то ще була взагалі світла доба для україністики у Львові. Тут ще жили традиції Наукового товариства ім. Шевченка, працювали академіки Михайло Возняк, Іван Крип'якевич, професор Михайло Рудницький. Меценатом української філології був ректор університету академік Євген Лазаренко. Свої праці, як геолог він видавав тільки українською мовою, прекрасно знав творчість патрона університету Івана Франка, популяризував її, вікривав філіали музею Франка, музей Шашкевича. На філологічному факультеті Львівського університету, де я почала працювати з 60-го року (до того часу вчителювала, викладала українську мову та літературу в школах Тернопільщини, Львівщини), протягом багатьох років організували діалектологічні експедиції, на матеріалі яких сьогодні укладають надзвичайно цінну працю — Атлас української мови, розпочали роботу над словником мови Франка. У Львові почали укладати історичний словник української мови, уклали польсько-український словник. Ще тоді ми писали і захищали дисертації українською мовою.

Ціла генерація львівських мовознавців — професор Іван Ковалик, професор Юліан Редько, професор Лукія Гумецька, професор Богдан Задорожний, професор Іван Керницький, доцент Броніслав Кобилянський, доцент Петро Коструба, доцент Михайло Шкільник та ін. могли ще певним чином реалізувати свої ідеї, налагоджували живі контакти з українськими мовознавцями зі східної України разом зуміли створити наукову атмосферу, сприяли вихованню молоді. Я можу тільки дякувати долі, що мої життєві стежки перехреснувалися з їхніми.

Мій науковий доробок — це понад сто публікацій з українського мовознавства, які охоплюють кілька головних проблем: українська наукова термінологія, взаємозв'язок мови й духовності в інтерпретації Івана Франка, культура української мови, методика викладання української мови у вищій школі. Я — співавтор посібників з української мови, „Словника труднощів української мови”. Сьогодні ми починаємо розуміти, що тоталітарна система проводила не тільки геноцид, заплановані були не тільки голодомори і фізичне знищення. Щодо української мови планово проводився лінгвоцид. Через спеціально організований хаос у вивченні (кількість годин зменшувалася, у школах з російською мовою викладання батьки, наприклад,

могли звільняти своїх дітей від вивчення української мови; очевидно, мова йде про школи, які були в Україні!), насильницькі дії щодо звуження сфери функціонування витворився всюдисущий суржик, напівмовні українці. Усе це призвело до мовної убогості, до руйнівних деформацій. Українська мова втрачала соціальні функції, свою природну якість, вважалася неперспективною. Десь з середини 80-х років ми не мали права писати українською мовою дисертацій, навіть з проблем української мови і літератури. Утворювалася така якість мови, яка мала б досконало демонструвати втілення в життя ідеї про „злиття” українців з рештою націй, перетворення їх у радянську „супернацію”. Табу було накладене на вивчення цілого ряду проблем. Однією з найголовніших визнавалася теорія „гармонійної двомовності”, концепція „двох рідних мов”. Тому і я особисто, і колеги, з якими працюю, аналізуємо цей стан української мови і виробляємо наукові засади щодо усунення її деформацій. Об’єктом зацікавлення є насамперед функціонування української мови у сфері засобів масової комунікації. З цих проблем маю ряд публікацій, зробила докторат. З проблем культури української мови готуємо посібники, комп’ютерний тренажер.

Саме життя поставило переді мною ще одну проблему — вивчення української мови як іноземної (до університету щораз більше вступає студентів з інших держав, які знають мову дуже слабо або не знають її зовсім). У співавторстві з доцентом Зеноном Терлаком ми випустили посібник для росіян, які починають вивчати українську мову („Украинский язык для начинающих”). У Польщі викладачі мають великий досвід у вивченні польської мови як іноземної, видані прекрасні самовчителі, нагромаджено досвід у вивченні російської мови як іноземної. Співпраця з українцями, як і з іншими викладачами Інституту Східнослов’янської філології Ягеллонського університету — висококваліфікованими і досвідченими педагогами, дасть мені можливість, з одного боку, на практиці пізнати методiku порівняно нової для українського мовознавства справи і, з другого боку, своєю скромною працею (практична робота зі студентами першого курсу, підготовка робочих програм та ін.), сподіваюсь, зможу хоча б частково сприяти становленню новоутвореного українського відділення в одному з найдавніших європейських університетів, який протягом своєї багатовікової історії у різній формі виявляв прихильність у становленні добросусідських відносин між двома слов’янськими народами.

ВАСИЛЬ ГОРОБЕЦЬ

Д-р Василь Горобець — мовознавець, спеціаліст з історії української мови та палеографії, лексикограф, доцент Київського університету імені Тараса Шевченка.

Народився 18.07.1942 року в селі Листівка на Полтавщині. Закінчив Одеський університет (1965 р.), навчався в аспірантурі при Інституті мовознавства імені О. О. Потебні Академії наук України (1966–1969 рр.).

Кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник. Протягом 1970–1984 рр. працював на науковій роботі в Інституті мовознавства, а згодом — у відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки АН імені В. І. Вернадського, з 1987 р. — викладач на кафедрі української мови Київського університету.

Дослідник з історії української мови та дипломатики XVIII ст., один з авторів новочасних академічних видань. Серед них: „Історія української мови” в 4-х томах (Київ 1983 р.), „Словник української мови” в 11-ти томах (Київ 1970–1980 рр.), „Фразеологічний словник української мови” (Київ 1993 р.). Автор книг „Лексика історично-мемуарної прози першої половини XVIII ст.” (Київ 1979). „Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.” (Київ 1993 р.), та статей, зокрема з вітчизняної палеографії.

УКРАЇНЦІ В КРАКОВІ

Професор Іван Фещенко-Чопівський (1884-1952)

Серед українців Кракова, як правило згадуємо кілька імен, а між іншим одного з провідних майстрів пера — Богдана Лепкого; співавтора „Антології УСС” — документуючої сторінки боротьби за незалежну Україну в період першої світової війни — Лева Геца; президента міста Кракова в 1874-1880 роках — Миколу Зибликевича тощо. Розповідаючи однак про Краків, як одну з місцевостей, де у 1918-1921 роках перебувала у таборі в Домб'с (біля Кракова) інтернована українська інтелігенція Галичини, а згодом полонені вояки Української Галицької Армії та армії Української Народної Республіки, з яких біля 1300 спочиває на Раковицькому цвинтарі у Кракові, слід пам'ятати про людину, яка записалась золотими літерами не лише в визвольних змаганнях за Українську державу цього періоду, але й як видатний інспіратор освітньої діяльності в таборах інтернованих вояків, розташованих в Польщі, а згодом, як один з найвидатніших металознавців ХХ-го століття. Це Іван Фещенко-Чопівський — творець зразкового металургійного центру в Кракові.

Цей видатний вчений міжвоєнного періоду, спричиняючись до розвитку польської науки а живучи одночасно справами українського наукового осередка, як дійсний член (від 1926 року) Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові на сторінках видавництва Товариства надрукував частину свого наукового доробку.

На жаль так склалося, що його ім'я замість приносити гордість українській нації, було для неї невідоме разом з багатьма іншими видатними українцями, як хоча б фізиком європейського масштабу Іваном Пулюєм, чи найвидатнішим біохіміком сучасності Іваном Горбачевським, та іншими.

Шлях до науки для Івана Фещенка-Чопівського народженого у 1884 році на Житомирщині особливий, бо крім наукових зацікавлень його життєвою ціллю була ідея незалежної України, а виявом цього була участь, вже в студентських часах, в діяльності незалежницьких організацій. Закінчивши у 1903 році Житомирську реальну гімназію, мріяв стати технологом цукрової промисловості, але студентська екскурсія до сталеварень Півдня України змінила його плани. Тоді покидає хімію і присвячується металургії. Закінчивши у 1909 році інститут, як відмінник, отримує посаду асистента на кафедрі відомого професора Василя Іжевського і вже в 1912 році за високу оцінку дослідницької та педагогічної праці та блискуче складений ад'ютантський екзамен, отримує відрядження до відомого в цей час наукового осередка Бресляу-Вроцлава, з метою підготовки на професора.

Події першої світової війни включають Івана Фещенка-Чопівського до політичної діяльності, на Батьківщині, розпочатої ще під час студентських років у Києві в „Гро-

маді" та „Просвіті". Він стає провідним діячем в Товаристві Українських Поступовців, згуртованих біля особи проф. Михайла Грушевського, а також співпрацівником Київського воєнно-промислового комітету, а згодом входить до складу Київської міської Думи. В ході Українського Національного Конгресу в квітні 1917 року обирається членом Центральної Ради, очолює початково Київську міську національну раду, а згодом також Губерніальну Раду Київщини. Після проголошення Центральною Радою 1-го універсалу Іван Федченко-Чопівський стає директором департаменту промислу України, в лютому 1918 року отримує функцію міністра торгу і промисловості в кабінеті прем'єра Всеволода Голубовича, а через рік також пост міністра і віце прем'єра в кабінеті створеному Сергієм Остапенком. Згодом є він радником дипломатичної місії УНР у Варшаві і підготовлює українсько-польську економічну конвенцію. Відтоді на довгі роки його доля зв'язалась з Польщею.

З Варшави переїжджає до тодішнього осідку Уряду УНР в Тарнові, де у січні 1921 року очолює Раду Республіки, якої метою є консолідація українського громадянства та опіка над інтернованою в Польщі кількадесятитисячною армією УНР з центром в Калішу, де вже у 1921 році перебувало чотири дивізії, військові лікарі та відділи Головного Отамана. Хоча Рада Республіки проіснувала всього 220 днів, то час цей використано на консолідацію багатопартійної різноманітності, до накреслення плану дальших дій в умовах згаскоючої державності. У цьому процесі визначну роль виконав Іван Федченко-Чопівський, який за першорядне завдання в нових умовах вважав посилену діяльність над виготовленням необхідних в майбутньому висококваліфікованих українських кадрів. Тодішні його думки висказані між іншим на відкритті української табірної гімназії ім. Т. Шевченка в Каліші, та на святкуванні 75-ліття Шевченкового „Заповіту", відкривали нові обрії і відроджували віру серед тодішньої інтелігенції таборів у Каліші.

В таборах Каліш і Щипйорно вже у 1922 році поміщено 6 стрілецьких дивізій, Комендатуру тилу, Запорозьку авіаційну ескадру, Кулеметну дивізію, Окрему кінну дивізію (до складу якої між іншими входили Євген Маланюк, Василь Дядинюк, Микола Чирський, Віктор Цимбал, Іван Зубенко, Борис Базилевич, Петро Омельченко, Михайло Селегій, В. Євтимович, В. Щербак, Микола Драган, Антоній Корнівський, Пилип Загоруйко, В. Конопацький, М. Горунович, Антіп Павлюк, А. Листопад, Б. Гомзин та інші).

З метою консолідації та запланованої програмної діяльності в Калішському таборі засновується літературно-артистичне товариство „Вінок", яке згодом перетворюється в подібне товариство з дещо зміненою програмою — „Веселка" і видає свій табірний журнал „Веселка", при якому згуртовується коло 50 творчих інтелігентів, яких діяльність була свого роду продовженням реалізації думок Івана Федченка-Чопівського, накреслених Євгеном Маланюком і надрукованих на сторінках „Веселки" (ч. 7-8, 1923 р.). Там між іншим читаємо: „...Ми, гурток, таборових робітників мистецтва, що нас волею історії було покликане до Українського Війська, замінивши перо і пензель на шаблю і мушкет, вже давно відчували, а на власному досвіді пересвідчилися, що однієї цієї зброї в пекельній і складній боротьбі за суверенність Нації — не вистачає. Опинившись в таборах для інтернованих обеззброєними, ми самою логікою життя «повернулися до виконання своїх попередніх обов'язків». Обеззброєні мілітарно, ми вхопилися за ту духовну зброю, яка підчас фізичної боротьби спочивала в піхвах — зброю міцну, сильну, непереможну: національне мистецтво..."

Попрощавшись з політичною діяльністю Іван Федченко-Чопівський в короткому часі, завдяки давнім контактам з польськими друзями зокрема проф. Войцехом

Світославським починає працю в Варшавській політехніці, але вже через рік, у 1922-23 академічному році, організує кафедру металографії та загальної металургії в Краківській гірничій академії. Згодом кафедра під керівництвом вмілого організатора перетворюється в найважливіший науковий інститут металургії та термічної обробки металів у Польщі. В 1927 році І. Фещенко-Чопівський одержує докторський ступінь, а у 1931 — звання професора. У міжчасі появляється друком перший том його фундаментальної праці „Металознавство” і крім дійсного вже членства Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові, його обирають членом Польської академії наук, та наукових товариств у світі, а між іншим в Англії, Франції, Бельгії, Німеччині, США, Швеції. Згодом появляються друком чергові два томи „Металознавства”, в тому третій, спертій виключно на власних дослідженнях автора. В період 1922-1932 років під керівництвом І. Фещенко-Чопівського виконано 44 дипломні праці з докторськими дисертаціями включно.

Крім наукової діяльності в загальнопольському і міжнародному вимірі, Іван Фещенко-Чопівський є весь час в постійному контакті з українськими науковими осередками та суспільними організаціями. Протягом 1922-1923 років веде лекції з технології металів у Львівській українській таємній політехніці, є організатором Українського технічного товариства та бере участь у Конгресі Українського технічного товариства. Крім того веде систематичні доповіді в різних осередках Західної України, видає українською мовою ряд популярних брошур та послідовно працює над українською технічною термінологією. Спеціальним зацікавленням професора є праця з українською молоддю Кракова, та тими, які не маючи відповідного матеріального забезпечення знаходились в особливо важких обставинах. З думкою про них твориться спеціальний допомоговий фонд ім. С. Петлюри, в основній мірі спертій на фінансовій допомозі професора, та його товариша, видатного українського вченого проживаючого у Варшаві проф. Миколи Коваля-Медвецького. На ефективність всесторонньої діяльності в краківському, українському середовищі мало вплив й те, що в цей час проживало тут двох інших наукових авторитетів, а саме Богдан Лепкий та Іван Зілінський, які творили свосвідну неформальну українську „велику трійку” інспіраторсько-меценатського характеру, на освітньо-культурній і виховній ниві.

Крім праці у Краківській гірничій академії, професор І. Фещенко-Чопівський очолював важливий дослідницький осередок на металургійному заводі „Фріденсгітте”, був радником польських збройних сил, брав участь при розробці дослідницького центру на металургійному концерні „Байльдон”. Друга світова війна припинила реалізацію ряду розпочатих науково-дослідницьких тем професора. Працюючи на металургійному заводі „Байльдон”, як технічний консультант дослідницьких лабораторій не розстається з працею на рідній ниві, але не займається вже науковими проблемами також тому, що ряд його досліджень друкувались в німецькій технічній літературі під чужими прізвищами. Багато зусиль вкладає в поміч чисельної української еміграції, ставши головою Катовицької філії Українського Національного об'єднання в Німеччині. Це однак коштувало професору ув'язненням німцями у 1944 році. Вийшовши на волю, не знайшов сили, щоб податися на Захід, а це привело до арешту його органами НКВД, перевезення до Києва, суду та 10-літнього ув'язнення. Перебував в концтаборах Карелії та Воркути, де й обірвалось його життя у вересні 1952 року.

Професор Іван Фещенко-Чопівський залишив по собі добре ім'я — українського державного діяча та вагому наукову спадщину. Крім фундаментальної, згаданої вже, тритомної праці „Металознавство” йому належить близько 140 наукових праць (23

видані в книжковій формі) опублікованих німецькою, польською, українською, французькою, російською, та англійською мовами. Присвячуючи завжди багато уваги вихованню кадрів і в тому відношенні мав особисті досягнення. Зпоміж його учнів двох українців пішло його науковим шляхом, а саме Микола Чижевський і Микола Дубовський. Перший після 1945 року очолив кафедру у відновленій Гірничій Академії в Кракові, як професор, згодом продекан і декан факультету ливарництва. Помер несподівано в 1954 році. Микола Дубовський став також професором Гірничо-металургійної академії в Кракові, виконував обов'язки керівника кафедри металознавства та термічної обробки заліза і сталі. У п'ятдесятих роках працював продеканом факультету ливарництва.

На Батьківщині проф. Івана Фешенка-Чопівського, на Житомирщині у 1992 році відбулась урочиста подія — привернення пам'яті цього видатного сина українського народу. З цієї нагоди видано там його недруковані і чудом збережені записки „Хроніка мого життя”, а на одній з центральних вулиць Житомира названій його ім'ям встановлено пропам'ятну дошку, яку відслонила його дочка — відома нашій українській громаді діячка, публіцистка з Катовиць пані Ірина Богун-Чопівська.

Нашим обов'язком є подбати, щоб ім'я цього видатного вченого і державного діяча знайшлось між тими, які вшановує українська громада в Польщі, а особливо краків'яни, де професор залишив слід, як видатний вчений і людина.

Олександр КОЛЯНЧУК

Організаційний комітет Виставки українського церковного мистецтва після відкриття Галереї українського мистецтва.

JAWORZNO — ЯВОЖНО

Niżej drukowany szkic pt. „Ukraińcy w Jaworznie” powstał jesienią 1992 roku. Daje on częściowy ogląd kolejnych etapów wytrwale prowadzonego dialogu polsko-ukraińskiego, podczas którego nie omijano spraw najtrudniejszych, włącznie z obozem koncentracyjnym dla Ukraińców w latach 1947 — 1949 w Jaworznie.

Oprócz tekstu „Ukraińcy w Jaworznie”, a także wybranych wypowiedzi świadków spośród byłych więźniów Jaworzna, opracowanych przez Bernardetę Wójtowicz oraz dokumentów-przemówień powstałych podczas otwarcia zorganizowanej przez stronę polską wystawy grafiki Arety Fedak, „Ukrainka w Jaworznie”, drukujemy również kilka wybranych spośród

УКРАЇНЦІ В ЯВОЖНІ

Щоб людина людині не заступала сонця.

Концтабір для українців існуючий в 1947-1949 роках в Явожні біля Катовиць, був однією з найбільш трагічних сторінок у житті українців у післявоєнній Польщі.

23 квітня 1947 року Політбюро Центрального Комітету Польської Робітничої Партії прийняло чергове рішення доповнює акцію „Вісла”, ціллю якої було остаточне розв’язання проблеми українців у Польщі дорогою виселення і розпорошення для повної асиміляції. Заснований в червні 1943 році в Явожні філіал німецького концтабору в Ашвіці (Auschwitz) перетворила тодішня польська влада на концтабір для українців, яких підозрівали у підтримці українського незалежницького підпілля. Була це одна з частин плану ізоляції від суспільства української інтелігенції, та усіх тих людей, які своєю поведінкою, або місцем в українській суспільній ієрархії, не давали гарантії на покірливість супроти виселень.

Від травня 1947 до березня 1949 року в концтаборі в Явожні страждало 3936 чоловік, в тому числі 823 жінки, кільканадцятьох дітей, 22 грекокатолицьких і 5 православних священників та інші представники нечисельної тоді української інтелігенції — вчителі, лікарі та суспільні діячі з робітничого й селянського середовища. Внаслідок знущань, виснаження і хвороб померло біля 200 політв’язнів. Тіла замучених і померлих закопувано у недалекому лісі, без хрестів та жодної ознаки.

Як читасмо у надрукованій в краківському „Тигодніку Повшехному” (1990 №10) статті головного дослідника долі українських політв'язнів Явожна Євгена Місили, ще три роки тому, цебто у 1990 році було так, що українські в'язні Явожна, які мали досить відваги, щоб по роках зажадати відшкодування за втрачене здоров'я, або щоб хоча б зарахували їм час праці в табірних майстернях до часу професійної праці після звільнення — незмінно дізнаються, також від Генеральної Прокуратури, — що такого табору праці у Народній Польщі не було. Що ж „в своїй хаті, своя правда”. А про це, як важко добитися своєї правди в не своїй хаті та ще не на своїй землі мав я нагоду переконатися працюючи протягом трьох років в польському Сеймі, де більшість членів відповідних комісій не погодилась навіть на згадку про табір в Явожні у представлених мною проектах постанови про засудження акції „Вісла.” Але ані цього першого, ані дев'ятого проекту постанови засудження акції „Вісла”, навіть без згадки про Явожно ніяк не хотів прийняти бувший (у 65% сіціалістичний) Сейм, дуже підтримуваний у тій справі тодішнім президентом, а колишнім виконавцем акції „Вісла” Ярузельським, після якого така постанова поклала б п'ятно на уніформу Польського війська. В такій ситуації треба було шукати розуміння в демократично вибраному Сенаті, який схвалив постанову про засудження акції „Вісла”, хоча без згадки про концтабір у Явожні. Залишилась довга, вимагаюча терпеливості, витривала інформаційно-просвітницька праця в парламентарних та інтелектуальних середовищах Польщі, особливо через розповсюдження серед парламентаріїв, політиків і вчених а особливо серед послів т. з. „цензуrowаного” „Знаку” №313-315, вказуючого причини польсько-українських конфліктів і виселення: статті про Явожно Є. Місили, надрукованого в газеті „Тигоднік Повшехни” 1990/10 відеофільму створеного Андрієм Вархівом на замовлення Фундації св. Володимира у Краківі.

Характерне, що після одної з перших проєкцій цього відеофільму про концтабір в Явожні, яка відбулася в травні 1991 року під час міжнародної наукової конференції в Ягеллоському університеті, присвяченої незалежницьким прагненням українців в ХХ столітті, більшість присутніх як поляків, так і українців була так вражена фактами з фільму, що саму ідею створення і оприлюднювання таких фільмів оцінила як політичну помилку, яка не служить польсько-українському розумінню, а лише роздирає вже загосні рани. Дискусуючі на пленарному засіданні конференції (між ін. українець з Катовиць) перестерігали мене перед наслідками подібних „непродуманих і некорисних дій.”

В ситуації коли ані на парламентарному рівні, ані в науковому середовищі про питання Явожна не можна було нічого вирішити, тоді почали творитись основи чесного поставлення проблеми концтабору в Явожні на культурно-етичній площині, створеній працівником Громадської Бібліотеки в Явожні Панею Барбарою Сікорою та президентом цього міста Анджеєм Венгляжом. Цей важкий, але якже важливий польсько-український діалог, безсильного у тому випадку слова міг бути продовжений за посередництвом мистецтва.

Отже з ініціативи польської сторони (8 травня 1992 р.) була відкрита виставка графіки Арети Федак „Українка в Явожні”. Явожно, яке від 1947 року асоціювалось українцям лише з приниженням і терпінням хоч на короткий час стало місцем зустрічі з українським мистецтвом.

Перед відкриттям виставки на могилах жертв під раніше поставленим господарями Явожна березовим хрестом, організатори на чолі з президентом міста й представниками Об'єднання українців, поклали живі, біло-червоні і синьо-жовті квіти, а запрошені з Пермишля бандуристки жалібною піснею молились про вічну пам'ять мучеників нашої гідності.

Духовна присутність молодой, вільной „Українки в Явожні“, народженої вже після „українського табірної Явожна 1947-1949“ років, стала першим бальзамом на незагоєні від сорока років рани і створила чесну і тривалу основу для винесення справи Явожна на ту найважливішу, цєбто суспільну площину.

В автєнтичних, нижче друкованих невимушених думках висказаних підчас відкриття виставки, як президентом міста Явожна, так і представниками Об'єднання Українців у Польщі, відчувалась щира воля людяного завершення, тієї якже болючої для українців справи Явожна.

Вже кілька місяців пізніше 26 вересня, тим разом з ініціативи Управи Об'єднання Українців у Польщі, на чолі з головою ОУП Юрієм Рейтом і директором Українського Архіву Євґеном Місилою, відбулись на могилах жертв Явожна широко описані Є. А. Почтар в „Нашому Слові“ (1992/43) святкування з участю владики Івана Мартиняка та грекокатолицьких й православних священників, в тому числі й бувших політв'язнів концтабору. — Прєпозита Грекокатолицької Капітули в Перемишлі отця митрата Стефана Дзюбини і отця Івана Яреміна, та православного отця Олексія Нєстеровича.

Автор тих рядків мав змогу бути співучасником нещоденної бо пригадуєчої давні страждання розмові з біля 50-ти особовою групою бувших в'язнів, які день перед святкуванням в Явожні, подолавши біля 600 км. приїхали до Кракова з-під Ольштина і Ельблєонґа. До Кракова привєло тих людей неперєборне праґнення глянути з 45-літньої перспективи на ту, ще живу, історію польсько-українських відносин, якої сумні сторінки заповнювались в арешті в'язниці на Монтєлюніх під час жорстоких допитів майбутніх в'язнів Явожна. Проходи двадцятивічними, найбільш драматичними слідами українців в Кракові розпочали ми від скріплюєчої усіх молитви перед чудотворною іконою Матєрі Божої з Дитятком з Корчмина, рєставрованою у Фундації св. Володимира, що знаходиться біля королівської кафедри на Вавєлі, де в Каплиці Чєсного Хрєста перед нашими східними фресками апостолів молились XV вічні русини, предки сьгоднішніх українців.

У цей незабутній суботній, сонячний день десятками років приховувана правда про терпіння бувших в'язнів на Монтєлюніх з особливою силою повертала втричі. Вперше, коли ми підійшли під церкву св. Норберта, з якої забрано мирян до Явожна, а парох отця дра Стефана Граба у Сибір; вдруге коли ми увійшли на подвір'я в'язниці на Монтєлюніх. А в трєтє, коли у присутності редакторів краківського радіо, а опісля і телебачєння бувші в'язні спонтанно дописували чергову, якже відмінну від тієї з перед 45 років карту історії Явожна, коментуючи огляданий відеофільм про концтабір.

Цей символічний поворот бувших в'язнів до Монтєлюдіх і на могили Явожна, це свєсвідна, друга частина записаної у відеофільмі розповіді про Явожно, яка вказує один зі способів людяного замкєнєня однієї з чорних сторінок польсько-української історії.

Здивовані видом сидячих у вікнах в'язниці — арештантів, бувші українські в'язні усвідомили собі, що однією з зовнішніх ознак перемоги сьгоднішнього дня над часом тодішніх принижєнь є зняті з вікон в'язниці на Монтєлюніх т.з. коші, які колись їм українцям заступали сонце. Найбільшою однак перемогою мучеників Явожна і усіх жертв акції „Вісла“ є цей факт, що принижувані й биті, — (як оця старєнька жінка, що досі не може перєхрєститись хворою, поламанаю рукою) — дочекали празника Чєсного Хрєста, відсвяткованого під вирастаєчої з могил мучеників Явожна берези зламаної у хрєст. А як знаємо цей світлий празник Чєсного Христа окреслюється в нашій богословії як „вірних похвала, скріплєння мучеників, слава апостолів, оборона справєдливих (правєдних), дємонів злякання, живущий город і галузь життя повна

для віруючих, краса церкви, оздоровлення для хворих, сила для стурбованих і знак перемоги над ворогами.”

Суть нашої східної візантійсько-української богословії хреста проявляється в тому, що честь складалося йому не як „дереву кари”, але як переможному дереву життя. Хрест-дерево огортає своєю силою весь світ і стає для християнина вічно живим символом безмежної любові Божої до грішної людини. На свято Чесного Хреста привело всіх присутніх до Явожна, як прагнення молитви, без якої хоронено тіла мучеників, так і понад сорокалітнє очікування на суспільну правду про українське Явожно.

Відтепер, після відслуження торжественної літургії в празник Чесного Хреста, кожне дерево, котре за 45 років виросло на неозначених хрестами могилах у Явожні, може стати таким хрестом — деревом життя, скріплюючим мучеників, охороняючим справедливих й вічно живим деревом — символом любові справедливого Бога.

Вірю, що нашу далішу спільну польсько-українську дорогу не заступатиме не-правда „Лун в Бескидах”, але освітлить її визволююча нас від взаємної ворожнечі правда про Явожно. Вірю, що та довгоочікувана правда про злочинне виселення українців і знущання у Явожні визволить нас від підозр і браку довір’я. Ту видужуючу від болю правду почули ми не лише від дослідників, й українських свідків Явожна, але й від нового господаря міста Явожна — президента Анджея Венгляжа, особисто не винного, але автентично відповідаючого за майбутнє цього міста, який взявши участь в нашій спільній літургії сказав: „Всім тим, які лежать в цій землі, всім, що були в цьому таборі, всім, що втратили своїх близьких у явожнянському концтаборі — як господар того міста кажу вам всім: Простіть!”

До прохання прощення за кривди, які заподіяли полякам українці у Засмиках на Волині, де відбулись подібні святкування на могилах польських жертв, нав’язав Теодозій Старак — радник України в Варшаві у своєму слові сповненому вірою налагодання добросусідських відносин між Польщею і Україною.

Будьмо вдячні Всевишньому у шануємо це, що дожили ми часів коли накінець лише від нас українців і поляків залежить чи не зійдемо, з підтримуваної нас спільною молитвою в Явожні, дороги до правди, взаємного довір’я, зрозуміння і пошани ближнього, про що всі згідно так православні, як римо- і грекокатолики просили ми того самого Бога Сотворителя і Бога Спасителя, співаючи ті самі молитви „Отче наш” і те саме — Хресту Твоєму поклоняємося Владико і святоє Воскресеніє Твоє славім.

Володимир МОКРИЙ

UKRAÍŃCY W JAWORZNIE

By człowiek człowiekowi nie przesłaniał słowa

Obóz koncentracyjny dla Ukraińców, istniejący w latach 1947-1949 w Jaworznie koło Katowic, był jedną z najbardziej tragicznych kart w życiu Ukraińców w historii powojennej Polski.

23 kwietnia 1947 roku Biuro Polityczne Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej podjęło kolejną decyzję, stanowiącą część akcji „Wisła”, której celem było ostateczne rozwiązanie problemu Ukraińców w Polsce, poprzez ich wysiedlenie i rozproszenie z myślą o pełnej asymilacji. Stworzoną w czerwcu 1943 roku w Jaworznie filię niemieckiego obozu w Auschwitz, ówczesne władze polskie przetworzyły w obóz koncentracyjny m.in. dla Ukraińców. Była to część planu, mającego na celu odizolowanie od społeczności ukraińskiej, głównie inteligencji oraz tych wszystkich ludzi, którzy swym zachowaniem

У таборі

Дороговказ

lub pozycją zajmowaną w hierarchii społecznej, nie dawali gwarancji zachowania uległości wobec wysiedleń.

Od maja 1947 do marca 1949 r. w obozie koncentracyjnym w Jaworznie cierpiało 3 936 osób, w tym 823 kobiety, kilkanaścioro dzieci, 22 grekokatolickich i 5 prawosławnych księży oraz inni przedstawiciele, jakże nielicznej wówczas inteligencji ukraińskiej — nauczycieli, lekarzy oraz działaczy społecznych ze środowisk robotniczych i wiejskich. W następstwie znęcania się, wycieńczenia i chorób poniosło śmierć około 200 więźniów. Ciała zamęczonych i umarłych zakopywano w pobliskim lesie, bez żadnej posługi duszpasterskiej, bez stawiania krzyży i jakichkolwiek oznakowań.

Jak czytamy w opublikowanym na łamach „Tygodnika Powszechnego” (1990, nr 10) artykule Eugeniusza Misiły — głównego badacza losu więźniów politycznych Jaworzna, jeszcze trzy lata temu było tak, że *ukraińscy więźniowie Jaworzna, którzy mieli dość odwagi, by po latach upomnieć się o odszkodowanie za utracone zdrowie lub o zaliczenie im okresu pracy w obozowych warsztatach do czasu zatrudnienia w PRL, dowiadują się niezmiennie — także od Prokuratury Generalnej — że takiego obozu w Polsce Ludowej nie było.*

Cóż w chacie własnej, własna prawda jak mawiał taras Szewczenko. A o tym jak trudno jest dochodzić własnej prawdy nie w swojej chacie, w dodatku nie ojczystej ziemi miałem okazję przekonać się pracując przez niemalże trzy lata w parlamencie polskim, gdzie większość członków odpowiednich komisji sejmowych nie zgodziła się nawet na wzmiankę o obozie w Jaworznie w przygotowanych przeze mnie dziewięciu projektach uchwały, potępiającej akcję „Wisła”. Jednak ani tego pierwszego, ani dziewiątego wariantu projektu uchwały potępiającej akcję „Wisła” wariantu, w którym zrezygnowano w końcu ze wzmianki o obozie w Jaworznie, w żaden sposób nie chciał uchwalić w 65% socjalistyczny Sejm, bardzo wspierany w tym względzie przez ówczesnego prezydenta, a niegdyś współwykonawcę akcji „Wisła” Wojciecha Jaruzelskiego. General osobiście troszczył się o to, by z powodu potępienia akcji „Wisła” nie padł cień na mundur Wojska Polskiego, jakim współdowodził podczas wysiedlania Ukraińców.

W tej sytuacji trzeba było szukać zrozumienia w demokratycznie wybranym Senacie, który przyjął uchwałę potępiającą akcję „Wisła”, chociaż bez wzmianki o Jaworznie.

Natomiast gdy chodzi o Sejm, pozostawała jeszcze dłuższa, wytrwała i wymagająca cierpliwości praca informacyjno-edukacyjna w środowiskach parlamentarnych i intelektualnych Polski, szczególnie poprzez kolportowanie wśród posłów tzw. „ocenzurowanego” „Znaku” nr 313-315, ukazującego przyczynę konfliktów polsko-ukraińskich i wysiedlenia; wydrukowanego na łamach „Tygodnika Powszechnego” (1990, nr 10) artykułu E. Misiły na temat akcji „Wisła” oraz wideofilmu o więźniach Jaworzna, zrealizowanego przez Andrzeja Warchiwa na zamówienie Fundacji Św. Włodzimierza Chrzcziciela Rusi Kijowskiej w Krakowie.

Charakterystyczne, że po jednej z takich projekcji filmu o Jaworznie, która odbyła się w maju 1991 roku podczas międzynarodowej konferencji naukowej w Uniwersytecie Jagiellońskim, poświęconej niepodległościowym dążeniom Ukraińców w XX wieku, większość obecnych, tak Polaków jak i Ukraińców, była do tego stopnia poruszona dokumentami z obozu, że w dyskusji wręcz samą ideę tworzenia i pokazywania takich filmów zaczęto określać jako nieprzemyślany krok i „pomyłkę polityczną”. Podobny film, zdaniem jego przeciwników tak Polaków, jak i Ukraińców z Katowic „nie służy — jak stwierdzono — polsko-ukraińskiemu zrozumieniu, a jedynie rozdrapuje już zagojone rany.” Podczas gorącej dyskusji, która powróciła raz jeszcze na posiedzeniu plenarnym tej ważnej sesji naukowej, część dyskutantów przestrzegało mnie przed następstwami „podobnych nieprzemyślanych i niekorzystnych działań”.

W sytuacji, gdy ani na parlamentarnej, ani na naukowej płaszczyźnie o problemie Jaworzna nie można było o niczym zadecydować, i niczego rozwiązać, wówczas zrodził się

Мати
Тирс Венгринович

jeszcze inny pomysł uczciwego podjęcia sprawy obozu koncentracyjnego w Jaworznie, poprzez przeniesienie owego niełatwego problemu na płaszczyznę kulturalno-etyczną, zaproponowaną przez pracownika Biblioteki Publicznej w Jaworznie panią Barbarę Sikorę oraz prezydenta miasta Jaworzna Andrzeja Węglarza. Ten trudny, ale jakże ważny polsko-ukraiński dialog, w którym bezsilne okazało się słowo nauki i polityki, został podjęty i przeprowadzony za pośrednictwem sztuki.

Otóż, z inicjatywy strony polskiej, 8 maja 1992 roku została otwarta wystawa grafiki Arety Fedak pt. „Ukraińka w Jaworznie”. Jaworzno, które od 1947 roku kojarzyło się Ukraińcom tylko z poniżaniem, upokarzaniem i cierpieniem, choć na krótki czas stało się miejscem spotkania ze sztuką ukraińską

Przed otwarciem wystawy na mogiłach ofiar, pod wcześniej postawionym przez gospodarzy Jaworzna brzozowym krzyżem, organizatorzy na czele z prezydentem miasta i przedstawicielami Związku Ukraińców w Polsce, złożyli żywe białe-czerwone i niebiesko-żółte kwiaty, a zaproszone z Przemyśla bandurzystki piecnią żalobną modliły się o wieczną pamięć męczenników naszej, ukraińskiej godności.

Duchowa obecność młodej, wolnej „Ukraińki w Jaworznie”, urodzonej tuż po tym „ukraińskim obozowym Jaworznie lat 1947-1949”, podziałała jak pierwszy balsam na niezagojone od czterdziestu lat rany, współtworząc uczciwą i trwałą podstawę do wyniesienia sprawy Jaworzna na najtrudniejszą, a więc społeczną płaszczyznę.

Niewymuszone, autentyczne, niżej drukowane myśli wypowiedziane podczas otwarcia wystawy zarówno przez prezydenta miasta Jaworzna, jak i przez przedstawicieli Związku Ukraińców w Polsce, łączyła szczerą wolę ludzkiego zamknięcia tej, jakże bolącej dla Ukraińców sprawy Jaworzna.

W kilka miesięcy później — 26 września 1992 roku, tym razem z inicjatywy Związku Ukraińców w Polsce, na czele z jego przewodniczącym Jerzym Rejtem i dyrektorem Archiwum Ukraińskiego Eugeniuszem Mislą, na mogiłach ofiar Jaworzna odbyło się szeroko

opisane przez Ewę Pocztar na łamach „Naszego Słowa” 1992/43 uroczyste nabożeństwo żałobne z udziałem ks. bpa Jana Martyniaka oraz grecko-katolickich i prawosławnych księży, w tym także byłych więźniów Jaworzna — ks. mitrata Stefana Dziubyny, ks. Jana Jaremina oraz księdza prawosławnego Ołeksija Nestorowicza.

Autor niniejszego szkicu miał możliwość uczestniczenia w niezwykłym, bo przywołującym dawne wspomnienia i przeżycia, spotkaniu z około 50-cioosobową grupą byłych więźniów, którzy dzień przed uroczystością w Jaworznie, pokonawszy ponad 600 km odległość przyjechali z okolic Olsztyna, Elbląga, Suwałk. Do Krakowa przywiodło tych ludzi nieprzeżyte pragnienie spojrzenia z 45-letniej już perspektywy na tę wciąż jeszcze żywą historię stosunków polsko-ukraińskich, których smutne karty zapępniały się w areszcie więzienia na ul. Montelupich podczas okrutnych przesłuchań przyszłych więźniów, a następnie w obozie w Jaworznie. Przejście dwudziestowiecznymi, najbardziej dramatycznymi śladami ukraińskimi w Krakowie rozpoczęliśmy od duchowo wzmacniającej wszystkich przyjezdnych modlitwy przed cudownym obrazem Matki Boskiej z dzieciątkiem z Korczmina, która jest odnawiana w pracowni konserwacji ikon przy Fundacji Św. Włodzimierza, znajdującej się w pobliżu Katedry Wawelskiej, gdzie w Kaplicy Świętego Krzyża przed wschodnimi freskami apostołów modlili się XV-wieczni Rusini, przodkowie dzisiejszych Ukraińców.

W ten niezapomniany, sobotni, słoneczny dzień, przez dziesiątki lat ukrywana prawda o cierpieniach byłych więźniów na Montelupich z osobliwą siłą powracała co najmniej trzykrotnie. Po raz pierwszy kiedy podeszliśmy pod cerkiew św. Norberta przy ul. Wiślniej, skąd zabrano wiernych do Jaworzna, a ks. proboszcza dra Stafana Hraha na Syberię; po raz drugi, gdy weszliśmy na podwórze więzienia na Montelupich i po raz trzeci, gdy w obecności redaktorów Radia Krakowskiego, a potem także i telewizji byli więźniowie w sposób spontaniczny, niejako dopisywali kolejną, jakże odmienną od tej z przed 45 lat, kartę historii Jaworzna, gdy komentowali oglądany wideofilm o obozie.

Ten symboliczny powrót byłych więźniów na Montelupich i na groby Jaworzna, to swoisty epilog utrwalonej w filmie opowieści o ukraińskim Jaworznie, ukazujący jeden ze sposobów ludzkiego, zamknięcia jednej z mrocznych kart historii stosunków polsko-ukraińskich.

Zaskoczeni widokiem spoglądających z okien więzienia obecnych aresztantów, dawni ukraińscy więźniowie, mogli dostrzec, iż jedną z zewnętrznych oznak zwycięstwa dnia dzisiejszego nad ówczesnym czasem poniżania są zdjęte z okien więzienia na Montelupich tak zwane kosze, które niegdyś uwięzionym Ukraińcom zasłaniały słońce.

Największym jednak zwycięstwem męczenników Jaworzna i wszystkich ofiar Akcji „Wisła” jest ten fakt, że upakarzani i bici — jak chociażby owa staruszka, która do dziś nie może zrobić znaku krzyża chorą, połamaną ręką, — doczekali święta Podwyższenia Krzyża, odprawionego pod, wyrastającą z mogił męczenników Jaworzna, brzozą złamaną w krzyż. A jak wiemy, to promieniujące jasnością, święto określa się w naszej wschodniej teologii „jako wiernych pochwała, pokrzepienie dla męczenników, chwała apostołów, obrona sprawiedliwych, demonów odstraszenie, uzdrowienie dla chorych, moc umartwionych i znak zwycięstwa nad wrogami”.

Istota naszej wschodniej bizantyńsko-ukraińskiej teologii krzyża przejawia się w tym, że cześć składamy krzyżowi nie jako „drzewu kary”, ale jako zwycięskiemu drzewu życia. Krzyż — drzewo życia ogarnia swą siłą cały świat i staje się dla chrześcijanina wiecznie żywym symbolem bezgranicznej miłości Bożej do grzesznego człowieka. Na święto Podwyższenia Krzyża do Jaworzna przyprowadziło wszystkich obecnych zarówno pragnienie modlitwy, której zabroniono nad ciałami męczenników, jak i trwające ponad czterdzieści lat oczekiwanie na społeczną prawdę o ukraińskim Jaworznie.

Odtąd, po odprawieniu uroczystej liturgii w święto Podwyższenia Krzyża, każde drzewo, wyrastające na od 45 lat nie oznaczonych krzyżami mogiłach w Jaworznie, może stać się takim krzyżem-drzewem życia, wzmacniającym męczenników, ochraniającym sprawiedliwych i być wiecznie żywym drzewem — symbolem miłości sprawiedliwego Boga.

Wierzę, iż naszej dalszej, wspólnej polsko-ukraińskiej drogi nie przesłoni nieprawda „Łun w Bieszczadach”, ale będzie oświeślać ją wyzwalająca nas od wzajemnej wrogości prawda o Jaworznie. Ufam, iż ta długo oczekiwana prawda o przestępczym wysiedleniu Ukraińców i znęcaniu się nad nimi w Jaworznie wyzwoli nas od podejrzeń i nieufności. Tę uśmierzającą ból prawdę usłyszeliśmy nie tylko z ust historyków i ukraińskich świadków Jaworzna, ale i od nowego gospodarza miasta — prezydenta Andrzeja Węglarza, który osobiście nie ponosi winy, ale będąc autentycznie odpowiedzialnym za przyszłość Jaworzna, po wspólnie z nami przeżytej liturgii powiedział: „Wszystkim tym, którzy leżą w tej ziemi, wszystkim, którzy byli w tym obozie, wszystkim, którzy utracili swoich bliskich w jaworznickim obozie — jako gospodarz tego miasta mówię wam wszystkim: Wybaczcie!”

Do prośby o wybaczenie za krzywdy uczynione Polakom przez Ukraińców na Wołyniu w Zasmakach, gdzie odbyły się podobne uroczystości na grobach ofiar Polaków, nawiązał radca ambasady Ukrainy w Polsce Teodozjusz Starak, przemawiający w Jaworznie z wiarą w ułożenie dobrosąsiedzkich stosunków między Polską i Ukrainą

Bądźmy wdzięczni Wszechmogącemu i szanujmy to, iż dożyliśmy tych czasów, kiedy rzeczywiście jedynie od nas Ukraińców i Polaków zależy czy nie zejdziemy z tej wspartej wspólną modlitwą w Jaworznie, drogi do prawdy, wzajemnego zaufania, zrozumienia oraz poszanowania bliźniego, o co wszyscy, tak prawosławni, jak i rzymsko- oraz grekokatolcy, prosiliśmy tego samego i Jedyne Boga Stwórcę i Boga Zabawiciela, śpiewając tę samą modlitwę „Ojcze Nasz” i „Krzyżowi Twojemu kłaniamy się Panie i Twoje, Święte Zmartwychwstanie Sławimy”.

Włodzimierz MOKRY

OTWARCIE WYSTAWY GRAFIK I RYSUNKÓW ARETY FEDAK „UKRAINKA W JAWORZNIE” — 8 MAJA 1992

Andrzej Węglarz

Prezydent Miasta Jaworzna

Znaczenie, jakie pragniemy nadać wystawie, której inauguracja nas tutaj zgromadziła, jest nieporównanie szersze niż ta sala, niż kolekcja pięknych i głęboką myślą natchnionych prac graficznych Pani Arety Fedak, a nawet — ważymy się jasno to powiedzieć — szersze aniżeli, możliwości humanistycznego oddziaływania sztuk pięknych w ogóle. Tę wystawę i dzisiejsze nasze spotkanie Jaworzno traktuje jako akt doniosły w duchowym życiu miasta. I ma ku temu fundamentalny, a dramatyczny powód. Powód narzucony nam przez historię. Sądzimy, iż godzi się nazwać go publicznie oraz skomentować.

Pani Areta Fedak jest Ukrainką. Ukrainką, która urodziła się w Polsce, w Polsce otrzymała wykształcenie i w Polsce mieszka, jak liczne tysiące jej rodaków. Tematyka prac, składających się na dzisiejszą wystawę, jest specyficznie ukraińska. Grafiki, które artystka zechciała nam pokazać, przedstawiają cerkwie, krzyże oraz budowle cerkiewne. Ażeby zobaczyć je własnymi oczyma i wrażenie obserwatora tworzywem sztuki uczynić, Pani Areta Fedak nie ograniczyła się do podróżowania po Polsce, lecz odwiedziła różne kraje, w których od dawna Ukraińcy żyją, pracują, tworzą i modlą się. Już choćby ten fakt nas upewnia, iż nasycenie ideowe wystawy okaże się z ducha ukraińskie, a nie tylko sam jej przedmiot, artystycznie postrzegany.

Wybrać cerkwie i krzyże na treść swoich dzieł sztuki, wielokrotnie je wybierać, wciąż od nowa, to przecież oznaczać musi zamiar twórczego, odświeżającego wmyślenia się w zbiorową psychikę własnego narodu, w jego dzieje i kulturę, w jego dumę, godność, ale i w jego historyczne gorycze. To musi również oznaczać głęboko przeżywaną przez artystkę solidarność z własnym narodem.

Taka interpretacja stanie się tym oczywistsza i tym bardziej istotna, że spostrzeżemy pośród grafik dzisiaj eksponowanych kilka prac mówiących wprost o cierpieniu. Przy tym wcale nie o cierpieniu abstrakcyjnym, ani o takim wyłącznie, na które skazuje człowieka cielesna jego przyroda. Pani Areta Fedak owe kilka linorytów poświęciła cierpieniu, jakie człowiekowi zadaje inny człowiek. Symbolika tych prac jest zrozumiała i czytelna dla każdego. Świat, którego kwintesencję przedstawić można, ukazując druty kolczaste, to świat wojny, niewoli i zniewolenia. Więzienny, obozowy świat.

Przez pewien czas po drugiej wojnie światowej istniał w Jaworznie obóz, w którym więziono Ukraińców. Ukraińców — obywateli polskich. Dla tych, co przez obóz ten przeszli, ale też dla ich krewnych, bliskich i po prostu rodaków, dla Ukraińców w Polsce i poza Polską miasto nasze stało się mrocznym symbolem cierpienia. Cierpienia wielkiego, zorganizowanego, zadanego przemocą.

I kto rozumie cokolwiek z natury człowieczej, ten domyśli się, że owo cierpienie jaworznickie ukraińska świadomość uznała za cierpienie bez winy, za niczym nie zasłużone cierpienie. Jaworzno stało się więc dla Ukraińców także symbolem krzywd. O ukraińskich grobach w ziemi Jaworzna nigdy nie zapomnieli Ukraińcy i nigdy nie będzie też wolno zapomnieć nam — Polakom, nam — jaworznianom.

Na temat manowców historii, które w rezultacie ostatecznym doprowadziły ukraińskich więźniów do bram obozu w Jaworznie, długo jeszcze, zapewne wśród drastycznych kontrowersji dyskutować będą publicyści i historycy. Nie możemy żywić złudzenia, iż jakimikolwiek trafnymi gestami, jakimkolwiek dobrym słowem odbierzemy tym dyskusjom ich kontrowersyjność oraz ich gorycz. Nie dokona się to ani w tej sali, ani w tym roku, ani może nawet w tym pokoleniu. Z przyczyny tyleż smutnej co jednoznacznej: ponieważ istnieją ludzie, którzy nie mają w tych kwestiach o czym dyskutować.

Dla skrzywdzonych jest oczywistością ponad dyskusyjną ich krzywda. Dla dzieci (wnuków nawet) tych, co do jaworznickiego obozu przyszli, ale opuścić go nie było im dane i na zawsze zostali tutaj w przyobozowych mogiłach — otóż dla dzieci i dla wnuków nie ma dyskusji ani dywagacji. Bezsensowne, bezduszne im wydać się musi odmierzanie proporcji win i błędów jednej oraz drugiej strony w krwawych konfliktach przedwczorajszych. Poczucia krzywdy, rozpacz, osierocenia nie może unicestwić upływ czasu, nawet jeśli tego czasu upłynęło już niemal półwiecze.

Dlatego sądzimy oraz wiemy, iż jest coś ważniejszego od rzeczy ważnych. Ważne jest, by wnikliwie zbadać przeszłość i sprawiedliwie ją ocenić. Lecz nieporównanie jest ważniejsze i pilniejsze, abyśmy teraz, od razu teraz, nie czekając werdyktu historycznego co do przeszłości, po nowemu, a rozumnie kształtowali teraźniejszość oraz przyszłość. Abyśmy zdobyli się — od obydwu stron, o ile to się powiedzie — na przyjazny gest ku dzisiejszym przedstawicielom tego drugiego narodu, tak nam bliskiego wspólnotą krwi, wspólnotą siedzib oraz wspólnotą dziejów, a tak wielokrotnie poranionego i raniącego w wyniku bolesnych nieporozumień, bolesnych wreszcie uprzedzeń i urazów.

Istotne jest, by umieć życzyliwie podać rękę sąsiadom i współmieszkańcom, lecz jeszcze bardziej chyba okaże się istotne, by tego podania ręki życzyliwej nie uzależniać od pełnej i pokazowej wzajemności drugiej strony. Nie trwonić czasu na pryncypialne domaganie się bilateralności uczciwych inicjatyw, ale kiedy się da i jak się da, kreować — choćby nawet jednostronnie z początku — dobre fakty dokonane na przekór tak wielu złym faktom doko-

nany, które przejąć musieliśmy w spuściźnie po dawniejszych pokoleniach i dawniejszych epokach.

Pani Areta Fedak urodziła się, gdy jaworznicki obóz dla Ukraińców od dawna już nie istniał. Należy ona do nowej generacji. Do generacji powojennych spadkobierców złego i dobrego. Ta generacja musi tworzyć nowe fakty, nowe oceny — i tworzy je. W wymiarze działań artystycznych mamy jeden z dowodów tego przed oczami: żarliwe, wartościowe prace tutaj eksponowane. Zaprośmy do Jaworzna Panią Aretę Fedak, aby od naszej strony stworzyć kolejny dobry fakt, skoro po jej stronie dobrym i pięknym faktem jest jej twórczość. Zaprośmy do Jaworzna ukraińską artystkę, żeby dla Ukraińców droga ku Jaworznu nie musiała kojarzyć się wyłącznie z mrokiem, bólem i krwią.

To prawda, wielu jeszcze ludzkich gestów, przyjaznych faktów potrzeba, by przezwyciężyć złowrogą pamięć i odwrócić złowrogi stereotyp. Rozumiemy to. Lecz wystawa dzisiejsza nie jest po naszej stronie jaworznickiej ani pierwszym dobrym gestem, ani drugim, ani tym bardziej ostatnim czy choćby odosobnionym. Rodzajowi postępowania, jaki obraliśmy, etyce przyjaznych czynów na rzecz Ukraińców i ukraińskości zamierzamy pozostać konsekwentnie wierni.

Nim za niewiele minut dopełni się otwarcie wystawy, dla której przyszliśmy tu, proszę pozwolić mi na jeszcze jedną refleksję i na jeszcze jedną czynność. Wielki poeta polski, Tadeusz Różewicz, w swojej od dawna klasycznej sztuce Kartoteka zawarł pewną symboliczną scenę o znaczeniu ważnych — jak sądzimy — dziś dla nas. Otóż bohater sztuki, człowiek tragicznie naznaczony przeżyciami drugiej światowej wojny, a uczestniczył w niej jako partyzant antyhitlerowski, rozmawia z młodą dziewczyną, Niemką. Być może to córka jednego z tych, na których podczas wojny polował i którzy polowali na niego. Nie wciąga Bogu ducha winnej dziewczyny w jakiś rachunek nienawiści, w krąg swej pamięci o okrutnym świecie, w krąg rozważań o przeszłych winach i konfliktach, tylko najzwyczajniej akceptuje ją, szczęścia jej życzy. „W tobie jest cała nadzieja i radość świata”. Ona zaś pozostawia mu jabłko — znak dobrych uczuć, znak przyjaznego postanowienia, iż rozpocząć należy na nowo i na nowo doprowadzić do szansy wzajemnego obdarowywania się owocami. Jabłko zamiast broni palnej, jabłko zamiast drutu kolczastego.

Szanowna Pani, miasto Jaworzno moimi ustami prosi Panią, ukraińską artystkę, naszego gościa, aby przyjęła Pani to jabłko na znak dobrych naszych uczuć dla Pani i przede wszystkim dla Pani narodu. Dla Ukraińców — kimkolwiek są i gdziekolwiek mieszkają.

Proszę teraz, by zechciał głos zabrać Pan Doktor Włodzimierz Mokry, którego tak świetnie pamiętamy jako pierwszego od pięćdziesięciu z górą lat ukraińskiego posła na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, a który obecnie sprawuje funkcję przewodniczącego Fundacji Świętego Włodzimierza, mającej za cel wspierać kulturę Ukraińców w naszym kraju.

Włodzimierz Mokry

Przewodniczący Fundacji Świętego Włodzimierza

Wielce Szanowny Panie Prezydencie Miasta Jaworzna, Szanowna Pani Dyrektor Biblioteki, Droga Pani Barbaro Sikora, Wszyscy Organizatorzy, Drodzy Państwo.

Proszę pozwolić, że zacznę od tego, co powiedziałem przed chwilą Panu Prezydentowi pod krzyżem ofiar obozu w Jaworznie: otóż nie spodziewałem się, że tak szybko staniemy pod tym krzyżem z Waszej inicjatywy. Że przeniesiemy problem Jaworzna na płaszczyznę, którą ten krzyż wyznacza — na płaszczyznę etyki, kultury, przezwyciężającej uprzedzenia.

Ukraińka w Jaworznie. Każdemu Ukraińcowi słowo „Jaworzno” kojarzyło się z reguły z upokorzeniem, z prześladowaniem, z męczeństwem. Ze złem. Dziś dokonuje się bardzo

ważna rzecz. W moim odczuciu — człowieka, który przy pomocy Związku Ukraińców w Polsce i obecnego tutaj pana magistra Eugeniusza Misiły, próbował spraw Jaworzna dotknąć na płaszczyźnie politycznej i naukowej — nie udało się uzyskać należnego zrozumienia dla tej palącej kwestii ani w Sejmie, ani podczas dyskusji w Uniwersytecie Jagiellońskim. A przecież prawie przez trzy lata, problem ten powracał w różnych kontekstach, tak wśród polityków, jak i uczonych.

Trudno było rozmawiać z posłami o Jaworznie. Odpowiadali zazwyczaj, że nic o tym nie wiedzą i jest to nieprawda. Tak przynajmniej mówiła większość. Ta większość, która zdecydowała, że Sejm X kadencji nie potępił akcji „Wisła”, a w uchwale Senatu potępiającej akcję „Wisła” nawet nie użyto słowa „Jaworzno.”

Są tu świadkowie dramatycznej dyskusji wokół Jaworzna w Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie w kręgu naukowców — w gronie seminaryjnym, nie publicznym, nie społecznym, co nas jeszcze czeka — pokazaliśmy film o tych, którzy tu w Jaworznie byli męczeni. Odezwały się głosy krytyki i pretensji, również ze strony ukraińskiej: dlaczego Mokry rozdrapuje tę sprawę? A Szewczenko łagodził... Wtedy odpowiedziałem, że Szewczenko w „Hajdamakach” (we wstępie do „Hajdamaków”, zamieszczonym nieprzypadkowo na końcu) mówił: „serce boli, a opowiadać trzeba; niechaj wiedzą wnukowie, że ojcowie ich mylili się; niech znowu bratają się ze swoimi wrogami; niech żytem i przenicą zasiana będzie rozległa, niepodzielna słowiańska ziemia”. Po tych słowach włączył się Polak: profesor Andrzej Kawczak z Montrealu. Przypomniał inny cytat, Polaka; że tu nie można mówić o razdrapywaniu ran — „rany zablżnione bez wyjaśnienia i osądzenia zła, mogą się pokryć błoną podłości.”

Dziś Państwo dokonaliście tej rzeczy, której jest w stanie dokonać sztuka, kultura. W tym małym gronie zaczął się proces tej głębokiej refleksji, która przeniesie nas w zupełnie inną krainę. W krainę marzeń ludzi stąd, twórców kultury ukraińskiej z obozu w Jaworznie — bo paradoksalnie tak się stało, że w Jaworznie byli więzieni, męczeni i umierali przede wszystkim działacze kulturalni i twórcy kultury ukraińskiej, inteligencja. Może w jakiś sposób spełnią się marzenia i modlitwy Włodzimierza Pajtasza, który w Jaworznie z chleba ulepił różaniec by modlić się o wolne jutro. Może znajdzie się, przyzna się do swojej narodowości człowiek urodzony w Jaworznie z matki Ukrainki, która własnoręcznie pępowinę oderwała i w worek po cukrze owinęła dziecko — i żyje ten syn Ukrainki z Jaworzna, prawdopodobnie ożeniony z Polką.

Dzisiejsze spotkanie ma przede wszystkim aspekt moralny, ale także polityczny, bo przecież jest tutaj Prezydent, są działacze, którzy tę uroczystość zainspirowali i zorganizowali. Ma też dzisiejsze otwarcie wystawy grafiki Arety Fedak aspekt kulturalny. Państwo znakomicie dobraliście każdy element dzisiejszej uroczystości. Wydaje się, że wszystko zostało tu utrafiione; już sam fakt, że są tu bandurzystki, że są bandury, mówi za siebie. Bandura jest bowiem emanacją Ukrainy. Kobzarz, lirnik, — kiedy już wszystko było zniszczone on jeszcze śpiewał o Ukrainie, o Kozakach, dumal na ich mogiłach i wołał: „Dywysia dytyno, otam wola spyt”. Skondensowanym znakiem Ukrainy jest zatem bandurzysta śpiewający na mogile, gdzie Kozacy legli odpocząć, by wstać do wolności.

Tak się stało, że do dzisiejszej wystawy szliśmy w pewnym sensie również przez Kijów, bo wyzwolona została Ukraina. Należy się tylko cieszyć z tego historycznego osiągnięcia, a także i z naszego lokalnego zwycięstwa, że w Jaworznie spotkaliśmy się właśnie dzięki inicjatywie strony polskiej. Jest to w moim odczuciu drugi, może trzeci moment, kiedy polskie sumienie odzywa się w tej sprawie.

Szczęść nam Boże na tej drodze. Obyśmy już nigdy nie przechodzili przez kolczaste druty graniczne. Oby granice były przepuszczalne. Oby polskość pielęgnowano we Lwowie, a resztki ukraińskości w Przemyślu. Obyśmy się wzniesli centymetr nad ziemią i nie walczyli o galicyjskie miedze, obyśmy zobaczyli połacie niebieskiego nieba, wciąż nie zajęte: wolne i wspólne.

I obyśmy umieli wyciągnąć naukę, jaka winna płynąć ze sceny ukazującej pierwszą rodzinę biblijną, kiedy brat brata o miedź zabił. Obyśmy po tysiącu lat historii doszli do wniosku i uwierzyli, że można wszystkie sprawy rozwiązywać w sposób chrześcijański, ludzki i prawy. To będzie nasze zwycięstwo zapoczątkowane pod Trzema Krzyżami w Gdańsku, dokonane przed krzyżem świętego Włodzimierza w Kijowie — a dzisiaj tak jakby potwierdzone pod tym brzoźowym krzyżem w Jaworznie.

Jerzy Rejt

Przewodniczący Związku Ukraińców w Polsce

Szanowni Państwo! Organizatorzy naszego spotkania!

Mogily, drut kolczasty, poezja ukraińska, nuta melodii — jest to szeroka panorama wielu spraw, które dzisiaj zbiegają się w jedno.

Spotkaliśmy się przy krzyżu. My, przedstawiciele Ukraińców w Polsce — w imieniu naszej społeczności; i Państwo, gospodarze, inicjatorzy postawienia tego znaku-symbolu i dzisiejszego spotkania. Wspólnie podejmowane działania spowodują, że mogily ukraińskie, których w Polsce nie ma, będą okazją do spotkań, do wspólnego stawiania krzyży. Żeby mogily polskie na Ukrainie (a miałem spotkanie z Polakami we Lwowie, rozmawialiśmy na te tematy) stały się miejscem, w którym również wspólnie takie znaki naszej pamięci i czci postawimy.

Ale dzisiaj zabrakło mi jednego. Byliśmy tutaj tylko jako przedstawiciele społeczności ukraińskiej. Lecz nadszedł na szczęście czas, by ludzie, którzy przeżyli hekatombę więzienia (a także ich dzieci) mogli spotkać się na grobach swoich najbliższych. Aby tak jak w cerkwiach Ukraińcy modlą się do Boga, również taką cerkiew znaleźli na tych mogiłach.

I gdy spotkamy się tutaj — my, Ukraińcy, chcielibyśmy również zaprosić Was.

Rok temu uczczono pamięć pochowanych w tych grobach. Wiemy. Nas jednak przy tym nie było. Chcielibyśmy, żeby kolejne spotkanie odbyło się z udziałem naszej społeczności.

Dwa lata temu omawialiśmy, w jaki sposób zaświadczyć, że dzisiejsze pokolenia (które — tak jak było dzisiaj powiedziane — budują pomosty, stwarzają sytuację zbliżeń między dwoma słowiańskimi narodami) mogą upamiętnić to miejsce. Liczymy, że krzyż postawiony w Jaworznie jest początkiem starań, aby w tym miejscu stanął symbol, z którego przechodzić odczytałby, kto spoczywa w tym miejscu.

Takie napisy będą się pojawiały i w Jaworznie i w Charkowie i w wielu innych miejscach. Jest to więc czas dla naszego pokolenia, aby obowiązek swój wypełniał do końca. Aby z bezimiennych mogił przechodzić mógł dowiedzieć się co tu się stało i jaką tragedię przeszły poszczególne narody, społeczeństwa — w tym wypadku ukraińskie.

Na ręce Pana Prezydenta składam podziękowanie dla organizatorów naszego spotkania. Mam nadzieję, iż zapoczątkuje ono formułę zarówno spotkań naszego środowiska tu, na tych mogiłach, jak i rozmów mieszkańców Jaworzna z Ukraińcami o przeszłości. Ale na tych grobach rozmowy dotyczyć będą również wspólnej przyszłości.

Dziękując w imieniu Ukraińców za dzisiejszą inicjatywę chciałbym przekazać odczucia społeczności ukraińskiej w Szczecinie, w Olsztynie — wszędzie gdzie teraz mieszkają ci, co przeżyli tamten czas i tamtą tragedię. Chcieliby tu przyjechać. Po raz pierwszy po tylu latach. I tak jak dzisiaj odprawiono panichidę, aby odprawiono również Mszę Świętą i aby połączono się w rozważaniu tragedii, jaka wydarzyła się w tym miejscu.

Mam nadzieję, iż przy kolejnym spotkaniu doprowadzimy do tego, że również w Jaworznie zamknięta zostanie przeszłość. Zamkniemy ją, pamiętając o tym, co się tutaj wydarzyło.

I taką nadzieję — sądzę — wywieziemy dzisiaj z naszego spotkania.

„TU BYLI WSZYSCY”

[...] LAS. „Tu był cmentarz w lesie, o którym wiem (...). Był koleczastym drutem ogrodzony. Były mogiły (...). W lesie (strażnicy) zakopywali tylko tych, co ich osobiście wykończyli, a tych, co umarli z wycieńczenia grzebali na cmentarzu w Jaworznie (...). Trupy zbierali i ładowali na wózek. Taki wózek chyba dwóch ciągnęło za dyszel, a kilku pchało. Na nich niby trumny, skrzynie warstwami. Mówili, że nie mogą nadążyć ze skrzyniami, to po kilku kładli”. (Z relacji byłych więźniów obozu).

..Ciała zmarłych więźniów grzebano w pobliskim lesie — ok. 500 m od obozu, nago lub w papierowych workach. Gdy śmiertelność wzrastała mogiły były zbiorowe. Mogiły nie miały krzyży ani innych oznaczeń” (z raportu sporządzonego przez Eugeniusza Misilę, opublikowanego przez Związek Ukraińców).

Wojciech CZUCHNOWSKI

„Czas”, 20-21 kwietnia 1991r.

WYRWAĆ Z KORZENIAMI!

Los Ukraińców, którzy w II Rzeczypospolitej tworzyli pięciomilionową społeczność roztrzygnął się już latem 1944 roku. Decyzja o nowym kształcie granicy państwowej Polski, pozostawiająca większą część zachodniej Ukrainy po stronie ZSRR, była elementem decydującym. Drugim była tendencja nowych władz kraju do pozbycia się z wyłaniającego się z powojennej pożogi nowego terytorialnego kształtu Polski wszelkich nie polskich grup narodowościowych, które w przyszłości mogłyby przekształcić się w zwartą mniejszość narodową.

Umowa o wymianie ludności między PKWN a władzami Ukraińskiej SRR podpisana została już 9 września 1944 roku. Akcja przesiedleńcza rozpoczęła się niemal natychmiast. Jednak już w połowie 1945 roku dobrowolne zgłoszenia chęci przesiedlenia niemal całkowicie ustały. Na przełomie lipca i sierpnia tego roku zdecydował się kształt polskiej polityki narodowościowej wobec Ukraińców na całe dziesięciolecie. Pomimo zobowiązań o niestosowaniu przymusu podczas przesiedleń oraz gwarancji praw narodowych i obywatelskich dla Ukraińców, rząd postawił na rozwiązanie siłowe. Już 3 września na tereny zamieszkałe przez Ukraińców skierowano trzy dywizje piechoty celem przeprowadzenia przymusowego wysiedlenia do USRR. Do lipca 1946 roku, przesiedlono w ten sposób ponad ćwierć miliona osób. Akcja zrodziła zaostrzoną reakcję. Coraz większe wpływy na ludność ukraińską zaczęły mieć, stosujące na coraz szerszą skalę, metody walki zbrojnej Organizacja Nacjonalistów Ukraińskich (OUN) i Ukraińska Armia Powstańcza (UPA).

Zdaniem historyków i co rozsądniejszych polityków, szanse na wywołanie irredenty w samym środku tworzącego się bloku komunistycznego przez liczące niespełna 1,5 tysiąca osób podziemie ukraińskie były całkowicie nierealne. Z miesiąca na miesiąc malały też straty zadawane przez zbrojne oddziały ukraińskie. Wyrok zapadł jednak dużo wcześniej. Już w styczniu 1947 roku Sztab Generalny WP rozpoczął intensywne przygotowania do wysiedlenia pozostałej ludności ukraińskiej, oddziały wojskowe otrzymały

rozkazysporządzeniaspisówrodzinukraińskichimieszanych.Zastępcaszefasztabugeneral Stefan Mossorsprecyzowałzamiary.Ukraińcówmiano wysiedlać„pojedynczymi rodzinami, w rozproszeniu na całych Ziemiach Odzyskanych, gdzie się szybko zasymilują.” Plan był zatem jasny, bez niedomówień.

28 kwietnia 1947 roku rozpoczęła się akcja „Wisła”. Tego dnia 6 dywizji piechoty Wojska Polskiego otoczyło wsie ukraińskie, podczas gdy oddziały NKWD i czechosłowackiej straży granicznej zablokowały granicę wschodnią i południową. Przystąpiono do masowych wysiedleń do północnej i zachodniej Polski. Pięć dni wcześniej podjęto decyzję o utworzeniu obozu dla cywilnej ludności ukraińskiej, podejrzanej o sprzyjanie podziemiowi w Jaworznie. Rozpoczął się dramat.

Michajło Capik z Morochowa wspomina: „W 1940 roku zabrali mnie na roboty do Niemiec. Jak się wojna skończyła chciałem wrócić do rodzinnego domu, kraju, ojczyzny... i wróciłem do Morochowa. Przychodzili do nas różni żołnierze z UPA, AK — zabierali chudobę i to co było w domu, nikogo nie pytali. A ludzie donieśli, że zbierałem żywność dla UPA. 6 maja zabrali mnie do Sanoka. Przez cztery miesiące bili mnie do utraty przytomności, oblewali wodą i znowu bili. Przyciskali ręce drzwiami. Miałem świadków, Polaków, ale nie brali tego pod uwagę. W sierpniu wywieźli mnie do Jaworzna.”

Osoby oskarżone o współpracę z UPA traktowano szczególnie brutalnie podczas przesłuchań. Józef Ferenc z Wysowej mówi: „Kazali mi zdjąć skarpety, dali dwa druciki, kazali owinać wokół dużych palców u nóg. Jako to zrobiłem, ten mnie się pyta: — Ileś zabił Polaków, skurwysynu?! Ja, że żadnego a tamten jak nie zakręci korbą, to ja od tego prądu uuuu! — tak mnie wygięło. I tak w koło.”

Oboz w Jaworznie wykorzystany został też przez władze do rozwiązania kwestii kościoła grecko-katolickiego w Polsce. Po deportacjach duchownych unickich do ZSRR, spośród pozostałych w Polsce 25, do obozu trafiło 22. Tak wspomina to ks. mitrat Stefan Dziubyna: „Z końcem maja wysiedlono z Gładyszowa całą moją rodzinę. Gdy się o tym dowiedziałem pojechałem z Nowej Wsi, gdzie byłem na parafii, do Gorlic, żeby dowiedzieć się co z nimi. Gdy dotarłem do Zagórza okazało się, że moi najbliżsi są już w wagonach. Niedługo też odjechali. Nie wiedziałem nawet dokąd. Ja musiałem czekać jeszcze dwie godziny na pociąg do Nowej Wsi. W tym czasie rewidowano mnie i legitymowano trzy razy. W momencie, gdy miałem wsiadać, podeszło dwóch urzędników UB i stwierdzając, że jestem zatrzymany, zawieźli mnie do Gorlic. Tam pytali, czy jestem księdzem grekokatolickim czy rzymskokatolickim. Gdy powiedziałem, że grekokatolickim, zatrzymano mnie „do wyjaśnienia.” To nie był areszt, trzymali mnie na korytarzu i dlatego mogłem widzieć jak zwożono ludzi. Musieli ich torturować, bo słyszałem różne krzyki i jęki. Byłem tam dwa tygodnie. Próbowali mnie namówić do współpracy. Odmówiłem. Wtedy przeznaczono mnie do Jaworzna.”

Pierwszy transport 280 więźniów przybył do Jaworzna z Sanoka 5 maja 1947 roku. Wagonami towarowymi dowieziono Ukraińców do stacji Szczakowa — do Jaworzna musieli iść pieszo pod silną eskortą żołnierzy z bronią gotową do strzału. Po drodze bito uwięzionych i gnębiono psychicznie, pozorując dla przykładu zbiorową egzekucję. W obozie spędzano wszystkich do łaźni, gdzie węgem pożarniczym polewano silnym strumieniem wody, który: „zwalał z nóg najsilniejszym chłopów. Bili sprzączkami od pasów, kopali. Był jeden co mówił: „Polacy, to mnie SS tak nie biło jak wy” — opowiada Stefan Michniewicz. Podobnie zapamiętał to Antoni Chodowaniec z Wetliny: „Jak poszedł się człowiek umyć do łaźni, to mógł dostać jakimś prętem metalowym albo drewnianymi nogami od taboretu. Kobietom w łaźni, jak się namydliły, zakręcali wodę. Wracaly w mydle do sali. Dostawały łupieżu i innych chorób skóry. Ukrainki miały takie grube warkocze... W Jaworznie wszystkie włosy straciły.”

W początkowym okresie pobytu w obozie, więźniowie byli systematycznie wzywani na przesłuchania. Po nich najczęściej nie wracali o własnych siłach. Często mieli otwarte rany na pośladkach. Po upływie trzech miesięcy od momentu uwięzienia można było nawiązać listowny kontakt z rodziną, a także odbierać paczki z żywnością, co stanowiło ważną pomoc ze względu na fakt, że w obozie panował głód. Na śniadaie i kolację podawano pół litra gorzkiej kawy oraz ćwiartkę kromki chleba, na obiad kaszę i brukietw albo czarny „jak węgiel” chleb i czasem chochlę zupy. Ludzie puchli z głodu, a nawet umierali. Nielegalne próby zdobycia żywności stawały się przyczyną dotkliwych pobić. Michajło Capik wspomina: „Barakowy niósł supę w kotle na ramieniu. Chłopiec, może 15-letni, chciał coś wyskrobać... Kierownik Jaworzna zauważył to i kazał bić chłopca. Raz zasłabł, drugi raz... Nie wiem, czy go zabili, czy nie.”

Oslabienie wywołane złym wyżywieniem potęgowane było wykonywaniem ciężkiej pracy. Mężczyźni zatrudnieni byli w kopalniach, gdzie na klęczkach lub leżąc wydobywali węgiel z pokładów wysokich na 80 centymetrów. Kobiety całe dni spędzały w szwalniach lub pracowniach szewskich. Całości dopełniał brak warunków higienicznych, powodujący choroby, w tym wycieczające biegunki. Antoni Chowaniec z Leszczyny wspomina: „Jednego razu jakiś chłop dostał biegunki od tego jedzenia i w nocy nabrudził w baraku. Jakiś „porządkowy” to zobaczył. Wtedy zabrali mnie jako barakowego i bili deską postawioną na sztorc. Złamali mi wtedy nogę u góry, w udzie. Do dziś kuleję.”

Warunki te spowodowały w końcu wybuch epidemii tyfusu. Ksiądz Dziubyna wspomina: „Przyjechała komisja PCK z Warszawy, ale wtedy chciano ten tyfus zatuszować. Falszowano wszystkie dane. Lekarz z Gorlic pisał prawdziwe sprawozdania z przebiegu chorób, a ja to przepisywałem. Za to zamknęli mnie do piwnicy... To były koszmarnie dni. Ludzie umierali na apelach, po 5-6 wynosili. Inna straszna rzecz to epidemia wszy. Nic nie dawano do ubrania. Każdy chodził w tym, w czym przyszedł.”

Ostatnich więźniów do Jaworzna przywieziono w lutym 1948 roku. W tym samym czasie rozpoczęły się zwolnienia. Najdłużej, bo do lutego 1949 roku, więźniowie byli księża. Łącznie w obozie przebywało 3936 osób, w tym 823 kobiety i kilkanaścioro dzieci. Obóz funkcjonował w oparciu o wzory radzieckie i niemieckie. System zabezpieczenia składał się z kilkunastu wież strażniczych wyposażonych w broń maszynową oraz podwójnego pasa drutów podłączonych do prądu wysokiego napięcia. Personel składał się z ponad 300 żołnierzy i 18 oficerów KBW. Reaktywowano funkcję „kapo”, werbowanych spośród więźniów. W obozie zmarło ok. 200 osób.

Ukraińscy więźniowie Jaworzna, którzy mieli dość odwagi, by po latach upomnieć się o odszkodowanie za utracone zdrowie lub o zaliczenie im okresu pracy w obozie do czasu zatrudnienia w PRL, nadal niezmiennie dowiadują się — także od Prokuratury Generalnej — że takiego obozu nigdy w Polsce nie było...

Bernadetta WÓJTOWICZ-PECUSZOK
Współpraca Marcin TKACZ

Хрест на могилах Явожна

Графіка Тирса Венгриновича

Akcja „Wisła”. Dokumenty, opracował Eugeniusz Misio, Warszawa, 1993, ss. 524

Z ujawnionych w książce Eugeniusza Misio, dotychczas niedostępnych, tajnych dokumentów źródłowych wynika, iż decyzji o wysiedleniu Ukraińców w 1947 roku nie podjęto nagle w wyniku zabójstwa gen. Świerczewskiego, jak powszechnie głoszone przez ponad 40 lat. Sam zamiysł wysiedlenia Ukraińców dyskutowany w kręgach Ministerstwa Obrony Narodowej przedłożony był już w listopadzie 1946 roku członkom Biura Politycznego KC PPR i rządu na czele z ówczesnym sekretarzem generalnym KC PPR Władysławem Gomułą, pełniącym jednocześnie funkcję wicepremiera i ministra Ziem Odzyskanych. W sprawozdaniu szefa Wydziału III (Operacyjnego) Sztabu Generalnego Wojska Polskiego gen. bryg. Ostapa Stecy sugerowano rozwiązanie problemu ukraińskiego „przede wszystkim na drodze przymusowego przesiedlenia na tereny Ziem Odzyskanych, do jednej ściśle określonej miejscowości znajdującej się pod ścisłą kontrolą organów bezpieczeństwa” (s.19).

O konieczności wysiedlenia „resztek ukraińskich” pozostałych po wysiedleniach na Ukrainę radziecką w latach 1945 — 1946, mówiono zarówno dwa miesiące przed śmiercią generała tj. 31 stycznia 1947 r., jak i w przedzień jego zabójstwa, tj. 27 marca 1947. Powodem zaś wysiedlenia, jak można wnioskować z rozkazu dowódcy płk. J. Wieliczki był fakt, iż „Akcja wysiedleńcza ludności ukraińskiej z terenu województwa rzeszowskiego na wiosnę 1946 r. nie dała 100% wyników.” (s. 43) Natomiast w kilkanaście godzin po zabójstwie generała Świerczewskiego Biuro Polityczne PPR na specjalnie zwołanym posiedzeniu, przygotowaną wcześniej i uzasadnioną decyzję o wysiedleniu Ukraińców jedynie przyspieszono. W protokole nr. 3 posiedzenia Biura Politycznego KC PPR m. in. czytamy: „W ramach akcji represyjnej wobec ludności ukraińskiej postanowiono:

1. W szybkim tempie przesiedlić Ukraińców i rodziny mieszane na tereny odzyskane (przede wszystkim Prusy pñ.), nie tworząc zwartych grup i nie bliżej niż 100 km od granicy.
 2. Akcję wysiedlenia uzgodnić z rządem Związku Radzieckiego i Czechosłowacji.
 3. Rozpracowanie danych o ludności ukraińskiej w Polsce oraz opracowanie projektu przesiedlenia poleca się ttow. Spychalskiemu i Radkiewiczowi.
- Termin — 1 tydzień.” (str. 65)

Charakterystyczne, iż wiedząc jak silnie ludność ukraińska była zróżnicowana politycznie, religijnie oraz pod względem stopnia rozwoju świadomości narodowej, zwłaszcza na terenie Łemkowszczyzny, ówczesne władze polskie wykorzystując odrębności regionalne wśród ukraińskich grup etnicznych rozgrywały kartę lemkową. W oficjalnej publicystyce i tworzonej na zamówienie historiografii jeszcze do niedawna utrzymywano, że Łemków wysiedlono nie za swoje grzechy lecz z winy Ukraińców, co miało zasugerować Łemkom, że pretensje i żale winni mieć nie do pomysłodawców i wykonawców wysiedlenia, ale do swych współtowarzyszy niedoli w obozie w Jaworznie i na zesłaniu. Natomiast — jak wynika z ujawnionych dziś poufnych dokumentów ówczesne władze miały wypracowaną tą samą politykę wobec „wszystkich odcieni narodowości ukraińskiej włącznie z Łemkami”, których przeznaczono do wysiedlenia. Jeszcze półtora miesiąca przed śmiercią gen. Świerczewskiego, tj. 14 lutego 1947 roku Starosta Nowego Targu proponował Urzędowi Wojewódzkiemu w Krakowie następujące z czasem zresztą wykonane, rozwiązanie kwestii lemkowej: „Aby stworzyć graniczne powiaty czysto polskimi, co leży zresztą w interesie państwa, i aby usunąć kwestię Łemków z zagadnień polityki polskiej, wskazanym by było przesiedlenie Łemków w głąb Polski. Takie załatwienie tej kwestii pozbawiałoby równocześnie nacjonalistyczne bandy ukraińskie baz wypadowych i moralnego oparcia przyjaznych im elementów.” (str. 51)

W miesiąc później w projekcie organizacji akcji specjalnej „Wschód”, będącego pierwotnym planem wysiedleńczej Akcji „Wisła” tj. dnia 16 kwietnia 1947 roku postanowiono, iż

— jak proponował starosta Nowego Targu dwa miesiące wcześniej „ewakuacją będą objęte wszystkie odcienia narodowości ukraińskiej z Łemkami włącznie, jak również mieszane rodziny polsko-ukraińskie.” (str. 93)

Cel wysiedleń został precyzyjnie określony w przeddzień zabójstwa gen. Świczewskiego w opracowanej 27 marca 1947 roku propozycji Wydziału Operacyjnego III Sztabu Generalnego WP, w której podkreślono, iż w sytuacji gdy „ZSRR nie przyjmuje już obecnie tych ludzi na swe tereny, wydaje się rzeczą konieczną, aby przeprowadzić energiczną akcję przesiedleńczą tych ludzi pojedynczymi rodzinami na teren Ziemi Odzyskanych, gdzie mogą się szybko zasymilować.” (str. 62)

W świetle opracowanych przez Eugeniusza Misłę i wydanych ostatnio dokumentów dotyczących wysiedleńczej Akcji „Wisła” oraz obozu koncentracyjnego dla Ukraińców w Jaworznie w latach 1947 — 1949 jeszcze większego znaczenia nabierają zasługujące na szczególne uznanie inicjatywy i działania tych Ukraińców i Polaków, którzy starają się uczciwie i godnie zamknąć najtrudniejsze karty w tysiącletniej historii polsko-ukraińskich stosunków, z myślą o dobrosąsiedzkim współzyciu Polaków i Ukraińców oraz rozwoju partnerskiej współpracy między samostijną Ukrainą i niepodległą Polską.

W.M.

WYBÓR DOKUMENTÓW

1947 luty 20. Warszawa. — Ze sprawozdania zastępcy szefa Sztabu Generalnego WP gen. bryg. S. Mossora z inspekcji Wojewódzkich Komitetów Bezpieczeństwa w Katowicach, Krakowie i Lublinie dla przewodniczącego Państwowej Komisji Bezpieczeństwa ministra obrony narodowej marszałka Polski M. Żymierskiego.
Propozycja Wysiedlenia Ukraińców

Ścisłe tajne

Przy rozważaniu sytuacji na terenie całego Okręgu Krakowskiego nasunął się problem resztek ukraińskich. Wiele jednostek, a nawet rodzin ukraińskich ukryło się w lasach lub miejscowościach pogranicznych na terenie Czechosłowacji i wróciło potem do swoich siedzib, stanowiąc bazy dla band UPA i niebezpieczeństwo wszelkiej irredenty na przyszłość. Ponieważ Związek Radziecki nie przyjmuje już obecnie ludzi, wydaje się rzeczą konieczną, aby na wiosnę przeprowadzić energiczną akcję przesiedlenia tych ludzi pojedynczymi rodzinami w rozproszeniu na całych Ziemiach Odzyskanych, gdzie szybko się zasymilują.

W załączeniu przedstawiam dokładną listę tych pozostałości wynoszących około 4876 rodzin — 20 306 osób. Proponuje w tej sprawie zwrócić się do kierownika Głównego Urzędu Repatriacyjnego ministra Wojskiego.

Z-ca szefa Sztabu Gen. WP
Mossor gen. bryg.

(s.53)

1947 luty 25, Rzeszów, — Z raportu nr 20 z posiedzenia Wojewódzkiego Komitetu Bezpieczeństwa. Propozycja wysiedlenia Ukraińców

Ścisłe tajne

Dowódca 9 DP omawiał sprawę pozostałych dotąd na terenie województwa rzeszowskiego Ukraińców; stanowią oni bazę zaopatrzeniową, wywiadowczą i łącznikową band UPA. Konieczne jest doprowadzenie do zupełnego końca akcji wysiedlania, zaczętej w 1945 r. Jeżeli obecnie nie ma możliwości przekazania tych Ukraińców ZSRR, to trzeba skierować ich na zachód i osiedlić w rozproszeniu, aby uniemożliwić szkodliwą działalność. Sprawa ta była omawiana z wojewodą, który ma wystąpić z odpowiednim wnioskiem do władz centralnych. W związku z tą sprawą szef UBP poruszył potrzebą utworzenia przez władze pasa pogranicznego, w którym obowiązywałyby specjalne przepisy, uniemożliwiające osiedlenie się państwowo wrogich elementów.

Przewodniczący
Wojewódzkiego Komitetu Bezpieczeństwa
Wieliczko płk

(s. 55)

1947 kwiecień 16, Warszawa, — Projekt organizacji akcji specjalnej „Wschód”

Ścisłe tajne

I. Zadanie

Rozwiązać ostatecznie problem ukraiński w Polsce. W tym celu:

- a) Przeprowadzić w porozumieniu z Państwowym Urzędem Repatriacyjnym ewakuację z południowego i wschodniego pasa przygranicznego wszystkich osób narodowości ukraińskiej na ziemie północno-zachodnie, osiedlając je tam w możliwie najrzadszym rozproszeniu.
- b) Ewakuacją będą objęte wszystkie odcienie narodowości ukraińskiej z Łemkami włącznie, jak również mieszane rodziny polsko-ukraińskie.
- c) Na obszarze głównego siedliska band, w południowo-wschodnim cyplu państwa (rejon Sanoka) ma być przeprowadzona ewakuacja całkowita, obejmująca również polską ludność cywilną, bez względu na przynależność zawodową, społeczną czy partyjną. Ten teren będzie w przyszłości zaludniony osadnictwem wojskowym.
- d) Akcja ewakuacyjna ma być przeprowadzona w terminie jak najkrótszym (o ile możliwości w ciągu 4-ch tygodni) ze względu na konieczność obsiania gruntów przez nowych osadników na terenach nowego osiedlenia.
- e) Równocześnie z akcją wysiedlania ma być przeprowadzona akcja ofensywnego zwalczania band UPA, które po ukończeniu ewakuacji muszą być bezwzględnie wytępione. (...)

Minister bezpieczeństwa publicznego
Radkiewicz
generał brygady

Minister obrony narodowej
Żymierski
marszałek Polski

(s. 93-95)

1947 marzec 27, Warszawa. — Z charakterystyki stanu bezpieczeństwa kraju w okresie od 1 do 25 marca 1947 r. opracowanej przez Wydział Operacyjny Oddziału III (Operacyjnego) Sztabu Generalnego WP. Propozycja wysiedlenia Ukraińców

Tajne

(...) Ludność mieszana (polsko-ukraińska) również uchyla się od wyrażania swych sympatii proukraińskich, a w obawie przed sankcjami władz bezpieczeństwa ludność ta stała się obecnie bierną masą. Rozwiązanie zagadnienia ukraińskiego rozciągającego się na teren województwa rzeszowskiego, lubelskiego i części krakowskiego jest sprawą nadzwyczaj ważną, decydującą o wynikach dalszej walki z bandami UPA (na przykład w woj. rzeszowskim ilość rodzin mieszanych polsko-ukraińskich wynosi 4876, co stanowi 20 306 osób). Ponieważ ZSRR nie przyjmuje już obecnie tych ludzi na swe tereny, wydaje się rzeczą konieczną, aby przeprowadzić energiczną akcję przesiedleńczą tych ludzi pojedynczymi rodzinami na teren Ziemi Odzyskanych gdzie mogą się szybko zasymilować.

Pomocnik szefa
Wydziału Operacyjnego Oddziału Operacyjnego
Sztabu Generalnego
mjr Skibiński

(s.62)

1947 kwiecień 11, Warszawa. — Raport szefa Wydziału Operacyjnego Oddziału III (Operacyjnego) Sztabu Generalnego WP pplk. Kossowskiego dla szefa Sztabu Generalnego WP gen. broni Wł. Korczyca w sprawie okoliczności śmierci gen. broni K. Świerczewskiego

Ścisłe tajne

(...) W czasie mojej inspekcji stwierdziłem, że podczas podróży ś. p. gen. broni Świerczewskiego dopuszczono się całego szeregu niedociągnięć i uchybień organizacyjnych. Podaję najważniejsze:

1. W czasie podróży z Baligrodu do Cisny na przedzie nie było samochodu z ochroną. Generałowie jechali pierwszym samochodem i w ten sposób im pierwszym groziło niebezpieczeństwo.

2. Ochrona gen. Świerczewskiego nie była zorganizowana i nikt nie wiedział, jakie jego obowiązki w razie jakiegoś wypadku. Winę ponosi tu przede wszystkim d-ca oddziału ochrony, który winien dokładnie pouczyć swoich ludzi, co każdy z nich w razie niebezpieczeństwa ma robić. (...)

(...) d) szef sztabu 34 pp, przed wyjazdem generała z Leska do Baligrodu, głośno, przy otwartych oknach telefonował do Baligrodu, żeby przygotowano się na przyjazd generała; (...)

(...) e) gen Świerczewski odbywał podróż zupełnie otwarcie i wszędzie był uroczystie przyjmowany, a więc fakt ten musiał być również wiadomy dywersantom;

f) w miejscu, w którym urządzono napad, już od przeszło pół roku nie było żadnych wypadków. Na tej podstawie należałoby przypuszczać, że napad nie był przypadkowy;

g) nie wykluczone jest, że generał w swojej podróży był śledzony przez cały czas przez elementy dywersyjne spośród grup reakcyjnych Polski Centralnej i zamach był przez nie organizowany właśnie w takim terenie, gdzie podejrzenie obciąża Ukraińców.

Uważam za swój obowiązek podanie tego przypuszczenia, ażeby organy przeznaczone do przeprowadzenia szczegółowego śledztwa nie sugerowały się, że zbrodni dokonali faszyci ukraińscy i tylko wśród nich poszukiwali sprawców.

Wnioski:

1. Należałoby w najbliższym czasie zorganizować grupę operacyjną, która by opracowała plan operacji, obejmującej między innymi całkowitą eksterminację resztek ludności ukraińskiej na pld.-wschodnim pograniczu Polski, wysiedlenie ludności mieszanej, sprzyjającej bandom UPA z górzystych obszarów woj. rzeszowskiego i całkowite zniszczenie band ukraińskich. Operacja winna być przeprowadzona przy współudziale sił zbrojnych państw sąsiednich — ZSRR i Czechosłowacji. (...)

Szef Wydziału Operacyjnego
Oddziału II Sztabu Generalnego WP
Kossowski pplk

(s. 84)

28 marca 1947 r. zginął w rejonie wsi Jabłonki w powiecie leskim wiceminister obrony narodowej gen. broni Karol Świerczewski. W kilkanaście godzin później Biuro Polityczne KC PPR podjęło decyzję o wysiedleniu, w ramach akcji odwetowej, wszystkich Ukraińców na ziemi zachodniej i północnej Polski. Dokładnie w miesiąc później, 28 kwietnia 1947 t., 6 dywizji Wojska Polskiego otoczyło wsie ukraińskie. W tym samym czasie oddziały NKWD i armii czechosłowackiej zablokowały granicę wschodnią i południową Polski na odcinku od Brześcia nad Bugiem do Nowego Sącza. O godz. 4 nad ranem, ponad 17 tys. żołnierzy WP, wchodzących w skład Grupy Operacyjnej „Wisła” dowodzonej przez zastępcę szefa Sztabu Generalnego WP gen. bryg. Stefana Mossora, przystąpiło do wysiedlania ludności ukraińskiej. Do końca lipca 1947 r. deportowano 140 tys. osób. Ponad 3800 osób osadzono w obozie koncentracyjnym w Jaworznie. Na karę śmierci skazano 173 żołnierzy Ukraińskiej Powstańczej Armii. Nie było w powojennej historii Polski przypadku zastosowania represji na podobną skalę w ciągu tak krótkiego czasu. Akcja „Wisła” — książka, która w oparciu o 241 nie publikowanych dotychczas dokumentów Biura Politycznego KC PPR, Sztabu Generalnego WP i Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, ukazuje kulisy deportacji ludności ukraińskiej.

МІЖ ПОЛЯКАМИ І УКРАЇНЦЯМИ

MIĘDZY POLAKAMI I UKRAIŃCAMI

WSPOMNIENIA Z 1939 ROKU, Z MOICH KONTAKTÓW Z UKRAIŃCAMI NA TRASIE PODHAJCE-NOWY SĄCZ

Do dnia 17 IX 1939 r. maszerowałem z przemieszanymi oddziałami WP (byłem podchorążym) przez Tarnopol w kierunku Mikuliniec. Od Mikuliniec zaczęliśmy się cofać ku południowemu zachodowi z przyczyn wówczas mi nieznanych. Do tego dnia nie miałem żadnych wrogich spotkań z Ukraińcami (wówczas dzieliło się ogólnie Ukraińców na Starorusinów raczej ugodowo czy neutralnie nastawianych do Polaków i na „Ukraińców” sympatyków Niemiec i wrogo nastawionych). Maszerowaliśmy przez Płotycz i Kozową w kierunku Brzeżan. Na ubezpieczonym noclegu w rejonie wsi Kuropatniki zostaliśmy ostrzelani z lasku, odpowiedzieliśmy ogniem i po chwili ta „wojna” się skończyła. Uważano że byli to Ukraińcy, (może to był jakiś patrol Armii Czerwonej?). Poprzez Szybalin zeszliśmy od wschodu do Brzeżan. Wówczas znów z domów wsi ostrzelano nas ogniem karabinowym. Poszedł polski patrol ujął dwóch chłopaków z karabinami i wziął ze sobą. Podobno ich potem rozstrzelano. Poprzez Leśniki i Kurzany szliśmy do Lipicy Górnej gdzie 18 lub 19 września ogarnęła nas duża formacja konna Armii Czerwonej. Pognano nas bez jedzenia i picia w kierunku Podhajec. Miejscowa ludność mijanych wsi wyszła z wiadrami z wodą i chlebem. Żołnierze Armii Czerwonej przeszkadzali w dokarmianiu i pojeniu nas. Były to wsie Lipica Dolna i Sławentyn. Na drugi dzień przegnano nas przez wsi Holhocze, a przed Dobrowodami uciekliśmy w kilkunastu i nocą powróciliśmy do Podhajec. Nie mieliśmy jakichkolwiek trudności ze strony Ukraińców. Pewne kłopoty były ze strony warty czerwonych milicjantów na moście na Koropcu. Zastrasziliśmy ową wartę i doszliśmy do miasta. Tam byłem kilka dni i rozpocząłem powrót na zachód. Drogę odbyłem częściowo koleją, częściowo przygodnymi furmankami, częściowo pieszo. Po drodze nie miałem żadnych przykrości od Ukraińców. Nocowałem po chałupach, zawsze gościnnie przyjmowany i żywiony wedle możliwości. Orientowano się dobrze że jestem żołnierzem, powoli rozmundurowywałem się, niemniej było widać kim jestem. Może pomocą była pewna znajomość języka ukraińskiego (część

rodziny miałem z Brzeżan, część ze Lwowa). Po jakimś czasie (może to był tydzień, może 10 dni — traciłem rachubę czasu) dotarłem do Lwowa i dalej furmankami lub piechotą dotarłem do Tyrawy Wołoskiej (w kolanie Sanu). Granica między ziemiami zajętymi przez Związek Radziecki i zajętymi przez Niemców stanęła dopiero co na Sanie. Spotkałem się w rejonie wsi Kreców z dużą gościnnością ze strony Ukraińców. Szczególnie sobie chwałę noclegi na piecach. Tam zostałem ujęty przez czerwonoarmistów — wygadało źle, jednak zwolniono mnie. Przez Bierczę i Sufczyn dostałem się do Bachowa nad Sanem gdzie Ukraińcy przewieźli mnie w biały dzień przez San. Po zachodniej stronie Sanu przez Babice ruszyłem na Zachód w rejon Limanowej (do Jodłownika). Wędrowałem tydzień nocując z zasady po wsiach. Ludność ukraińska była nadal życzliwa.

Trudności z noclegami i wyżywieniem zaczęły się dopiero w mojej okolicy i to ze strony ludności rdzennie polskiej.

Andrzej ŁASZCZYŃSKI

P.S. Osobiście nie zetknąłem się z jakimiś morderstwami ze strony ukraińskiej. Napewno były, to wiem z opowiadań z datami i nazwiskami ze strony mojej „wschodniej” rodziny. Często były zupełnie bezsensowne, przypominające wydarzenia z dzisiejszej Jugosławii. Osobiście uważam, że w wielu wypadkach było tak jak z wilkami, którymi się bardzo interesuję. Opowiadano o ludziach i dzieciach zagryzionych przez wilki. Szedłem tropem tych wieści. Zawsze wypadek był „nie tu ale w sąsiedniej wsi.” Byłem w tej Sąsiedniej; znów „Nie tu ale w sąsiedniej” itd. Znając wojnę osobiście, znam ową spiralę okrucieństw z obu stron tak polskiej, jak i ukraińskiej. Zupełnie bezsensowną. Po kampanii 1939 wojnę odbyłem w partyzance AK w rejonie Nowego Targu i Limanowej, gdzie nie było konfliktów z Ukraińcami. Ale o różnych obustronnych okrucieństwach słyszałem od kolegów którzy byli w akcji „Wisła” już za PRL.

Osobiście mam duże uszanowanie dla Ukraińców i ich kultura oraz obrządek ma dla mnie duży urok.

СПОГАДИ З 1939 РОКУ З МОЇХ ЗУСТРІЧЕЙ З УКРАЇНЦЯМИ НА ШЛЯХУ ПІДГАЙЦІ-НОВИЙ САНЧ

До 17 вересня 1939 року марширував я з мішаними відділами Польського Війська (був підхорунжим) через Тернопіль в напрямку Мікулинців. Від Мікулинців ми почали вертатися на південний захід, тоді я ще не знав з яких причин. До того дня не мав жодних ворожих зустрій з українцями (тоді ділили українців на старорусинів мирно, або нейтрально наставлених до поляків і на „українців”, симпатиків німців, які відносились до поляків ворожнечо). Марширували ми через Плотич і Козову в напрямку Бережан. На забезпеченій ночівці, недалеко села Куропатники нас обстріляли з лісу, ми відповіли вогнем і за пару хвилин „війна” закінчилась. Всі вважали, що це були українці (може це був, якийсь патруль Червоної Армії?). Через Шибалин увійшли ми зі східної сторони до Бережан. Тоді знов із будинків села нас обстріляли з рушниць. Пішов туди польський патруль і арештував двох хлопців з рушницями. Потім, казали що їх розстріляли. Через Лісники і Куряни ми йшли в напрямку Липиці Горішної де 18 чи 19 вересня нас оточила і взяла в полон велика кінна частина Червоної Армії. Гнали нас без їжі і без води в напрямку Підгайців. Місцеве населення сіл, через які нас гнали вийшло з відрами води і хлібом. Солдати Червоної Армії забороняли і перешкоджували людям, які нас годували і давали пити.

Були це села Липиця Долишня і Славетин. На другий день гнали нас через село Голгочі, а перед Доброводами мені і декільком моїм товаришам вдалося втекти, і вночі ми повернулися до Підгайців. Не мали ми жодних сутичок з українцями. Певні клопоти були з червоною міліцією на мості через Коропець. Застрашили ми ту сторожу і дійшли до міста. Там я був кілька днів, а потім почав вертатися на захід. Добирався по-різному, частину дороги їхав залізницею, частину попутними возами, а частину пройшов пішки. По дорозі не мав жодних прикростей з боку українців. Ночував по українських хатах, де завжди мене гостинно приймали і давали їсти що було. Було видно, що я бувший солдат, і хоча давали мені цивільну одержу, ще довго було видно ким я є. Можливо допомогла мені знайомість української мови (частина моєї родини жила в Бережанах, частина у Львові). За якийсь час (може за тиждень, може за днів 10 — тратив відчуття часу) я дійшов до Львова і далі возами, чи пішки дійшов до Тирави Волоської (в коліні Сяну). Тоді тільки що появилася границя на Сяні, між землями окупованими з одної сторони німцями, з другої Радянським Союзом. Зустрівся я тоді з великою гостинністю українців в селі Креців. Особливо пам'ятаю ночі проведені на українських печах. В тім селі зловили мене червоно-армійці — виглядало це погано, але за якийсь час відпустили. Через Бірчу, Суфтин добрався я до Бахова над Сяном, звідки українці в білий день перевезли мене через Сян. Перебравшись на другий беріг я вирушив на захід, в район Ліманової (до Йодловника). Мандрував я десь тиждень, ночував по селах. Українці завжди були доброзичливі.

Проблеми з нічлігами і з харчами почалися щойно в моїх рідних місцях і то зі сторони корінного польського населення.

Анджей ЛАШЧИНСЬКИЙ

P.S. Я сам не зіткнувся з вбивствами, доконаними українцями. Напевно вони були, про що я знаю з оповідань, з датами і прізвищами, зі спогадів своєї „східної” родини. Часто вони були зовсім без сенсу, подібні до тих, що зараз ми можемо спостерігати в Югославії. В багатьох випадках я вважаю, що могло бути, як з тими вовками, якими я дуже цікавлюся. Розказували мені про дорослих і дітей загризенних вовками. Йшов я стежкою тих відомостей. Завжди випадок був „не тут, а в сусідньому селі.” Я був у „Сусідньому” і знову „не тут, а в сусідньому” ітд. Знаю війну особисто, і знаю ту спіраль жорстокості і з боку поляків, і з боку українців. Після 1939 року, я воював в партизанах АК, в районі Нового Таргу і Ліманової, де не було конфліктів з українцями. Але про різні сутички і злочини з обох сторін я чув від своїх колег, які приймали участь в операції „Вісла”, вже за часів ПНР.

Особисто я дуже шаную українців і їх культура та обряд має для мене великий чар.

SKAZANI

Z ukraińskiej wojny nie przyniósł mój ojciec złych wspomnień. Był w odsiecz Lwowa i walczył przeciw Ukraińcom w 5 pułku piechoty legionowej od listopada 1918 do czerwca 1919 roku. W jego opowiadaniach z tej wojny nie było niechęci wobec Ukraińców. Nie byłem w związku z tym chowany w nienawiści do nich. Wrogami byli Niemcy i bolszewicy.

Druza wojna zmieniła moje uczucia i do tych wrogów dołączyli Ukraińcy. Straszne relacje Polaków przybywających z Wołynia i Podola pokazały mi Ukraińców w przerażającym świetle. Był to jakiś inny naród nie pasujący do ojcowskich opowiadań. Literatura wspomnieniowa na ten temat wydawana w PRL pogłębiła te nastroje. Tak było do końca lat sześćdziesiątych.

W międzyczasie koniec lat czterdziestych pozbawił mnie złudzeń co do działań anglo-amerykańskich mających zatrzymać i cofnąć sowiecką ekspansję. Stalinowska straszna noc wydawała się nie mieć końca. Potem przyszedł „polski październik” a z nim wiara w Gomułkę i w możliwość porozumienia się z Rosją. Gdy te możliwości okazały się niemożliwością, a stalinowski terror przerodził się w pokojowe rujnowanie przez ZSRR gospodarki, wojska, harcerstwa, szkolnictwa i wszystkiego, co było w Polsce, stwierdziłem że nie ma dla nas ratunku. Zabrakło sojuszników. Dotychczasowe sojusze kończyły się tragicznie poczynając od Francji, Anglii, a kończąc na Stanach Zjednoczonych. Rosyjski sojusznik, co do którego można byłoby mieć złudzenia (po naszym „październiku”), okazał się nieprzejednanym wrogiem, wprawdzie nie strzelającym i nie wysyłającym na Sybir. W takim nastroju miał przełom lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych i wtedy w ciemnym tunelu zobaczyłem światelko, które w tej chwili pali się dla mnie (i nie tylko dla mnie) jasnym płomieniem. A było to tak: około roku 1970 poznałem pewnego podoficera z II Korpusu gen. Andersa, który snując wojenne wspomnienia powiedział, że nie ma lepszych ludzi jak Ukraińcy. Oszołomiony tym stwierdzeniem zawołałem: „Co pan mówi? Przecież to rezuny, mordercy!” W odpowiedzi usłyszałem: „Ja wiem, co mówię. W 1939 roku byłem w wojsku i na Wołyniu w lesie znaleźliśmy kiedyś kobietę zgwałconą z obciętymi piersiami. Kobieta umarła przy nas, mówiąc przed śmiercią, że to zrobili Ukraińcy. Poszliśmy wtedy do najbliższej wsi ukraińskiej i zrobiliśmy rewizje po domach. Jeśli gdzieś była broń rozstrzeliwaliśmy gospodarza. Po paru dniach wzięli nas do niewoli sowieci i wywieźli do zakładów metalurgicznych do Zaporozża. I wtedy tam w głębi Ukrainy zobaczyłem innych Ukraińców. Przychodzili do nas robotnicy i pytali: „Co wy robicie u nas za drutami. Myśmy 20 lat czekali że wy nam przyniesiecie wolność! Jak to się stało?” Gdy przyszły święta Bożego Narodzenia dookoła naszego obozu stał tłum Ukraińców, którzy rzucali nam przez druty jedzenie i samogonkę, a potem myśmy śpiewali kolędy, a oni śpiewali razem z nami stojąc na śniegu i płacząc. Tacy są Ukraińcy! Ci okrutnicy z naszych terenów to tylko niewielki procent całego narodu”. W jakiś czas potem rozmawiałem z oficerem z kampanii wrześniowej i zapytałem go czy miał w swojej kompanii Ukraińców. Miał. Zapytałem, jak się bili. Popatrzył na mnie ze zdziwieniem i odpowiedział, że tak jak Polacy. Nie było żadnej różnicy. Po tej rozmowie zadawałem takie pytania wszystkim spotkanym żołnierzom września. Odpowiedzi były takie same.

Kilkanaście lat temu byłem na prelekcji w PAX-ie. Tematem była praca kurierów utrzymujących łączność przez Karpaty z rządem polskim w Paryżu w 1939 i 1940 roku. Prelegent powiedział coś na temat wydawania przez Łemków złapanych kurierów w ręce niemieckie. Przy okazji mówił ogólnie o ukraińskich okrucieństwach. Wtedy wstałem i powiedziałem że sprawy ukraińskie z okresu okupacji są powszechnie znane, natomiast społeczeństwo wie niewiele na temat zachowania się Ukraińców w 1939 roku. Ponieważ na sali jest wielu oficerów z kampanii wrześniowej chciałbym dowiedzieć się jakie są doświadczenia Panów z

tego pola. Jako pierwszy zabrał głos pułkownik Bałos dowodzący 20 pułkiem piechoty w 1939 roku. Powiedział co następuje (cytuje prawie dosłownie): „Parę dni przed wybuchem wojny, będąc na pozycjach pod Pszczyną stwierdziłem, że mój ordynans jest Ukraińcem, luzak Ukraińcem, zwiad konny mam ukraiński i najbliższy działon jest obsadzony przez Ukraińców. Zastanawiałem się czy nie pomieszać ich z Polakami i wtedy przypomniałem sobie że miałem kiedyś w pułku dwóch oficerów Ukraińców, którzy byli pomijani w awansach i zostali awansowani za moim wstawiennictwem. Pomyślałem wtedy, że ja im zaufałem, a teraz nie ufam żołnierzom... i zostawiłem wszystkich. Oświadczam Panu, że nie miałem nigdy lepszego ordynansa, nie miałem lepszego luzaka, nie miałem lepszego zwiadu i nie miałem lepszego działonu. Również ci awansowani za moim wstawiennictwem oficerowie byli znakomici”. Po pułkowniku Bałosie zabrał głos jakiś podchorąży, który mówił, że on miał inne doświadczenia, że na Lubelszczyźnie Ukraińcy z jego plutonu dezertowali. Po podchorążym zabierało głos jeszcze parę osób, ale większość wypowiedzi na temat Ukraińców było pozytywnych.

Po spotkaniu w PAX-ie miałem takich rozmów więcej. Oto skrót kilku z nich.

Kapitan z pułku X (nie pamiętam numeru) na pytanie jacy byli Ukraińcy we „wrześniu”, odpowiedział że byli fatalni.

Pułkownik Żakowski z 3 p.uł. śląskich powiedział, że miał w szwadronie 30% Ukraińców i że bili się znakomicie.

Opowiedzi oficera z 9 p.uł. małopolskich były identyczne jak pułkownika Żakowskiego.

Tę rozmowę z żołnierzami września uświadomiły mi, że Polska nie graniczy z Rosją (wbrew temu co pisał Dmowski), że na wschodzie graniczymy z Ukrainą, Białorusią, Litwą. Próby Piłsudskiego nadania państwowości Ukrainie i Białorusi zakończyły się niepowodzeniem, ale dzisiaj — jak powiedział historyk dr Staniewicz — w czasie pierwszego po wojnie marszu szlakiem I Kompanii Kadrowej, Polska stoi przed szansą jaką miała w czasie Unii Lubelskiej. Wzajemne przebaczenie win i spojrzenie w przyszłość zamiast rozpatrywania tragicznej przeszłości to nasz program. Tę drogę przebyli w okresie międzywojennym Ukraińcy między Zbruczem, a Bugiem. Tam za Bugiem, Zbruczem i Dnieprem nie ma już wrogów Polski, Ukraińcy którzy przeżyli dziesiątki lat w sowieckim raju to nasi sousznicy, Polska jest ich nadzieją. Większość naszego społeczeństwa nie uświadamia sobie tego, żyjąc ciągle strasznymi wspomnieniami. Podobne uczucia wobec nas żywi ukraińska mniejszość narodowa w PRL. Musimy sobie uświadomić, że krzywdy wyrządzone Polakom przez Ukraińców w czasie II wojny to prehistoria.

W czasie rzezi galicyjskiej w 1846 roku polscy chłopci spod Tarnowa krajali piłami polskich powstańców i polską szlachtę. Czy jest ktoś w Polsce kto żywi nienawiść do potomków polskich chłopów z 1846 roku. Wnukowie galicyjskich, polskich rezunów poszli do legionów, a w dwudziestym roku odparli bolszewicką inwazję. Tak samo należy obecnie patrzeć na Ukraińców. To nasi naturalni sojusznicy w obronie przeciw rosyjskiemu imperializmowi, który za kilka czy kilkanaście lat może się odrodzić.

Jarosław Hajwas, przewodnik OUN na Wołyniu z okresu wojny powiedział w roku 1990 w rozmowie z redaktorem A. Romanowskim parafrazując słowa Piłsudskiego — cytując z pamięci — „Polska i Ukraina skazane są na współpracę; inaczej zginie Polska i zginie Ukraina.”

Andrzej IZDEBSKI

OD WALKI DO POROZUMIENIA I WSPÓŁDZIAŁANIA AK I WIN Z UPA W LUBELSKIM

Na terenach wschodnich Rzeczypospolitej chyba nie było Polaka, który nie myślałby z troską o stosunkach polsko-ukraińskich. Sprawa ta korzeniami sięga dalekiej historii i nie moją intencją jest rozpisywanie się na ten temat. Jednak trzeba pokreślić fakt, że tak przed wojną jak i podczas jej trwania, po obydwu stronach — polskiej i ukraińskiej — były usiłowania zmierzające do ułożenia poprawnego współżycia naszych narodów. A oto jeden z godnych uwagi przykładów współpracy polsko-ukraińskiej, której byłem współtwórcą w dramatycznych czasach okupacji.

W lipcu 1941 roku, po przybyciu do Anglii, otrzymałem przydział do I Brygady Strzelców w Szkocji. W marcu 1942 roku wyraziłem zgodę na przygotowanie do walki w kraju. W ramach szkoleń, które później nastąpiły, przyjeżdżali do nas ministrowie, premierzy — Karol Popiel, ks. Kaczyński, Stanisław Mikołajczyk, gen. Sikorski. Gdzie w sierpniu 1942 roku przyjechał gen. Sikorski. Na jego życzenie zebraliśmy się wokół niego. Korzystając z okazji ktoś zapytał, czy mógłby zadać pytanie. Proszę, pytajcie — padła generalska odpowiedź. Panie Generale — spytał jeden z kolegów — wiele słyszało się o nieporozumieniach z Ukraińcami, czy mógłby Pan poinformować nas jak została załatwiona sprawa ukraińska? — O widzę, że interesuje Was polityka — odparł Sikorski. Na potwierdzenie naszych zainteresowań ktoś powiedział, że przecież w kraju będą nas pytać o wiele spraw, więc jak mamy to zagadnienie przedstawić? Gen. Sikorski odparł krótko: „Ukraińców sprzedam Stalinowi!”

Na prośbę o bliższe wyjaśnienie czy owa „sprzedaż” obejmie tylko Ukraińców, czy również zamieszkane przez nich ziemie, czy też nastąpi wymiana ludności polskiej i ukraińskiej, podobnie jak miało to miejsce po I wojnie światowej między Turcją, a Grecją, Sikorski krótko odrzekł: „Za wiele byście chcieli wiedzieć!”

We wrześniu 1942 roku skończyłem do kraju i w październiku otrzymałem przydział do „Salonu” czyli na Lubelszczyznę, ze specjalnymi zadaniami na Zamojszczyźnie. Tam od pierwszej chwili zetknąłem się z trójnarodowym zagadnieniem. Żydzi przebywali w nielicznych gettach i mogłem ich spotkać pojedynczo...

Polacy znajdowali się w wyjątkowo ciężkiej opresji; wysiedlano ich z różnych wiosek, a nawet z całych gmin i osadzano w obozach. Ich gospodarstwa zajmowali Niemcy. Ukraińców przesiedlano częściowo; ich wioski przeznaczano również dla Niemców, ale ludność ukraińską przenoszono do wsi polskich, z których mieszkańców wcześniej wywieziono do obozów. Na tym tle powstawał dodatkowy antagonizm polsko-ukraiński, zwłaszcza, że w wysiedleniach brała udział grupa ukraińska z przewodniczącym Komitetu Ukraińskiego na Chelmszczyznę Łukaszcukiem, ściśle współpracująca z administracją niemiecką i Gestapo. Na wioski zasiedlane przez Niemców Polacy dokonywali często zbrojnych ataków i jeżeli wysiedleń dokonywali Niemcy, traktowano to jako działanie wroga, dopust Boży, w pewnym stopniu przyjmowano to jako zjawisko „normalne”, wojenne, ale kiedy wysiedlano na rzecz Ukraińców, Polacy nie mogli tego ścierpieć i zdarzało się, że taką wioskę palono, np. Strzelce nad Bugiem.

W maju 1943 roku gorliwego przewodniczącego Komitetu Ukraińskiego Łukaszcuka, który współuczestniczył w planowaniu i przeprowadzaniu akcji wysiedlania wiosek polskich, AK próbowała zlikwidować, ale został tylko ranny. Również UPA, gdy po przejściu frontu znalazła się w lipcu 1944 roku w pobliżu Rawy Ruskiej, za współpracę z Gestapo wydała na niego wyrok śmierci, który wykonano. [...]

Niestety, w latach 1943/1944 walki polsko-ukraińskie nasilały się i nie pomagały zabiegi mające na celu złagodzenie stosunków. [...]

Walki te były na rękę Niemcom oraz oczywiście przynosiły czysty zysk Sowietom, którzy pozbywali się w ten sposób aktywnych patriotów polskich i ukraińskich.

Straty wśród ludności cywilnej w powiecie Hrubieszów w czasie wojny wynosiły (podaję z pamięci, więc w przybliżeniu): Żydzi — ponad 16 tysięcy, Polacy — około 6,5 tysiąca, Ukraińcy — około 3,6 tys; w tym: 31 żołnierzy Września, 450 akowców, 150 bechowców (głównie w lasach Biłgorajskich), 45 żołnierzy wcielonych do armii Berlinga. Wiosek zniszczonych całowicie było ponad 50.

W 1944 roku narzucało się pytanie, czy nadal mamy toczyć walkę z Ukraińcami, którzy znajdują się pod tą samą okupacją co i my i którym — tak samo jak i nam — nie pozwala się żyć w wolności i niepodległości.

We wrześniu 1944 roku na odprawie zwołanej pod Dubienką, na której obecni byli oficerowie Obwodów: Hrubieszowskiego, Tomaszowskiego i Chełmskiego, powiedziałem, że od tej chwili zamiast walki rozkazuję szukać kontaktów i porozumienia z Ukraińcami oraz obszernie uzasadniłem konieczność zajęcia takiego stanowiska. Wśród dowódców byli też tacy ludzie, którym pomordowano część najbliższej rodziny, lecz na szczęście znalazłem u wszystkich zrozumienie, a nawet gorliwych wykonawców moich rozkazów. Zaraz też podyskutowałem szefowi BiP-u „Berentowi” — Bolesławowi Kłembukowskiemu treść ulotki, którą powieliłem w kilkutysięcznym nakładzie i rozpowszechniłem w powiatach: Włodawa, Chełm, Hrubieszów, Tomaszów Lubelski, Lubaczów, aż po Jarosław. W ulotce wskazywałem, że ci, którzy wysługiwali się Niemcom ze szkodą dla naszych narodów, odeszli wraz ze swymi protektorami, natomiast narody nasze znalazły się pod okupacją Sowietów, które pozbawiły je naturalnego prawa do wolności i niepodległości. Naszym obowiązkiem było więc zaniechanie wzajemnych walk i podjęcie współdziałania w dążeniach do niezawisłości. „Wyciągamy do Was bratnią, przyjazną dłoń — pisałem. — Połączmy się w walce o niepodległość naszych narodów.”

Było to na przełomie września i października 1944 roku. Już po kilku tygodniach otrzymałem pozytywny oddźwięk; zaczęły się terenowe kontakty dowódców, walki ustawały i pod koniec roku zupełnie zanikły. W kontaktach tych przyjmowano zasadę wzajemnego życzliwego traktowania, podkreślano potrzebę współpracy i współdziałania oraz przygotowywano spotkanie na wyższym szczeblu. Poprzez kontakty terenowe informowałem Rzeszowskie oraz nalegałem na przyjęcie mojej linii postępowania i jak mi wiadomo, komendant Obszaru Południowego, płk. Niepokólczycki, również był podobnego zdania w sprawie stosunków polsko-ukraińskich. Idea ta od lat była mu bliska i sam zaangażował się gorąco w tę sprawę. Na opuszczone w czasie rzezi gospodarstwa powróciło tysiące gospodarzy.

O kontaktach, rozmowach i ustaleniach, które miały miejsce we Lwowie czy w Warszawie, w terenie nic nie było wiadomo i nie dochodziły tu żadne wytyczne. Po prostu jakby walk polsko-ukraińskich nie było, chociaż prasa centralna, m.in. „Biuletyn Informacyjny” pisała o nich.

W styczniu 1945 roku miało wreszcie dojść do spotkania z przedstawicielami Ukraińców, jednak zdążający ze Lwowa przedstawiciel UHWR zginął w walce z NKWD, co znacznie przedłużyło oczekiwanie na przeprowadzenie zasadniczych rozmów. Moje wytyczne dotyczące konieczności rozszerzenia kontaktów były jednak realizowane.

Pod koniec kwietnia (prawdopodobnie 21 kwietnia) 1945 roku w okolicach Lubaczowa kpt. Marian Warda — „Polakowski” (w czasie rozmów z Ukraińcami występował jako „Mały”) wziął udział w spotkaniu przygotowawczym z przedstawicielami UPA. Znał on całość sprawy i dobrze rozumiał moje intencje. Kpt. „Polakowski” zaproponował, oprócz ustaleń dotyczących dalszych spotkań, natychmiastowe wprowadzenie w życie porozumienia o współpracy i współdziałaniu na terenach od Włodawy do Jarosławia. Chodziło o to, by Ukraińcy wiedzieli, że współpraca jest historyczną koniecznością dla obydwu stron i że

ewentualne odwołanie współdziałania nie jest grą obliczoną na osiągnięcie jakichś zysków. Do drugiego spotkania doszło 5 maja. Ukraińców reprezentowało dwu członków UHWR oraz jeden przedstawiciel UPA. Propozycja kpt. „Małego” rozszerzała niepisane porozumienie o zaprzestaniu walk, które faktycznie ustały od końca 1944 roku. Obie strony wyraziły ubolewanie, iż na skutek zbieżnego działania różnych ekstremistów z polityką Niemiec i Rosji Sowieckiej, zginęło tak wielu Polaków i Ukraińców, mimo że u obydwu narodów była dobra wola i dążenie do współpracy, dlatego też przyszłość naszych narodów pragną zabezpieczyć zawierając następujące porozumienie:

I. Obie umawiające się strony stwierdzają, że Rosja od wieków jest ich wspólnym wrogiem okupującym ich kraje.

II. Obie strony uznają potrzebę kontynuowania walki o niepodległość swoich krajów, wzajemnego popierania się oraz współdziałania:

1) postanawia się przerwać jakiekolwiek wrogie działania przeciwko sobie;

2) Armia Krajowa udzielać będzie pomocy żywnościowej, łącznie z kwaterami i sanitarnej: lekarstwa, opatrunki, opieka nad rannymi;

3) Strona Ukraińska oddaje do dyspozycji AK swój głęboki wywiad (z terenu Ukrainy, Białorusi, Czech, Moraw, Krymu i Gruzji) i w razie potrzeby włączy się do walki zbrojnej.

III. UHWR pragnie i prosi by Polacy działający na Zachodzie (rząd w Londynie) reprezentowali również interesy ukraińskie.

IV. Strona Ukraińska proponowała, by obydwie strony dążyły do osiągnięcia wspólnego celu, tj. uznania niepodległości naszych narodów... [...]

Gdy 21 maja 1945 roku doszło do spotkania AK z UPA na wyższym szczeblu, głównym moim pragnieniem było, byśmy w walce o niepodległość naszych narodów mogli wzajemnie się wspierać. Na to spotkanie z Ukraińcami, których reprezentowali „Szejk”, „Hrab” i „Zir” (pochodził spod Połtawy), przybyłem w towarzystwie „Turi”, „Roty” — S. Książka, „Norberta” — Jana Turowskiego, „Małego”, „Polakowskiego” — Mariana Wardy, „Wdowy” — Józefa Boreckiego i chyba jeszcze jednego, może dwóch, których nazwisk nie pamiętam. Spotkanie było ubezpieczone przez dwa plutony, po jednym z każdej strony. Po wstępnych przemówieniach, by nie urazić żadnej ze stron, zaproponowano prowadzenie rozmów w języku francuskim, angielskim lub niemieckim, lecz przyjaźnie wytłumaczyłem, że przecież łatwiej nam będzie mówić po polsku, gdyż wszyscy ten język znają i tak też przyjęto.

Po złożeniu przez każdą stronę deklaracji, z których wynikało, że Polacy i Ukraińcy chcą zupełnej odmiany wzajemnych stosunków, po omówieniu sytuacji przystąpiono do formułowania postulatów i wniosków.

Przedstawiciele ukraińscy wskazali na swoje szerokie możliwości wywiadowcze oraz kontakty z narodami znajdującymi się pod okupacją sowiecką w głębi terytorium ZSRR i postulowali, by rząd polski przebywający w Londynie reprezentował także ich interesy.

Protokołu tego spotkania nie sporządziliśmy, gdyż uważałem, iż porozumienie było ramowe, a sytuacja i potrzeby są zmienne. Posiadając ogólne ustalenia powinniśmy szczerze wypełniać je żywą treścią w duchu wzajemnej życzliwości, przyjaźni i z myślą o przyszłości. Do chwili mego aresztowania, które nastąpiło w dniu 21 stycznia 1946 roku, gdy przyjechałem do Warszawy w celu skontaktowania się z szefem Obszaru WiN, nasza współpraca rozwijała się doskonale we wszystkich punktach. Nasza idea została nie tylko zaakceptowana przez naszą organizację AK-WiN, ale także przez społeczeństwo. Byli jej gorącymi zwolennikami tacy ludzie, jak rektor KUL-u ks. Słomkowski, prof. Ignacy Czuma i inni.

Spotkało mnie też pewne niepowodzenie; otóż sprawa porozumienia nie mogła dotrzeć do świadomości komendanta Obszaru Centralnego WiN-u „Radosława” — Jana Mazurkiewicza, zrezygnowałem więc z rozmów z nim na ten temat i tylko zalecałem ją w moich raportach. Jak się później dowiedziałem, wiadomość o porozumieniu dotarła w lipcu 1945

roku do Włoch, do gen. Andersa, który po wyjaśnieniach gen. Tadeusza Pełczyńskiego — „Grzegorza”, również je zaakceptował.

W porozumieniu z naszymi ukraińskimi przyjaciółmi mieliśmy skierować równoleżnikowo 6 oficerskich patroli 2 plus 4, które miały dotrzeć od Bugu do Dniepru celem rozpoznania i ewentualnego pozostania tam w charakterze kadry lub instruktorów przy UPA. Patrole te, pilotowane przez Ukraińców, miały wyruszyć na wiosnę 1946 roku, lecz po moim aresztowaniu cała sprawa upadła.

Idea jedności i wspólnej walki zapadła głęboko w serca i umysły Polaków i Ukraińców, a jej odgłosy docierały do mnie, aż do więzienia na Mokotowie. W nocy 28 maja 1946 roku oddziały WiN-u oraz UPA zaatakowały wspólnie garnizon komunistyczny w Hrubieszowie, uwalniając z ubowskiego więzienia 50 aresztowanych, wśród których było kilkanaście osób zagrożonych karą śmierci. W czasie walk zginęła sanitariuszka znajdująca się w areszcie. Budynek został zupełnie spalony, również w mieście zlikwidowano pewną ilość funkcjonariuszy UB. Oddziały UPA walczyły przeciwko batalionowi NKWD, któremu zadały straty. Było to od czasów Piłsudskiego i Petlury najliczniejsze współdziałanie oddziałów polsko-ukraińskich przeciwko Rosji Sowieckiej, w którym brało udział około 2 tysięcy żołnierzy.

Marian GOŁĘBIEWSKI

Pensylwania, 5 sierpnia 1986

UKRAIŃSKIE GETTO

Dobrowolne zamknięcie się w gettach pozwoliło Żydom zachować tożsamość narodową, mimo nie posiadania własnej państwowości. Z czasem jednak oderwanie ludności gett od otaczającej rzeczywistości stało się przyczyną skostnienia struktur społecznych i braku przepływu idei między środowiskiem żydowskim, a światem zewnętrznym. Szczególnie ostatnie zjawisko zagraża obecnie Ukraińcom w Polsce. Ich sytuacja, a zwłaszcza ich zachowanie, wydaje się mieć wiele analogii z położeniem Żydów przed II wojną światową.

Nie chciałbym w tym miejscu jednoznacznie potępiać „polityki getta”, uprawianej zresztą przez większość Ukraińców w sposób podświadomy. Zdaję sobie sprawę, że ułatwia ona kultywowanie narodowych tradycji, języka, systemu wartości. Prawdą jest również, że owo „zejście do podziemia” zostało najczęściej wymuszone przez warunki zewnętrzne — nietolerancję społeczności polskiej czy brak możliwości normalnego rozwoju bez wyrzekania się narodowej tożsamości.

II wojna światowa, zwłaszcza zaś wydarzenia rozgrywające się bezpośrednio po niej na południowo-wschodnich kresach PRL, znacznie pogłębiły rozdzwienki między Polakami i Ukraińcami. Przez 40 lat, które upłynęły od tego czasu komunistyczna propaganda zresztą i trzeba przyznać skutecznie podtrzymywała mit ukraińskiego „rizuna”. Na żadnym innym polu jej „szczekaczki” i „gadzinówki” nie osiągnęły takich sukcesów, jak przy wpajaniu Polakom czarno-białego obrazu złego Ukraińca-nacjonalisty i dobrego Ukraińca-komunisty, z tym tylko, że oba modele oceniane są przez Polaków jako negatywne. W pierwszym wypadku Ukraińcy jawią się jako źródło zbrodni, natomiast w drugim jako słudzy zniewalającego systemu.

Rozproszenie nielicznej społeczności ukraińskiej po Polsce północnej i zachodniej dało efekt przeciwny do zamierzonego. Część Ukraińców uległa oczywiście polonizacji i została wchłonięta przez polskie otoczenie, co było celem rządów komunistycznych, dążących na wzór Narodowej Demokracji do stworzenia państwa jednolitego narodowo. Większość jednak dzięki świadomości narodowej zdołała oprzeć się polonizacji zamykając się w sobie, w poczuciu zagrożenia czyhającego nie tylko ze strony czynników oficjalnych, ale także społeczeństwa polskiego. Nieufność nie jest obca nawet przedstawicielom elity intelektualnej. Zdarza się, że ludzie ci po długiej dyskusji, w czasie której otrzymują niezbitę dowody braku antyukraińskich fobii w środowisku polskim, usilnie starają się przekonać swego rozmówcę o kłamliwości komunistycznego mitu Ukraińca. To wyważanie otwartych drzwi nie tylko utrudnia porozumienie, ale także jest świadectwem szeregu kompleksów.

Dążenie do zamknięcia się we własnym środowisku stało się znaną cechą członków społeczności ukraińskiej w Polsce. Izolacjonizm jako obrona przed akulturacją tkwi głęboko w psychice. Zrozumiała jest skłonność do kontaktów z osobami tego samego pochodzenia etnicznego, niepokoi jednak, że dopiero w takim środowisku Ukraińcy nabierają pewności siebie. Dodatkowych problemów przysparzają im zmiany, zachodzące w uwarstwieniu społecznym współczesnej Polski. Konserwatyzm wsi, która jest ich tradycyjnym miejscem zamieszkania, ułatwia zachowanie odrębności narodowej. Gorzej jest w miastach, gdzie kompleksy narodowe nakładają się na typowe dla przybysza ze wsi trudności z adaptacją w nowym kulturowo środowisku. Sprzężenie obu czynników powoduje, że Ukraińcy albo zatracają świadomość narodową, albo ograniczają kontakty z Polakami starając się zamknąć we własnym środowisku.

W zagłębiu legnickim, do którego napłynęło w ostatnim dziesięcioleciu wielu Ukraińców, nie doszło do masowego przyjęcia nowej (tj. polskiej) kultury i obecnie jest to liczące się skupisko świadomych narodowo członków tej mniejszości.

Niechęć środowiska polskiego, choć obecnie mniejsza niż kiedyś (wyjątek stanowią tu może tereny tradycyjnie narodowosciowo mieszanne, zwłaszcza przemyskie) oraz wspomnienie krzywd doznanych w wyniku przesiedleń są dodatkowym czynnikiem sprzyjającym izolacjonizmowi.

Ksenofobii społeczności ukraińskiej w Polsce towarzyszą rozliczne kompleksy jej przedstawicieli. Zupełnie niezrozumiałe jest poczucie kulturowej niższości. Wydaje się, że członkowie narodu o tradycji państwowej dłuższej niż polska, których przodkowie wznosili monumentalne gmachy, kontaktowali się z najpotężniejszym wówczas imperium i pisali własne kroniki, podczas gdy Polacy musieli odwoływać się do pomocy cudzoziemców, powinni być jej pozbawieni. Zjawisko to może częściowo tłumaczyć brak własnego państwa i utrudnienia w rozwoju kultury, czy to w przeszłości (polonizacja elit, polityka rusyfikatorska), czy też obecnie — możliwość legalnego tworzenia kultury tylko w granicach ustalonych przez Kreml i o zabarwieniu komunistycznym.

Nie chcę przypominać osiągnięć kultury ukraińskiej — najbardziej zainteresowani znają ją lepiej — ale czyż w ogóle kultury poszczególnych narodów poddają się wartościowaniu? Można je badać, opisywać, ale nigdy twierdzić, że jedna jest lepsza lub gorsza od innej. Może to paradoksalne, ale kompleksy kulturowe powodują brak krytycyzmu w stosunku do własnej tradycji. Tak usilnie stara się wyszukiwać zjawiska najwartościowsze, że w końcu wszystko wydaje się doskonale i ogląd całości w praktyce przestaje istnieć. Zachowanie Ukraińców przypomina niekiedy sytuację człowieka, któremu wydaje się, że ma zbyt długi nos i tak długo przygląda się w lustrze, aż dojdzie do wniosku, że wszyscy inni mają nosy znacznie dłuższe. Tymczasem wartość nosa nie polega na jego długości tylko na tym, iż się jest jego jedynym właścicielem.

Kompleksy są szczególnie uciążliwe przy sporach historycznych, dotyczących stosunków polsko-ukraińskich. Ukraińcy dość rzadko zdobywają się na obiektywizm, a kiedy to wreszcie czynią, zaraz niczym wysypka pojawia się głębokie poczucie winy. Jaki Francuz bije się w piersi za noc Św. Bartłomieja?

Dysputy dysputami, znacznie jednak gorzej, że brak obiektywizmu w spojrzeniu na historię utrudnia ogląd współczesnej rzeczywistości. Wprawdzie historia przestała już być nauczycielką życia, ale wyciąganie z niej praktycznych wniosków nadal jest pożyteczne dla zrozumienia dnia dzisiejszego i poszukiwania rozwiązań na przyszłość.

Kompleksy stanowią przyczynę kłopotów z umiejscowieniem się w kulturze europejskiej, do której ukraińska przynależy od samego swego zarania. Ksenofobia sprawia, że kultura tworzona przez Ukraińców w Polsce skazana jest na grzęźnięcie w ludowości i kostnienie. Zamykają się oni przed kontaktami z Europą w rodzimym zaścianku, a bez przepływu informacji kultura zamiera. Nie nawołuję oczywiście do naśladownictwa, lecz raczej do dialogu. Kto nic od nikogo nie bierze, ten również nie może nikomu nic dać. Niedobrze byłoby gdyby współczesna Ukraina stała się dla Europy kulturalną pustynią. Udało się na przekór stalinizmowi zapisać w światowej skarbnicy Dowżence, zaczyna się to także udawać młodym twórcom z Ukrainy sowieckiej (patrz: niedawno wydany w Polsce pod redakcją Tatiany Hołyńskiej zbiorek opowiadań „Kanapa na skraju łąki”). Dobrze byłoby gdyby również Ukraińcy w Polsce podjęli ten dialog.

Nie twierdzą, że tak się zupełnie nie dzieje. W ostatnich latach młode pokolenie zaczyna wreszcie uwalniać się spod matczynej opieki ludowej krajki. Nie wyrzekając się narodowej tradycji, uprawiają we własnym języku młodzieżową muzykę, tworzą nowoczesną poezję. Zjawisko to jest cenne z dwu powodów. Po pierwsze, ożywia kulturę i umożliwia jej rozwój, sprawia wreszcie, że staje się ona pluralistyczna, czyli taka jaką musi być. Po wtóre zaś, utrudnia adaptację do nowej (tj. polskiej) kultury młodego pokolenia, które jest najbardziej narażone na wynarodowienie.

Istnieje jeszcze jeden aspekt, dla nas — Polaków najistotniejszy, dla którego ukraińska ksenofobia, kompleksy, izolacjonizm są zjawiskiem niekorzystnym. Już chociażby z powodu liczebności naszych narodów trudno sobie wyobrazić proces dekolonizacji imperium sowieckiego bez ich udziału. Dla obu stron byłoby dobrze, gdyby ten udział stał się współudziałem.

Trudno jest dzisiaj ustalić liczbę Ukraińców w Polsce. Nie prowadzi się na ten temat żadnych badań, a kto pokusi się o ich przeprowadzenie, natknie się nie tylko na bariery administracyjne, ale także szereg problemów ściśle naukowych. Już na samym początku stanie przed dylematem kogo można uważać w Polsce za Ukraińca. Niewystarczające okaże się kryterium językowe — sporo mówi już wyłącznie po polsku; religijne — wprawdzie zdecydowana większość unitów stanowią Ukraińcy, ale pozostaną jeszcze prawosławni i niewierzący. Świadomość narodowa części będzie łemkowska, części polska, a część nie będzie chciała lub potrafiła odpowiedzieć na tak sformułowane pytanie. Badanie więzów krwi również nie da nam odpowiedzi, coż bowiem zrobić z potomkami małżeństw mieszanych lub osobami, które dawno zapomniały, jakim językiem mówili ich rodzice. Sokrat Janowicz, czołowy pisarz białoruski, podawał kiedyś przykład swojego rodaka, którego żona dopiero po 20 latach małżeństwa dowiedziała się jakiej narodowości jest (lub raczej był) jej małżonek. Pozostaje jeszcze problem pogranicza białorusko-ukraińskiego i ewenementu w postaci młodych ludzi wywodzących się z okolic Białegostoku, którzy deklarują narodowość ukraińską.

Zostawiając ten problem specjalistom, umówmy się, że w Polsce mamy 300 tys. Ukraińców, czyli około 1 procent populacji obywateli PRL. Czy taka grupa może stanowić realną siłę? Sami Ukraińcy, gdy zarzuca się im polityczną bierność, odpowiadają, iż są za mało liczebni, a przy tym zbyt rozproszeni by móc przyczynić się do jakichkolwiek zmian. Nie

chodzi jednak o to, by zdobyć nowych zwolenników tej czy innej idei, by zwiększyć liczbę ludzi zdolnych do przeciwstawienia się rządowi komunistycznemu. Jeśli Polacy nie będą w stanie zorganizować się na tyle by stać się realną siłą polityczną, to nawet czynne poparcie 100 procent Ukraińców mieszkających w PRL na niewiele się przyda. Istota problemu polega na przełamaniu istotnych barier nieufności, tworzeniu przykładów współdziałania, pokazaniu, że Polacy i Ukraińcy mogą się jednak porozumieć. Gdzie, jeśli nie w jednym z naszych krajów powinno dojść do współdziałania? Jakkolwiek pełen jestem uznania dla prób porozumienia czynionych ostatnio na emigracji, nie przeceniałbym ich znaczenia. Los Europy Wschodniej rozstrzygnie się bowiem w Europie Wschodniej.

Ukraińcy twierdzą, że włączenie się przez nich do jakiegokolwiek ruchu polskiego przyniesie obu stronom więcej szkód niż korzyści. Im samym, ponieważ są za słabi by móc nie liczyć się z rezydentami w gmachu przy Alejach Jerozolimskich, a Kreml bojący się panicznie odrodzenia „burżuazyjnego nacjonalizmu”, gdy tylko podniosą głowę wyśle tam odpowiednie dyrektywy. W sytuacji kiedy zagrożony jest byt narodowy najważniejsze stają się zabiegi, których celem jest niedopuszczenie do zubożenia etnicznej mapy Polski. Zamiast o wielkiej polityce myśli się wówczas o koncesjach na szkoły, organizacje i imprezy kulturalne, kościoły. Rozumiem takie stanowisko i dlatego uważam, że czym innym jest kolaboracja Polaków, a czym innym udział w oficjalnych strukturach (np. w USKT) Ukraińców. Często stanowi to dla nich, podobnie jak kiedyś dla nas, kwestię istnienia lub śmierci narodu. Chciałbym jednak przypomnieć, że to nie pragmatyczny Dmowski wywalczył dla Polski niepodległość, ale przepojony ideami romantycznymi Piłsudski.

Udział Ukraińców w kolejnych październikach, grudniach, sierpniach itp. nie będzie też, ich zdaniem, korzystny dla samych Polaków, gdyż z braku Żydów odium „winy” za niepokoje społeczne władza założy na barki tej mniejszości narodowej. Sam słyszałem jak pewien starszy jegomość z zapadłej kresowej wsi, do której wieść o „Solidarności” docierała tylko przez radio (wbrew pozorom uchowało się kilka takich wiosek w Polsce), po wyliczeniu ile to ludzi mają Ukraińcy w Służbie Bezpieczeństwa i przeróżnych ministerstwach, zaraz jednym tchem dodał: „i tę „Solidarność” też pewnie oni zrobili”. Wprawdzie można się nie przejmować dziadkami i ze zrozumieniem stwierdzić, że zawsze ktoś musi „robić za Żyda”, a w obecnej sytuacji Ukraińcy wydają się do odegrania tej roli najlepiej predystynowani, ale trzeba też przyznać, że ich udział w ruchu niezależnym może dostarczyć propagandzie komunistycznej pseudoargumentów. Już teraz w polskich westernach i brukowych wydawnictwach MON-u przedstawiani są jako rodzimi Indianie, dlatego więc propaganda PRL-u nie miałaby zrobić z nich „Żydów”.

Tyle tylko, że siła oddziaływania rodzimych gadzinówek w okresach kryzysowych słabnie. Znacznie gorszy w oczach społeczeństwa polskiego jest jednak współczesny obraz Ukraińca jako zwolennika reżymu. Postać krwawego „rizuna” lub komunistycznego *mafioso* może zostać wymazana z polskiej świadomości tylko przez udział Ukraińców w strukturach nieoficjalnych i tworzenie własnych organizacji niezależnych. Bez tych zmian trudno sobie wyobrazić współpracę, mimo że Polacy zaczynają ostatnio dostrzegać sąsiedztwo 40-milionowego narodu.

Innym czynnikiem, który zdaniem Ukraińców utrudnia działalność opozycyjną jest słabość rodzimej inteligencji. Wyniszczenie podczas i po zakończeniu II wojny światowej elit świadomych narodowo spowodowało, że Ukraińcy w Polsce chcą przede wszystkim odbudować kadrę ludzi potrafiących samodzielnie myśleć. Nie należy jednak zapominać, że ludzie tych wychowują komunistyczne szkoły, że wchodząc w struktury oficjalne będą się czuli z nimi związani. Zgodnie z tą logiką wychowa się rzeszę konformistów obojętnych na sprawy ogółu, politycznie biernych i niezdolnych do tworzenia jakichkolwiek zmian. Tacy ludzie nie robią rewolucji.

Zwróciłem uwagę na kilka cech wyróżniających społeczność ukraińską w Polsce: izolacjonizm, ksenofobię, kompleksy i bierność polityczną. Nie jest to oczywiście obraz całościowy. Jeśli wyszedł zbyt czarno, jeśli został nieco przerysowany, to tylko po to by tym dobitniej uświadomić trudności, jakie mogą stanąć na drodze porozumienia polsko-ukraińskiego. Odczytanie niniejszego tekstu jako odnoszącego się do takiego porozumienia sceptycznie nie będzie trafne. Wręcz przeciwnie, uważam, że w najbliższym czasie musi doń w Polsce dojść.

Ta garść uwag nie rości sobie żadnych pretensji naukowych, nie została poprzedzona żadnymi badaniami i stanowi jedynie zapis subiektywnych i wrywkowych obserwacji dokonanych z polskiej perspektywy. Ostatnimi czasy pojawiło się w Polsce sporo publikacji o tematyce ukraińskiej. Mam nadzieję, że w najbliższym czasie ukaza się w kraju również ich odpowiedniki pisane w języku największego narodu, który pozbawiony jest własnej państwowości.

Jan PAKULSKI

1986 r.

WYCHODZENIE UKRAIŃCÓW Z GETTA PRL*

Polska opozycja, jej wydawnictwa, orędownictwo Karola Wojtyły — Jana Pawła II w obronie praw jednostki i narodów, „Solidarność” i prasa katolicka (głównie „Tygodnik Powszechny” i „Znak”) tworzą — uwidaczniający się od lat 1980-ch — klimat sprzyjający wychodzeniu Ukraińców z getta, stworzonego i strzeżonego od ponad 40-tu lat przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Władze PRL oddały bowiem w 1947 roku w ręce MSW około 300 tysięcy Ukraińców, których Ludowe Wojsko Polskie, stosując zasadę odpowiedzialności zbiorowej, przymusowo wysiedliło jako przestępców z ojczytych ziem na tzw. ziemię odzyskane, w ramach Akcji „Wisła”.

Wysiedlenie determinuje życie ukraińskiej mniejszości narodowej w sposób zasadniczy, tym bardziej, że władze PRL przez cały powojenny okres prowadzą szeroko zakrojoną propagandę antyukraińską, będącą jednym ze środków wynaradawiania Ukraińców. Opinię o wyłącznych i odwiecznych winach „hajdamaków-banderowców”, napadających na bezbronną Polaków podawano jako powód wysiedlenia, najpierw podczas osiedlania Ukraińców wśród ludności polskiej (często rodem z Wołynia i Galicji Wschodniej) również przesiedlonej na tzw. ziemię odzyskane, a następnie utrwalano młodym pokoleniom za pośrednictwem podręczników szkolnych i środków masowej informacji (np. „Ślady rysich pazurów” W. Żółkiewskiej, „Łuny w Bieszczadach” J. Gerharda, wydawanych wciąż w masowych nakładach, ostatnio także w przekładzie na język niemiecki w NRD oraz emitowany w telewizji w wersji filmowej „Ogniomistrz Kaleń”). Propagandzie tej przyświecały trzy cele. Po pierwsze, miała ona dostarczyć władzom argumentów „uzasadniających słuszość” zastosowania wobec Ukraińców odpowiedzialności zbiorowej podczas Akcji „Wisła”, którą przecież w świetle prawa międzynarodowego należy uważać za zbrodnię przeciwko ludzkości.

Drugim celem, na którym także zależało ludziom Stalina, było dążenie za wszelką cenę do zupełnego zdyskredytowania w oczach Polaków i Ukraińców działaczy ukraińskich, walczących o niepodległość Ukrainy, a skupionych wokół rządu Jarosława Stecki i Stefana Bandery (aresztowanych zresztą przez władze hitlerowskie po proklamowaniu w 1941 roku niepod-

ległości Ukrainy we Lwowie bez wiedzy Niemców), a którzy to działacze przyjęli taktykę trwania w partyzantce i walki na dwa fronty: przeciwko oddziałom radzieckim i przeciw Niemcom, wg obowiązującego hasła „Ani Hitler, ani Stalin”. W dodatku w Galicji Wschodniej doszło do walk polsko-ukraińskich w wyniku braku porozumienia między podziemiem polskim i ukraińskim co do kształtu granicy wschodniej, która, zdaniem Polaków, miałaby przebiegać wzdłuż Zbrucza, a więc zgodnie z postanowieniami traktatu zawartego przez Polskę i Rosję w Rydze w 1921 r. (w którym Polska na żądanie Moskwy wyrzekła się zasady samostanowienia narodów — Litwy, Białorusi i Ukrainy, którą to zasadę zastąpiono teorią reprezentowania narodu przez proletariatus, zaś proletariatus przez partię, wspartą Armią Czerwoną, a sojusznicze wojska Semena Petlury Polacy internowali). W tej sytuacji na dość podatny grunt padały w PRL siane przez propagandę interpretacje wydarzeń z czasów międzywojennych i II wojny światowej, sprowadzające problem stosunków polsko-ukraińskich wyłącznie do walk Ukraińców na Wołyniu i w Bieszczadach, przedstawianych z reguły przez byłych uczestników tych wydarzeń w sposób jednoznacznie dyskwalifikujący Ukraińców, a szczególnie oddziały Ukraińskiej Armii Powstańczej.

I wreszcie po trzecie, upowszechniony we wszystkich środowiskach polskich negatywny stereotyp Ukraińca wytwarzać miał wśród ukraińskiej mniejszości narodowej w PRL poczucie winy za błędy i grzechy części polityków ukraińskich. Postępowania tych polityków nie są w stanie do dziś ocenić obiektywnie i w całej ich złożoności tak historycy polscy, jak i ukraińscy, ale po części z tej właśnie przyczyny prowadzona zupełnie bezkarnie propaganda antyukraińska spowodowała to, że kilkaset (ok. 300 tys.) Ukraińców nie dość, że doznało niemożliwych do naprawienia krzywd, wynikających z pozbawienia ich ojczyzny i skazania na wynarodowienie, to są oni już w trzecim dorastającym pokoleniu obarczani, znów zbiorowo, winą zbrodni, jakich dopuściła się niewielka procentowo grupa nacjonalistów. W dodatku wszyscy uznani za winnych zostali bądź zlikwidowani (w wojnie bieszczadzkiej zginęło ok. 4 tys. Ukraińców i ok. 2 tys. Polaków) bądź surowo ukarani, ponieważ podziemie ukraińskie wyłączono z amnestii, uchwalonej wówczas dla rozładowania „polskiego” lasu. Mimo tych kar i poniesionych strat, w wyniku antyukraińskiej propagandy, dziś — jak pisze Kazimierz Podlaski — „w opinii polskiej Ukraińcy są obciążeni zbiorowo — niestety — winą zbrodni ludobójstwa, która nie uległa przedawnieniu...”.

Polacy, znający ból stosowania wobec nich zasady odpowiedzialności zbiorowej, dość łatwo mogą sobie wyobrazić jak trudne musi być życie Ukraińców pod taką presją, tym bardziej, że Ukraińcy żyją w poczuciu wyrządzonej im krzywdy bez najmniejszej możliwości przedstawienia własnej oceny przyczyn i skutków Akcji „Wisła”, w której wyniku zostali zepchnięci do getta wewnętrznego i zmuszeni do ukrywania swego pochodzenia przed Polakami.

Pierwsze widoczne przejawy wychodzenia Ukraińców z getta i publicznego przedstawiania własnych problemów dały się zaobserwować dopiero na początku lat 1980-ch, kiedy w prasie katolickiej, głównie w „Tygodniku Powszechnym” oraz w prasie podziemnej o swoich problemach i stosunkach polsko-ukraińskich zaczęli pisać sami Ukraińcy, a także pojedynczy Polacy z różnych środowisk katolickich, akademickich, a także opozycyjnych. Wszystkie te publikacje, pisane z wolą uwzględnienia racji i argumentów Ukraińców oraz zrozumienia ich sytuacji, spotkały się z ostrą reakcją czynników oficjalnych, czego wyrazem była np. zorganizowana przeciwko Metropolici Andrzejowi Szeptyckiemu szeroko zakrojona akcja propagandowa, której przyczyny omówione zostały w artykule pt. „Metropolita Andrzej Szeptycki w służbie jedności Kościoła Chrystusowego” w „Bez Dekretu” (nr 9-10 i 11) oraz w „Spotkaniach” (nr 33-34).

By Polacy nie przestali kojarzyć Ukraińców wyłącznie z „hajdamakami-banderowcami”, którzy zasługują na wyklęcie, propagandyści zaczęli w sposób dotąd nie spotykany fałszować

fakty i wyolbrzymiać liczbę Polaków, poległych w walkach z nacjonalistami ukraińskimi. Podjęto zatem jeszcze bardziej zdecydowaną walkę z „podnoszącymi głowę Ukraińcami”, niż miało to miejsce podczas wcielania w życie hasła „Polska — ojczyzną samych Polaków” w latach 1970-ch, kiedy to m.in. już z półek księgarskich wycofano (dość ambitną jak na ówczesne warunki polskie) książkę wydaną przez Ministerstwo Obrony Narodowej A. B. Szczęśniaka i W. Z. Szoty pt. „Droga donikąd. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce” (Warszawa 1973, nakład 3500+336 egz.). Głównym „grzechem” tej książki jest to, że można w niej znaleźć wiele faktów wyjaśniających powody, przebieg i skutki walk polsko-ukraińskich, a także przybliżone liczby ofiar tak Polaków jak i Ukraińców. Jedną z bezpośrednich przyczyn nie tylko wycofania tej publikacji, ale i (do dziś obowiązującego) zakazu wprowadzenia jej do zbiorów specjalnych oznaczonych w bibliotekach jako „res”, było to, że idea tej książki (co zresztą autorzy podkreślali rozstrzelonym drukiem we wstępie) zmierzała do uświadomienia Polakom, że „nacjonałści ukraińscy to nie naród ukraiński!” Ale właśnie po to, by Polacy nadal utożsamiali nacjonalistów ukraińskich z całym narodem ukraińskim, „narodem hajdamaków-banderowców-bandytów” bez żadnych zasad etycznych i kultury, cenzura skonfiskowała w całości siedem tekstów przewidzianych do „ukraińskiego” tomu „Znaku”, poświęconych kulturze ukraińskiej, życiu religijnemu i historii Cerkwi greckokatolickiej oraz wyjaśnieniu przyczyn konfliktów polsko-ukraińskich. Wśród zdjętych publikacji znajdowały się bowiem materiały, naruszające pieczętowanie przez lata pielęgnowany stereotyp Ukraińca, ponieważ podejmowały taką problematykę jak np.: „Bogactwo kultury pogranicza. Dyskusja o kulturze ukraińskiej”, w której udział wzięli znawcy stosunków polsko-ukraińskich (Stefan Wilkanowicz, Juliusz Zychowicz, Andrzej Vincenz, Ryszard Łużny, Tadeusz Żychiewicz, Tadeusz Chrzanowski, Marian Jurkowski, Włodzimierz Mokry). Następnymi, do dziś nie wydrukowanymi w „Znaku”, pozostają artykuły Andrzeja Zięby i Włodzimierza Mokrego. Szkic A. Zięby „Ukraińcy i Powstanie Warszawskie” nie mógł się ukazać, ponieważ prostuje on powszechnie przyjętą nieprawdziwą opinię, iż powstanie warszawskie pomagali hitlerowcom tłumić Ukraińcy, za których polscy powstańcy uznawali z reguły ludzi ze stacjonujących wówczas w Warszawie różnych oddziałów, w tym RONA (Rosyjskiej Wyzwoleńczej Armii Ludowej, dowodzonej przez Kamińskiego) i ROA (Rosyjskiej Armii Wyzwoleńczej).

Z podobnych względów Urząd Kontroli i Publikacji nie dopuścił do druku artykułu W. Mokrego „Polaków i Ukraińców dziś, wczoraj, jutro”, którego treść podważa funkcjonującą w powszechnej opinii polskiej tezę o Ukraińcach jako narodzie nacjonalistów, współpracujących z hitlerowcami przeciwko Polakom. Z pracy tej bowiem wynika, iż: 1/ „w kampanii wrześniowej żołnierze i oficerowie narodowości ukraińskiej, służący w wojsku polskim, wśród których są nagrodzeni krzyżem *Virtuti Militari*, spełnili swe obowiązki, a ok. 20 tys. z nich dostało się do niewoli niemieckiej”; 2/ „w ostatniej wojnie zginęło ok. 6,4 mln Ukraińców (z czego ok. 1,3 mln na froncie) przy ogólnych stratach ZSRR ponad 20 mln”. Dodajmy tu dla porównania, że straty osobowe poniesione w II wojnie światowej przez Polskę wynoszą ok. 6,026 mln (w tym połowę stanowili Żydzi), natomiast żołnierzy polskich zostało zabitych na frontach zachodnich — 7 tys. 608 osób, a na froncie wschodnim 17 tys. 572 osoby, a więc razem 25 tys. 180 żołnierzy. Liczbę poległych żołnierzy polskich powiększają straty poniesione przez Polskę podczas kampanii wrześniowej, jakie wynoszą ogółem, wraz z ludnością cywilną ok. 70 tys. zabitych, wśród których pewną część stanowią Ukraińcy. Liczba 7 mln żołnierzy Armii Czerwonej poległych na froncie, która wszędzie dziś podawana jest bez rozgraniczania narodowościowego ma na celu przekonanie opinii światowej o zasadniczym wkładzie w zwycięstwo Rosji i jej armii radzieckiej, utożsamianej z rosyjską; 3/ z artykułu tego także wynika, że procentowo niewielką była współpraca nacjonalistów ukraińskich (OUN-Melnikowców) z Niemcami, szczególnie w porównaniu z takimi państwami, krajami

czy narodami jak Włosi, Bułgarzy, Węgrzy, Rumuni, Słowacy. Zaś „w okresie sukcesów armii niemieckiej na froncie wschodnim nacjonałiści ukraińscy podlegali eksterminacji na równi z całą ludnością. OUN-Banderowcy rozpoczęli odwet, zaś Niemcy stosując zasadę zbiorowej odpowiedzialności podpalali wsie stosując masowe egzekucje. Np. za zabicie w 1942 r. we Lwowie dwóch hitlerowskich komisarzy władze niemieckie rozstrzelały 100 Ukraińców, podejrzanych o kontakty z OUN-Baderowcami”; 4/ przyczyną konfiskaty tego artykułu było także i to, że nie rozpoczyna on historii stosunków polsko-ukraińskich od 1943 roku i nie przedstawia wyłącznie skutków konfliktu, ale ukazuje jego narastanie w łańcuchu przyczyn i konsekwencji w przekroju historycznym.

Nie mogło się wówczas w oddanym do druku „Znaku” ukazać opowiadanie Jana Adamskiego, a także artykuł Iwana Łysiaka-Rudnickiego „Ukraina między Wschodem a Zachodem”, podejmujący próbę scharakteryzowania Ukrainy z typologicznego punktu widzenia oraz określającego cechy, składające się na jej historyczną indywidualność. Skonfiskowane zostały również materiały, ukazujące prawdę o najwybitniejszej postaci Cerkwi greckokatolickiej XX wieku Metropolicie Andrzeju Szeptyckim.

W miejsce zdjętych przez cenzurę w „Znaku” tekstów, zaczęły się ukazywać, z dotąd niespotykaną wręcz częstotliwością książki antyukraińskie, w których otwarcie zaczęto fałszować fakty i wyolbrzymiać liczbę ofiar poniesionych przez Polaków podczas walk z nacjonalistami ukraińskimi i w okresie okupacji niemieckiej oraz w „wojnie bieszczadzkiej”. W sposób najbardziej jaskrawy fałszowane są wydarzenia i fakty w książkach Edwarda Prusa oraz Artura Bata.

E. Prus pomnożył co najmniej przez dziesięć ogólną liczbę Polaków poległych z rąk nacjonalistów ukraińskich, którą autorzy znanej mu, bo cytowanej przez niego, „Drogi donikąd” określili na „ok. 60-80 tys. Polaków na terenie Polesia, Wołynia, Chełmszczyzny i Zasania” (str. 170). Zdaniem współczesnych historyków liczba ta jest znacznie zawyżona, ponieważ wg najnowszych badań straty Polaków sięgają tu 10-20 tys. Liczby osób poległych w tych latach po stronie ukraińskiej nie podają żadne źródła. Za to w książce Prusa „Herosi spod znaku tryzuba” (wydanej w 1985 r. przez Inst. Wydawniczy Związków Zawodowych w nakładzie 50 tys. egz.) czytamy we wstępie, iż „czytelnik otrzymuje książkę wstrząsającą w swej treści dokumentalnej, książkę, która dokonuje rozrachunku z niedaleką przeszłością, nie tylko jako epitafium dla ponad 500 tys. zamordowanych Polaków przez faszystów ukraińskich w Małopolsce Wschodniej”. Podobną poetykę zastosował E. Prus w swej książce pt. „Władysław Świątojurski”, poświęconej Metropolicie Andrzejewi Szeptyckiemu, czego świadectwem jest następująca próbka pisarstwa pracownika Uniwersytetu Śląskiego: „Tak samo niezrozumiałym będzie dla przeciętnego zjadacza chleba jego stosunek do UPA — krwiożerczej formacji patyżanckiej OUN, której aczkolwiek celem była „samostijność” Ukrainy, ale droga do niej wiodła przez obłąd, przez Morze Czerwone krwi polskiej i piramidy egipskie trupów: starców, kobiet, dzieci — razem kilkaset tysięcy!” (str. 272).

Pilnym uczniem E. Prusa okazał się Artur Bata. Przedstawił on własną wersję tragicznej historii wsi Pawłokoma, która podzieliła losy niejednej wsi ukraińskiej, by wspomnieć chociażby o Piskarowicach, „gdzie rozstrzelano około 300 Ukraińców”, czy Zawadce Morochowskiej, w której przez przypadek ocalało jedynie dwoje niemowląt, co zostało opisane na łamach „KOS”-a. „W końcu 1945 r. — czytamy w „Drodze donikąd”, str. 187 — na przykład na zamieszkaną przez Ukraińców wioskę Pawłokoma, pow. Brzozów, napadła grupa dywersantów WiN pod dowództwem „Wacława” i zamordowała kilkaset osób”.

O tym, jak bardzo ukraiński obraz tych wydarzeń różni się od zaproponowanego opinii polskiej przez Artura Batę, świadczy m.in. opublikowana w książce „Peremyszl zachidnyj bastion Ukrainy” relacja naocznego świadka tragedii Ukraińców w Pawłokomie Aleksandry Poticznej, której udało się przeżyć wraz ze swą 9-letnią córką i w 1950 r. wyemigrować do

Kanady, gdzie złożyła zeznania co do okoliczności zamordowania 324 mieszkańców Pawłokomy, w tym 23 członków swojej rodziny.

Mając dostęp do tych danych Artur Bata w wydanej w 1987 r. książce „Bieszczady w ogniu” przedstawia własną wersję wydarzeń w Pawłokomie, sugerując, że to nie z rąk oddziałów polskich została wymordowana wioska ukraińska lecz UPA wymordowała wioskę polską. Opisane w „Bieszczadach w ogniu” wydarzenia w Pawłokomie przeżył A. Bata jako sześciolatek, wychowane — jak sam podaje — na lekturze książek, dla których kanwą stały się epizody walk z ukraińskimi „bandami” — „Wzburzony San” W. Szelegowskiego, „Strzały pod Cisną” S. Myśliwskiego, A. Filara „Gdy umilkną działa”, „Gorące wzgórza” J. Łysakowskiego. Obrazy z tych książek utkwiły A. Bacie do tego stopnia, że przesłoniły mu fakty i dane o tragedii w Pawłokomie podane w „Drodze donikąd”, którą sam określa we wstępie jako znakomitą, „odznaczającą się ogromnymi walorami historycznymi, zawierającą olbrzymi ładunek faktów”. Oto fragment opisu tych odwróconych przez A. Batę wydarzeń: „W dole płynął San... Na drugim brzegu płonęły jak pochodnie drewniane, kryte strzechami zabudowania Pawłokomy. W blasku ognia rozgrywały się trudne do opisaniasceny, słyszałem rozpaczliwe krzyki kobiet i dzieci. Szukając ocalenia przed śmiercią, ludzie biegli w stronę Sanu, zatrzymywali się bezradni nad jego spienionym nurtem i zawracali w stronę płonącej wsi. Za nimi pędzili na koniach bandyci, widziałem w ich rękach karabiny i migocące w blasku ognia szable. Strzelali do bezbronnych, razili ich ciosami szabel.

Kilku mężczyzn rzuciło się do wody — dostrzegłem ich głowy nad powierzchnią. Z brzegu rozległy się strzały i głowy zniknęły. Zauważyłem jak jeden z jeźdźców złapał kilkuletnie dziecko, przyciągnął je do siodła i zawrócił w stronę płonących zabudowań. Dzieciak płakał, wyrwał się, oprawca podniósł go nad głowę i z rozmachem rzucił w ogień.

Stałem jak skamieniały, nogi wrosły mi w ziemię, nie mogłem wydobyć z siebie głosu. Straszliwe widowisko dobiegało końca. Niebawem jeźdźcy zniknęli w lasach otaczających Pawłokomę, pozostały tylko dopalające się chałupy. Od tego dnia zacząłem bać się rzeki, a widok ognia napępiał mnie przerażeniem. Ten wstrząsający obraz, zarejestrowany oczyma sześciolatekgo chłopca, pozostanie mi w pamięci do końca życia”. („Bieszczady w ogniu”, 1987, nakł. 40 tys. egz.).

Zrozumienie sytuacji i problemów, przed jakimi staje dziś ukraińska mniejszość narodowa w PRL i nawiązanie z nią autentycznego kontaktu zależy zatem w pierwszym rzędzie od dostrzeżenia przez Poalców i zniwelowania diametralnej różnicy, jaka istnieje między ukraińską oceną przyczyn i skutków akcji wysiedleńczej, a oceną polską, narzuconą znacznej części społeczeństwa przez propagandę uprawianą przez lata przez takich fałszerzy wydarzeń i faktów jak J. Gerchard, E. Prus, A. Bata i innych. Wyraźną wolę wysłuchiwanias strony ukraińskiej oraz chęć przeciwstawienia się oficjalnej propagandzie antyukraińskiej zaczęły okazywać w „solidarnościowych” latach 1980-ch zarówno oficjalne środowiska katolickie (głównie KIK-i) oraz uniwersyteckie (Gdańsk, Kraków, Lublin), jak i cały szereg ludzi związanych z „Solidarnością” i opozycją. Powstały dzięki temu możliwości wypowiedzania się przez przedstawicieli ukraińskiej inteligencji twórczej, którzy o nagromadzonych przez kilka dziesięcioleci, najczęściej zakazanych, problemach zaczęli mówić i pisać z wiarą i nadzieją, iż proces demokratyzacji obejmie tym razem także mniejszość ukraińską.

Pierwszej w historii PRL satysfakcjonującej Ukraińców oceny przyczyn, skutków i okoliczności towarzyszących wysiedleńczej Akcji „Wisła”, dokonał ze strony polskiej Tadeusz Andrzej Olszański podczas słynnego sympozjum u ojców Jezuitów w Łodzi w 1987 roku. Zdaniem T. Olszańskiego źródeł wysiedlenia Ukraińców należy „szukać obok starych, antyukraińskich fobii i strasznych wspomnień lat okupacji na Wołyniu i w Galicji Wschodniej — w propagandowej tezie o ściśle etnograficznym rozgraniczeniu polsko-ukraińskim w 1944 r., rozgraniczeniu sprawiedliwym, po którym — co wynikało logicznie — nie było już na nowym

terytorium Polski Ukraińców, a co najwyżej Łemkowie czy Bojkowie, górale o niesprecyzowanej przynależności etnicznej. Teza ta łączyła się z założeniem, przekonaniem i pragnieniem — nie tylko władzy komunistycznej, ale też co najmniej znacznej większości społeczeństwa — że w odrodzonej „piastowskiej” Polsce nie ma i nie powinno być mniejszości narodowych: zakładano przecież nie tylko wysiedlenie Niemców i Ukraińców, ale także Litwinów i Białorusinów. Stosunek narodu polskiego do perspektywy dalszego współżycia w jednym państwie z Ukraińcami był wówczas skrajnie niechętny...”

Jak słusznie pisze T. Olszański, większość autorów polskich „przemilcza całkowicie polski terror wobec Ukraińców, jednocześnie pisząc o masowym terrorze UPA na ziemiach Polski po 1944 roku, sugerując, że jego skala była porównywalna z tragedią Wołynia i Galicji Wschodniej lat poprzednich”. Faktycznie „najbardziej głośnie zbrodnie UPA z owego okresu, masakra w Baligródzie (42 ofiary) ... miała miejsce podczas przewalania się frontu, gdy miasteczko znalazło się na ziemi nocyj”. Wzmianki o polskim terrorze wobec Ukraińców oprócz Szoty i Szczęśniaka można znaleźć jeszcze w szkicu W. Nowackiego w książce „Z walki przeciw zbrojnemu podziemiu 1944-1947” (Warszawa 1966), który pisze o okrucieństwie wojsk polskich, kierujących się zasadą odpowiedzialności zbiorowej: występowały nie przeciw partyzance, ale przeciwko ukraińskiej ludności wiejskiej. W województwie rzeszowskim, w latach 1944-1947 — jak pisze A. Nowacki „zabito podczas walk i ucieczek około 1 000 osób z oddziałów UPA i ludności cywilnej”, a straty polskie podczas tej akcji „wyniosły 18 zabitych”. Terror antyukraiński osiągnął szczytowe rozmiary w 1945 roku, kiedy — jak wylicza T. Olszański — „w marcu tego roku Wojska Wewnętrzne zamordowały około 540 mieszkańców Starego Lublińca, a w kwietniu — 400 mieszkańców Goraja (dane te przytacza Nowacki), w marcu samoobrony chłopskie z udziałem jakiegoś oddziału leśnego wymordowały około 300 Ukraińców w Pawłokomie, a oddziały NSZ 400 skoncentrowanych już do wysiedlenia Ukraińców w Piskarowicach. Inny oddział NSZ dokonał w czerwcu 1945 roku napadu na Wierzchowiny mordując około 200 osób w tym 65 dzieci. Liczne też były wypadki mordowania księży greckokatolickich i prawosławnych, zazwyczaj wraz z rodzinami, zginęło ich łącznie ponad 30”. Przykładem łamania prawa wojennego jest fakt zniszczenia wiosną 1947 roku ukraińskiego szpitala pod Kraglicą: „do bunkra szpitalnego wrzucono nie tylko rakiety, ale i granaty. Zginęło tam 25 osób, w tym 2 lekarzy — Ukrainiec i Niemiec oraz 10 rannych”.

Z wyliczeń T. Olszańskiego wynika, że przeciwko ok. 1800 partyzantom ukraińskim i kilkuset członkom samoobrony, a więc przeciwko „maksimum 2500 ludzi rzucono około 20 000 żołnierzy i milicjantów (zdaniem autorów ukraińskich liczba ta jest zaniżona). Podstawowym powodem przeprowadzenia tak zmasowanej operacji wojskowej przeciw UPA (1:10) było „wyłączenie UPA z amnestii 1947 roku. Amnestia ta niemal całkowicie rozładowała „polski” las... Problem ukraiński „rząd polski mógł osiągnąć jednym pociągnięciem pióra, ale osiągnąć tego nie chciał. Przyczyn tej decyzji należy upatrywać w niepolskim charakterze UPA, ówczesne „pojednanie narodowe” miało ograniczyć się wyłącznie do Polaków”.

Szkicowi T. Olszańskiego przyświeca długo oczekiwana przez Ukraińców wola zrozumienia ich problemów przez pojedynczych przedstawicieli opozycji polskiej oraz próba refleksji nad przyczynami głębokich polsko-ukraińskich urazów, a także chęć przeciwstawienia się tej bezmyślnej, a może właśnie przemyślanej propagandzie antyukraińskiej, która w założeniu władz zmierzała do podsycania i uzasadniania nieufności wobec Polski i Polaków. W dodatku — zdaniem Olszańskiego — „winy za to wszystko nie możemy zrzucić wyłącznie na rząd. Akcja „Wisła” — ostatni w długim szeregu aktów przemocy w historii naszych dwu narodów, przeszła bez jakiegokolwiek protestu ze strony polskiej, przy powszechnej, milczącej akceptacji. Później zaś traktowaliśmy — nie rząd, ale naród — mieszkających wśród nas Ukraińców jako zło konieczne, z wrogością i pogardą. Nie chcieliśmy mieć wśród siebie

Ukraińców, gorzej, chcieliśmy wierzyć, że to naród morderców, hajdamaków itp. Nie wszyscy, to prawda, ale wystarczająca większość, byśmy musieli powiedzieć — naród; powiedzieć — my. I uderzyć się w piersi”.

Fakt, że wystąpienie T. Olszańskiego spotkało się w Łodzi z ostrymi atakami Władysława Serczyka i niezrozumiałą krytyką Ryszarda Torzeckiego świadczy jedynie o tym, że 40-letnia propaganda antyukraińska udzieliła się także skądinąd zasłużonym dla badań stosunków polsko-ukraińskich historykom starszego pokolenia. Głęboko jak widać tkwią w świadomości społecznej w Polsce źródła antyukraińskości, co w sposób następujący wyjaśnia autor szkicu wydrukowanego w niezależnym piśmie „Obóz” nr 31: „Po zbliżaniu się frontu wszyscy aktywiści ewakuowali się wraz z Niemcami, pozostali jedynie ci Ukraińcy, którzy nie brali udziału w rozgrywkach politycznych. Na nich zwała się nienawiść Polaków, rozjuszonych barbarzyństwem hitleryzmu oraz terrorem banderowców na Wołyniu i w Galicji. Czując za sobą poparcie społeczeństwa, odwetem zajęły się organa bezpieczeństwa. Stworzono więc w Jaworznie obóz koncentracyjny i przepuszczono przezeń wszystkich Ukraińców Krakowa, a częściowo nawet bliższych i dalszych okolic, np. z Sanoka. Ludzi poddano piekielnym torturom, na jakie mogą się zdobyć tylko sadyści. Dla wyłapania wszystkich Ukraińców w Krakowie stworzono kocioł w grekokatolickiej cerkwi św. Norberta”.

Wydaje się, że nasilająca się wciąż propaganda antyukraińska w PRL jest „bezpośrednią reakcją na coraz częściej pojawiające się w poważniejszych publikacjach niezależnych przejawy refleksyjnego myślenia o przyczynach polsko-ukraińskich konfliktów, a także coraz głębiej uświadamiane przez Polaków przekonanie, iż bez Wolnej Ukrainy nie ma Wolnej Polski” („Spotkania” 33-34). Stawka jest jak widać wysoka. Perspektywa życia w wolnych krajach powinna zainteresować obie strony, tak Polaków jak i Ukraińców. Gdzie leży zatem przyczyna tego, że w dziedzinie stosunków polsko-ukraińskich nie udało się osiągnąć poważnej poprawy czy zneutralizowania konfliktu, chociażby tak jak w odniesieniu do stosunków polsko-niemieckich, których zarówno skala jak i bilans ofiar jest zupełnie nieporównywalny. W dodatku o winach Polaków wobec Niemców (z wyjątkiem wysiedlenia ich przez władze PRL po 1945 roku) trudno mówić, natomiast wobec Ukraińców Polacy jednak także zawinili, niejednokrotnie i to na przestrzeni wieków, od czasów zajęcia ziem ukraińskich przez Kazimierza Wielkiego w XIV wieku.

Utrzymujący się konflikt polsko-ukraiński to tylko po części efekt zdalnie sterowanej polityki Moskwy, która jak zawsze w tak ważnych dla siebie sprawach działa z wyprzedzeniem. Z myślą o zaognianiu stosunków między Polakami i Ukraińcami, działała Moskwa w czasie okupacji, chociażby za pośrednictwem swoich agentów przenikających do oddziałów UPA. Wystarczy tu przywołać znaną tylko specjalistom sprawę związaną z odkryciem dokonany przez walczących z UPA żołnierzy Wojska Polskiego, którzy przekonali się ku swojemu wielkiemu zdziwieniu, że zlikwidowany przez nich w województwie rzeszowskim 60-osobowy oddział UPA, znany z pokazowych wręcz napadów na Polaków jest oddziałem NKWD przebrany za UPA.

Najtragiczniejsze w stosunkach polsko-ukraińskich jest jednak to, że Moskwa zainteresowana w utrzymaniu się konfliktu między Polakami i Ukraińcami nie musi w sposób bezpośredni tego konfliktu podsycać, gdyż gorliwych wykonawców swej polityki ma w Polsce, aż nadto wielu, zarówno wśród zasłużonych w walce z Ukraińcami „kombatantów”, jak i wśród spadkobierców idei członka carskiej Dumy Romana Dmowskiego, a także wśród krótkowzrocznych miłośników Lwowa, wysuwających dziś hasła rewindykacyjne.

Uzdrowienie stosunków polsko-ukraińskich nie będzie zatem łatwe. Tym większe więc znaczenie mają podejmowane wciąż przez środowiska opozycyjno-solidarnościowe konkretne inicjatywy, zmierzające do zapewnienia wszystkich praw Ukraińcom, jako odwiecznym

obywatelom państwa polskiego, związanych z Polakami na dobre i złe od czasu zajęcia Lwowa przez Kazimierza Wielkiego.

Stworzenie warunków dla rozwoju duchowego wysiedleńców ukraińskich w PRL jest jednak niemożliwe bez uprzedniego zdjęcia z nich piętna winowajców-bandytów. Władze PRL powinny zatem: 1/ uznać za bezprawne przymusowe wysiedlenie ludności ukraińskiej, zrehabilitować niewinnie skazanych i prześladowanych; 2/ stworzyć warunki do powrotów na ziemię ojczyste osobom wysiedlonym oraz ich rodzinom, dać prawne podstawy w dochodzeniu uzasadnionych roszczeń majątkowych z uwzględnieniem możliwości rekompensaty; 3/ umożliwić stworzenie niezbędnych warunków dla ratowania resztek zabytków ukraińskiej kultury materialnej w Polsce; 4/ wyrazić zgodę na reaktywowanie zlikwidowanych i powołanie nowych stowarzyszeń, instytucji i organizacji koniecznych dla zahamowania świadomie prowadzonego wynaradawiania Ukraińców oraz przywrócić należne im prawa do nieskrępowanego wyrażania własnej podmiotowości, poprzez realizowanie potrzeb religijnych, kulturalnych, społecznych, narodowych i politycznych. Praw tych nie jest w stanie zapewnić działające pod kuratelą MSW Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne.

Dziś, kiedy nad realizacją tych postulatów czuwa Komisja do Spraw Mniejszości Narodowych powstała w ramach Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność”, nadzieje Ukraińców na wyjście z getta i godniejsze życie w Polsce są coraz większe, jeżeli zważyć, że już w 1981 roku można było słyszeć wśród nich takie oto słowa wyznania w „Drodze Rusina do Polski”: „Ufam, że ludzie zaczną się pochylać nad problemami drugiego człowieka... Wierzę w to do końca, gdyż wierzę w ideę „Solidarności”, która oznacza dla mnie solidaryzowanie się ze sprawami drugiego człowieka niezależnie od charakteru i skali tego problemu oraz pochodzenia narodowego czy wyznawanego światopoglądu przez daną jednostkę... Gdańskie trzy krzyże to po trzykroć ukrzyżowana, ale nie zabita nadzieja, nadzieja i nieugięta wiara w to, że solidaryzowanie się z problemami drugiego człowieka pozostanie ideą żywotną w społeczeństwie, a nie przyjmie charakteru formalnej instytucji. Wierzę, że im większym próbom będzie poddawana „Solidarność”, z tym większą siłą będzie powracać i odradzać się jej idea. Istnieją więc podstawy, by nie tracić nadziei na porozumienie się nie tylko Polaków z Polakami, na wzajemne wybaczenie błędów i zniewag oraz obdarzenie się choć minimum zaufania”. („Tygodnik Powszechny”, 1981, nr 46-47).

Do udziału w naprawie stosunków między Polakami i Ukraińcami tak w Polsce jak i na Ukrainie włącza się też Kościół rzymskokatolicki w Polsce, który sprostął o wiele trudniejszemu zadaniu, podejmując już ponad dwadzieścia lat temu problem stosunków polsko-niemieckich. Ubiegłoroczny jubileusz Millenium Chrztu Rusi-Ukrainy, świętowany w całym świecie włącznie z Polską, w niewielkim stopniu wpłynął na przezwycięzenie bariery dzielącej Polaków i Ukraińców ponieważ uroczystości te odbywały się w gronie samych Ukraińców z udziałem bardzo nielicznych przedstawicieli społeczeństwa polskiego. Sytuację tę nieco poprawiają dość liczne relacje z tych uroczystości, publikowane w katolickiej prasie polskiej.

Istotne znaczenie w zbliżeniu polsko-ukraińskim pełnią dość często organizowane w latach 1980-ch sesje naukowe w środowiskach akademickich Krakowa, Lublina, Gdańska, Warszawy oraz odczyty i dni kultury ukraińskiej w Klubach Inteligencji Katolickiej. Tematykę ukraińską w sposób życzliwy Ukraińcom podejmuje coraz więcej wydawnictw niezależnych, by wspomnieć takie pisma jak lubelskie „Spotkania”, „Obóz”, „Nowa Koalicja”, „ABC”, „Opinia Krakowska”, „Bez Dekretu”, „Arka”, „Krytyka”, „Zomorzadność”, „Robotnik Wybrzeża”, „Gazeta Polska”.

Wszystkie te inicjatywy roją nadzieje na ułożenie stosunków polsko-ukraińskich tak, by zgodnie z etyką chrześcijańską każdy człowiek mógł wyrażać swą podmiotowość poprzez realizowanie potrzeb religijnych i politycznych, ale nie kosztem innego człowieka i narodu. Pozostaje zatem wierzyć, że jak tego pragnie Jan Paweł II w orędziu zatytułowanym „Posza-

nowanie mniejszości warunkiem pokoju”, szacunek okazywany mniejszościom narodowym uznany zostanie przez władze i społeczeństwo „za kamień probierczy zgodnego współżycia społecznego i jako wskaźnik obywatelskiej dojrzałości osiągniętej przez dane państwo i jego instytucje. W prawdziwie demokratycznym społeczeństwie zapewnienie mniejszości uczestnictwa w życiu publicznym jest znakiem szlachetnego postępu obywatelskiego, to zaś przynosi zaszczyt tym narodom, w których wszystkim obywatelom zostaje zagwarantowane to uczestnictwo w atmosferze prawdziwej wolności”.

Piotr LEWICKI

* Tekst ten drukowany był numerze 31 wrocławskiego podziemnego pisma niezależnego „Nowa Republika” (1989 r.)

** Artykuły te ukazały się już po zniesieniu cenzury w 1989 roku w specjalnym numerze „Znaku” 413-415, publikującym artykuły skonfiskowane w latach 1981 — 1989.

UKRAJŃCY NA PODLASIU*

(GŁÓWNE PROBLEMY)

I. DZIEJE POLITYCZNE REGIONU

Ukraińska ludność Podlasia, w świetle badań archeologicznych i historycznych, wywodzi się z obszarów zachodniej Ukrainy, szczególnie z Wołynia.

Do około 1340 r. obszar ten, określany jako Ziemia Brzeska (*Berestejszczyna*) należał do państwowości ruskiej (staroukraińskiej) — Ruś Kijowska, później Halicko-Wołyńska (Włodzimierska).

Po upadku Rusi Halicko-Wołyńskiej, obszar ten znalazł się we władaniu Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Podczas sejmu lubelskiego w 1569 r. woj. podlaskie włączone zostało w skład Korony Polskiej. Część Podlasia (obecnie woj. białkopodlaskie) pozostała przy Wlk. Ks. Lit. jako zachodni skraj woj. brzeskiego.

Po III rozbiorze Rzeczypospolitej część Podlasia położona na południe od Bugu w latach 1795-1809 należała do Austrii. W roku 1809 została włączona do Księstwa Warszawskiego. Część położona na północ od Bugu należała w latach 1795-1807 do Prus, później zaś została przyłączona do Imperium Rosyjskiego.

Wzdłuż linii Bugu podzielono Podlasie także na Kongresie Wiedeńskim. Część północna pozostała bezpośrednio przy Rosji (jako część Obwodu Białostockiego, później guberni grodzieńskiej), zaś obszar południowy wszedł w skład autonomicznego Królestwa Polskiego.

W czasie I wojny światowej całe Podlasie znalazło się pod okupacją niemiecką. Podczas rokowań w Brześciu w 1918 r. Niemcy zgodzili się na włączenie Podlasia Południowego do składu powstającego wówczas państwa ukraińskiego, zaś Podlasie Północne (pow. bielski) pozostawili do swej dyspozycji — miało ono być włączone do państwa litewskiego.

W lutym 1919 r. po wycofaniu się wojsk niemieckich obszar całego Podlasia został zajęty przez wojska polskie. Podlasie Południowe zostało włączone do woj. lubelskiego, zaś Północne znalazło się w woj. białostockim.

We wrześniu 1939 r. Podlasie Południowe, krótko zajęte przez Armię Czerwoną, znalazło się pod okupacją niemiecką i zostało włączone do Generalnej Guberni. Podlasie Północne, na krótko zajęte przez Niemców, zostało przekazane Związkowi Sowieckiemu i w październiku 1939 r. ogłoszono jego „wieczyste” włączenie w skład Białoruskiej SRS. Bielsk znalazł się w *oblasti* białostockiej, zaś Siemiatycze i Hajnówka w *oblasti* pińskiej. Po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej i zajęciu przez Niemców, Podlasie Północne zostało włączone w skład Obwodu Białostockiego (*Bezirk Białystok*).

Po oswobodzeniu od okupacji niemieckiej obszar Podlasia ponownie znalazł się w granicach państwa polskiego. Na obszarze tym w latach 1944-1946 prowadzona była akcja tzw. repatriacji, tzn. wysiedlania autochtonicznej ludności ukraińskiej do Związku Sowieckiego. Akcja ta przyniosła niewielkie rezultaty — wyjechała przede wszystkim ludność najbiedniejsza oraz ludność z terenów bezpośredniego sąsiedztwa z ludnością polską, gdzie było największe zagrożenie represjami ze strony polskiego podziemia antykomunistycznego, zwłaszcza formacji o orientacji „narodowej”.

W 1947 r. ludność ukraińska z Południowego Podlasia została siłą deportowana na ziemie północne w ramach Akcji „Wisła”. Podobne plany istniały także w stosunku do ludności ukraińskiej i białoruskiej na terenie woj. białostockiego, nie zostały jednak zrealizowane.

II. SYTUACJA ETNICZNA

W obecnej chwili ludność etnicznie ukraińska skupia się przede wszystkim na południu woj. białostockiego, na obszarze pomiędzy Bugiem a Narwią, z niewielką enklawą na północnym brzegu tej ostatniej (gminy Drohiczyn, Mielnik, Nurzec Stacja, Siemiatycze, Brańsk, Wyszki, Milejczyce, Kleszczewo, Czeremcha, Boćki, Bielsk Podlaski, Hajnówka, Orla, Czyże, Narew, Zabłudów). Na Podlasiu Południowym ludność ukraińska, tylko częściowo powróciła z miejsc wysiedlenia.

Do cerkiewnej unii brzeskiej ludność ukraińska Podlasia należała do grona wyznawców Cerkwi prawosławnej, należąc do diecezji włodzimiersko-brzeskiej pozostającej pod jurysdykcją metropolii kijowskiej, nad którą zwierzchność sprawował patriarcha konstantynopolański. Po zawarciu unii brzeskiej większość wiejskiej ludności ukraińskiej Podlasia znalazło się pod władzą Cerkwi unickiej. Przez cały jednak okres trwania unii istniały na tym obszarze znaczące ośrodki prawosławia w Bielsku, Drohiczynie i Jabłecznej, które podlegały początkowo władzy prawosławnego biskupa łuckiego, później zaś kijowskiego. Za panowania Stanisława Augusta prowadzone były działania w kierunku wyjęcia ludności prawosławnej w Rzeczypospolitej spod władzy metropolii kijowskiej, podlegającej od schyłku XVII w., patriarchatowi moskiewskiemu. Stolicą postulowanej metropolii prawosławnej podlegającej ponownie patriarche Konstantynopola miał być Bielsk. Plan ten jednak nie został zrealizowany.

Na Północnym Podlasiu likwidacja Cerkwi unickiej i włączenie jej wyznawców pod jurysdykcję rosyjskiej Cerkwi prawosławnej nastąpiło w 1839 r. Nie spotkało to większego oporu ze strony ludności. Inaczej potoczyły się losy etnicznie ukraińskiej ludności unickiej na Południowym Podlasiu, w ówczesnej diecezji chełmskiej. Likwidacja unii spotkała się tu ze zdecydowanym oporem (mimo silnych, często krwawych represji władz rosyjskich). Dlatego też po ogłoszeniu w 1905 r. aktu tolerancyjnego ok. 150 tys. formalnych wyznawców prawosławia przeszło do Kościoła rzymskokatolickiego, ulegając przyspieszonej polonizacji.

Dlatego też ukraiński ruch narodowy, który zaczął rozwijać się na Południowym Podlasiu w okresie przed I wojną światową opierał się przede wszystkim na ludności prawosławnej.

W stosunku do etnicznie ukraińskiej ludności Północnego Podlasia, na skutek splotu różnorodnych przyczyn, ugruntowało się przekonanie, iż jest to ludność białoruska. O ile w XIX-wiecznych statystykach rosyjskich, jak też różnego rodzaju opracowaniach naukowych (uczonych polskich, ukraińskich i rosyjskich) ludność ta była określana jako ukraińska (z odmianami: „małoruska”, „ruska”, „rusińska”), to już w polskich spisach powszechnych z 1921 i 1931 r. występuje ona jako „białoruska”. Tendencyjne dane spisów polskich zostały wykorzystane także przez działaczy białoruskich do „udokumentowania” swych narodowych roszczeń także w stosunku do zamieszkańcych przez ludność etnicznie ukraińską południowych skrawków tzw. Zachodniej Białorusi (dawny rosyjski *Siewiero-zapadnyj kraj*), tzn. pow. bielskiego i brzesko-pińskiego Polesia.

W 1939-1941 r. władze sowieckie ogół prawosławnej ludności pow. bielskiego uznały za ludność białoruską, podobnie też postąpiły władze Polski Ludowej. Od roku 1939 datuje się też rozwój na tym terenie szkolnictwa z językiem białoruskim. W latach 50-ch utworzone zostało, nadzorowane przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Białoruskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne dysponujące tygodnikiem „Niwa”, a także rozpoczęto nadawanie z rozgłośni radiowej w Białymstoku audycji w języku białoruskim.

W okresie lat 50-ch i 60-ch obszarem zorganizowanego ruchu ukraińskiego była na Północnym Podlasiu miejscowość Kleszczele wraz z okolicznymi wsiami. Działało tu koło Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego (odpowiednik BTSK), z własnym chórem i zespołem teatralnym. W latach 60-ch, mimo utrudnień ze strony kuratorium w Hajnówce rozpoczęto w miejscowej szkole podstawowej nauczanie języka ukraińskiego. Po dwóch latach nauczyciel został powołany do odbycia służby wojskowej, a po jej zakończeniu przeniesiony do innej miejscowości. Również działalność samego koła UTSK, jako sprzeczna z partyjną „linią narodowościową” została na przełomie lat 60-ch i 70-ch zdławiona. Jedynym polem, na którym mogła przejawiać się aktywność Ukraińców Północnego Podlasia zostały koła BTSK i zespoły artystyczne noszące miano „białoruskich”. Przykładem tego może wystawianie w latach 60-ch przez „białoruski” zespół teatralny sztuk klasyków ukraińskich.

III. RUCH UKRAIŃSKI NA PÓŁNOCNYM PODLASIU W LATACH 80-CH I 90-CH

Ukraiński ruch narodowy, po okresie upadku w latach 70-ch odrodził się z początkiem lat 80-ch. Pierwszorzędnym wpływ miała sytuacja lat 1980-1981, gdy ferment społeczny, pobudzony powstaniem „Solidarności” objął również środowiska młodzieży z Podlasia. W latach 1982-1983 miały miejsce pierwsze imprezy młodzieżowe o charakterze ukraińskim. Wkrótce nastąpiło reaktywowanie działalności koła USKT w Kleszczelach, powstały też koła w Czeremsku, Bielsku Podlaskim, Hajnówce i Białymstoku. W roku 1990 powstał Oddział Podlaski Związku Ukraińców w Polsce, zaś wiosną 1992 r. przetrworzył się on w organizację samodzielną — Związek Ukraińców Podlasia.

W chwili obecnej Związek Ukraińców Podlasia wydaje dwumiesięcznik „Nad Buhom i Narwoju” (w języku ukraińskim i polskim), którego sponsorem jest Ministerstwo Kultury i Sztuki, oraz organizuje coroczne Festiwale Kultury Ukraińskiej na Podlasiu.

Jerzy HAWRYLUK

* Tekst przygotowany na posiedzenie Komisji Ekspertów ds. Mniejszości Narodowych Komitetu Konsultacyjnego Prezydentów RP i Ukrainy w dniu 9 lipca 1993 r.

ДОКУМЕНТАЛЬНА ІСТОРІЯ СЕЛА КОРЧМИН

Про чуда Матері Божої в Корчмині описав священник о. Димитрій Бахівський, який був у Корчмині парохом від 1926 року до переселення в 1946 році.

Село Корчмин, район Рава Руська, обл. Львівська. Село віддалене від м. Белза 9 км., від Угнова — 12 км., від Рави Руської — 22 км.

ЦЕРКВА

Маленьке село Корчмин зі своїм поміщиком не спромоглося поставити собі церкву, а купило і привезло з Холмщини готову дерев'яну маленьку, але високу, без захристій, у формі корабля. Поставили її недалеко корчми. Грубезні підвалини церкви спочили на широких дерев'яних дубових колодах. В полудневій стіні, на одному ділі з-надвору було вирізано декілька букв санскритського письма. Між різними церковними книгами був „літургікон” з тих часів, коли львівський польський єпископ Сераковський заборонив друкувати церковні книги. А як великий руський патріот, хоч сам римо-католик зі Шлезка, Гербурд Щасний, магнат Добромільський, який мав цілий ключ сіл аж по Судову Вишню, тронутий кривдою руського народу, велів у своїй друкарні у Добромилі друкувати книги для церков, то Сераковський оскаржив його перед королем і Папою римським як еретика. На своє оправдання до Папи римського Гербурд писав: „Що ті поляки хочуть, щоби на Русі русинів не було?”.

В захристії висіла на стіні шафка з дощок, на котрій була вималювана копія чудотворної ікони Матері Божої белзької, без корони, а кругом неї були вимальовані чуда, які діялися в часі перевозу чудотворної ікони з Белза до Ченстохови. На долі тої шафки був вижолоблений рік — 1710.

Як увійшлося в церкву, — Святая Святих —, то перше, що впадало в око, був запрестольний образ, прекрасний, цілий в золоті, але вже інший від того, що ми виділи на шафці. Той прекрасний у золоті образ був вже в короні, а лице Матері Божої ясне, імітувало правдиве людське, навіть було прирум'янене. Перед образом клячали дві девревіяні фігури польських ксьонзів в чорних беретах-рогатівках. Ті обидві фігури я з дяком Кузьмою винесли на горище захристії а образ прикрасили вишивкою.

Колись, за мого попередника священика, численні „вота”, а найбільше палиць, які вісили навколо образу, були познімані та спалені. За моїх часів, з могого дозволу, одна невіста з села Річниця повісила „вото” у формі хрестика в подяку за чудесне виздоровлення доньки від хронічної недуги. Перед тим та невіста у моїй присутності, після Служби Божої, до Матері Божої в запрестольному образі голосно молилась, промовляла: „Матінко Божа! Дай щоби я прийшла Тобі подякувати”. І за якийсь час прийшла радісна і в подяку за виздоровлення дочки повісила збоку образу хрестик тимчасово, поки не справить цінніше „вото”.

На полудневій стіні був маленький престолік з намальованим образом, як діти поміщика Блендовського дякують Матері Божій за чудесне виздоровлення.

Оповідали старі люди села Корчмин, що там, де тепер той образ, стояла лавка, на котру сіли з палицями дві дочки-каліки поміщика Блендовського, на співану Службу Божу, висповідалися. А як з палицями приступили до святого причастія, то по прийнятті його палиці залишили на місці, а самі без палиць, здорові вернулись до лавки, а потім додому.

Посеред церкви, вгорі були описані чудеса. Письмо було написане руською та польською мовами. Ті чудеса діялися коло 1623-1653 років. На таблиці була виписана точна дата „Як образ плакав і мінився, огонь на свічах сам запалився перед чудесним образом.”

ВЕЛИКА СЛАВА КОРЧМИНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

В часі перевозу чудотворної ікони з Белза до Ченстохови.

В бібліотеці графів Дідушицьких переховується сімейна хроніка руських бояр Дідухів, пізніше полонізованих Дзсдушицьких, в якій описані чуда, котрі діялися при перевозі чудотворної ікони Матері Божої, намальованої святим євангелістом Лукою, полишеної братом галицького короля Данила Васильком на замочку у Белзі.

Чудотворну ікону віз польський князь, з Белза через Лапаївку, попід махнівським лісом. А як заїхав на територію корчминську та в'їхав в село, то зупинився біля вишеописаної церкви. Відпочивши хотів їхати далі, та дві пари волів не рушили воза з місця. Не рушили і шість пар волів. Цілий ескорт залишився на декілька тижнів, а за весь той час діялися чуда по всій околиці. Одне з тих чудес, що сталося в сусідньому селі Махнівці тієї ж парафії, дуже знаменне.

ДОРОГА ЧУДОТВОРНОЇ ІКОНИ

По кількох неділях постою в Корчмині воли рушили віз з образом Матері Божої. В навколишніх селах, віддалених недалеко від дороги, котрою везли чудотворну ікону, Мати Божа являлася, і в тих селах торжественно відбувалися відпусти, щороку, при величезному здвизі народу.

А як завезли белзьку чудотворну ікону Матері Божої в Ченстохову і умістили її в монастирі оо.Павлінів, то монахи наклали на голову Матері Божої корону. Там діялися такі славні відпусти, звісні не лише в цілій Польщі, але і в сусідній Німеччині, де образ Матері Божої був звісним під назвою Schwarze Grosmütter [...]

ЯВЛЕННЯ МАТЕРІ БОЖОЇ З ЧЕНСТОХОВИ У КОРЧМИНІ

Мати Божа і в Ченстохові не забула дітей своїх у белзькій околиці, бо в тому місці, де під лісом села Корчмин при перевозі її з Белза ескорт зробив коротку зупинку, Матір Божа, будучи в Ченстохові, явилася в Корчмині (оповіла під присягою в році 1928-1930 пані Рачинська, народжена в Корчмині): маючи років 14-15, одного сонячного ранку гнала пару волів на пасовисько під ліс. Недалеко від ліса воли нагло приклякнули на дорозі. Вона, заскочена такою несподіванкою, здивовано побачила, як щось у повітрі, ніби процесійна монстранція, суне і зупинилося на тому місці, де тепер стоїть церковця. Позбігалися люди корчминські і деякі з них побачили на дубі образ чудотворної Матері Божої, а зараз потім стали збігатися люди із сусідніх сіл. Між ними було видно польського ксьондза з с. Жнятина. Якесь дідичка зняла з себе намисто перел і попросила повісити на образ. Не всі з присутніх бачили образ Матері Божої, а хлопець повісив саме на сяючу постать на дубі. Польський ксьондз та місцевий урядник поляк не виділи того образу і обидва дуже злостилися та розганяли людей до роботи. А як ксьондз вертав додому, то на самій границі між Корчмином та Василевом грім вдарив у віз, на якому він їхав. Те об'явлення повторялося і корч-

каплицю, а потім церковцю в 1850 році, так що пень дуба увійшов під саму середину престола, на котрому відправлялася Служба Божа. Величавий відпуст відбувся в день 28 серпня щороку на Успення Пресвятої Богородиці, при великому здвизі народу з навколишніх сіл 4-х сусідніх повітів. Місцевий селянин Семко Заяць, поет, ті чудесні події умістив у пісні, яка з піднесеним почуттям співалася особливо в час відпустового торжества. Зміст пісні був такий:

Ти то місце полюбила
І на дубі ся з'явила
Ми всі вірні тос узнаєм,
А один священик не увірив тому,
Зістав уражений від удару грому,
Вертаючи з Корчмина додому.

Як по II світовій війні Москва подарувала Польщі цілу Холмщину, разом з частиною Белзчини, в тому із селом Корчмин, то відпустова церковця під лісом, яка залишилася на стороні України, скоро була розібрана і її вже нема. Така сама доля постигла і матірну церкву корчминську, бо вже у 1970 році знаходилася у зруйнованому стані.

В Корчминській церкві відбувалися торжественні богослужіння, а особливо на Великодні свята, коли через всі три дні по торжественних відправах у церкві, при гомоні дзвонів та стрілянині з моздзирів під церквою від полудня до заходу сонця співи гаїлок не втихали...

А тут варто згадати, що наш українець суддя Яворський, уродженець Корчмина, колись надто ліберальних переконань, який у Києві, як високо вчений, написав книжку про історію революції, незабаром опинився на Соловках, то звідтіля в листі до своєї сестри Катерини писав, що в тій гнітучій тузі на Соловках за рідним красом і народом, великою розрадою у нього є спомин про свята Великодня в Корчміні: той гомін великодних дзвонів, який йому на Соловках прочувається, ті співи гаїлок і т.д.

Розповідь отця Дмитра Баховського, пароха парохії Корчмин, записана його дочкою Іреною Лапчук

MAŁOWANA CERKIEW W ŚWIĄTKOWEJ WIELKIEJ

W wakacyjnych wędrownkach po wschodniej części Beskidów Niskich, będąc w okolicach Nowego Żmigrodu, Krempnej, Kotania warto także dotrzeć do wsi Świątkowa Wielka.

Początki wsi położonej wzdłuż doliny potoku, sięgają XVI w. Do naszych czasów przetrwała cerkiew p.w. św. Michała Archaniola powstała w 1757 r. z fundacji właściciela wsi Piotra Paszkiewicza. Drewniana świątynia jest orientowana i założona na tradycyjnym, trójdzielnym rzucie. Nad nawą i prezbiterium występują dwukrotnie łamane dachy namiotowe zwieńczone — podobnie jak i helm wieży — analogicznymi baniemiami z pozornymi latarniami. Pionowe akcentowanie brył poszczególnych części cerkwi i ich odrębne przekrycia nadają jej charakterystyczny wygląd. Określana jest jako cerkiew typu północno-zachodniego, starszego wariantu. Cała cerkiew była zewnętrznie malowana. Szczególnie bogata

kolorystyka występowała na gzymsach, które podkreślono przez różne kombinacje zestawione z żółtej, granatowej, zielonej, czerwonej barwy.

W cerkwi znajdują się dwa ołtarze oraz dwie piękne XVIII-wieczne ikony z wyobrażeniem scen Pasji i Straszego Sądu.

Wnętrze świątyni pokrywa bogata dekoracja malarska. W prezbiterium autorem olejnej polichromii powstałej, podobnie jak i niezachowany ikonostas, w r. 1891 są Antoni, Michał i Zygmunt Bogdańscy — przedstawiciele słynnego malarskiego rodu, który odegrał ważną rolę w historii malarstwa cerkiewnego w XIX w. Dekoracja malarska pędzla Bogdańskich jest przykładem architektonicznej polichromii iluzjonistycznej, wzbogaconej przedstawieniami figuralnymi. Na ścianach widzimy kolejno sceny skomponowane w formie obrazów: *Umywanie nóg apostołom*, *Modlitwa w Ogrójcu*, *Pieta*, *Spotkanie w Emaus*. Ich ikonografia nawiązuje do XIX-wiecznej zachodniej sztuki dewocyjnej i pozbawiona jest charakterystycznych cech malarstwa bizantyjsko-ruskiego. Sufit zdobi kolisty plafon z wyobrażeniem Trójcy św. w otoczeniu skrzydlatych główek aniołków, a fasetę postaci Ewangelistów wkomponowane w dekoracyjną balustradę. To światłocieniowe malarstwo, o lokalnym, konwencjonalnym kolorycie jest dobrym przykładem całkowitej okcydentalizacji malarstwa cerkiewnego.

W nawie i babińcu anonimowy malarz stworzył, prawdopodobnie już w XX w., dzieło o charakterze na wpół ludowym, naiwnym, wykorzystując i całkowicie przemalowując wcześniejszą warstwę malarską, której ślady stwierdzono podczas konserwacji. Błędny jest więc powtarzające się w literaturze datowanie polichromii na drugą połowę XVIII w.

Na suficie, w kolistej ramie, podtrzymywanej przez pary aniołków wyobrażono scenę koronacji Matki Boskiej przez Tróję św. w otoczeniu baraszkujących w chmurach aniołków i skrzydlatych główek. Na fascie, w polach oddzielonych kolumnami umieszczono wizerunki proroków i apostołów, na zaskrzynieniach — przedstawienia w formie obrazów: *Boże Narodzenie*, *Przemienienie*, *Spotkanie z niewiastami*, a na ścianach między oknami — *Chrzest Chrystusa* i *Zwiastowanie*. Na stropie babińca namalowano Eliasza na wozie ognistym. Złotymi akcentami wzbogacającymi malowidło są: otaczające głowy boskich postaci i rozrzucone w tle metalowe gwiazdki, korona nad głową Matki Boskiej oraz blaszane lambrekiny wykańczające okrągłą ramę i zaskrzynienia. Polichromia odznacza się ogromną dekoracyjnością, barwnością uzyskaną przez zestawienie kontrastowych, wręcz jaskrawych kolorów. Cechuje ją charakterystyczny raczej dla sztuki ludowej — *horror vacui*. Te jej walory powodują, że na dalszy plan schodzi pewna nieudolność artysty.

Od 1991 r. w cerkwi prowadzone są prace konserwatorskie — obecnie już na ukończeniu — przez konserwatorów dzieł sztuki z Krakowa: Andrzeja i Antoniego Guzików, Józefa Kucabę i Katarzynę Pierchalską. Efektem prac jest zabezpieczenie polichromii i przywrócenie jej utraconych — przez niszczące działanie czasu — wartości estetycznych.

Agata MAMON

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МЕНШІСТЬ В СЬОГОДЕННІЙ ПОЛЬЩІ ТА ЇЇ РОЛЬ У СУЧАСНОМУ КУЛЬТУРНОМУ ВІДРОДЖЕННІ УКРАЇНЦІВ*

Еміграція з батьківщини, примус існування як національна меншість у відмінній від державного, вітчизняного організму, системі, доконечність тривання поза цим рідним контекстом, в умовах розпорошення серед інших національностей — це дуже важливі фактори суспільно-політичного і культурного життя модерних народів Європи, починаючи вже з XIX століття, а кінчаючи на сучасності. Неважко й про приклади, які б підтвердили обґрунтованість цієї думки. Вистачить подивитись хоча б на новітню історію та сучасність націй і країн нашого континенту, а навіть лише найближчих сусідів України — історія Польщі в XIX і XX ст. (політична ситуація між двома повстаннями XIX ст., роль яку зіграла американська полонія, та польські політичні осередки у Франції під час I світової війни і в Англії під час II війни), Росії (російські дисиденти XIX і XX ст. починаючи від М. Тургєнєва і А. Герцена аж по прихильників більшовицького перевороту; поклонники окцидентальної орієнтації, включно з виразниками російського католицизму, як хоча б Софія Свєчіна, Гагарін, Печерін, чи члени сім'ї Болконських) або таких суспільств і народів як італійці, ірландці, англійці чи євреї.

Національні закордонні осередки особливу роль виконують очевидно перш за все у випадку тих країн і націй, що ніколи або довший час не мали власної державності, або теж їхня національно-державна суверенність є значно обмежена, накинута ворогом і неакцептована загалом суспільства. Для випадків цього роду, ситуація новітньої України дуже характерна, а місце і роль більших середовищ національної діаспори та важливіших еміграційних центрів очевидне. У цьому плані вистачить згадати значення українських націоналістичних осередків у німецькомовних країнах перед II світовою війною, або вплив еміграційних середовищ на релігійне життя українців, зокрема греко-католиків після війни, а також роль, яку зіграли прокомуністичні і просоветські настрої серед українського і білоруського населення та євреїв на східних межах II Речіпосполитої в міжвоєнний період, у формуванні політичної ситуації в цьому регіоні на початку війни і в дальшій експансії радянського комунізму, як державності й ідеології.

Наша сучасність, зокрема останнє десятиріччя, принесла нам ще більш видимі і більш діючі та плодотворні прояви процесу розвитку та зміцнення ролі діаспор у сумісному, національному житті українців. Бо хоча після 1945 року здійснилося, так важливе для сукупності культурних процесів, інтегрування українських земель (Західна Україна, Закарпатська Русь), водночас емігрування на Захід найбільш свідомої і культурно заангажованої групи українського суспільства, скріпляючи традиційні вже еміграційні осередки в Німеччині, США, і Канаді, послабило одначе корінні українські землі, які вже і так були зруйновані та лишені людського, інтелектуального і духовного потенціалу. Смертельне загроження біологічної та цивілізованої основи внаслідок чергових хвиль репресій, включно із „розстріляним відродженням”, на Україні, а відтак навалність російсько-радянської репресійної політики на території заново завойованої Західної України — спричинилося до збільшення значення цього що проходило в духовному й ідейному плані поза межами Радянського Союзу, в однаковій мірі на території під політичною домінацією совєтів

та поза сферою радянських впливів, отже в Західній Європі і за океаном, на американському континенті.

Кожен з українських еміграційних осередків міг зіграти і очевидно зіграв якусь своєрідну і можливу до здійснення роль у спільному ділі — культурного відродження власного народу, так у Західній Німеччині, Канаді, США, Австралії, як в окремих країнах Південної Америки, а також, якщо йдеться про сферу справ особливо важливих, релігійно-церковних, в Римі і Ватикані, зокрема після II Ватиканського собору і обрання папою Івана Павла II.

Однак, здається що серед них, це, що являє собою українська діаспора у Польщі, все таки займало і надалі займає важливе місце в суспільно-політичному і релігійному житті українців 80-тих років, місце настільки особливе, що заслуговує на окрему увагу історика культури, даючи досліднику суспільного і релігійного життя сучасності матеріал великої значимості. Що саме цю, а не іншу частку української суспільності вирізняє на фоні інших еміграційних осередків і чому її теперішня ситуація заслуговує на незвичайну увагу дослідника? Приводів цього, а також специфічних рис згаданого суспільно-культурного феномену є декілька, тому варто, хоча у великому скороченні, але упорядковано, їх тут назвати.

Перший момент, що охоплює суть проблеми з боку оцих справчих причин та генезу, це характер цієї діаспори, умови та обставини, в яких вона формувалася. Українська меншість у сучасній Польщі під оглядом численності не являє собою значимої і впливової суспільної сили — у відрізненні до ситуації в міжвоєнному періоді — а в територіальному сенсі є групою неоднорідною. Оцінювана на 300-500 тисяч, свої споконвічні і натуральні місця проживання має на східних і південно-східних окраїнах Польщі, починаючи від Підляшшя і Холмщини, через Перемишчину, Сяніччину аж по Бескиди (якщо не брати до уваги невеличких груп інтелігенції, в тому числі також студентів у великих міських осередках, які незначимі у великій польській масі). Внаслідок репресійної акції „Вісла” в 1947 році, група ця була штучно під примусом виселена і розпорошена на заході і півночі країни та перемішана з польським населенням, яке до речі теж не було тут корінним (а лише зайшлим елементом, що прибув з території втраченої Польщею на сході у 1945 році). Транслокація, трактована як форма політичної репресії в рамках застосування тоталітарного методу, довела до повного розбиття дотеперішніх суспільно-сімейних в’язів та різких змін натуральних обставин сільського життя і праці. Це спричинило майже повний занепад традиційного порядку, звичаїв, культурного та релігійно-церковного життя, освіти і народної культури, зокрема в перших роках після виселення, в роки сталінщини і берутовщини.

Щойно після жовтневого переламу у 1956 році і пов’язаних з ним політичних змін, українці разом з цілим польським суспільством, почали поволі здобувати втрачені раніш громадські права. Перш за все право на освіту, власне шкільництво, право гуртуватися у культурно-суспільні організації, видавати газети, друк публікацій та підручників і календарів. Тоді також сталося можливе частинне відродження структур суспільно-релігійного життя (душпастирські осередки, парохії, навчання питомців) та організація початкового, середнього і вищого шкільництва. Відчинено одинокі в країні кафедри української мови в рамках слов’янської філології Варшавського університету (була також змога виїжджати на закордонні студії у цій ділянці). Створено умови для діяння суспільних художніх колективів і українських світлиць. Українська суспільність, піддана під суворий нагляд не тільки комуністичної партії (так, як усі сфери ідейного, культурного, художнього і релігійного життя польського суспільства), але й безпосередньо інституціональну зверхність Міністерства

Внутрішніх Справ могла лише частинно, поступово збільшувати активність і виховувати еліти, необхідні для збірних суспільних, освітніх, культурних і релігійних діянь, використовувати чергові етапи політичної ситуації в країні і цілому соцтаборі для поширення можливостей розвитку суспільно-культурного життя. Уміло використано при цьому суспільно-громадський рух поляків після 1976 року, їх ревіндикаційні прагнення відносно комуністичної держави в 1980-81 роках, а в ще більшій мірі роки 1988-90, у зв'язку із святкуваннями 1000-ліття хрещення Русі і зв'язану з цим діяльність Апостольської столиці у віднесенні до слов'янських країн (тзв. східна політика Ватикану), а також політично-суспільні і системні зміни у польській державі. Завдяки тому були створені зовнішні умовини, так контекстуальні, як структурно-організаційні (можливість заснування товариств, братств, фондаций, видавництв і часописів; представники у парламенті, перші привселюдні спроби підняти питання польсько-українських відносин в минулому і сучасності, порушені окремими орієнтаціями та політичними групами, особливо „Солідарністю”; призначення єпископа для українців греко-католиків) завдяки яким могли зайти зміни в переконаннях і спрямуваннях, а також у сумісній суспільній свідомості еліт у Польщі, яких ми сьогодні стали свідками.

Друга проблема, що здається особливо важлива на фоні названих факторів і рішаюча якщо говорити про її суспільні наслідки, це релігійні відносини та церковно-організаційні форми прийняті цією суспільністю. „Польські українці” під оглядом віроісповідування розподілені на дві, конфесійні в рамках християнства, неприхильні собі орієнтації — католицьку і православну (окрім невеликої по суті групи, яка не зв'язана з жодним віросповіданням. Не має це жодного зв'язку з ідейним вибором осіб заангажованих у діяльність дотеперішнього партапарату, а виникає лише з життєвого прагматизму). Автор цих спостережень свідомо не виділяє етнічної групи лемків, а тим більш не зважає на рідкі проби маніфестації етнічної окремішності через особи, які вважають себе представниками бойків, гуцулів чи підляшуків, водночас автор свідомий, що ця проблема, зокрема із суб'єктивного погляду, дуже складна — так як саме явище національної свідомості, почуття відмінності, яке при цьому не є чимось постійним, що дане раз назавжди, але радше процесом ін статі насценді, якого суть під кожним оглядом важко вловити. Приналежність до різних релігійних орієнтацій і віросповідні різниці віддзеркалюються також у заангажовані „польських українців” у національні справи, в їх участі у суспільно-політичному житті власного середовища і врешті-решт у цьому, до якої міри вони спроможні маніфестувати свою національну-мову тотожність. Українці, вірні Польської автокефальної православної церкви немовби губляться на фоні своїх одновірців, в більшості сполонізованих росіян або підкреслюючих свою національну свідомість білорусів, що живуть у замкнутих групах на Білосточчині. Це особливо виділяється в сфері мовної літургійної практики і організаційно-церковного життя. Греко-католики, спадкоємці уніятів, згідно з давньою, доброю галицькою традицією міцно підкреслюють на фоні Вселенського і латинського-польського водночас костела візантійсько-слов'янське походження свого обряду, а також східний, грецький генез своєї духовності, звичайно підтримуючи при цьому зв'язки з Римом — зокрема сьогодні, коли він асоціюється з папою-слов'янином — зі своєю ієрархією, галицько-львівськими владиками, які сьогодні разом зі своєю Церквою виходять з катакомб.

Саме, молоді українські священники — тут знов звернення думки до галицької традиції і часів львівської Руської трійці — випускники одинокої, спархальної, люблінської семінарії, в якій мають змогу навчатися, а також вихованці в монашому студіум отців Василіян у Варшаві, це найсильніші виразники еманціпальних спря-

мувань української, національно свідомої, творчої інтелігенції, перш за все у релігійному і церковному плані, але також у загально-культурній і художньо-освітній сфері, їх праця є гідним доповненням діяльності цих уже нечисленних душпастирів старшого віку, які у своєму житті пережили різні форми обмежень і репресій після II світової війни, а пам'ятають ще давніші, довоєнні відносини та можливості релігійного і культурного розвитку. Значення і престиж українського духовенства ще збільшували у минулому році, коли дотеперішній отець-митрат Іван Мартиняк, який досі був генеральним вікарієм для вірних греко-католицького обряду при примасі Польщі кардиналові Йосифові Глемні, одержав спископську хіротонію. Це вчинило набагато простішим висвячування молодих богословів, бо ж може вже це робити власний український місцевий єпископ, а не лише українські єписархи, які приїжджали з Риму. Зараз можна сподіватися, що скоро вже нормалізація релігійної ситуації на Західній Україні зміцнить, досі дуже рідкі, випадкові і конспіраційні контакти з львівським духовенством і вірними УКЦ, а може також спричиниться до обміну кадрів священників, душпастирської допомоги чи досвіду церковного життя.

Ще одна важлива риса релігійного життя цієї суспільності, це збільшення ролі мирянського руху у діяльності Церкви, тавро сучасності і безсумнівний вплив латинського, західно-європейського і звичайно польського Костела. Інтелектуальні еліти, інтелігенція а в тому числі також студенти, останнім часом проявляють чимале заангажованість у справі віри та Церкви, а потім також участь, співдіяння та організаційні ініціативи у цьому плані. Це знайшло вияв у вдалих вже спробах покликання до життя церковних братств, художніх колективів церковної музики, релігійних видавництв, а зокрема фундацій. Найбільш смілі плани, а водночас і найбільші можливості їх реалізації, має Фундація св. Володимира, яку у Кракові покликав до життя відомий науковець-філолог, суспільний діяч доктор Мокрий, посол на Сойм теперішньої каденції.

Суттєве значення для загалу церковних і релігійних діл має також і ця обставина, що в згадані справи сильно заангажовані представники польських наукових середовищ — філологи, історики, теологи, скупчені у кількох університетських осередках, особливо у варшавському, краківському а останньо також люблінському, котрі співпрацюють з польською і українською єписархією, спархальним духовенством і отцями Василиянами (Варшавські українознавчі записки, т. I, 1990 р.; раніше видані в роках 1987-89 три серії Греко-католицького церковного календаря).

І врешті обставина, що для загальної сфери релігійного життя українців у Польщі має значення вагоме і прямо символічне, це участь спільноти вірних у житті Вселенської церкви, саме її католицької частини. Проявом цього можуть бути живі і дійсні зв'язки із святою столицею і головою Церкви Іваном Павлом II. Українська греко-католицька церква займає важливе місце серед церковних спільнот, а зокрема східних, що виникає з численності вірних і різноманітності історичного та сучасного досвіду, набутого в умовах конфронтації з комуністичним тоталітаризмом і ідеологією радянського імперіалізму, а також в обставинах еміграційного життя у країнах Заходу. Польська частина цієї Церкви, невелика під оглядом численності, а важлива з огляду на згаданий раніше досвід „діалогу з соціалізмом” і „проби вогню” в умовах центрально-східної, європейської дійсності, позначила свою присутність і окремішність також, якщо йдеться про загал внутрішньоцерковних відносин між Ватиканом а народами цієї частини Європи, під час трьох прощ папи до Польщі, в подіях, що були реакцією на замах на його життя у травні 1981 року, у святкуванні 1000-ліття Хрещення Русі, так у Римі, як і в Ченстохові, у відносинах між польською

та українською католицькою ієрархією, а також у численних зв'язках своїх представників, мирян і духовенства, з папою Іваном Павлом II і ватиканськими ієрархами, кардиналами — Йосифом Сліпим, Мирославом Любачівським і архієпископом Мирославом Марусиним, також під час його душпастирських відвідин у Польщі.

Третя проблема, а радше сумісний ансамбль обставин суттєвих для сукупності справ, які нас тут цікавлять, це присутність і діяльність для добра української діаспори у Польщі частини наших наукових середовищ та інституцій, які ех дефінітіоне, за об'єкт своїх зацікавлень вибрали саме цю частину польської суспільної та культурної дійсності. Ідеться перш за все про фахівців у ділянці суспільних наук, зокрема історичних, а також філологів, етнографів, теологів, та про осередки в роді училищ, наукових товариств, академій, колективів людей, які на постійно чи раз на якийсь час, принагідно, як об'єкт своїх дидактичних, письменницьких, популяризаторських, а особливо перекладницьких зацікавлень вибрали культуру, історію, мову, літературу та фольклор України, а зокрема української нацменшості у Польщі. На жаль таких людей та структур не було і не має досить багато, бо ж більшість сил і засобів в рамках польського слов'янознавства зайняла русистика. Все таки професійні університетські осередки та окремі фахівці, дослідники і університетські вчителі, активні у цій ділянці, починаючи з 1957 року розвинули польське українознавство і удержали його на непоганому рівні (дослідження діалектів, історії, українсько-польських культурних відносин, лемківська і українознавча проблематика у професійних часописах та видавничих серіях окремих училищ, найновіший василіянський річник), хоча звичайно існують недоліки і недостатки, та стільки ж само невикористаних можливостей у цій ділянці. І не стільки окремі середовища чи інституції, а поодинокі дослідники організували в обширі згаданої проблематики, починаючи з 1980-81 років, чимало наукових заходів. Стали також більш активні в організаційному сенсі, що проявилось у різноманітних наукових і видавничих заходах, у сесіях під час 1988 року, коли святкувано 1000-річчя хрещення Київської Русі. Також участь поляків і польських українців у покликанні до життя Міжнародної асоціації українців, а відтак її польського відділення — Польського українознавчого товариства є доказом цієї активізації, її наявним прикладом, а водночас доказом різкого „приспінення” є зростання зацікавлення україністичними студіями, яке до речі посередньо зв'язане із регресом польської русистики — шкільної й університетської, завдяки тому можна буде розширити університетську дидактику, наукові дослідження та популяризаторську працю в цьому плані. Також і в цих ділянках унаочнилися різні форми співдіяння і співпраці між інституціями та поодинокими польськими спеціалістами та представниками середовищ і осередків української нацменшості.

Українці у Польщі, які існують в показаних тут умовах, вносять у культурні досягнення своєї вітчизни неабиякі цінності, вагомі зокрема тепер, коли Україна переживає може найважливіший у своїй історії момент відродження своєї культурної тотожності, відбудовує суверенне суспільне і державне життя, зберігаючи при цьому відповідні політичні співвідношення з двома найбільшими сусідами — Росією і Польщею. Оці цінності торкаються найважливіших, для сукупності народу і держави, його історії та сьогодення, справ.

Перша з них, що здається зараз найвагоміша, це факт, що українська діаспора цієї території, яка найбільш висунута на Захід, нав'язує сьогодні живий і безпосередній зв'язок з батьківщиною, з материком нації і держави, вносячи у цей діалог власний, особистий досвід, який свої коріння має у довгому, сповненому драматичних,

діалектичних конфліктів, співпраці і суперечностей, спілкуванні з польським партнером, а зокрема з традицією його боротьби за політичну самостійність, національно-культурну тотожність і духовну суверенність по відношенні до своїх могутніх сусідів — побратимів, а водночас і противників.

Друга із згаданих цінностей це обставина пов'язана зі специфікою місця і часу, з цим, що оцей історичний досвід був здобутий саме тут, у цій державі, а конфлікт між світом європейської, християнської культури, а утопією комунізму мав свій конкретний, польський, католицький вимір, що свої національні, етнічно-мовні і культурні дилеми „польські українці” переживали також, а може перш за все згідно з вимогами християнських цінностей і етосу, так у релігійному вимірі, як і в обсязі зустрічей, конфронтацій, співдіяння і збагачування, взаємного доповнювання обох світів християнства — західного і східного.

І третя цінність, не менш важлива, надбання власного історичного, суспільно-політичного, культурного та релігійного досвіду протягом останнього півстоліття, що його тепер українці з Польщі можуть внести до спільної скарбниці своєї батьківщини. Оцей досвід, можливо тим цінніший для цієї суспільності та загалу, що вже минув, вже відбув практику, що перейшов випробування та перевірку так у теорії, як і у практичних реалізаціях, що має за собою успіхи та промахи. Тому може він стати зразком і антиприкладом, пересторогою для всяких майбутніх задумів в обсязі польсько-українських відносин, у тому числі також справ дуже вагомих для обох країн, з великим історичним навантаженням, таких як історичні підсумки взаємних провин і благ, проблема нацменшостей в обох країнах, державні кордони та це до якої міри вони будуть відчинені; економічні, політичні, культурні та релігійні співвідношення між цими двома сусідніми і братніми народами сьогодні і у майбутньому.

Ришард ЛУЖНИЙ

* Publikowany tutaj tekst to wypowiedź referatowa autora opracowania i złożona do druku, ale dotychczas nie ogłoszona; przygotowano ją dla potrzeb I Kongresu Międzynarodowej Asocjacji Ukrainistów, jaki odbył się w Kijowie w dniach od 27 sierpnia do 3 września 1990 roku staraniem Akademii Nauk URSS (Widzienia Literatury, Mowy ta Mystectwoznawstwa), Międzynarodowej Asocjacji Ukrainistów (MAU) oraz Republikańskiej Asocjacji Ukrainistów (RAU). Referat swój, opracowany dla potrzeb kongresu w dwóch wersjach językowych, polskiej oraz ukraińskiej, autor wygłosił w języku ukraińskim na jednej z sekcji problemowych kongresu, omawiających problemy diaspory i emigracji ukraińskiej w świecie współczesnym. Referat ten był także przedstawiony i dyskutowany — zwłaszcza w nawiązaniu do aktualnych wydarzeń i procesów toczących się jesienią tego samego roku 1990 w zakresie spraw ukraińskich i ukraińsko-polskich — na jednym z posiedzeń Komisji Słowianoznawstwa Oddziału PAN w Krakowie (Podkomisja Europa Słowian); posiedzenie to miało miejsce dnia 17.10.1990, streszczenie referatu oddane zostało do druku w *Sprawozdaniach z posiedzeń Komisji Naukowych ... za dane półrocze*.

INFORMACJA O KOMITECIE KONSULTACYJNYM PREZYDENTÓW RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ I UKRAINY

Jak wynika ze Statutu, podpisanego przez pełnomocników prezydentów, Jerzego Milewskiego i Antona Butejkę, 30 kwietnia 1993 r., Komitet składa się z dwóch równoprawnych części — pełnomocników prezydentów Polski i Ukrainy, których wspiera po pięciu członków. Zarówno pełnomocnicy, jak i członkowie, powoływani są przez prezydentów. Do zadań Komitetu należy przygotowanie analiz i propozycji na temat zagadnień występujących w stosunkach między Rzeczypospolitą Polską a Ukrainą, problemów regionu Europy Środkowej i Wschodniej oraz polityki międzynarodowej, a w szczególności:

- wymiana poglądów i informacji na temat sposobów rozwoju dobrosąsiedzkiej współpracy i przygotowywanie odpowiednich propozycji dla prezydentów obu państw;
- sprzyjanie realizacji uzgodnień osiągniętych przez prezydentów, ukierunkowanych na pogłębianie przyjaznych stosunków pomiędzy Polską a Ukrainą;
- informowanie prezydentów obu państw o realizacji umów polsko-ukraińskich;
- konsultacje w sprawie kontaktów wielostronnych i regionalnych oraz określanie kierunków współpracy na arenie międzynarodowej;
- stymulowanie rozwoju współpracy politycznej, gospodarczej, naukowej, kulturalnej i innej, w tym organizowanie pod egidą prezydentów Polski i Ukrainy konferencji i spotkań, które będą sprzyjać zbliżeniu narodów obu państw.

W celu wykonania zadań Komitetu pełnomocnicy powołują grupy robocze oraz komisje ekspertów, określając problematykę i ich działanie i tryb pracy.

Inauguracja działalności Komitetu Konsultacyjnego z udziałem prezydentów Lecha Wałęsy i Leonida Krawczuka odbyła się w Kijowie 24 maja 1993 r.

Jedną z wyspecjalizowanych komisji jest Komisja Ekspertów ds. Mniejszości Narodowych. W skład Komisji, której przewodniczy Bogumiła Berdychowska (Ministerstwo Kultury i Sztuki), weszli też przedstawiciele społeczności ukraińskiej w Polsce — przewodniczący Związku Ukraińców w Polsce Jerzy Rejt i prezes Fundacji Św. Włodzimierza Chrzcziciela Rusi Kijowskiej w Krakowie Włodzimierz Mokry. Jej pierwsze posiedzenie odbyło się w Warszawie 9 lipca 1993 r.

KOMUNIKAT z posiedzenia Komitetu Konsultacyjnego Prezydentów Rzeczypospolitej Polskiej i Ukrainy

Pierwsze posiedzenie Komitetu Konsultacyjnego Prezydentów Rzeczypospolitej Polskiej i Ukrainy odbyło się w Kijowie, w dniach 24-27 maja 1993 r. pod przewodnictwem Jerzego Milewskiego i Antona Butejki.

Równocześnie z pracami Komitetu Konsultacyjnego odbyły się posiedzenia grup ekspertów Rzeczypospolitej Polskiej i Ukrainy. W trakcie prac ekspertów dokonano przeglądu i oceny stosunków dwustronnych, ze szczególnym uwzględnieniem realizacji „Traktatu o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy” z maja 1992 r., jak również perspektyw dalszego poszerzenia i pogłębienia tychże stosunków.

Komitet Konsultacyjny z zadowoleniem konstatuje, że obie Strony rzetelnie i konsekwentnie podchodzą do wykonania swoich traktatowych zobowiązań i że w ciągu ostatniego roku

Rzeczpospolita Polska i Ukraina dołożyły wielu starań dla realizacji jego podstawowych założeń.

Obydwie Strony wyrażają troskę o sytuację w sferze bezpieczeństwa w Europie Środkowej i Wschodniej i pragną podjęcia działań na rzecz budowy większego zaufania, stabilizacji i bezpieczeństwa w tym regionie.

Komitet Konsultacyjny uważa przeto, że w aktualnych warunkach szczególnego znaczenia nabiera pogłębianie dwustronnej współpracy w tej dziedzinie.

Komitet Konsultacyjny, w oparciu o art. 3 Statutu, postanowił powołać komisję ekspertów ds. polityki bezpieczeństwa dla poszukiwania dróg i możliwości dalszej koordynacji działań międzypaństwowej w tej dziedzinie.

Komitet Konsultacyjny skonstatował, że obecny poziom polsko-ukraińskiej współpracy gospodarczej i handlowej nie odpowiada potencjalnym możliwościom i potrzebom obu krajów. Dla aktywizacji tej współpracy Komitet proponuje następujące priorytetowe działania:

Rozwój współpracy bankowej. W kontekście prac grupy roboczej, powołanej we wspólnym komunikacie wicepremierów Rzeczypospolitej Polskiej i Ukrainy z dnia 7 maja 1993 r. oraz w celu poprawy warunków dla wzajemnych płatności i rozliczeń pomiędzy przedsiębiorstwami obu krajów, na Ukrainę przyjedzie grupa prezesów polskich banków.

Pilne usprawnienie przejść granicznych. W tym celu kierownictwa odpowiednich służb opracują wspólny program rozwoju przejść granicznych.

Rozwój połączeń lotniczych. Należy pilnie zakończyć pracę nad umową lotniczą, umożliwiającą rozwój połączeń między różnymi miastami obu krajów.

Współpraca na rynkach trzecich. Ministerstwa odpowiedzialne za współpracę gospodarczą z zagranicą rozpoczną okresowe konsultacje w tej sprawie.

Współpraca w przemyśle naftowym. Praca zapoczątkowana przez grupę ukraińskich ekspertów, która odwiedziła Polskę w maju br., będzie kontynuowana.

Ubezpieczenia społeczne. Konieczne jest pilne uregulowanie dwustronnych stosunków w zakresie ubezpieczeń społecznych.

Współpraca przedsiębiorstw. Ministerstwa odpowiedzialne za współpracę gospodarczą z zagranicą rozpoczną, tak szybko, jak to możliwe, regularną publikację propozycji współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami obu krajów oraz istotnych dla tej współpracy przepisów.

Komitet Konsultacyjny zaznaczył, że obydwie Strony przestrzegają ogólnoeuropejskich standardów w dziedzinie zapewnienia praw mniejszości narodowych, odpowiednio ukraińskiej w Polsce i polskiej na Ukrainie. Uważając, że istnienie polskiej mniejszości na Ukrainie i ukraińskiej mniejszości w Polsce jest elementem wzbogacania kultur obu narodów, który ma zbliżać nasze państwa, Komitet Konsultacyjny postanowił powołać komisję ekspertów ds. mniejszości narodowych. Zadaniem komisji jest przygotowanie projektów odpowiednich wspólnych dokumentów zmierzających do praktycznej realizacji praw mniejszości narodowych.

Komitet Konsultacyjny zgodził się, że dalszej aktywizacji wymaga współpraca międzypaństwowa w dziedzinie kultury, nauki i techniki, ochrony zdrowia, współpracy transgranicznej i innych przewidywanych traktatem, i zaapelował do odpowiednich ministerstw i urzędów o przyspieszenie pracy w celu doprowadzenie tej współpracy do poziomu, który odpowiadałby aktualnym potrzebom i potencjalnym możliwościom obu Stron.

Komitet za szczególnie istotne uważa:

— aktywizację działalności istniejących wspólnych komisji ekspertów ds. przeglądu treści podręczników historii i geografii oraz wspólnej komisji historyków,

- podejmowanie niezbędnych działań dla zachowania i ochrony zabytków wspólnego dziedzictwa kulturalnego,
- inwentaryzację zabytków kultury i możliwość ich przekazania na zasadach wzajemności, zgodnie z porozumieniami,
- zapewnienie warunków dla rozwoju kultury mniejszości narodowych, polskiej na Ukrainie i ukraińskiej w Polsce,
- sprzyjanie powołaniu ośrodków kultury i informacji, ukraińskiego w Warszawie i polskiego w Kijowie.

Ze względu na nieodzowność dalszego rozwoju kontaktów dwustronnych na różnych szczeblach, w tym najwyższym, i zwiększeniu ich efektywności, Komitet Konsultacyjny zwrócił uwagę na konieczność jak najszybszej realizacji postanowienia o ustanowieniu bezpośredniego połączenia telefonicznego między Prezydentami Rzeczypospolitej Polskiej i Ukrainy.

Komitet Konsultacyjny Prezydentów Rzeczypospolitej Polskiej i Ukrainy podjął decyzję o zwołaniu następnego posiedzenia Komitetu w Warszawie jesienią 1993 r.

Zapis debaty ekspertów i przygotowane wcześniej przez obie Strony raporty stanowią załączniki do Komunikatu i będą podstawą do dalszej pracy Komitetu Konsultacyjnego.

Kijów, 1993.05.27

Cerkiew grecko-katolicka w Korczminie, woj. zamojskie, zbudowana w 1658 r. przebudowana w 1850. Fot. z lat 1970. Do dziś zachowała się jedynie środkowa część pod kopułą

SYTUACJA DIASPORY UKRAIŃSKIEJ W BYŁEJ JUGOSŁAWII

Na terenie byłej Jugosławii diaspora ukraińska istnieje od blisko 250 lat (od roku 1745). Jednak sytuacja z jaką się ona spotkała po zakończeniu II wojny światowej i trwa do dnia dzisiejszego, gsy chodzi o stopień złożoności i trudności nie da się porównać do żadnego innego okresu historycznego. Proces demokratyczny, jaki w latach osiemdziesiątych ogarnął byłą Jugosławię jawnie przyczynił się ku temu by Rusini-Ukraińcy, Rusino-Ukraińcy określili swoją przynależność narodowościową. Problem etnicznego istnienia diaspery ukraińskiej w byłej Jugosławii pod znakiem zapytania postawiła po raz drugi najnowsza wojna, jaka wybuchła na Bałkanach. Tym razem pod znakiem zapytania stanęła nie tylko kultura, ale też i fizyczna egzystencja owej diaspery, której zagrożenie przyniosły tendencje masowych czystek etnicznych, jakimi charakteryzuje się ta wojna. Wszystkie jednak współczesne procesy mają swoją podstawę w czasach dawnych i w gruncie rzeczy, historycznie dają się umotywować.

Nie przypadkiem jest, że pytanie o etniczne różnice pomiędzy Rusinami i Ukraińcami postawione było pod koniec lat osiemdziesiątych. W Jugosławii, w owym czasie, powstały organizacje mniejszości narodowych takie jak: Związek Rusinów i Ukraińców Jugosławii, jak też Ruska Matka. Każda organizacja powstała z innych powodów. Problem diaspery ukraińskiej nie był podejmowany od 1945 roku. Wiele czynników zaś wpłynęło na to, że próbowano go rozwiązać w roku 1988.

Przynależność narodowa Rusinów (po drugiej wojnie światowej było ich około 23 tys., Ukraińców zaś 10 tys.) najbardziej skomplikowana stała się po 1948 roku, gdy doszło do starć pomiędzy Jugosławią Josipa Broz Tity, a pozostałymi krajami bloku wschodniego, na czele z ZSRR, co ówczesne władze wykorzystały do oddzielenia Rusinów od ich macierzystego narodu i kraju — Ukrainy.

Do pogłębienia i zarysowywania sztucznych granic pomiędzy Rusinami i Ukraińcami rząd Tity wykorzystywał różnice językowe i niezakończone procesy integracji narodowej. W Jugosławii Rusini coraz bardziej oddzieleni byli od Ukraińcy. Dla tego negatywnego procesu decydującym był rok 1973, gdy w Wojwodinie (w większości zamieszkała przez obywateli tej diaspory północna część Serbii) rozpoczął się polityczny rozrachunek z narodowo uświadomioną inteligencją, na czele której stał Mihajlo Kovac — pisarz i działacz oświatowy, popierający narodowe hasła integracyjne.

Proces oddzielenia Rusinów od własnego narodu zyskał ostateczny kształt w 1974 roku, kiedy to w Wojwodinie — autonomicznym okręgu ustanowiona została władza o narodowym parytecie. Poza Serbami we władzy udział swój miały także inne mniejszości narodowe z przedstawicielstwem — węgierskim, słowackim, rumuńskim i rusińskim. Można więc zauważyć, że tak Rusini, świadomi swoich korzeni narodowych, jak i Ukraińcy przestali się dla władz liczyć. Natomiast znaczna część narodowo nieświadomych Rusinów podtrzymywanych przez rząd wojwodziański rozpoczęła swoją egzystencję, jako osobna grupa etniczna. Ukraińcy zaś nawet jeśli podczas spisu mieszkańców mogli się określać jako mniejszość narodowa, nie mogli stworzyć swoich narodowych instytucji kulturalnych. Wojwodińskie władze nie wykazują im w tym względzie zrozumienia.

W latach siedemdziesiątych na terenie Wojwodyni kończy się proces łączenia kulturalnych i oświatowych instytucji wszystkich mniejszości narodowych, a więc i rusińskiej, uczestniczącej wówczas we władach regionalnych. W przedszkolach, szkołach podstawowych i średnich zaczęto nauczać po rusińsku. Na wydziale filozoficznym Uniwersytetu w Novim Sadzie powołano także katedrę literatury i języka rusińskiego. Dyrektorem zostaje prof. dr Julijan Tamaš — który do przedmiotów wykładowych dołącza lektorat języka ukraińskiego i historii literatury ukraińskiej.

We wszystkich miejscach, gdzie żyją Rusini powstają towarzystwa kulturalno-artystyczne, teatry amatorskie, ośrodki krzewienia języka i literatury rusińskiej. Raz w roku odbywają się festiwale twórczości „Crvena ruza”. Po rusińsku zaczęły wychodzić gazety dla dzieci i młodzieży, jak też tygodnik „Ruske slovo”, który raz w miesiącu drukował dwustronicowy dodatek specjalny po ukraińsku. W ciągu tygodnia, w radiu Novi Sad emitowano 11 godzin programu informacyjnego po rusińsku, a telewizja rozpoczęła emisję 3-godzinnego programu kulturalno-oświatowego i informacyjnego. Co dwa miesiące w formie książkowej drukowano także czasopismo „Svetlost”. W przeciągu jednego roku wychodziło z druku około 20 pozycji książkowych. Drukowano w języku rusińskim także podręczniki szkolne dla uczniów od pierwszej do czwartej klasy szkoły podstawowej. Całe przedsięwzięcie finansowane było ze skarbu państwa i dla Rusinów miało ono podwójne znaczenie.

Z jednej strony Rusini uważali siebie za etnicznie odrębną grupę, która z Ukraińcami ma tyle wspólnego co ze Słowakami i Polakami — to znaczy niewiele. Z drugiej zaś, instytucjonalna więź jaka powstała pomiędzy mniejszościami narodowymi, sprzyjała asymilacji.

W przeprowadzonym co cztery lata spisie ludności około 3 tys. osób określiło swoją przynależność narodowością jako Rusini. Psychologiczny efekt możliwości wyboru — jaki dano mniejszościom narodowym — przyniósł niebagatelne rezultaty i okazał się jednym z najważniejszych środków sprzyjających asymilacji. Ten przypadek spotkał nie tylko Rusinów, był on cechą charakterystyczną dla wszystkich mniejszości narodowych zamieszkujących Wojwodinę.

W czasie, gdy Rusini przeżywali swój renesans, Ukraińcy swoją przynależność narodową mogli wyrażać jedynie w ramach kościoła grecko-katolickiego. Okazali się oni jednak bardzo odporni na istniejące tam procesy asymilacyjne. W sensie językowym cena była wysoka. Wielu z młodych Ukraińców nie mogło poszczycić się znajomością swojego języka ojczystego.

W tym samym okresie czasu w Chorwacji istniały podobne procesy, jednakże w zupełnie inny sposób ogarniały one diasporę ukraińską. Związek Rusinów-Ukraińców w Chorwacji istniał na zasadzie asocjacji kulturowej. Podobne związki mieli także przedstawiciele włoskiej, czeskiej, słowackiej, jak też węgierskiej mniejszości narodowej. W Jugosławii siedzibą Ukraińców-Rusinów był Vukovar. Dzięki współpracy Związku Rusinów-Ukraińców z Ukrainą, jak też dzięki polityce ówczesnych, powojennych władz chorwackich więzi Rusinów-Ukraińców z Ukrainą nie podlegały kwestionowaniu, jak to miało miejsce w Wojwodinie.

Wybitną rolę w tym wszystkim odgrywały tradycyjne więzi pomiędzy Chorwacją i Ukrainą, a także bieżące interesy polityczne Zagrzebia. Szczególny wpływ miał tam kościół greckokatolicki z siedzibą w Kriżewcach, nieopodal Zagrzebia.

W Bośni problem rusińsko-ukraiński praktycznie nie istniał, jednakże wiele osób tej diaspory określało siebie jako Ukraińcy. Swoich potrzeb instytucjonalnych i kulturalnych nie mogli zaspokajać w takiej mierze jak Rusini-Ukraińcy w Chorwacji.

Rusini i Ukraińcy od końca 1988 roku do 1991 — wybuchu wojny domowej

Ruchy narodowe Serbów znowu podwójną siłą odbiły się na Ukraińcach i Rusinach. Autonomia Wojwodiny nie ma już formalnego kształtu, wobec tego zniknęło także poparcie „twardej” rusińskiej opcji. W Novim Sadzie, w 1990 powstał Związek Rusinów i Ukraińców Jugosławii (SRiUJ). Na czele związku stanął prof. dr. Julian Tamaš. Grunt narodowy tej organizacji mógłby być nazwany swoistym kompromisem między dawnymi i nowymi latami. Nie kwestionował on tożsamości rusińskiej, lecz poszedł krok dalej — rusiństwo potraktowane zostało jako tożsamość regionalna, nie zaś narodowa. Prawie wszystkie instytucje Rusinów i Ukraińców jakie istniały w Jugosławii połączyły się na zasadzie dobrowolnego członkostwa. Wkrótce po tym stworzono Towarzystwo Kultury i Języka Ukraińskiego. Z jego inicjatywy w Wojwodinie zorganizowano także towarzystwa kulturalno-artystyczne.

Związek domagał się wprowadzenia w radiu i telewizji programów w języku ukraińskim. Równocześnie nawiązane zostały kontakty kulturalne, naukowe i gospodarcze z Ukrainą, oraz z odpowiednimi instytucjami i organizacjami Ukraińców na całym świecie, a zwłaszcza ze Światowym Stowarzyszeniem Wolnych Ukraińców.

Taki stan jednak nie przetrwał długo. Przedstawiciele „twardej” rusińskiej opcji zebrani wokół Lubomira Medziesija utworzyli organizację „Ruska Matka” i łączą się ze swoimi sympatykami w Słowacji, Zakarpackiej Ukrainie i w Polsce. Przywódcą duchowym i ideowym zostaje Paul Robert Magocsi z Kanady. Na płaszczyźnie politycznej zanegowana zostaje jakakolwiek więź pomiędzy Rusinami i Ukraińcami. Powstaje jednocześnie współpraca Rusinów z Polakami i Słowakami.

Matica Rusinska idzie także krok dalej. Rusinów zaczyna uważać jako czwarty naród wschodniosłowiański, a jego ojczyznę widzą na Ukrainie, lecz na Rusi Podkarpackiej, w związku z czym starają się także o wywalczenie dla niej autonomii. Jest to pierwszy krok w kierunku tworzenia niezależnego państwa rusińskiego na obszarach dzisiejszego Zakarpacia (Ukraina), wschodniej Słowacji oraz południowo-wschodniej Polski.

Instytucję Rusinów wojwodiańskich po kolei opuszczają członkowie SRiUJ. Pozostają w niej jedynie organizacje stworzone na terenach zamieszkałych wspólnie przez Ukraińców i Rusinów, gdzie silny wpływ ma kościół greckokatolicki. „Twardą” politykę rusińską kontynuuje gazeta „Ruske Slovo”, którego dyrektorem do niedawna był właśnie Lubomir Medziesi.

Do tego konfliktu znacznie przyczyniły się wielopartyjne wybory w Serbii. Rada organizacyjna SRiUJ apelowała do Rusinów-Ukraińców o oddanie swych głosów na umiarkowaną serbską opozycję, znaną z tolerancji wobec mniejszości narodowych. Przedwyborczy

apel Matka Ruska potraktowała jako grzech polityczny. Sama zaś zbliżyła się bardzo do Serbskiej Partii Socjalistycznej Slobodana Miloszevića, i jakie to przyniosło korzyści pokazał początek wojny.

Do członkostwa SR i U Jugosławii wszedł Związek Rusinów-Ukraińców w Chorwacji. Miała ona jednak tylko charakter formalny. Nie było to posunięcie bezcelowe, oceniało się, że Chorwacja będzie dążyła do uniezależnienia państwowego i z tego powodu każde mocniejsze połączenie ze środowiskami poza Chorwacją, a zwłaszcza z Serbią dla Rusinów-Ukraińców chorwackich mogło być niebezpieczne. Było to jednym z uzasadnień, ale w gruncie rzeczy nie było żadnym powodem.

W pierwszych wyborach parlamentarnych w Chorwacji w 1989 roku Rusini-Ukraińcy z okręgu vukovarskiego wstąpili do koalicji. Nie byli w tym odosobnieni. Razem z nimi do koalicji wstąpili także inne mniejszości narodowe: Czesi, Słowacy, Włosi i Węgrzy. Pod osłoną stronnictwa przemian demokratycznych połączyli się oni z Serbami. Tuż po wyborach Serbowie z okręgu vukovarskiego stworzyli Serbskie Stronnictwo Demokratyczne. Natomiast Rusini i Ukraińcy stopniowo weszli w skład obecnie rządzącej w Chorwacji Wspólnoty Demokratycznej.

Cena poprzedniej koalicji dla Rusinów i Ukraińców była bardzo wysoka. W ani jednym wystąpieniu przedwyborczym przywódcy HDZ (ChWD), łącznie z prezydentem Chorwacji dr. Franjo Tuđzmanem, wyliczając wszystkie mniejszości narodowe nikt nie powiedział żadnego słowa o tym, że na terenach tych żyją także Ukraińcy-Rusini. Owo „zapomnienie” podczas sporządzenia konstytucji Chorwacji tłumaczone było jako błąd techniczny, który w gruncie rzeczy nigdy później nie został sprostowany. Tuż przed wojną i przed ofensywą sił serbskich nadchodzących z południowej strony Vukovaru, władze chorwackie ewakuowały Chorwatów ze wsi Petrovci i Miklosevci, natomiast — co nie było przypadkiem — pozostawiły na tych terenach Rusino-Ukraińców, oddając ich los w ręce wojsk serbskich.

Wojna

Ze wszystkich jugosłowiańskich Rusinów-Ukraińców najwyższą cenę zapłacili ci, którzy mieszkali w okręgu vukovarskim i w samym Vukovarze. Przed samą ofensywą wojska serbskiego ze wsi Petrovci i Miklosevci wyjechali lojalni władzom chorwackim Rusini-Ukraińcy wraz z członkami swoich rodzin. W Petrovci i Miklosevci pozostała jedynie ludność politycznie neutralna, ale ich neutralność nie na długo wystarczała władzom serbskim. Sytuacja ich była znośna nawet w warunkach wojennych, tak długo jak długo istniał w tych wsiach zarząd regularnej armii serbskiej, ale stała się tragiczna kiedy stworzono tam samowładczą Republikę Serbską Krajinę i zaczęto organizować oddziały paramilitarne. Dla Rusinów-Ukraińców zaczęła się tam wojenna Golgota.

Oddziały paramilitarne, a zwłaszcza „Białe Orły” szczególną uwagę zwróciły na te wsie i najpierw rozpoczęły naciski werbalne, a ponieważ nie otrzymały na nie odpowiedzi przeszły do działań opierających się na sile i często prowadzących do czystek etnicznych. Oddziały te postawiły sobie za cel wypędzenie Rusinów-Ukraińców z zamieszkałych przez nich wsi, aby na ich miejsca zasiedlić Serbów, a zwłaszcza uciekienierów, którzy opuścili swoje mieszkania w zachodniej części Chorwacji. W nocnych akcjach „Białych Orłów” poszkodowanych było ponad 30 osób — wyłącznie cywili. Pozostałym Rusinom-Ukraińcom nakazano autobusami i ciężarówkami wyjechać na terytoria kontrolowane przez Chorwatów. Trzy razy doprowadzano do takich akcji. Z 6 tysięcy Rusinów-Ukraińców w Vukovarze zostało jedynie 2 tysiące. Ci, którzy schronili się w Chorwacji otrzymali od władz niezbędne miejsca zamieszkania, ale nie otrzymali statusu uchodźcy, który im się należy. Zdaniem władz chorwackich żaden z obywateli Chorwacji, zamieszkały w ramach jej międzynarodowych granic nie może być

uchodzącą. Jedyną pomoc materialną wygonieni z Vukovaru Rusini-Ukraińcy otrzymują od Kościoła Greckokatolickiego w Chorwacji, znajdującego się w bardzo specyficznej sytuacji, ponieważ większość wierzących żyje w Serbii. Dopóki to wszystko trwało w Vukovarze i jego okolicy SRiUJ podjęło odpowiednie kroki, by złagodzić, jeśli nie można zakończyć, obecne szaleństwo czystek wobec ukraińskiej diaspory.

To, w jakim stopniu narażeni oni byli na utratę życia własnego i swoich rodzin wielokrotnie podkreślał dr Julian Tomaš i jego najbliżsi współpracownicy. Poprzez posłów opozycyjnych w serbskim parlamencie żądano, aby oddziały paramilitarne oddać pod kontrolę legalnej armii serbskiej. Żądanie to minister obrony narodowej Serbii uznał za nieuzasadnione i powiedział, że Rusini-Ukraińcy na równi z Chorwatami byli uczestnikami zbrodni wojennych, jakich dokonywano na serbskiej ludności cywilnej. SRiUJ zażądał pomocy od ambasad USA oraz WNP, a także Rady Najwyższej Ukrainy. Tuż po ostrym dyplomatycznym proteście ze strony WNP władze serbskie udzieliły odpowiedzi twierdząc, że to co dotychczas zrobiono już się nie powtórzy. Mimo to, tydzień później trzecia grupa Rusinów-Ukraińców wypędzona została z okolic Vukovaru.

W samej Serbii zaś prowadzona jest mobilizacja Rusinów-Ukraińców, których wysyła się na front. Powtarza się wielowiekowa tradycja, w której Rusini-Ukraińcy walczyli dla obcych celów narodowych. W tej wojnie doświadczenia ich nabierają jeszcze bardziej tragicznego wymiaru.

W dziedzinie kultury szkolnictwa i informacji władze serbskie od początku wojny prowadziły otwartą politykę restrykcyjną. Ruska Matka spodziewała się zupełnie odwrotnej sytuacji. Nigdy nie myślano, że dojdzie do tak szerokiej polityki represyjnej wobec mniejszości narodowych. Przestały wychodzić gazety dziecięce i młodzieżowe, a do połowy 1992 r. nie wydrukowano ani jednej książki. Zlikwidowano czasopismo literackie „Svetlost”. Zredukowano programy radiowe i telewizyjne.

Na pozycję władz serbskich wobec mniejszości narodowych, a zwłaszcza Rusinów-Ukraińców jeszcze bardziej wpływają negatywne podejścia tych państw do toczącej się na Bałkanach wojny.

Sankcje gospodarcze są tego przykładem.

W Bośni, gdzie nadal trwa wojna (nie wiadomo kiedy się ona skończy), Ukraińcy zamieszkują obszary znajdujące się pod kontrolą serbską. Wielu Ukraińców wypędzono stamtąd. Proces wysiedlania trwa, ale na razie ma charakter indywidualny i nie w takim rozmiarze jak w Chorwacji. Jeżeli należałoby się posłużyć jakimś wskaźnikiem, to niech to będzie fakt, że księża grekokatolicy do tej pory nie opuścili swoich parafii w Bośni. Aktualny jest brak zaufania władz serbskich w stosunku do Ukraińców, ale dokładnych danych o prawdziwym stanie zamieszkających tam Rusinów-Ukraińców ze zrozumiałych względów jeszcze nie ma.

Podsumowanie

Najstarsza ukraińska zachodnia diaspora na obszarach byłej Jugosławii ze względu na wojnę domową oraz konflikty wewnętrzne po 250 latach swojego istnienia doprowadzona jest do stanu, który zagraża jej dalszej egzystencji. Wspólnota 33 tys. osób rozdzielona została liniami sporu wojennego i tragedią własnych ucieczek z obu stron frontu.

Najwyższą cenę wojny do tej pory zapłacili Rusini-Ukraińcy okręgu vukovarskiego. To co ich spotkało świat nazywa terminem „zbrodnia wojenna” i „czystka etniczna”. Diaspora ukraińska w Serbii oprócz tego, że płaci państwu serbskiemu, oddając do mobilizacji swoich synów, braci i ojców, którzy często stają się ofiarami wojny, jest także w sytuacji, która może

doprowadzić do wygaśnięcia jej naturalnych, szkolnych oraz informacyjnych instytucji dotkniętych obecnie sankcjami gospodarczymi.

Szanse odnowy własnymi siłami są mierne. Rуска Matka jeszcze bardziej utrudnia sytuację, ponieważ dąży do odłączenia Rusinów od ich problemów narodowych i oddaleniu ich od ukraińskiego narodu. Sytuacja Ukraińców w Bośni jest również trudna i skomplikowana, ale, ze zrozumiałych względów, do końca nie jasna.

Stevan KONSTANTINOVIC

* W związku ze sformulowaniem „nacjonalności” w dokumencie Związku Rusinów i Ukraińców w Jugosławii pisano: „Etonimy Rusin, Rusnak i Ruten, jako synonimy oznaczają narodowość ukraińską i obejmują całość wschodnio-słowiańskiej masy etnicznej. Rusini i Ukraińcy bez względu na różnice językowe muszą być traktowani jako dwie grupy jednego narodu. Autonomia rusińska wyłączona z narodu ukraińskiego w specyficznym rozwoju historycznym poza historycznymi procesami integracji oznacza tylko rozdzielenie jednej masy etnicznej.

Dlatego należy pamiętać o tym podczas wykorzystania nazw: Ruin, Rusnak i Ruten. W SFRJ nie zakończona jest jeszcze integracja narodowa Rusinów i Ukraińców. Obywatelom tej narodowości pozostawiona jest możliwość wyboru tego czy chcą się nazywać Rusini czy też Ukraińcy i na tej podstawie formułowana jest ich świadomość narodowa”.

** W książce Julijana Tamaša „Ruski Kerestur, Ijtopis i istorija” wydanej w 1993 r. napisane jest:

„Wszystkie podstawowe organizacje Związku Komunistów Ruskiego Keresturu zebrały się 11 stycznia 1973 r. po to, by rozprawiać o przejawach nacjonalizmu, a zwłaszcza tych, które odnoszą się do rusińskich tendencji ukrainofilskich. Jako największy wyraziciel ukraińskiego nacjonalizmu w odrębnie komunistów uznany jest Michajło Kovacz — pisarz i działacz oświaty. Po dyskusji organizacyjnej przyjęto następujące punkty:

1. podręczniki szkolne powinny być podpisane w tendencji jugosłowianofilstwa, a nie ukrainofilstwa;
2. w czasopiśmie dla Rusinów należy zaprzestać używania języka ukraińskiego;
3. radio „Nowy Sad” musi zaprzestać emitowania ukraińskich pieśni narodowych jako rusińskich pieśni narodowych;
4. ukraińskie zabawy narodowe nie mogą być nazywane rusińskimi zabawami narodowymi;
5. osoby, które nie podporządkują się wyżej wymienionemu programowi i będą używać języka ukraińskiego w podręcznikach, czasopiśmie i książkach, jak też emisjach radiowych powinny być oddane pod sąd partyjny;
6. ze wszystkich sił należy walczyć o to, by nie dopuścić do politycznego manipulowania kadrą partyjną na wszystkich szczeblach przez nacjonalistów ukraińskich;
7. członków Związku Komunistów, którzy głosiliby idee ukrainofilstwa należy oddać pod partyjny sąd.

ВІДГУКИ — РЕАКСІЄ

НА МОГИЛУ ЛЕПКОГО У КРАКІВ

Днями наш гурт гімназистів повернувся з відомого польського міста Кракова, де відвідав могилу Богдана Лепкого і Ягеллонський університет.

Мрію відсвяткувати 120-і роковини від дня народження великого сина України, видатного громадського діяча Богдана Лепкого саме у Кракові, на могилі поета, ми виношували у серці давно. Ми мали за мету зблизька познайомитися з донедавна забороненим поетом України і його творчістю. Бо роль творчості письменника у вихованні міжвоєнного покоління і сьогоденного, в посиленні національного відродження в Галичині, вплив на ріст національної свідомості і поширення ідей державності серед молоді, важко переоцінити. Сміливо можна стверджувати, що Богдан Лепкий був натхненником нових борців за волю України, як після першої, так і після другої світової воєн. Це стосується і нинішнього покоління. І ось мрія здійснилася.

Хоч Краків зустрів нас мрякою і дощем, та скільки тепла на цій чужинській землі, другій батьківщині поета, подарували нам українці Кракова — працівники факультету україністики Ягеллонського університету — доктор Володимир Мокрий (водночас голова Фундації святого Володимира Хрестителя Київської Русі у Кракові), доктор Галина Стрільчук, доктор Божена Зінкевич-Томанек. Ці враження незабутні.

Нас присмрно, водночас глибоко вразила людяність, доброта і простота великого трудівника на царині польсько-українських взаємин, ученого і громадського діяча Володимира Мокрого. При розмові з ним відчувався великий біль душі людини, яка позбавлена рідної землі, бо ж життєпис доктора Мокрого сповнений драматизму, як і всіх українців, що стали жертвами горезвісної акції „Вісла” 1947 року.

Як пояснив нам др. Мокрий, нестачу отієї Батьківщини-України він зміг якось компенсувати завдяки контактам з живими пам'ятниками української історії та духовності у Кракові, якими є могила Б. Лепкого, Центр української культури і науки в Кракові при Фундації св. Володимира Хрестителя Київської Русі.

Під час розмови за „Круглим столом” у Фундації пан Володимир сказав: „Тішимося, що дім Фундації починає працювати на Україну. Ми заклали Фундацію св. Володимира Хрестителя у Кракові для створення Центру науки і культури, бо без науки — не буде держави, без культури не шанують націю і нарід. Ми почали з мистецтва, від ікон, які нищили, починаючи від татар і завершуючи комуністичним режимом (майже 800 років), бо це наша духовність, душа народу. Нас українців, розпорошували по світах, хотіли, щоб не було нас, але свою Україну зберігали ми в душах”.

Боляче й хвилююче було чути, як доктор Мокрий вболіває за рідну мову українську: „Мова — то є кров нації. Часами, люди, які живуть на Україні, не цінують те, що мають. А ми є на чужій землі, під чужим небом. Розмовляти українською мовою — це для нас є святе, лиш часто нема з ким говорити, тому так дбаємо, щоби вчити на факультеті україністики студентів цієї чудової української мови.

Болих душа, коли чую, як державні мужі розмовляють не рідною, а російською.

Працювати є над чим. Не досліджені ще ікони, не досліджені наші мученики”.

Після огляду виставкових заль Фондації та книгозбірень, де залишили свої відгуки в книзі відвідувачів, пан Мокрий звернувся до гімназистів: „Пам’ятайте, українські діти, Україна була житницею Європи, годувала всіх, а тепер жебракує. Ви — майбутнє нашої спільної Матері-Вітчизни. Вірю, ви подбаєте, щоб вона стала міцно на ноги, утвердилася”.

А скільки незабутніх вражень справили ті прекрасні аудиторії, вся будівля найстарішого вузу Польщі — Ягеллонського університету, в якому навчався наш Василь Стефаник (4 роки студіював медицину), де працював професором Богдан Лепкий, в якому навчався і працював Юрій Котермак-Дрогобич.

Ми також побачили чудову архітектуру Кракова, відвідали найдавніший костел Святого Андрея, Собор Святих Петра й Павла, помолилися у греко-католицькій церкві, в якій завше молився Богдан Лепкий. На вулиці Святої Анни зайшли до академічного костелу — найкращої архітектурної пам’ятки польського барокко, в якому щорічно 1 жовтня відправлялася Служба для кожного вузу Кракова. Побачили Головну Площу, Ратушу — споруду XV-XVI століття, відвідали Вавель. І всі ці подорожі нас супроводжував доктор Мокрий.

Коли Краків засвітився вечірніми вогнями і не вщухав дощ, ми вирушили на Раковицький цвинтар до могили Богдана Лепкого. Не легко передати те, що кожен із нас відчував.

Могила сина України, під чужим небом, на чужій землі...

Ми — гімназисти, зі свічками в руках проказали молитву і поклонилися постові від усієї України, вшанували його пам’ять. Іванко Симотюк продекламував чудовий твір поета, „Свят-вечір”. А потім... над могилою залунало „Кру, кру, кру...”. То співали над цим горбочком землі гімназисти з Коломиї разом з доктором Мокрим пісню „Видиш, брате мій”, яка народилася з великої скорботи братів Лепких.

Покидаючи це святе місце на Раковицькому цвинтарі, пан Володимир Мокрий звернувся до гімназистів: „Хочуть забрати у нас могилу Лепкого на Україну. Ви маєте землю, мову, всю Україну, а ми тут маємо лиш клаптик України. Прошу вас, не допустіть, щоби цю могилу забрали.

Коли туга і біль стискає серце кожного українця, який тут мешкає, ми маємо куди піти помолитися. Наплакатися, покласти квіти, не позбавляйте нас цього. Ми віримо, що ви, майбутнє України, цього не допустите”.

Ці хвилини залишаться в дитячих душах на все життя. Дуже співчуваємо високоповажному докторові і віримо, що громадськість України зі розумінням поставиться до цього питання. Зразок доброти, порядності і справжнього патріота України побачили діти у ставленні доктора до нас: нами опікувалися, допомагали переночувати у готелі, подбали про гарячу страву та й ще на дорогу дали смачні гостинці. З нашими новими краківськими друзями обмінялися літературою. Подарували студентам української філології Ягеллонського університету комплект підручників з української мови В. Русанівського. А для Фондації святого Володимира Хрестителя — книжки про Коломию, музей „Гуцульщини”, „Історичні пам’ятки рідного краю”. Натомість отримали альманах Фондації св. Володимира „Між сусідами” з автографом доктора Мокрого: „Щоб сідаючи до Святої Вечері на нашій, вже своїй землі,

усміхнулася Україна — в Коломиї". Другим не менш цікавим і цінним дарунком є числа громадсько-політичного місячника „Знак”, в якому зібрані праці авторів, яких забороняла цензура протягом 1981-1989 рр. та цілі серії видань журналу „Сучасність” з творами незаслужено забутих, репресованих митців слова. Варті уваги й кольорові буклети „Українське церковне мистецтво”, „Ікони XVII-XIX ст. ”, видані Фундацією.

Всі ці книжки, а їх ми привезли чимало, поповнять нашу гімназійну книгозбірку, допоможуть вихованцям гімназії пізнавати світ, розширять знання про Фундацію св. Володимира, яка стала поважним громадським освітнім і культурологічним центром у Польщі, одним з тих осередків Європейського дому, на яких з надією дивляться народи, котрі визволися з-під комуністичного ярма.

Так, пізнаємо світ. Щоби бути цивілізованим народом — треба зближуватися з іншими народами.

Однак, боляче, що деякі депутати міської Ради замість того, щоби сприяти нам в цьому, старалися перешкодити цій поїздки у Краків. Та сподіваємося, що започатковані зв'язки з українцями зарубіжжя будуть розвиватися і надалі.

Від делегації Коломийської гімназії: керівник делегації Марія Данилюк, вчителька української мови, літератури і народознавства.

Гімназисти: Михайло Масик, Іван Симотюк, Ольга Воробець, Леся Бабинюк, Уляна Дудчук, Івонна Тимчук, Ігор Романюк, всього 35 учасників поїздки

КРАКІВСЬКА УКРАЇНІСТИКА ВІДРОДЖУЄТЬСЯ. АЛЬМАНАХ ФУНДАЦІЇ СВ. ВОЛОДИМИРА

Три роки тому з ініціативи тодішнього посла польського парламенту Володимира Мокрого було засновано Фундацію св. Володимира у Кракові. Фундація в центрі міста (поряд з історичним Вавелем) найняла запущений будинок з 36 кімнатами і з великими труднощами й невеликими коштами від жертводавців Польщі і багатьох країн світу, взялася за його генеральну реставрацію. Нині вже 80 проц. робіт над реставрацією закінчено і Фундація має прекрасні простори для своєї діяльності.

А діяльність Фундації і справді гідна подиву. Вже зараз при ній успішно працює Центр науки і культури, який влаштував вже кілька міжнародних наукових конференцій, зняв документальний фільм про концентраційний табір Явожно, комплектує солідну українознавчу бібліотеку, архів, тісно співпрацює з Ягеллонським університетом.

Наприкінці листопада Центр науки і культури влаштував „Дні української культури в Ягеллонському університеті”, що в них поряд із студентами-україністами цього університету (яких зараз нараховується 75), взяли участь студенти-україністи з усіх університетів Польщі, а теж численні групи студентів з України, Росії, Литви, Башкірії та Чехо-Словаччини (з Праги та Пряшева).

Існує при Фундації теж Галерея українського мистецтва, в якій відбулося кілька тематичних виставок. Найвизначнішою з них є виставка ікон XV-XIX ст. із знищен-

них українських церков Польщі, які чудом збереглися перед знищенням й були відреставровані спеціалістами.

Фундація св. Володимира у Кракові видає і свій альманах під назвою „Між сусідами”. Перший 56-сторінковий випуск цього альманаху Управа Фундації (В. Мокрий, Б. Зінкевич, М. Ясінська, Т. Венгринович та І. Кривуцький) видала наприкінці 1991 р. Він відкривається фрагментом дискусії міжнародної конференції „Незалежницькі прагнення українців у ХХ ст.” та є тут і звіт-інформація про дальші конференції, влаштовані Фундацією — „Українська політична думка ХХ ст.” та „Життя і творчість Богдана Лепкого.”

Цікавими й цінними є статті про краківського друкаря Швайпольта Фіоля (Ю. Гаврилюка), про україністику в Ягеллонському університеті (В. Мокрого та Б. Зінкевич-Томанек), про українське питання в польському парламенті (В. Мокрого), матеріали Першого з'їзду Об'єднання лемків у Польщі, що відбувся у Сярах біля Горлиць в листопаді 1991 р. Делегати з'їзду, між іншим, звернулися до лемків цілого світу із закликом протидіяти політичними тенденціям, спрямованим на сепаратистичне призначення русинам статусу окремої народності. „Є це дуже шкідлива діяльність і делегати з'їзду засуджують її”, говорить у *Зверненні*.

З рецензій, опублікованих в альманасі на увагу заслуговує огляд книжки О. Плеченя *Дев'ять років в бункрі* — про УПА на Закерзонні. Є тут і публіцистичні статті, і вірші — разом тридцять цікавих матеріалів українською і польською мовами.

Другий випуск альманаху „Між сусідами” (Краків 1992) видано вже на 100 сторінках.

Він відкривається передовою про потребу шукання шляхів взаємного порозуміння між поляками й українцями. Центральною темою альманаху є матеріали про згадувану вже виставку українських ікон. Інформаційну статтю про виставку подано українською, польською і англійською мовами. Тут же подані промови на відкритті виставки В. Мокрого, митрополита краківського Ф. Махарського, міністра культури України Лариси Хоролець, представника України у Польщі Т. Старака та серію вітальних листів і відгуків відвідувачів.

Під рубрикою „Живі в нашій пам'яті” опубліковано статтю про митрополита Іларіона (Огієнка) та передруковано його статтю *Як Москва взяла під свою владу вільну Церкву українську*. Ювілейну статтю присвячено і Леву Гесу (автор Т. Філяр). Цінні документи про найновішу боротьбу польських лемків за свої національні і політичні права містить матеріал В. Шлянти *Лемківський календарій*. В розділі „Краківська україністика” подано цікаві автопортрети його провідних викладачів — В. Вітковського, Р. Лужного, Г. Стрельчук, Е. Паплі, А. Фаловського, Б. Зінкевич-Томанек та В. Мокрого.

Дуже добре, що упорядники залучили до альманаху і статті студентів-україністів. Вони становлять окремий розділ „Зі студентських зошитів”, а с їх дев'ять. Деякі прозраджують, що у Кракові виростає нове покоління україністів.

І в другому випуску переважають польськомовні матеріали. Обидва випуски багато ілюстровані.

Альманах „Між сусідами” є достойним спадкоємцем „Українського календаря”, який протягом довгих років був найвизначнішою книжкою українців Польщі і перестав виходити через брак грошей на його видання. Він добре репрезентує не лише Фундацію св. Володимира у Кракові, але і всю українську громаду Польщі.

НАШІ ЖЕРТВОДАВЦІ

ПРОДОВЖЕННЯ

Список друкуємо на підставі даних, які отримуємо з банків та зі списків створеними українськими установами під час зустрічей з членами Управи Фундації, на яких гроші були зібрані. Отримання копій чеків з банків залежить від нашого особистого контакту з банками, і тому наші дані не є ще комплетні. Крім цього, деяких прізвищ ми не змогли відчитати зі списків, а деякі жертводавці хотіли залишитися анонімними. Жертводавців, яких немає у цьому списку, а які бажають, щоб їх пожертва знайшлася в наших документах і була опублікована, просимо надіслати інформацію на нашу адресу і таким чином доповнити наш список.

Усім жертводавцям від щирого серця дякуємо за дотеперішню допомогу в реалізації нашої спільної ідеї створення Центру української науки і культури при Фундації св. Володимира в Кракові.

UNITET STATES OF AMERICA

\$1,000.00 — United Ukrainian American Relief Committee (Philadelfia); Cleveland Selfreliance Credit Union, Inc.; Ukrainian National Association (New York);
\$500.00 — Kozak Bohdan (Nort Port);
\$250.00 — Self Reliance (Newark, NJ) Federal Credit Union
\$200.00 — Shevchenko Scitific Society (Washington, DC.);
\$125.00 — Dr. Teodore B. Zalucky (Maryland);
\$100.00 — Buciak Walter; Sawczyn M.; Sawczynskyj Ostap; Ukrainian National Home in Lorain; Y.K.S. "Будучість" - Warren, MI.; Czerwinska Olha (Rochester, NY); Self Reliance Syracuse, NY Federal Credit Union
\$60.00 — Nowak Petro (Chicago); \$50.00 Jose & Ika Casanova (New York);
\$50.00 — Kaminska Irena (Chicago); "Samopomich" (Chicago); Zajac R. & G.;
\$25.00 — Jarosewich M. & D. (Chicago); Strutynskyj Jaroslaw (Chicago); M. & W. Wyhinny (Chicago);
\$20.00 — Яцків Теодор (Chicago); Kulchycky Wol. (Lorain)
\$10.00 — W. & O. Ohar;
\$5.00 — M. & Z. Martyniuk (Bloomington);

CANADA

\$500.00 — Ukrainian Canadion Social Services (Toronto);
\$100.00 — Ukrainian Womens Society in Canada (Montreal)
\$50.00 — Dobranskij (Guelph, Ontario)

FRANCE

10.000 fr.belgij + 1mln zł — Henriot Catherine
2.000.000,- zł polsk. Vincenz Prof. A.

DEUTSCHLAND

100 (DM) — Markowicz Michael

AUSTRIA

\$100.00 (US) — Witoszyńskyj Leo

POLSKA

- 1.000.000,- zł — Hrycow Ariadna (Łódź); Marian Żuk (Sanok);
 500.000,- zł — Kondro Jarosław (Wrocław);
 400.000,- zł — Uczestnicy panachydy w Jaworznie 27.09.92 r. z Lelkowa-Pieniężna;
 300.000,- zł — Balowski Igor (Ślupsk); Hładyk Maria i Stefan Bielanka);
 250.000,- zł — Sorokewycz Orest (Wrocław); Szlanta Waclaw (Gorlice);
 200.000,- zł — Orzechowski Andrzej (Elbląg); ZUP Oddział we Wrocławiu; Teresa i Josyf Gocko (Nowosielce);
 150.000,- zł — Romaniuk T. (Elbląg); Siwicki Piotr (Lublin);
 100.000,- zł — Bąk Józef (Szczecin); Biłyj M. (Elbląg); Brodziuk J. (Elbląg); Drabiszczak Dymitr (Górowo Iławieckie); Hryczak Sławomir (Wrocław); Kornak Jan (Parsęcka); Piziur G. (Elbląg); Seniuk Mirosław (Lublin); Szewczuk J. (Elbląg); Werbowski B. (Elbląg); Dolżycki Jan (Komańcza); Lidia i Aleksander Kolańczuk (Zduńska Wola);
 50.000,- zł — Brodziuk M. (Elbląg); Dembicka L. (Elbląg); Jaworski W. (Elbląg); Jurec J. (Elbląg); Kuszka Irena (Elbląg); Mic Michał (Henrykowo); Petryszyn Z. (Elbląg); Szmigielski A. (Elbląg); ks. Ulicki Józef (Biały Bór);
 10.00,- zł — Leszczyński Jarosław (Kielce).

W poprzednim tomie „Miż Susidamy” błędnie — jako Konawczuk — podano nazwisko ofiarodawców Lidii i Aleksandra Kolańczuków, którzy wpłacili 1.000.000 zł, za co serdecznie ich przepraszamy.

Книжки подарували:

- Harvard Ukrainian Research Institute — USA
- University of Alberta Canadian Institute of Ukrainian Studies — Edmonton, Canada
- Міжнародний Центр Освіти, Науки і Культури — Львів, Україна
- Галина Козак, Краків
- Володимир Мокрий, Краків
- Віктор Оліфіренко (Маріуполь)
- Оріся Яримович (Мюнхен)
- видавнича спілка „Просвіта” Львів
- Делегація Коломийської гімназії
- Учасники Днів культури з Маріуполя

Телевізор: Христина Мокра.

Допомагає у книговодстві: Ярослава Рачунь.

Від широкого серця дякуємо тим, які жертвуючи свій час допомагають у діяльності Українського галереї у Кракові: Ігор Юзв'як — монтаж аварійного забезпечення, Ігор Кузик, Ядвіга Стирна, Агата Мамонь, Тадей Карабович, Паньство Пелльо, Юзв'як, Мацко, Сидор, Ничик, Томанек.

Чергували при виставках: Ірена та Іван Сидор, Надя Канцірук, Оксана Свистович, Христина Дарчук, Тереза Лесняк, Романа Мацко, Марія Пелльо, Ярослава Рачунь, Марійка Ничик, Христина Мокра, та студентки: Анна Геля, Ольга Кіх, Анна Дрозд, Марія Туцька, Мирослава Гальонька.

Список цей опрацьовує Директор Фондації Марта Ясінська. Для скорого контакту подасмо її адресу і телефон в Америці:
 Marta Yasinsky 925 Schindler Drive, Silver Spring, MD 20903 U.S.A. tel: (301) 593-8214

ЗМІСТ — TREŚĆ

Між Краковом а Кіјовем 3

СТУДЕНТСЬКІ ДНІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У КРАКОВІ

Програма Днів	6
Program Dni	9
В. М., Привітання учасників Студентських днів української культури у Кракові	11
Україніка у Кракові	12
Тадеуш Філяр, Безіменні українські могили на Раковицькому цвинтарі	15
Tadeusz Filar, Bezimienne mogiły ukraińskie na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie	16
Краків в очах українців на зламі століть	18
Franciszek Ziejka, Budujmy dom przymierza	20

Dyskusja „Przyszłość stosunków polsko-ukraińskich, propozycje i zadania dla uczonych, twórców kultury, wydawców, działaczy politycznych, społecznych i religijnych” — Włodzimierz Mokry, Ryszard Łużny, Stefan Wilkanowicz, Bogumiła Berdychowska, Dmytro Stus, Jurij Pidlisnyj, Oleh Hnatiuk, Tadeusz Olszański 23

„1000 lat ukraińskiej modlitwy poetyckiej i pieśni duchowej o godne życie”. Wieczór dla uczczenia pierwszej rocznicy Niepodległości Ukrainy 33

Зустріч з Юрієм Новосільським 45
„Do dziś pozostałem mnichem”. Rozmowa z malarzem Jerzym Nowosielskim, rozmawiała Katarzyna Bik-Bikoń 49

О. А., Зустріч з митцем Турсом Венгровичем 50

Agata Mamon, Jadwiga Styrna, Cerkwie, ikony i dwie panie restauratorki 51

Агата Мамонь, Ядвіґа Стирна, Церкви, ікони і дві пані реставраторки 52
Стефанія Пташак, Спогади про Дні української культури в Ягеллонському університеті у Кракові, 26-29 листопада 1992 р. 53
JA, Wspólnota przeżycia 56

Кость Чавага, „Над Дніпром і Віслою” .. 56
Бугенбай Ібрасв, Багаття на снігу. Нотатки з Днів української культури в Ягеллонському університеті 58
Олег Алексійчук, Студентські дні української культури у Кракові 61

ГАЛЕРЕЯ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

Відкриття виставки ікон з фондів Національного музею (з колекції Шотландських) — Володимир Мокрий, Адам Малкевич, Броніслава Гумінська 66
Agata Mamon-Prokop, „Która Najświętsze zrodziłaś imię” 68

Alina K., Wystawa prac lwowskich malarzy w Krakowie 69

Володимир Мокрий, Дерево життя. Виставка в 70-річчя з дня народження Григорія Пецуха 70
Włodzimierz Mokry, Drzewo życia. Wystawa z okazji 70-lecia urodzin Grzegorza Pecucha 72

Олег Алексійчук, Великий дар. Теплий оптимізм різьб Григорія Пецуха 74
FSW, Sztuka ludowa z kolekcji Jana Adamskiego 76

Виставка гзуцької кераміки 78
Wystawa ceramiki huculskiej 78

Ігор Кузик, Малярство Володимира Монастирецького 80

Олег Алексійчук, Дні європейської культури у Кракові: Мистецтво Юрія Новосільського — над стереотипами 82

З вписів до пропам'ятної книги Галереї українського мистецтва 85

УКРАЇНСЬКІ НАУКОВІ ЧЕТВЕРГИУ ФУНДАЦІЇ СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА

Українські наукові четверги у Фундації Святого Володимира 89
Василь Горобець, *Мова і стиль української документації часів Гетьманщини XVIII ст.* 90

ВИКЛАДАЧІ КРАКІВСЬКОЇ УКРАЇНІСТИКИ

Олександра Сербенська 95
Василь Горобець 96

УКРАЇНЦІ В КРАКОВІ

Олександр Колянчук, *Професор Іван Феценко-Чопівський (1884-1952)* 97

ЯВОЖНО — JAWORZNO

Володимир Мокрий, *Українці в Явожні* 101
Włodzimierz Mokry, *Ukraińcy w Jaworznie* 104
Otwarcie wystawy grafik i rysunków Arty Fedak „Ukraińka w Jaworznie” — 8 maja 1992
— Andrzej Węglarz, Włodzimierz Mokry, Jerzy Rejt 109
Wojciech Czuchnowski, *„Tu byli wszyscy”* .. 114
Bernadetta Wójtowicz-Pecuszok, *wspłr.*
Marcin Tkacz, *Wyrwać z korzeniami* 114
Akcja „Wisła”. Dokumenty, opracował Eugeniusz Misilo (W. M.)..... 118

МІЖ ПОЛЯКАМИ І УКРАЇНЦЯМИ — MIĘDZY POLAKAMI I UKRAIŃCAMI

Andrzej Łaszczyński, *Wspomnienia z 1939 roku, z moich kontaktów z Ukraińcami na trasie Podhajce-Nowy Sącz*..... 120

Андрій Лашинський, *Спогади з 1939 року з моїх зустрічей з українцями на шляху Підгайці-Новий Санч* 124
Andrzej Izdebski, *Skazani* 126

Marian Gołbiewski, *Od walki do porozumienia i współdziałania AK i WIN z UPA w Lubelskiem* 128

Jan Pakulski, *Ukraińskie getto* 131
Piotr Lewicki, *Wychodzenie Ukraińców z getta PRL* 135

Jerzy Hawryluk, *Ukraińcy na Podlasiu (Główne problemy)* 143

Документальна історія села Корчмин .. 146
Agata Mamóń, *Malowana cerkiew w Świątkowej Wielkiej* 148

Ришард Лужний, *Українська національна меншість в сьогоденній Польщі та її роль у сучасному культурному відродженні українців* 150
Informacja o Komitecie Konsultacyjnym Prezydentów Rzeczypospolitej Polskiej i Ukrainy 156

УКРАЇНЦІ В ДІАСПОРІ

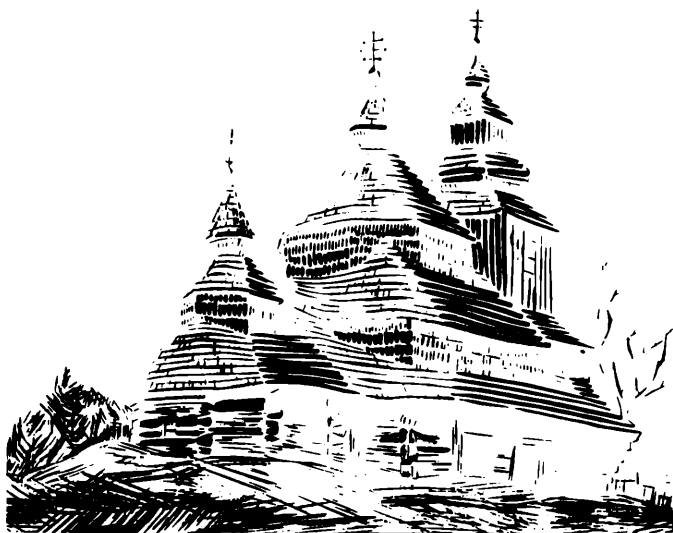
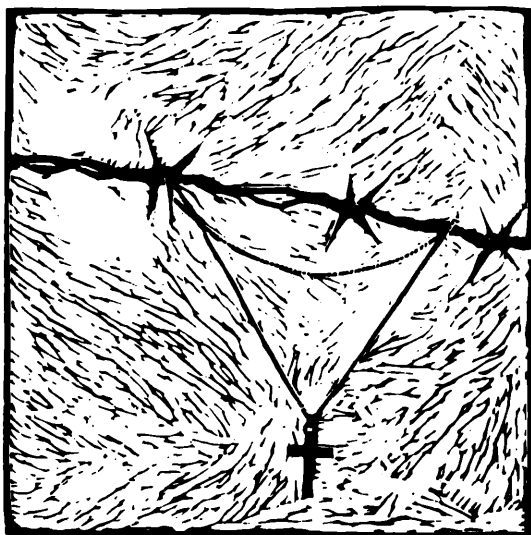
Stevan Konstantinovic, *Sytuacja diaspyry ukraińskiej w byłej Jugosławii* 159

ВІДГУКИ — REAKCJE

На могилу Ленкого у Краків. Візит молоді з Коломийської гімназії 165
Микола Мушинка, *Краківська україністика відроджується. Альманах Фундації Св. Володимира* 167

НАШІ ЖЕРТВОДВЦІ

Наші жертводавці. Продовження 169

Grafiki prezentowane na wystawie „Ukrainka w Jaworznie” w Miejskim Centrum Kultury w Jaworznie w maju 1992 r. (patrz str. 101 — 109 — 122)

Areta Fedak — urodzona 1956 roku w Warszawie. Studia na Wydziale Grafiki Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie ukończyła w 1979 roku. Artystka zajmuje się malarstwem sztalugowym (ikony), grafiką warsztatową (linoryt), rysunkiem satyrycznym, nowymi technikami ilustracji oraz grafiką użytkową (projektowanie).

Swoje prace w latach 1979 — 1992 prezentowała na dziesiątkach wystaw w Polsce i w świecie, m.in. w Belgii, Rumunii, Italii, Japonii, Kanadzie, Ukrainie, na Węgrzech.

Це до всіх Вас, з Кракова кличуть журавлі. Ми, як і Ви, мов яструбами розігнані птахи по світі шукаючи місця, де могли б притулити голову, щоб виростити своїх дітей та й вкритись синім віком неба.

З Кракова не аж так далеко до рідних сторін, в ньому гарно, але це однак чужина.

Тому, так майстерно зачутий, краківський журавлиний клич вливається назавжди в кожне українське серце. Легає він тугою, але й прагненням, щоб на кінець усміхнулась наша Мати-Україна, радіючи, що сини, як господарі, сідають до Святої Вечері, на нашій, вже своїй та вільній, землі.

Кожен, хто відчув брак рідного краю, знає, що лише в своїй хаті, своя правда й сила і воля.

Радіймо що нашому поколінню пощастило будувати свою хату. Будує її кожен українець, всюди, де б він не зупинився.

Закликаємо всіх, кому не байдужа наша спільна справа, допомогти нам у побудові краківської „зупинки” по дорозі у вільну, усміхнену і багату Україну. Просимо Вас, сприйміть зичливо все, що тут написане і прийдіть нам з допомогою, щоб не погасли наші надії.

Пожертви всіх добродіїв вписуємо у спеціальну книгу жертводавців нашого Українського центру і будемо всі прізвища, разом зі звітами з нашої діяльності, друкувати в чергових числах нашого альманаху. Пожертви просимо вплачувати на такі банкові адреси:

Fundacja Świętego Włodzimierza
BPH VI Oddział Kraków, # 323431-1645-132-3,
Rynek Główny 47, 39-987 Kraków, Polska

В США і Канаді на спільний рахунок
(всі пожертви можна відрахувати від податку):

Shevchenko Scientific Society//Foundation of St. Volodymyr:
Self Reliance (N.Y.), Federal Credit Union, 108 Second Ave., New York, NY, # 15538;
Self Reliance FCU, 2351 Chicago Ave., Chicago, IL 60622 - #29206-00;
SO-USE (Toronto) Credit Union, LTD, 2299 Bloor St. W., Toronto, Ont. M6S 1P1
CANADA, AC/N 1068710

Адреса Фундації для кореспонденції:
Fundacja Świętego Włodzimierza, ul. Kanonicza 15, 31-002, Kraków,
tel/fax (48-12) 21-99-96, tel. (48-12) 21-92-94.

